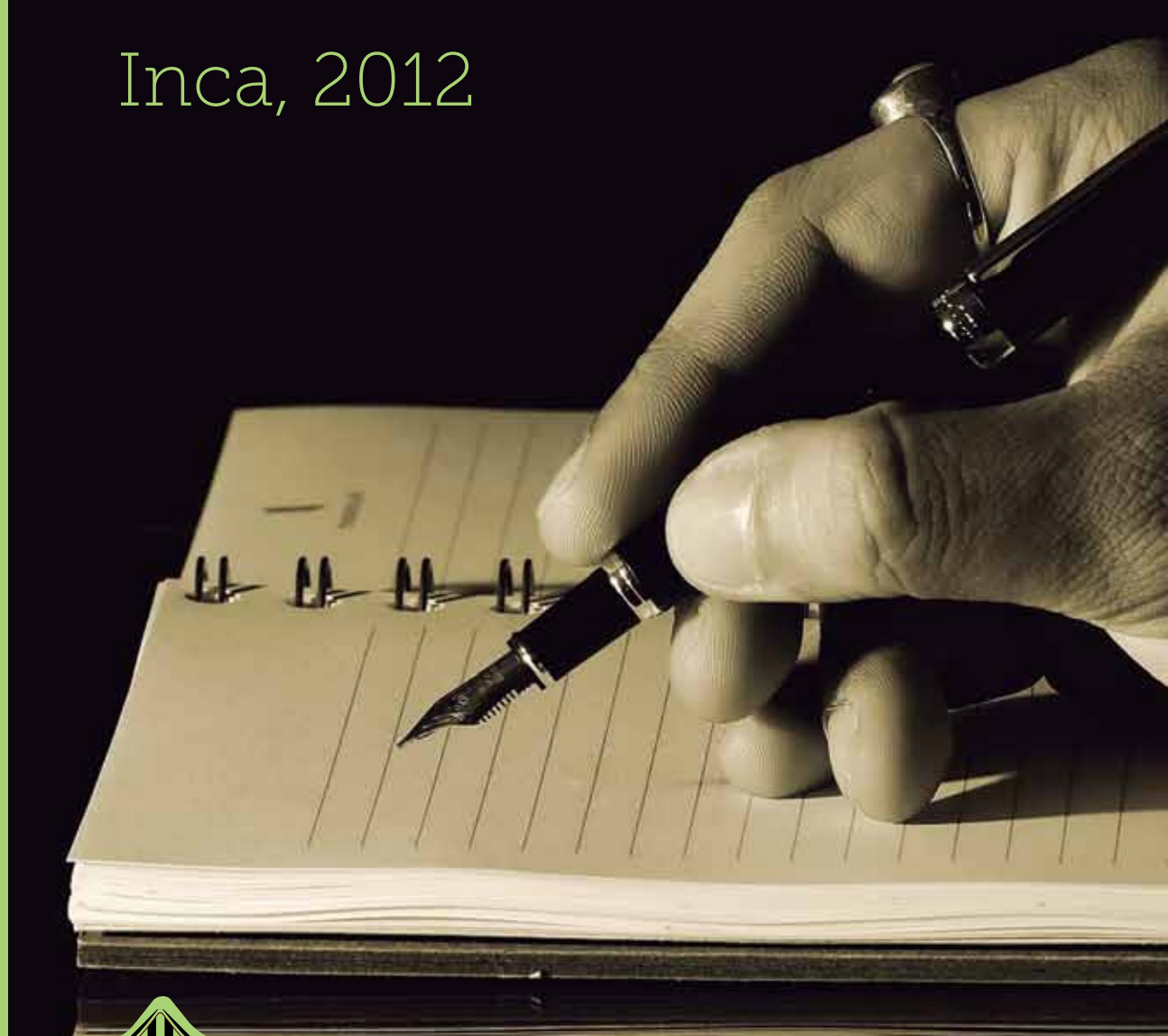

XIII

Jornades d'Estudis Locals

Inca, 2012

Ajuntament d'Inca

Govern de les Illes Balears
Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats
Direcció General d'Ordenació,
Innovació i Formació Professional

Centre
de Professorat
Inca

XIII

Jornades
d'Estudis Locals

Inca, 2012

Ajuntament d'Inca

Ajuntament d'Inca

Govern de les Illes Balears

Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats
Direcció General d'Ordenació,
Innovació i Formació Professional

Amb la col·laboració de: XIMBELLÍ Centre d'Estudis Locals d'Inca

Comissió Científica:

Santiago Cortès Forteza

Gabriel Pieras Salom

Maria Payeras Crespí

M. Magdalena Payeras Capellà

Miquel Pieras Villalonga

Francesc Lladó Rotger

Joan Estrany Bertos

Edició: **Ajuntament d'Inca**

Assessorament lingüístic: Servei Municipal de Normalització Lingüística de l'Ajuntament d'Inca

Disseny i maquetació: **thinkcomunicació**

Dipòsit Legal:

L'Ajuntament d'Inca no es responsabilitza dels continguts de les comunicacions, els quals corresponen als autors respectius.

XIII

Jornades
d'Estudis Locals

Inca, 2012

Índex

Presentació del batle d'Inca.	7
Els vestigis arqueològics d'Inca <i>Ponència inaugural: Magdalena Sastre Morro.</i>	9
Efectes de desplaçament Plioquatnari de la falla de Sencelles en relació amb la conca sedimentària d'Inca <i>Guillem Mas Gornals</i>	19
Un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Context històric i georeferenciació <i>Antoni Ginard Bujosa i Joan Estrany Bertos</i>	31
Notas del Censo de población de la ciudad de Inca (año 1900) 2ª parte <i>Blanca M. Buades García</i>	47
<i>Des Mercantil</i> a la vida d'ultramar. Migracions a l'Inca de postguerra <i>Álvaro Sanz Gómez i Joan Estrany Bertos</i>	75
Definició dels camins veïnals d'Inca (1848-1879) <i>Gabriel Pieras Salom</i>	101
Bibliografia de l'orde de Sant Jeroni a Mallorca: Miramar, Palma, Inca <i>Jaume Bover Pujol</i>	115
Cartes de Miquel Duran a Maria Antònia Salvà (1947-1952) <i>Francesc Lladó Rotger.</i>	137
Cartes de Maria Antònia Salvà a Miquel Duran (1947-1953) <i>Francesc Lladó Rotger.</i>	151

Andreu París Martorell, un lluitador obrer per la justícia social (1896-1937) <i>Antoni Armengol Coll i Antònia Llobera Torrens</i>	173
El mestre Llorenç Ramis. Un apunt biogràfic i pedagògic <i>Joan Cánovas Salvà, Antoni Aulí Ginard i Jaume Soler Capó</i>	181
Dijous Bo: de la fira a la festa (1807-1918) <i>Miquel Pieras Villalonga</i>	191
Toros a Inca l'any 1924 <i>Llorenç Payeras Capellà i M. Magdalena Payeras Capellà</i>	207
La festa d'en Tomeu i na Tomeva. El carrer de Sant Bartomeu. El cafè de can Quet <i>Antoni Arrom Horrach i Antònia Llobera Torrens</i>	225
Josep Balaguer (Inca, 1869 – Palma, 1951). Documents inèdits que es troben en el Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca <i>Joan Parets Ramis i Antoni Mir Marquès</i>	231
Concurso “Sa Ximboma” d'Inca (1951) <i>Joan Parets Ramis i Antoni Mir Marquès</i>	247
Teules pintades a Inca (Mallorca): un primer cas documentat <i>Francesca Tugores Truyol.</i>	253
Documentació referent als congressos de les monges jerònimes del monestir de Sant Bartomeu d'Inca <i>Àngela Beltran Cortès i Santiago Cortès Forteza</i>	265

Presentació

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Rafel Torres Gómez. Batle d'Inca

Qualsevol societat ha de mesurar el seu grau de progrés pel grau de desenvolupament de la seva cultura. Com més coneguem el nostre passat, la nostra idiosincràsia, la nostra geografia, el nostre entorn, el nostre patrimoni, els nostres personatges..., podrem saber qui som i qui volem ser.

En aquestes senzilles línies podria sintetitzar la importància que tenen les Jornades d'Estudis Locals per a Inca. Es tracta d'un dels esdeveniments culturals de l'any que arreplega cada any més investigadors, professionals i aficionats, que graten en la nostra essència fent noves troballes.

Només el simple fet de dedicar hores de feina a allò pel qual un sent passió com pot ser la nostra història és un fet elogiuable. Si, a més, regales aquesta tasca als altres en forma de comunicació és un acte encara més lloable. No podem oblidar que l'objecte de qualsevol investigació és precisament aconseguir que tenguem ressò social, que se'n tregui un profit. Les Jornades d'Estudis Locals d'Inca han esdevingut una plataforma idònia per aconseguir donar difusió a aquests treballs, que podeu llegir i gaudir en aquestes pàgines.

La meua recomanació és que us capbusseu entre aquestes línies i que us perdeu tranquil·lament entre les històries que s'hi descriuen. Descobrireu fets interessants, desconeguts. Descobrireu personatges apassionants, costums diversos. Apreneu una miqueta més dels llocs que us envolten. En resum, us enriqueireu un poc més d'allò que ha estat i és la vostra ciutat: Inca.

Vull expressar el meu agraïment idè a totes les persones que han participat a fer realitat aquesta publicació, començant pels autors de les ponències i finalitzant en les entitats que han possibilitat editar el llibre.

Continuar amb aquesta tasca i continuar publicant les comunicacions és el nostre repte principal. Donar continuïtat a les Jornades, plenament consolidades com estan, serà una garantia que la nostra cultura continua fent-se més gran, que continua madurant. En aquesta feina, ens hi trobarem tots.

Ara bona lectura.

Els vestigis arqueològics d'Inca

PONÈNCIA INAUGURAL

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Magdalena Sastre Morro

M'agradaria començar aquesta ponència donant les gràcies a l'Ajuntament d'Inca i en especial a Maria Payeras (regidora de Cultura) i Rosa Maria Tarragó (segona tinent de batle) per la confiança i interès que han dipositat en mi i en la meva feina, i per donar-me l'oportunitat de participar en aquestes Jornades, i a més amb una ponència com aquesta, la inaugural. Per a mi és un gran repte participar en les Jornades realitzant aquesta ponència inaugural, i sobretot pel tema que tractaré, l'arqueologia inquera. Aquest no ha estat gaire recurrent al llarg de la història de les Jornades d'Estudis Locals d'Inca; si no ho recordo malament, només en dues ocasions s'ha presentat un article relacionat amb aspectes de l'arqueologia inquera (el primer "Arqueologia del terme municipal d'Inca", firmat per Antoni Seguí Estrany, i que es va presentar a les II Jornades d'Estudis Locals, i el segon, més recent: "Els jaciments arqueològics d'Inca", realitzat per Àngela Beltran i presentat a les XI Jornades d'Estudis Locals). Aquesta minsa preocupació pel patrimoni arqueològic inquer (i no tan sols a nivell local) ve donada per una desconeixença quasi total del públic en general. Així que m'atreveixo a aventurar que un baix percentatge de les persones aquí presents en concret i dels inquers en general poden anomenar algun dels jaciments arqueològics de la nostra ciutat. A què es deu aquesta desconeixença del nostre patrimoni per part del públic en general? Es deu a un desinterès general per part de la població cap al patrimoni arqueològic? O és per la inexistència d'estratègies que li facilitin el seu gaudi? Sobre aquestes i altres qüestions relacionades amb la desconexió entre la societat inquera en concret, i la mallorquina en general, i el nostre patrimoni transcorrerà aquesta ponència inaugural.

Com a arqueòloga molts de cops m'he topat amb gent interessada que m'ha demanat si puc viure d'aquesta professió. Quant jo els contesto afirmativament, em responen sorpresos: però si ha Mallorca no hi ha res! I quan els explico que a Mallorca tenim al voltant de 3.000 jaciments arqueològics, es queden amb la boca badada. D'aquest 3.000 jaciments, uns 30 es troben a la nostra ciutat d'Inca (segons el Catàleg de patrimoni de dit terme municipal).

La meva intenció no és fer un repàs de cada un dels jaciments arqueològics d'Inca, sinó més aviat intentar explicar per què, des del meu punt de vista, dits jaciments són tan desconeguts per als habitants d'Inca fent una anàlisi d'alguns dels jaciments.

D'aquesta manera m'agradaria començar fent referència al títol de la meva ponència, ja que crec que és un punt vital en el tema que estem tractant. El títol "Els vestigis arqueològics d'Inca" té una raó de ser, perquè vull emfatitzar la diferència entre dos conceptes clau i que en part ens serviran per comprendre aquesta desactivació entre societat i patrimoni: vestigis arqueològics i patrimoni arqueològic que des del meu punt de vista tenen connotacions diferents. Com a vesti-

gi arqueològic entenem el conjunt d'elements materials produïts per l'acció humana del passat i que ens han arribat al present. En canvi el patrimoni arqueològic es pot definir com la suma dels vestigis arqueològics més el conjunt de concepcions i valors que es tenen i s'han tingut d'aquests al llarg del temps, més les accions que la societat realitza amb i en relació amb aquests elements. Així doncs, quan es planteja la distinció entre aquests dos conceptes s'aprecia que dits elements patrimonials contenen una història, que no són elements imparcials i que depenen de diversos factors com de la temporalitat (el present) i els socials (el públic i els professionals), i per tant que no tots els vestigis arqueològics són iguals (Javaloyas *et al.* 2012).

Aquesta realitat es fonamenta en un procés històric més ampli que ha modificat per complet la nostra societat en la darrera meitat de segle. El gran desenvolupament turístic en el qual es va veure introduïda Mallorca als anys 60 va suposar importants canvis en la societat mallorquina, que en un lapse de temps molt curt (només en 30 anys) va passar de ser una societat bàsicament agrària i rural a ser una societat urbana i de serveis.

Al mateix temps, i davant aquests canvis socioeconòmics, es promogueren una sèrie de modificacions importants en el marc legal i institucional de l'arqueologia per tal de donar resposta a la nova situació, que han tingut com a resultat una nova pràctica arqueològica centrada essencialment en la investigació i, a molta distància, en la protecció i en la difusió (Javaloyas *et al.* 2012). Així doncs, les demandes en qüestió de lleure i esbarjo de la nova societat van fer que es creessin uns nous els models de la pràctica arqueològica interessada en l'apropament del patrimoni arqueològic al públic.

Un cop explicada la diferència entre els conceptes de vestigi i patrimoni arqueològic continuarem realitzant una anàlisi d'alguns jaciments arqueològics d'Inca, intentant fer un repàs de les actuacions realitzades en dits elements patrimonials i com aquest s'ha relacionat amb el públic per tal de veure les connexions de la nostra societat inquera amb dit patrimoni arqueològic. Per dur-la a terme m'he basat en les premisses postulades per Felipe Criado, professor investigador del CSIC (Consejo Superior de Investigaciones Científicas), per a la creació d'una **cadena valorativa** (Criado, 1996) per tal d'activar dits elements patrimonials com a bé consumible, i que intentarà donar resposta a l'estat deficitari en què es troben els nostres jaciments i la desconexió existent entre aquests i la nostra societat.

Així doncs, començarem explicant cada uns d'aquests conceptes, per poder realitzar una valoració quant a la seva presència en els jaciments arqueològics del nostre terme municipal.

El primer d'aquests valors és la **valoració arqueològica**, que es pot definir com la pràctica interpretativa que intenta avaluar el valor original d'un element del registre arqueològic. La referida pràctica genera un model interpretatiu de les restes arqueològiques. Aquesta proposta teòrica a la pràctica es manifesta amb la realització de les actuacions científiques, duent a terme l'estudi dels jaciments mitjançant la realització de prospeccions, excavacions, realització d'analítiques...

El segon esglau d'aquesta cadena valorativa és la **valoració patrimonial o avaluació**, entesa com la pràctica que intenta explicar el valor actual d'un element del registre arqueològic des del punt de vista patrimonial. Dita pràctica genera un model de gestió i revalorització d'aquests béns arqueològics mitjançant la realització de catàlegs i actuacions per part de les administracions (com la declaració dels elements com a BIC, bé d'interès cultural).

La tercera fase és la **revalorització** relacionada amb la pràctica que converteix el patrimoni arqueològic en béns (és a dir, productes) possibles per entrar i funcionar dins els mecanismes del

mercat, generant un alternativa que possibilita la rendibilització sociocultural d'aquest conjunt, i suposa per tant una ampliació del seu sentit i valor previ. Aquesta premissa s'aconsegueix a partir de dues accions: per una banda, la rehabilitació relacionada amb les pràctiques associades a la consolidació, restauració i adequació dels elements; i per l'altra, amb la rendibilització associada a les pràctiques de creació de discursos, visites guiades, tallers...

El darrer escafaló d'aquesta cadena de valors és la **mercantilització dels béns**, entesa com la plena introducció dels béns arqueològics esmentats dins del mercat associada a unes pràctiques d'exploració d'aquests com un recurs econòmic dotant-los d'un valor econòmic.

Un cop explicada la cadena de valors, comencem l'anàlisi d'alguns dels jaciments situats al nostre terme municipal.

Vull començar comentant una sèrie de qüestions. En primer lloc, vull dir que l'estudi que aquí presento no és un estudi global, ja que, a causa del breu temps que he tingut per preparar la ponència, les tasques d'investigació que generen aquests estudis són impossibles de realitzar en tan poc temps. Per tant, el que aquí present és l'inici d'una petita investigació referent a l'estat actual d'alguns dels jaciments de la nostra ciutat i com aquests s'han relacionat amb la societat inquera, realitzant el buidatge de diverses fonts bibliogràfiques i diverses visites als jaciments per tal d'avaluar el seu estat de conservació.

El primer jaciment objecte de la nostra anàlisi és el conegut com Son Ravenet o puig de ses Talaies. Està situat en la zona residencial de s'Ermita, al carrer del Talaïot. Consta de dos talaïots, un de circular i l'altre, quadrat, units per un mur ciclopi. Quant a la seva cronologia, es pot enquadrar dins l'època talaiòtica (900-500 aC). Mascaró i Pasarius al 1968 ja el situa al seu mapa de monuments prehistòrics i protohistòrics de l'illa de Mallorca, i el cataloga com a "colina fortificada" (Mascaró Pasarius, J. 1968: 315). Al 1993 tenim un article "L'arquitectura a Inca: evolució històrica" publicat a la *Revista Inca* i firmat per Pere Rayó Bennassar, en el qual es dediquen unes 10 línies a la prehistòria i se cita el jaciment de Son Sastre i el del puig de s'Ermita (amb una foto d'aquest). Tornem a trobar una referència a dit jaciment a "Inca descoberta, una finestra oberta a la geografia, la història i l'art, 1995". Es tracta d'un àlbum d'adhesius col·leccionables en el qual les primeres pàgines es dediquen a la prehistòria inquera i a on apareix un adhesiu corresponent al "poblat talaiòtic del puig de ses Talaies" amb una breu explicació:

"l'època talaiòtica (1.300-123 aC) és el període més importat de la prehistòria mallorquina. A partir de l'any 100 aC es construeixen importants poblats fortificats com el puig de ses talaies també conegut com el puig de s'Ermita. Entre altres restes arqueològiques hi podem veure un talaïot quadrat i un altre circular".

Finalment en tenim referència al Catàleg de patrimoni del terme municipal d'Inca, realitzat al 2009 i aprovat dins aquest any (2012). A dies d'avui, dit jaciment es troba afectat per les tasques agrícoles realitzades al llarg dels anys i per un dipòsit d'aigua que es va construir anys enrere, circumstància que provocà la desaparició de part de les seves estructures.

En resum, totes les referències que he pogut trobar (que no vol dir que siguin totes les que hi ha) respecte a aquest jaciment provenen de la premsa local i de documents administratius.

L'anàlisi realitzada posa de manifest que no s'ha efectuat cap valoració arqueològica del jaciment (actuacions científiques), però sí una valoració patrimonial (inclòs en el Catàleg, però sense incoació BIC). Per altra banda, tampoc es compta amb una revalorització del jaciment, ja que no s'ha realitzat cap tipus de rehabilitació del bé i la posada en valor d'aquest, així com tampoc cap actuació d'adequació perquè pugui ser visitable i que el públic visitant en pugui fer una lectu-

ra adequada (creació de discursos, visites guiades, tallers...). Resumint podem dir que només compleix un dels punts de la cadena valorativa i que, per tant, és un jaciment arqueològic que no està activat, no es pot explotar el bé arqueològic com un recurs econòmic i divulgatiu, i es troba exposat a la desaparició final.

Figura 1. Estat actual del jaciment del puig de ses Talaies (autora: M. Sastre)

El següent jaciment dels quals ens ocuparem és el de Son Sastre. Situat dins les propietats de ses Cases de Son Sastre, es tracta de les restes d'un poblat talaiòtic (900-500 aC), molt arrasat i amb un evident estat de degradació, només es conserva una de les estructures que formava part de dit poblat. És un talaiot de planta circular que conserva el seu portal d'accés. Malgrat el seu mal estat de conservació, a part del talaiot es poden identificar una sèrie de murs que correspondrien a diverses estructures de les quals no se sap res. Igual que l'anterior dit jaciment ja apareix situat al mapa de Mascaró i Pasarius, així com també a l'article publicat pel mateix autor a la revista *Ampurias* "Notas de arqueología de Cataluña y Baleares", en el qual es defineix com "un poblado talayótico muy ruinoso. Su monumento mejor conservado es un talaiot de planta circular..." (revista *Ampurias*, núm. 30, 1968).

El jaciment de Son Sastre també va formar part de l'àlbum d'adhesius "Inca descoberta, una finestra oberta a la geografia, la història i l'art, 1995" a on apareix com a talaiot de Son Sastre i la informació relativa a aquest és la següent:

"Els talaiots són els elements més característics del període talaiòtic (1300-123 aC). Estan construïts amb pedra seca, mitjançant una tècnica ciclòpia i són de base circular o quadrada. El talaiot de Son Sastre conserva el portal d'entrada, molt baix, que mitjançant un passadís permetia accedir a la cambra".

A la *Revista d'Inca* del 1998 tornem a trobar una petita referència a dit jaciment, en un article firmat per Pere Rayó Bennàssar: "Les possessions d'Inca. Son Sastre de Puig", al qual parla una mica de les restes del poblat i de la seva situació dins la finca. Finalment el jaciment es troba a l'inventari del Catàleg de patrimoni del municipi d'Inca. Al Catàleg, s'insereix dins el marc cronològic del 950 al 500 aC. Es fa una descripció detallada de les restes conservades, així com també es parla del seu estat de conservació, el qual és bastant dolent, ja que només es conserva una estructura en relatiu bon estat, el talaiot circular.

Actualment el jaciment es troba afectat per la vegetació existent i presenta pèrdues d'alguns elements estructurals.

Podem veure que l'anàlisi de la cadena valorativa aplicada a dit jaciment també és negativa, perquè només compleix amb un dels valors de la cadena: el de la valoració patrimonial, atès que es troba dins el Catàleg de patrimoni municipal.

Parlem ara d'un jaciment que des del meu punt de vista és un exemple perfecte per comprendre aquesta desconexió entre societat i patrimoni. És el situat al puig d'Inca o puig de Santa Magdalena. Ubicat molt a prop de la creu, just devora d'un punt geodèsic, aquest jaciment es pot enquadrar dins l'època talaiòtica de la prehistòria mallorquina (900-500 aC). Es tracta una plataforma esgraonada formada per tres llençols muraris situats a diferents nivells. Aquest lloc és de sobra ben conegut pels inquers, ja que és un espai a on moltes famílies van a passar el dia o a fer-hi una passejada, i és el punt de trobada d'una de les romeries més importants de la ciutat. Però en el que jo tinc més dubtes és que tota aquesta gent sàpiga de l'existència de les restes arqueològiques d'època prehistòrica situades molt a prop de la creu de Santa Magdalena. I és que no és d'estranyar que el públic tingui aquesta desconexió, ja que dit jaciment no està senyalitzat, és complicat de veure, perquè se li superposen estructures més recents i, a més, està ple de vegetació que dificulta més la seva comprensió.

Igual que els altres dos jaciments analitzats, dit jaciment ja el trobem al mapa de Mascaró i Pasarius del 1967-1968, a on aquest el defineix com a "colina fortificada" (Mascaró Pasarius, J. 1968: 315), així com també el podem trobar al Catàleg de patrimoni del terme municipal d'Inca. Però, el jaciment arqueològic del puig d'Inca no compleix cap dels punts de la cadena de valors proposada per a l'activació de dit patrimoni. Així que no és d'estranyar que aquest passi desapercbut als ulls dels visitants que cada cap de setmana decideixen anar a passar el seu dia dit entorn.

L'estat actual de dit jaciment és molt dolent, atès que es troba totalment desaparegut a causa de la vegetació existent. Per altra banda, presenta gran part de les estructures en runes, i el fet que es trobi dalt d'un turonet fa que aquest enrunament sigui més intens i acceleri la seva desaparició.

Figura 2. Estat actual del jaciment arqueològic del puig d'Inca (autora: M. Sastre)

Un altre jaciment a analitzar és el de Son Fillol de Dalt. Dit jaciment s'ha de situar dins l'època del bronze mallorquí (1700-900 aC). És un poblat navetiforme del qual només es conserva una de les estructures (de les 10 possibles segons la Carta Arqueològica del terme municipal d'Inca). Es tracta dels fonaments de dues navetes (espai domèstic de l'època del bronze), d'una de les quals només es conserva l'absis, realitzades en murs de doble parament. D'aquest ja ens parla Mascaró i Pasarius a l'article de la revista *Ampurias* "Notas de arqueología de Cataluña y Baleares", el qual defineix com a "naviforme en ruinas" i del qual comenta: "...Sólo quedan algunas piedras de su hilada basamental y en sus proximidades no se ven restos de otras construcciones". D'això podem extreure que ja es trobava en un dolent estat de conservació i que segueix igual o pitjor, segons el Catàleg de patrimoni del terme municipal. Igual que les altres, l'anàlisi de la cadena de valors realitzada al jaciment de Son Fillol de Dalt és negatiu, ja que no compleix amb els punts bàsics per poder activar dit patrimoni. Des del meu punt de vista aquest és un dels jaciments de relativa importància del nostre terme municipal, perquè és una de les poques -per no dir l'única- estructura d'hàbitat de l'època del bronze (hi ha documentades coves d'enterrament de l'època del bronze) que es conserva a la nostra ciutat i el perill de desaparició de la qual és molt alt.

Un altre jaciment clau de la nostra ciutat i que també resta a l'oblit de la població inquera és el conegut com Son Mas des Potecari. Les restes arqueològiques daten de l'època talaiòtica (900-500 aC) i estan formades per dos talaiots molt degradats a causa de la vegetació existent. D'aquest jaciment, sí se'n tenen referències ja des del primer quart del segle XX. A una plana del diari *La Almudaina* de 1928, es parla de les troballes arqueològiques, realitzades de manera fortuïta, a dit jaciment (unes banyes i un cap de bou de bronze).

Al 1965, en el *Noticario arqueológico hispano* es publicà l'article "Hallazgo de nuevas construcciones en Es Pletó de Son Mas des Potecari (Inca, Mallorca)", firmat per Guillem Rosselló Bordoy, en el qual es documenten una sèrie d'estructures trobades de manera fortuïta quan l'amo de la finca autoritzà la neteja del seu terreny per tal d'utilitzar les pedres extretes per a la construcció de la carretera. A l'article es fa una bona descripció de les restes aparegudes, així com també dels danys ocasionats per la màquina a les estructures esmentades. També hi trobem una sèrie de croquis de les plantes i alçats d'aquestes. Rosselló y Bordoy descriu les estructures documentades: "...dos estructuras más o menos circular, pero de características completamente diferentes...".

Mascaró i Pasarius també té inventariat dit jaciment al seu mapa de "Monumentos prehistóricos de Mallorca", a on ell el cataloga com a conjunt talaiòtic de Son Mas des Potecari (s'Argenteria).

Al 1982 tornem a trobar una publicació de Guillem Rosselló Bordoy "El protomo de Son Mas (Llubí). Puntualizaciones sobre su hallazgo", en la qual parla de les troballes realitzades durant la primera meitat del segle XIX i de la controvèrsia que hi ha entorn a la seva sortida de l'illa. Finalment també trobem aquest jaciment a l'inventari del Catàleg de patrimoni del terme municipal d'Inca, en el qual es descriuen les dues estructures conservades, dos talaiots, i a on es dóna una cronologia de 900-123 aC. Referent al seu estat de conservació, diu que dites estructures corren perill d'enderrocament i destrucció.

L'estat actual que presenta el jaciment és força preocupant. S'hi conserven dos elements estructurals que presenten una gran monumentalitat, però aquests es troben afectats per la gran quantitat de vegetació que es troba al seu interior i als seus murs, fet que propicia el seu progressiu deteriorament.

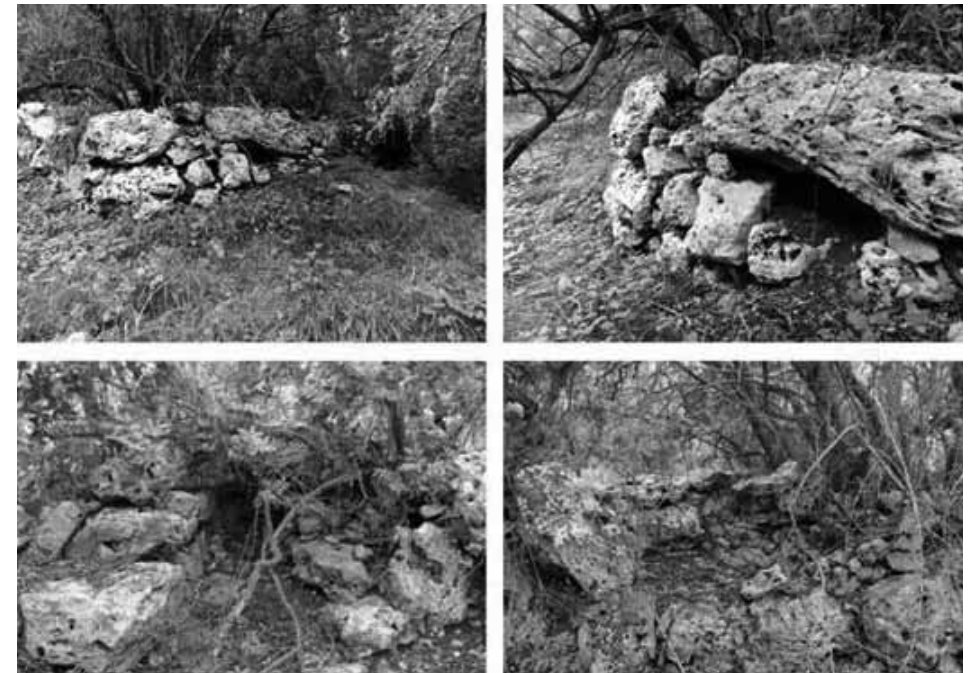

Figura 3. Estat actual del jaciment de Son Mas des Potecari (autora: M. Sastre)

En línies generals podem dir que cap dels jaciments avaluats compleixen els requisits de la cadena valorativa proposada per tal d'activar-los com béns mercantilitzables i que puguin estar a l'abast del públic, per obtenir-ne una coneixença i gaudi, i evitar d'aquesta manera la seva destrucció.

Com hem pogut veure, en els casos analitzats (només uns 5 jaciments dels 30 que es troben en el terme municipal d'Inca) no han estat objecte de cap estudi ni intervenció arqueològica que faci possible la creació d'uns discursos adequats per a la societat consumidora. Aquesta vessant és de gran importància per a la difusió del patrimoni arqueològic, ja que, si no es té una acurada informació de l'element, ens pot remetre a la seva banalització, la qual cosa provocaria una informació distorsionada d'aquest i del seu context.

De la mateixa manera, vist el mal estat en què es troben els jaciments arqueològics inquers, tampoc s'ha dut a terme cap fase de rehabilitació en el sentit de consolidacions i restauracions de les estructures, així com tampoc cap adequació per a la visita dels jaciments esmentats. Quant a les actuacions realitzades per a la rendibilització del jaciment, aquesta ha estat molt minsa, per no dir inexistent.

Tot i ser BIC (bé d'interès cultural), els jaciments d'Inca presenten un estat de conservació deplorable, així com un alt risc de desaparició. El fet que aquests hagin passat sempre desapercibuts i que ningú s'hagi preocupat per ells fa que es trobin en aquest estat de degradació, molt proper a la seva desaparició, cosa que a la vegada ha propiciat la desconeixença d'aquest per part de la societat. Com ja s'ha dit una de les estratègies fonamentals a seguir per aconseguir trencar la desconeixença i desinterès del públic cap als elements arqueològics és l'activació i posada en valor d'aquest patrimoni. Això passa per la creació d'unes dinàmiques en les quals es veuen involucrades les administracions i institucions públiques, els professionals de l'arqueologia i el públic, necessàries per a un resultat òptim de l'aplicació d'aquesta estratègia. Aquestes passen perquè hi hagi una voluntat per part de les administracions en el sentit de realitzar algunes gestions necessàries per a la seva implantació. Uns exemples de les actuacions a dur a terme per part de les

administracions són la creació de convenis amb els propietaris que tinguin algun jaciment arqueològic dins les seves propietats, la realització dels tràmits i gestions per a la incoació d'elements BIC, entre d'altres. I és que molts dels jaciments arqueològics que tenim a Inca es coneixen des d'antic. Però un dels principals problemes que aquests presenten és que la majoria (per no dir tots) es troben en propietats privades, i per a dits propietaris això significa “un maldecap”. La gran majoria de la població pensa que el fet de tenir un element patrimonial a dins la seva propietat és una cosa negativa i que genera molts de problemes, actitud que molt de pics comporta la destrucció del bé patrimonial. Aquesta “neura” negativa entorn al patrimoni no facilita gens el fet d'intentar crear unes dinàmiques de protecció, estudi i divulgació d'aquest, ja que molts de cops dits propietaris es neguen a donar-te pas dins la seva propietat per poder gaudir, estudiar o protegir el patrimoni (tot i que per ser un element BIC els propietaris tenen l'obligació de deixar visitar dit element en uns dies determinats). En certa manera aquesta idea negativa que té la societat del patrimoni l'ha creada ella mateixa a causa del desconeixement o la mala interpretació de la Llei de patrimoni. Les actuacions de l'Administració en aquest cas són de vital importància per arribar a un consens amb els propietaris i no generar problemes innecessaris.

Una altra de les disposicions bàsiques per a una bona implementació de la cadena de valors passa per una **voluntat per part dels professionals** de l'arqueologia. Aquesta es basa en la generació d'una sèrie d'estratègies per tal d'aconseguir l'apropament del patrimoni arqueològic a la societat, i que aquesta se l'estimi i el senti seu. Els investigadors en el camp de l'arqueologia, sovint, hem pecat de la poca sensibilitat que s'ha tingut a l'hora d'apropar les investigacions fetes relatives al patrimoni arqueològic al públic en general. En aquest sentit s'han realitzat nombroses investigacions entorn al patrimoni arqueològic, que han generat una sèrie de coneixements que s'han vist materialitzats en la publicació d'articles científics inaccessibles i intel·ligibles per a qualsevol persona que es trobi fora de l'esfera científica. Però, a hores d'ara, els professionals de l'arqueologia ens hem adonat de la gran importància que té el fet que la societat sigui partícip d'aquest coneixement per tal d'evitar una destrucció de dit patrimoni. D'aquesta manera, hi ha nombrosos equips de l'illa (Son Fornés, Museu de Manacor, UIB...) que des de fa anys hi estan fent feina, intentant explicar a la societat com és treballa en el món de l'arqueologia així com els resultats que s'obtenen d'aquesta. L'apropament del patrimoni a la societat es genera mitjançant diverses estratègies, com són les visites guiades, l'adequació dels jaciments perquè puguin ser visitats per qualsevol persona, la creació de tallers, tant per a infants com per a adults, relacionats amb el món de l'arqueologia i la història..., que posen en contacte directe la societat amb aquests béns arqueològics.

Finalment, i no menys important, hi ha d'haver una disposició i **voluntat per part de la mateixa societat** en el sentit de ser partícip de la conservació i gaudi de dit patrimoni.

Així doncs, resumint el que acabem d'exposar, podem dir que Inca disposa d'una sèrie de vestigis arqueològics, els quals necessiten d'una sèrie d'actuacions de caràcter científic, de protecció i divulgació per a la seva posada en valor i que puguin esdevenir patrimoni arqueològic, i ser elements potencials per a l'entrada en el mercat perquè puguin ser coneguts, consumits, gaudits, i generar així una protecció d'aquests per part de tota la societat.

Per acabar m'agradaria finalitzar aquesta ponència convidant-vos a una reflexió. La majoria de persones que viatgen a Egipte fan una aturada a les de sobra conegudes piràmides; les que viatgen a Mèxic realitzen una visita a algun dels nombrosos jaciments de la cultura maia; els que van a Perú reserven un dia per visitar el Machu-Picchu; els que viatgen a Atenes dediquen un dia a visitar les restes arqueològiques de l'Acròpoli, igual que per als que viatgen a Roma és obligada la visita al Coliseu i a les restes romanes. A les Illes tenim una cultura prehistòrica que és única en tot el món, i d'aquesta han quedat nombroses restes que no sabem rendibilitzar. Per què no fer de les Illes un dels llocs turísticament més conegut i visitat per les seves restes patrimonials com fan els altres llocs turístics amb recursos arqueològics per explotar?

Bibliografia

- LA ALMUDAINA, 5 de juliol 1928. Palma de Mallorca.
- BARBERI, J.: *Vida de la venerable Madre Sor Clara Andreu natural de Palma, capital de Reyno de Mallorca, Religiosa Jerónima en el Monasterio de San Bartolomé de la Villa de Inca, con un Apéndice Histórico de dicha villa*. Imprenta Melchor Guasp. Palma, 1807.
- BELTRAN I CORTÉS, A.: “Els jaciments arqueològics d'Inca”, *XI Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 26 i 27 de novembre de 2010. Ajuntament d'Inca, Inca, 2010, 133-139.
- CATÀLEG DE PATRIMONI DEL TERME MUNICIPAL D'INCA [en línia]: www.inca-ciutat.com/web/guest/inici
- CRIADO, F.: “Visibilidad e interpretación del registro arqueológico”. *Trabajos de Prehistoria*, 50, 1993, 39-56.
- JAVALOYAS, D.: “Hacia una historia praxiológica de la arqueología prehistórica española. La arqueología mallorquina como caso de estudio”. *Complutum*, 21 (1), 2010, 27-44.
- JAVALOYAS, D; SASTRE, M.; OLIVER, LL.; GLOAGUEN, M.: “Arqueologia i públic a Mallorca. Una trista historia. Reflexions a partir d'una intervenció a Son Corró”, *Actes de les IV Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*, Eivissa, 2012, 243-248.
- MASCARÓ PASARIUS, J.: *Corpus de Toponímia de Mallorca*. Gràficas Miramar, Palma, 1958.
- MASCARÓ PASARIUS, J.: *Monumentos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Mallorca*. Ministerio de Educación y Ciencia. Dirección General de Bellas Artes. Comisaría General del Patrimonio Artístico Nacional. Servicio de Información Artística, Arqueológica y Etnológica, 1967.
- MACARÓ PASARIUS, J.: “Notas de arqueología de Cataluña y Baleares. Inca, Mancor del Valle, Selva”, *Ampurias*, 30, Barcelona, 1968, 314.
- PIERAS SALOM, G.: *Breu història d'Inca*. Ajuntament d'Inca, Inca, 1986.
- PIERAS SALOM, G.: *Llegendes i tradicions d'Inca*. Lleonard Muntaner, Palma, 1998.
- ROSSELLÓ BORDOY, G.: “Hallazgo de nuevas construcciones talayóticas en *Es Pletó de Son Mas des Potecari*. Inca (Mallorca), *Noticiario Arqueológico Hispánico VII*, Madrid, 1963, 62-67.
- ROSSELLÓ BORDOY, G.: “El Protomo de son Mas (Llubí). Puntualizaciones entorno a su hallazgo” a *Trabajos del Museo de Mallorca*, vol. 33. Ministerio de Cultura, Dirección General de Bellas Artes, Archivos y Bibliotecas, 1982.
- ROSSELLÓ BORDOY, G.: “Un museu per Inca: realitat o quimera?”, *III Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Inca, 1997, 9-19.
- RAYÓ BENNÀSSAR, P.: “L'arquitectura a Inca: evolució històrica”. *Revista d'Inca*. Ajuntament d'Inca, Inca, 1993.

- RAYÓ BENNÀSSAR, P.: *Inca descoberta: una finestra a la geografia, la història i l'art*. Ajuntament d'Inca, Inca, 1995.
- RAYÓ BENNÀSSAR, P.: "Les possessions d'Inca. Son Sastre de Puig" *Revista d'Inca*. Ajuntament d'Inca, Inca, 1998.
- SANCHO VICENS, P. A.: "Bibliografia dels articles i notes sobre història i arqueologia de Balears en antigues publicacions mallorquines", *BSAL*, 25, 1934, 205.
- SEGUÍ ESTRANY, A.: "Arqueologia del terme municipal d'Inca", *II Jornades d'Estudis Locals d'Inca*: 28 i 29 d'abril de 1995. Ajuntament d'Inca, Inca, 1996, 305-312.

Efectes de desplaçament Plioquaternari de la falla de Sencelles en relació amb la conca sedimentària d'Inca

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Guillem Mas Gornals¹

Fa aproximadament 15 milions d'anys (Ma) la fase de compressió alpina, deguda a l'acció d'empenta de la placa tectònica africana sobre la placa eurasiàtica (Fig. 1A), va donar lloc als plecs i encavalcaments responsables de la formació i aixecament de les serralades (fig. 1B) de l'illa de Mallorca (serra de Tramuntana, serra de Llevant i relleus centrals). Al final de la fase d'orogènia alpina s'estableix una fase de distensió que donà lloc a les diferents conques que formen les planes de l'illa (Palma, Campos, Inca i sa Pobla-Alcúdia), que es van anar enfonsant formant zones més deprimides delimitades per falles normals NE-SW (fig. 1C).

Una d'aquestes falles és de Sencelles, que constitueix el llindar que delimita l'extensió de la conca sedimentària d'Inca cap al sud.

Alguns autors (Giménez i Gelabert, 2002; Giménez, 2003) han indicat que a partir del Pliocè (5,3 Ma) aquest règim extensiu-distensiu s'hauria acabat i ha estat substituït per nou règim tipus direccional. Les falles direccionals, a diferència de les falles normals i les inverses, es caracteritzen per un component principal de moviment horitzontal (lateral) que normalment provoca un esqueixament del terreny formant estructures transversals en part elevades a les zones de xoc (estructures en flor positiva o *push-up*) i d'altres enfonsades a les zones de separació (estructures en flor negativa o *pull-apart*) (fig. 2).

En aquest treball es fa una revisió, aportant noves evidències de caire geomorfològic i estratigràfic, sobre la naturalesa dels moviments que ha tingut, a partir del Miocè final-Pliocè, l'activitat de la falla de Sencelles en relació amb la cubeta d'Inca.

¹ Museu Balear de Ciències Naturals, ap. de Correus núm. 55, 07100 Sóller, a/e: masgornals@gmail.com

1. Antecedents

Colom (1967, 1975) correlaciona les *molasses* del Miocè que apareixen als sondejors de la zona d'Inca amb els relleus de Sta. Eugènia, indicant que aquests darrers es troben fallats, escalonats i inclinats, enfonsant-se en direcció cap a la conca d'Inca. Aquest autor considera els materials que formen els puigs de Sta. Eugènia i Son Seguí com un complex de falles normals escalonades relacionades amb una fase de distensió i enfonsaments, posterior a l'orogènia alpina.

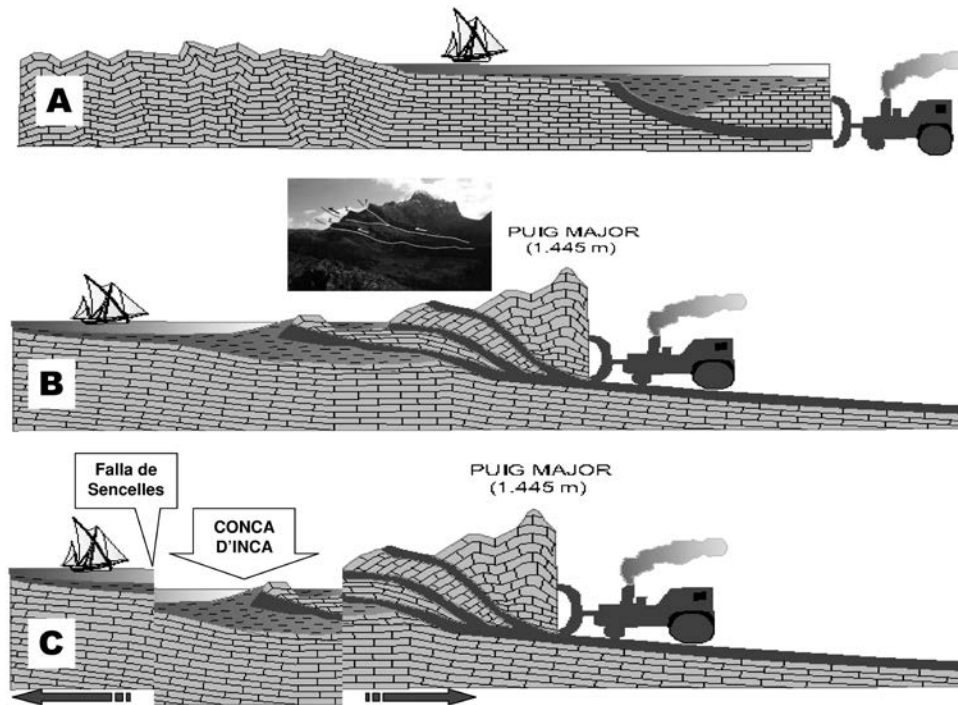

Figura 1. Evolució tectònica de la formació de la serra de Tramuntana i la conca d'Inca (modificat a partir de Mateos i González-Casasnovas, 2009): A. Inici de la compressió alpina deguda a l'empenta de la placa africana; B. Aixecament de les serralades pel plegament i encavalcament de materials durant la fase compressiva; C. Enfonsament del bloc central durant la fase extensiva-distensiva postalpina

Pomar *et al.* (1983) descriuen la falla normal de Sencelles com l'accident tectònic més important de la cubeta d'Inca. Quasi al mateix temps, Alvaro *et al.* (1984) també identifiquen un conjunt de falles neògenes que controlarien la sedimentació postorogènica a l'illa, entre les quals es troba la falla de Sencelles.

Barnolas (1991) en la memòria del mapa geològic de la zona d'Inca descriu l'existència d'estructures transversals a l'eix principal de la conca NE-SO, relacionades amb direccions estructurals aberrants NO-SE, com la que mostren els materials estructurats de la zona de Marratxí-Sta. Maria del Camí. Es considera que aquests accidents transversals ja tengueren significació paleogeogràfica durant el Pliocè superior, ja que els materials pliocens apareixen deformats i posen de manifest la persistència de la mobilitat de possibles fractures del sòcol amb força continuïtat temporal. L'anticlinal de Sta. Eugènia és considerat com un llindar que separa les depressions d'Inca i Palma, condicionat per falles profundes que deformen els materials calcaris neògens, indicant que el Pliocè de Sta. Eugènia presenta un capbussament vers la depressió d'Inca.

Benedicto *et al.* (1993) i Benedicto (1994) estudien la geologia de la cubeta d'Inca a partir de (i) la cartografia geològica disponible, (ii) l'estudi de més de 50 sondejors i (iii) la interpretació de perfils sísmics de reflexió i dades gravimètriques. Per aquests autors, la falla normal de Sencelles constitueix el límit sud-oriental de la cubeta d'Inca, activa des del Serraval·lià, coincidint amb l'edat de diferenciació de la conca i dels primers sediments dipositats. Posteriorment, la zona es rebleix en les successives transgressions tortonianes i del Pliocè mostrant una clara subsidència i condicionament tectònic en aquestes edats. Aquesta falla posa en contacte els sediments detrítics quaternaris del centre de la cubeta amb els materials del Miocè superior i Pliocè que constitueixen el seu llindar sud. També se cita una forta anomalia residual negativa (de fins a -13 mgal) a les proximitats (NNW) de la localitat de Sta. Eugènia, que interpreten com el punt de màxima espessor de sedimentació de la cubeta (1.500 m) controlat pel màxim salt de la falla (750 m). A partir del Quaternari, la reactivació de les falles centrals de la cubeta hauria provocat el desplaçament del depocentre de la cubeta vers el NW.

Gelabert (1998) estudia l'estructura i proporciona un tall geològic de la conca d'Inca, i cita la falla de Sencelles com una falla normal de tipus lístric, que també és observable en superfície. Silva *et al.* (2001, 2005) associen el terratrèmol documentat per Bouvy (1951, 1953) i Pujó (1951) amb la falla de Sencelles, i indiquen que aquesta experimenta un canvi considerable cap al W de Sta. Eugènia on la falla es bifurca, flanquejant les dues parts de l'anticlinal de Son Seguí-Sta. Eugènia. Segons aquests autors, els materials amb guixos del Serraval·lià (Fm. Margues de Pina) penetrarien i ocuparien el nucli d'aquest anticlinal que estaria relacionat amb algun tipus de tectònica salina (diapir). Els dipòsits del Neogen superior (Tortonià-Pliocè) capbussen formant relleus inclinats, que són tallats per les branques de la falla de Sencelles. La branca S es desvia cap a Palma, seguint una orientació NE-SW similar a la falla principal; mentre que la branca N adopta una orientació principal NW-SE enllaçant amb l'anticlinal de Marratxí. Diverses anomalies geomorfològiques, com desviaments de drenatges, cons de dejecció i torrents tallats es localitzen en aquesta direcció, indicant l'ocurrència de modificacions durant el Quaternari recent. També citen l'existència de pous d'aigua rica en sulfurs i deformació sinsedimentària d'estrats calcarenítics pliocens, coincidint amb l'escarpament de falla del sector de Sta. Eugènia.

Giménez i Gelabert (2002) i Giménez (2003) indiquen per primera vegada que l'anticlinal de Marratxí i el plegament dels materials del Miocè superior i Pliocè al llarg del la falla de Sencelles constitueixen evidències geològiques que el règim d'esforços de deformació va canviar a partir del Pliocè, passant d'un règim clarament distensiu a un règim de falles de direcció.

Morey i Mas (2009) observen l'aixecament anormal de materials de Miocè superior (Messinià) fins als 320 m i del Pliocè fins als 240 m a l'anticlinal que formen els puigs de Son Seguí i de Sta. Eugènia. La presència de materials atribuïts al Miocè terminal a una altura de 320 m al puig de Son Seguí i l'aixecament de la sèrie pliocena fins als 246 m al puig de Sta. Eugènia i fins als 253 m al versant W del puig de Son Seguí, suposa un tret insòlit dins del context estructural del Neogen superior de l'illa. Aquest fet constitueix un indicatiu evident d'aixecaments en la zona a partir del final del Miocè i diferencia clarament l'anticlinal de l'altiplà adjacent. Per altra banda, també constaten l'existència d'activitat tectònica relativament recent, amb presència de bretxes tectòniques, i es considera el conjunt de l'anticlinal de Son Seguí-Sta. Eugènia com una evidència d'activitat tectònica a l'illa fins al Quaternari.

Mas (2010) estudia un jaciment de peixos del Pliocè del barranc de sa Talaia i indica que la proximitat del jaciment amb el pla de la falla de Sencelles –atesa la localització feta per Silva *et al.* (2001, 2005) que situaria el jaciment a menys d'un km de l'epicentre del terratrèmol mencionat per Bouvy (1851, 1853)– fa suposar que els nivells amb peixos podrien correspondre a diferents nivells litorals sobreposats resultants de successius moviments verticals de reajustament de la falla. Una altra falla de tipus direccional ha estat també citada per Pomar i Ward (1995) a la plataforma de

Llucmajor, indicant que els materials calcaris de la Unitat d'Esculls han sofert un desplaçament d'ordre quilomètric (?) per l'acció d'una falla direccional NE-SW. Aquesta falla és observable per la seva espectacular estructura en flor als penya-segats i es troba fossilitzada per materials plioquaternaris.

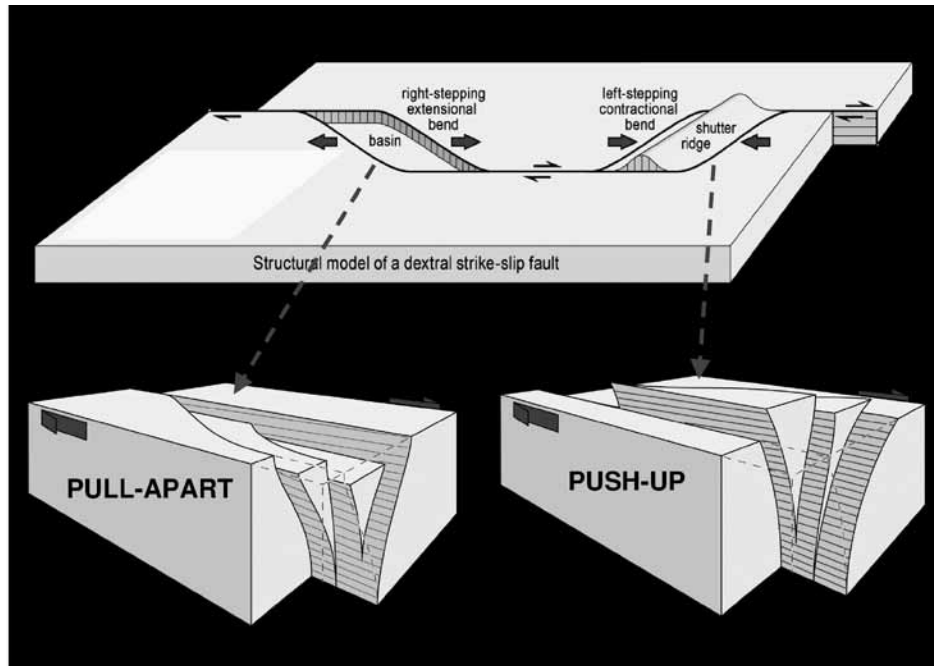

Figura 2. Model estructural d'una falla tipus direccional mostrant les estructures transversals d'extensió pull-apart en flor negativa i de compressió push-up en flor positiva (esquema adaptat a partir de J.P. Burg)

2. Context geològic

La conca sedimentària d'Inca constitueix una depressió geogràfica situada entre la serra de Tramuntana i els relleus centrals de l'illa de Mallorca. A diferència de les altres conques principals de l'illa (Campos, Palma, Alcúdia-sa Pobla) és l'única conca que no té sortida directament al mar. La conca mostra, en superfície, una forma allargada en direcció SE-NW, paral·lela a la serra de Tramuntana, amb una geometria marcadament asimètrica en direcció NW-SE, determinada per l'existència de falles normals extensives postorogèniques. Els perfils sísmics suggereixen que algunes d'aquestes falles són de tipus lístric i entronquen amb superfícies d'encavalcament que han estat reactivades com falles extensionals. La conca constitueix una estructura *semi-graben* (fossa tectònica asimètrica amb més potencia a la zona adjacent a la serra), que es va començar a diferenciar durant el Serraval·lià i es desenvolupà en un règim extensiu amb un eix màxim d'allargament NW-SE, que hauria començat immediatament després de la compressió de l'Aquitanià-Languità que en va estructurar el sòcol i que es perllonga fins al Pliocè (Benedicto *et al.*, 1983; Benedicto, 1984).

Els límits de la cubeta estan constituïts, a excepció de la part sud-oriental, pel substrat estructurat aflorant (format per materials mesozoics, paleògens i del Miocè inferior) sobre el qual es disposen, de forma discordant, els materials més moderns del reblliment sedimentari de la cubeta, que van des del Miocè mitjà fins al Quaternari. Al NW la cubeta està limitada per la serra de Tramuntana. Al NE,

pel puig de Sta. Magdalena, que és una prolongació de la serra de Tramuntana cap al SE. Al SW pel massís de Mar-ratxí, que és un anticlinal obert, però complex, orientat perpendicularment a la serra de Tramuntana (NW-SE) en el qual aflora parcialment el substrat progressivament recobert pels materials que omplen la conca. El límit sud-oriental, per contra, el constitueix una important falla normal (falla de Sencelles), més enllà de la qual afloren materials del Miocè superior i del Pliocè disposats subhoritzontalment formant una alineació de relleus suaus entre Sta. Eugènia i Sencelles (fig. 3A).

La falla de Sencelles, que constitueix el límit meridional de la conca, té direcció SW-NW i un salt de 750 m (Benedicto *et al.*, 1983; Benedicto, 1984). Es tracta de la principal estructura extensiva ocorreguda a l'illa de Mallorca durant els últims 19 milions d'anys (Silva *et al.*, 2005). Aquesta falla posa en contacte els sediments detrítics quaternaris del centre de la conca amb els materials del Miocè superior i Pliocè que en constitueixen la vora sud.

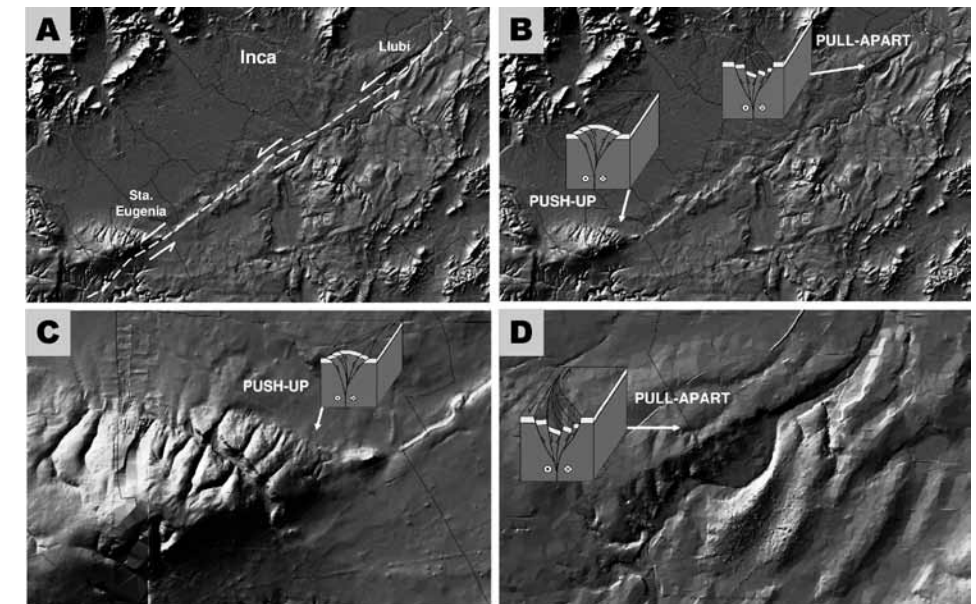

Figura 3. Falla de Sencelles (sobre el mapa relleu visualitzador IDEIB): A. Situació i direcció de la falla en relació amb la conca d'Inca; B. Ubicació de les principals estructures direccionals; C. Detall estructura push-up Son Seguí-Sta. Eugènia; D. Detall pull-apart de la zona de Llubi

3. Evidències geomorfològiques i estratigràfiques

3.1. Antiforme de Son Seguí-Sta. Eugènia

La formació antiforme dels puigs de Son Seguí, Sta. Eugènia i es Puget se situa entre els termes de Sta. Eugènia i Sta. Maria del Camí a l'illa de Mallorca (fig. 3A). La formació, caracteritzada per un anticlinal amb un relleu axial allargat en direcció W-E, està constituïda per tres elevacions principals: el puig de Son Seguí (320 m), el puig de Sta. Eugènia, (246 m) i es Puget (136 m), ben diferenciades de les planes adjacents. Les elevacions se situen al SE de la formació anticlinal de Marratxí, amb la qual conjuntament separen la conca sedimentària de Palma de la cubeta d'Inca.

El conjunt constitueix una rampa triangular, més elevada en el caire SW, que es capbussa en direcció a Inca fins a arribar a desaparèixer sota els sediments quaternaris que conformen les terres de conreu existents entre el cementiri del poble i el llogaret de ses Alqueries (Fig. 3C).

Morey i Mas (2009) assenyalen que els materials del Miocè final se situen a una altura de 320 m al puig de Son Seguí, així com l'aixecament de la sèrie pliocena fins als 246 m al puig de Sta. Eugènia i fins als 253 m al Vessant W del puig de Son Seguí (fig. 4A), la qual cosa suposa un tret diferencial únic dins del context estructural del Neogen postorogènic de l'illa de Mallorca. Això constitueix un indicatiu evident d'aixecaments a la zona a partir del Messinià, que diferencien clarament aquest antiforme de l'altiplà adjacent. Per altra banda, també s'ha pogut constatar l'existència d'activitat tectònica relativament recent, amb presència de bretxes tectòniques als nivells calcarenítics del Pliocè superior. Així doncs, es pot considerar el conjunt de l'antiforme de Son Seguí-Sta. Eugènia com una evidència d'activitat tectònica a l'illa fins al Quaternari.

Figura 4. A. Antiforme dels puigs de Son Seguí i Sta. Eugènia mostrant les formacions messinianes i pliocenes anormalment elevades fins a 150 m sobre els mateixos materials de les planes adjacents; B. Cova des Negret, una gran enclotxa corresponent a un dels plans de fracturació vertical de l'estructura en flor push-up

Per tractar-se d'una sedimentació posterior als moviments tectònics de l'orogènia alpina que varen formar les principals elevacions de Mallorca, el Pliocè normalment es presenta a la resta de l'illa sense estar afectat per cap moviment important posterior a la seva sedimentació. No és aquest el cas del conjunt dels puigs de Son Seguí-Sta. Eugènia-es Puget, on els materials miocens apareixen aixecats en alguns casos fins a més de 150 m per sobre el Pliocè de les planes adjacents.

L'elevació, facturació i bretxificació observades vendrien explicades pel fet de coincidir amb una estructura en flor positiva aixecada com a resultat d'una zona del xoc direccional transversal (*push-up*) de la falla de Sencelles (fig. 3C).

Al E nucli urbà de Sta. Eugènia, a la zona des Puget mirant cap al cementiri, se situa la cova des Negret, formada per una enclotxa vertical dins dels materials calcarenítics del Pliocè fortament bretxificats i parcialment reblida per llims quaternaris (fig. 4B). Aquesta correspondria a un dels plans de fracturació vertical de l'estructura en flor positiva d'aixecament (*push-up*) de l'estructura anticlinal dels puigs de Son Seguí-Sta. Eugènia.

3.2. Nucli urbà de Llubí i torrent des Sacost-Vinagrella

Coincidint amb el pas del torrent de Vinagrella al N del nucli urbà de Llubí, el terreny forma una notable i extensa depressió a la qual actualment s'encaixa el llit o tàlveg del torrent al seu pas a la vora del poble. (fig. 3D)

Al setembre de 2009 coincidint amb una excavació dels fonaments a unes obres de construcció d'un habitatge ubicat a l'avinguda de Son Marget, s/n (coordenades UTM 31 S 502637-4369328, datum *European 1950*) al nucli urbà de Llubí va aparèixer un nou aflorament fortuït en el qual es podia observar un col·lapse format per múltiples falles normals en ventall que fracturen repetidament els nivells de calcarenítics del Pliocè (fig. 5A) i que arriben a posar posada en contacte subvertical els materials miocens del Messinià (microbialites tipus fàcies *Pont d'Inca*² del Complex Carbonàtic Terminal i nivells margosos lacunars de les fàcies *Lago-Mare*³ i els del Pliocè (calcsiltites i calcarenites grogues, amb *Amusium* a la base que passen ràpidament, però gradualment a Més calcarenític a sostre) (fig. 5C).

En aquesta zona, les microbialites estan formades per estromatòlits i trombòlits amb nivellats d'argiles intercalades. Els estromatòlits presenten laminació amb capes més calcàries, amb nivells d'argiles molt obscures i nivells amb esquerdes de dessecació (exposició subaèria). El conjunt presenta forta recristal·lització i diagènesi (fàcies *Pont d'Inca*). Les argiles contenen alguns ostracodes (*Cyprideis* sp.).

Els nivells *Lago-Mare* estan formats per margues arenoses grises i marrons amb nivellats d'argiles verdes i margues blanques fines a sostre, que contenen fauna salobre i d'aigua dolça, amb oogonis i tiges de caràcies (*Chara* sp.), bivalves d'afinitat paratethyana (*Dreissena* sp. i representants de la subfamília *Limnocardinae*), gasteròpodes (*Hydrobia* sp., *Melanopsis* sp.), ostracodes (*Cyprideis* sp.) i pèl·lets fecals. Corresponen a la Unitat *Lago-Mare* finimessiniana (Mas i Fornós, 2011, 2012).

Les calcsiltites i calcarenites grogues del Pliocè contenen una fauna típicament marina:

- Bivalves [*Amusium cristatum* (Bronn, 1827), *Ostrea* sp., *Chlamys* sp.]
- Coralls solitaris (cf. *Flabellum* sp.)
- Escafòpodes (*Dentalium* sp.)
- Gasteròpodes
- Foraminífers bentònics (*Ammonia*, *Elphidium*...)
- Foraminífers planctònics (molt escassos)
- Equinoïdeus (pues i plaques)
- Briozous

² Aquest terme s'utilitza per determinar els nivells calcaris obscurs, molt recristal·litzats i amb forta diagènesi, dissolució i/o gran porositat (García-Yagüe i Muntaner, 1968; Pomar et al., 1983) que normalment afecten el sostre del Complex Carbonàtic Terminal Messinià.

³ El concepte *Lago-Mare* s'utilitza per designar l'ambient salobre o d'aigua dolça que va tenir lloc a la Mediterrània al final de la crisi de salinitat messiniana "(5, 42-5, 33 milions d'anys)", just abans de la reinundació marina del Pliocè. Això ens indica que abans de la gran transgressió pliocena hi va haver un període amb una forta aportació d'aigües dolces, possiblement relacionades amb un gran canvi climàtic i/o intercanvis d'aigües amb el Paratethys, antic mar interior del qual trobam avui les restes en els mars Negre, Caspi i d'Aral. Aquesta unitat ha estat recentment definida a l'illa de Mallorca per Mas i Fornós (2011, 2012).

- Ostràcodes (diverses espècies)
- Peixos (escassos)
- Crancs (escassos)

Els nivells calcarenítics es presenten fortament bretxificats (bretxificació tectònica) i afectats per una repetida facturació escalonada en forma de flor (fig. 5A).

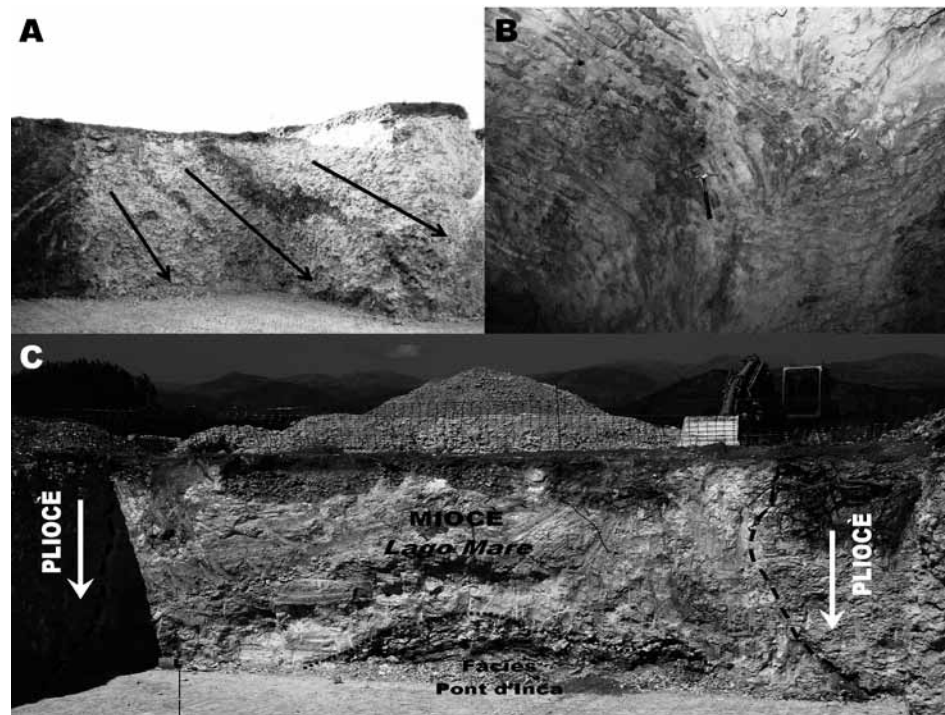

Figura 5. Estructures pull-apart de la zona de Llubí: A. Fracturació per falles normals escalonades a una excavació al nucli urbà; B. Estructura en flor de petita magnitud a ses Coves; C. Contacte vertical Pliocè-Miocè a l'excavació en el nucli urbà

El contacte tectònic vertical esta format per un nivell d'argiles de colors verds i ocre, que presenten dues parts diferents separades per una clara superfície (pàtina brillant obscura) d'essllavissament intermèdia. Apareixen des de la base de l'aflorament coincidint a la vegada amb el contacte entre unitats miocena i pliocena. Contenen fauna marina i d'aigua dolça mesclades, i gran abundància de fragments i petites dents de peixos molt rodades (espàrids: *Diplodus* sp., *Sparus* sp., *Pargus* sp., *Pagellus* sp.; espècies tropicals: cf. *Trigonodon* sp., *Balistes* sp.; taurons: *Squatina* sp., *Carcharhinus* sp., *Carcharias* cf. *Taurus*). Tenint en compte la presència de fauna càlida (*Balistes*, *Trigonodon*, *Squatina*) i la petita mida de les dentetes i fragments, la falta de dents grosses i el seu estat rodolat possiblement es tracti d'una resedimentació dels nivells miocens.

Per altra banda, coincidint amb els paraments de l'interior d'una cova existent en una de les marjades inferiors a les cases de ses Coves, a la part N del torrent de Vinagrella (NE del nucli urbà de Llubí), s'ha pogut observar una estructura en flor negativa (fig. 5B) que, malgrat la seva reduïda magnitud, també podria correspondre a estructures de deformació col·lapsades en forma de flor negativa (*pull-apart*).

La depressió en forma de col·lapses, facturació i bretxificació vendrien explicats per coincidir la zona amb una estructura en flor negativa resultant d'un segment de separació enfonsat (*pull-apart*) de la falla de Sencelles (fig. 3D).

3.3. Es Pujol de Sencelles

L'estructura en forma de promontori elevat des Pujol, situat entre del nucli urbà de Sencelles i el llogaret de Biniali, constitueix també una clara evidència d'una estructura compressiva tipus *push-up* formada per materials del Miocè aixecats de forma transversal a la direcció principal de la falla de Sencelles.

4. Conclusions

- Es constata que la falla de Sencelles, inicialment de tipus normal, posteriorment a partir del Pliocè ha sofert una inversió tectònica cap a una falla tipus direccional.
- Possiblement es tracti d'una falla direccional senestre, en la qual el sector de Tramuntana (conca d'Inca) es desplaça en sentit NE i el sector dels relleus de Migjorn es desplaça vers el SW, per l'empenta exercida des del S per la placa tectònica africana.
- Es presenten per primera vegada la presència de mecanismes de formació de segments de separació enfonsats (estructura *pull-apart* de Llubí, Vinagrella) i zones transversals elevades pel xoc direccional (estructures *push-up* de Sta. Eugènia-puig de Son Seguí i es Pujol) a l'illa de Mallorca.
- Aquests mecanismes explicarien les situacions anòmales del Neogen superior situat a més de 300 m d'altura (puig de Son Seguí-Sta. Eugènia) o enfonsat (Llubí-Vinagrella).
- El desplaçament lateral seria com a mínim d'ordre hectomètric.
- Aquesta falla és del mateix tipus i direcció que algunes de les principals falles direccionals de l'àrea bètica occidental peninsular (*v. gr.* falles d'Alhama i Crevillent).

5. Agraïments

Aquesta comunicació constitueix un avançament dels resultats d'un treball d'investigació actualment en curs i que es desenvolupa dins l'àmbit d'un programa de doctorat del Departament de Ciències de la Terra de la UIB. A Bernat Morey Colomar, de Sta. Eugènia, per haver-me acompanyat en gairebé totes les visites efectuades a la zona de l'antiforme dels puigs de Son Seguí-Sta. Eugènia i de Sencelles. A Damià Perelló Ramis, de Llubí, sense la col·laboració del qual hauria estat impossible l'observació i registre de les evidències observades a la zona de Llubí-Vinagrella. Als Drs. Joan J. Fornós i Bernadí Gelabert, del Departament de Ciències de la Terra de la UIB, per la revisió final del treball.

Bibliografia

- Álvaro, M.; Barnolas, A.; Del Olmo, P.; Ramírez del Pozo, J., Simó, A. 1984. "El Neógeno de Mallorca: Caracterización sedimentológica y bioestratigráfica". *Bol. Geol. Miner.*, 95(1): 3-25.
- Barnolas, A. (dir.). 1991. *Mapa Geológico de España. Escala 1:50:000*. Hojas: 698/723(IV) (38-27/38-28) Palma, I. del Toro y Cap de Cala Figuera. 64 pp. + 1 map.; 699 (39-27) Porreras. 55 pp. + 1 map. Instituto Tecnológico Geominero de España (ITGE). Madrid.
- Benedicto, A. 1994. "Geología de la Cubeta de Inca (Mallorca): cartografía geológica e interpretación de los datos del subsuelo". *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 37: 15-25.
- Benedicto, A.; Ramos, E.; Casas, A.; Sàbat, F., Baron, A., 1993. "Evolución tectosedimentaria de la cubeta neógena de Inca (Mallorca)". *Rev. Soc. Geol. España*, 6: 167-176.
- Bouvy, P. 1851. "Sobre el Terremoto ocurrido en la Isla de Mallorca el 15 de mayo último". *Rev. Minera*, 2(26): 375-378.
- Bouvy, P. 1853. "Notice sur le tremblement de terre du 15 mai 1851, de l'île de Majorque". *Bol. Soc. géol. France*, 10: 359-364.
- Colom, G. 1967. "Sobre la existencia de una zona de hundimientos, plioceno-cuaternarios, situados al pie meridional de la sierra Norte de Mallorca". *Acta Geol. Hisp.*, 2(3): 60-64.
- Colom, G. 1975. *Geología de Mallorca*. Diput. Prov. Bal. Inst. Estudios Baleáricos. Patronato "J. Mª Quadrado". CSIC. 2 vols. 519 pp. Palma de Mallorca.
- Garcia-Yagüe, A., Muntaner, A. 1968. *Estudio hidrogeológico del llano de Palma*. Ministerio de Obras Públicas. D.G.O.P.-S.G.O.P. 3 vols. Madrid.
- Gelabert, B. 1998. *La estructura geológica de la mitad occidental de la isla de Mallorca*. Instituto Tecnológico Geominero de España. Ministerio de Medio Ambiente. Colección Memorias. 129 pp. Madrid.
- Giménez, J. 2003. "Nuevos datos sobre la actividad post-Neógena en la Isla de Mallorca". *Geogaceta*, 33: 79-82.
- Giménez, J., Gelabert, B. 2002. "Análisis de la actividad tectónica reciente en la isla de Mallorca". *In: III Asamblea Hispano-Portuguesa de Geodesia y Geofísica, Valencia, Vol 1: 390-394*.
- Morey, B. i Mas, G. 2009. "Aproximació al Neogen de Santa Eugènia (Mallorca, Illes Balears, Mediterrània occidental)". *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 52: 99-122.
- Mas, G. 2010. "Ictiofauna del Pliocè del barranc de sa Talaia (Palma, Mallorca, Mediterrània occidental). Implicacions paleoambientals". *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 53: 43-70.
- Mas, G. i Fornós, J. J. 2011. "The Messinian Salinity Crisis Record in the Palma basin (Mallorca, Balearic Islands, Western Mediterranean)". *In: F.J. Sierro & J. A. González-Delgado (eds.): Joint RCMNS - RCANS Interim Colloquium. Climate changes, bioevents and geochronology in the Atlantic and Mediterranean over the last 23 Myr, Salamanca. September 21st to 23rd, 2011. Abstracts Book*, 171-172.
- Mas, G. i Fornós, J. J. 2012. "La Crisis de Salinidad del Messiniense en la cuenca sedimentaria de Palma (Mallorca, Islas Baleares)". *Geogaceta*, 52, 57-60.
- Mateos, R. M. i González-Casasnovas, C. (coords.). 2009. *Els camins de l'aigua de les Illes Balears. Aquífers i fons*. Instituto Geológico y Minero de España – Conselleria de Medi Ambient del Govern de les Illes Balears. 280 pp. Madrid.
- Pomar, L., Marzo, M., Barón, A., 1983. "El Terciario de Mallorca". *In: Pomar, L., Obrador, J., Fornós, J., Rodríguez-Perea, A. (eds.). El Terciario de las Baleares (Mallorca-Menorca)*. Guía de las excursiones. X Congreso Nacional de Sedimentología, Menorca 1983. Grupo Español de Sedimentología, 21-44.
- Pomar, L.; Ward, W.C. 1995. "Sea-level changes, carbonate production and platform architecture: the Lluçmajor Platform, Mallorca, Spain". *In: Haq, B.U. (ed) Sequence stratigraphy and depositional response to eustatic, tectonic and climate forcing*. Kluwer, Amsterdam, 87-112.
- Pujó, M. 1851. "Le tremblement de terre du 15 mai 1851 de l'île de Majorque". *Comp. Rend. Acad. Sci. Paris*, 2: 23.
- Silva, P. G., González Hernández, F. M., Goy, J. L., Zazo, C. i Carrasco, P. 2001. "Paleo and historical seismicity in Mallorca (Balears, Spain): a preliminary approach". *Acta Geol. Hisp.*, 36 (3-4): 245-266.
- Silva, P. G., Goy, J. L., Zazo, C., Jiménez, J., Fornós, J. J., Cabero, A., Bardají, T., Mateos, R., González Hernández, F.M., Hillarie-Marcel, Cl. i Bassam, G. 2005. "Mallorca Island: Geomorphological evolution and neotectonics". *In: Desir, G., Gutiérrez, F. i Gutiérrez, M. (eds.). Sixth International Conference on Geomorphology. Zaragoza, September 2005. Field Trip Guide. Vol. II*, 433-472.

Un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Context històric i georeferenciació

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Antoni Ginard Bujosa

Joan Estrany Bertos

1. Introducció

A la part final del segle XVIII conflueixen dues iniciatives de gran interès cartogràfic. Per una banda, l'aixecament del mapa de Mallorca (1784-1785), patrocinat per Antoni Despuig i Dameto, gravat per Josep Muntaner. Per altra, l'obra de Jeroni de Berard, amb els plànols dels nuclis urbans de diferents pobles de Mallorca (1786-1789), gravats també per Josep Muntaner.

El terme d'Inca, com és lògic, forma part del mapa de Mallorca patrocinat per Despuig i és igualment objecte d'atenció a la part descriptiva de l'obra de Berard, encara que el gravat del plànol que hauria de correspondre al nucli urbà d'Inca és desconegut, en el benentès que el fet que no ens hagi arribat no vol dir que no hagués pogut existir.

En aquestes circumstàncies, per tal de conèixer la geografia urbana d'Inca cap a final del segle XVIII s'ha de recórrer a l'edició de la *Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu natural de Palma capital del Reyno de Mallorca, religiosa Gerònima en el Monasterio de San Bartolomé de la Villa de Inca...*, escrita per Josep Barberi, que inclou el plànol de la vila d'Inca [de 1808] per acompanyar l'apèndix històric [de 1807], al final de l'obra.

El plànol del nucli urbà d'Inca que es presenta (figura 1), datat l'any 1808, és vinculable amb els treballs iniciats per Berard, a pesar de la seva datació posterior (de principi del segle XIX). El plànol en qüestió, que és un producte del seu context històric, fa possible conèixer i analitzar l'estat del traçat urbà d'Inca als voltants del 1800, com a punt de partida per a un estudi del seu creixement i de l'evolució posterior. En aquest cas, una altra utilitat del plànol és la derivada de la seva georeferenciació, a partir de la qual augmenten les capacitats analítiques i de calibratge.

2. Els antecedents de Despuig i Berard

L'any 1784, el canonge Antoni Despuig i Dameto (Palma, 1745 – Lucca, 1813) promovia i patrocinava l'aixecament del millor mapa de Mallorca del segle XVIII, gravat l'any 1785 per Josep Muntaner, en quatre fulls, a una escala general aproximada 1:72.000. Entre el grup de col·laboradors, la principal responsabilitat en termes de cartografia s'ha d'assignar a fra Miquel de Petra, nom de religió del frare caputxí Miquel Ribot Serra (Petra, 1741 – Palma, 1803). [Sobre el contingut i les característiques del mapa no ens estendrem en detalls (vegeu GINARD, 2009).]

Pel que fa al terme d'Inca, en el mapa patrocinat per Despuig, de la lectura dels signes convencionals i dels elements cartogràfics, hi destaquen les propietats de l'espai rural i la xarxa de camins, més el dibuix de la vinyeta amb la vista d'Inca en perspectiva i el seu text descriptiu.

En relació amb Berard, en realitat, Jeroni de Berard i Solà (1742-1795) pretenia continuar la feina encetada per Despuig. Berard fou un dels fundadors de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (1778); era, com Despuig, acadèmic de San Fernando (des del 1775), i ambdós compartiren la protecció de l'escola de dibuix de la societat, de la qual Berard fou un dels impulsors i director.

Jeroni de Berard deixà una obra inacabada, el *Viaje a las Villas de Mallorca*, datada circa 1789, que és coneguda pels textos descriptius que acompanyaven els plànols d'una sèrie de nuclis urbans de pobles. Per aquest motiu ja és prou important. Berard dominava les matemàtiques i havia conegut els treballs cartogràfics i les tècniques de l'expedició coetània de Vicente Tofiño. El mateix Berard confessa que tenia la idea de continuar els treballs del mapa patrocinat per Despuig. Berard usava el teodolit i aixecava plànols en companyia de Sebastià Sans, prevere. Cap al 1785-1790, Berard feia treball de camp i coneixia el territori. A més de fer els plànols dels nuclis urbans, tot fa pensar que també volia revisar o actualitzar el contingut dels termes municipals del mapa elaborat per Despuig. Als pobles, Berard feia el plànol "ignographico" dels carrers i les illetes de cases en planta,¹ una vista en perspectiva i imatges de monuments (església parroquial, convents, santuaris); a la part inferior, una llegenda emmarcava l'escut de la vila. Els gravats tenen aproximadament 360 x 480 mm (vegeu BERARD, ed. 1983: x) i són obra de Josep Muntaner, una altra coincidència amb el mapa de Despuig.

La tasca de Berard planteja diverses qüestions. Quan Berard manifestava la intenció de continuar els treballs iniciats per Despuig, eren suficients els plànols dels nuclis urbans per completar el mapa o potser voldria millorar-ne els resultats? Sembla que li voltava pel cap un concepte de "mapa total de la isla", sobre la base de diferents fonts, entre d'altres, del mapa patrocinat per Despuig, dels treballs de Tofiño i de *lo que nuestros viajes han producido* (vegeu BERARD, ed. 1983: 2).

Els textos de Berard, després de la descripció d'alguns municipis, incorporen un llistat, que titula "Explicación del mapa", on enumera els topònims de les propietats, amb indicacions sobre les dimensions i els cultius dominants. Tenen "Explicación del mapa": Andratx, Puigpunyent i Estellencs, Lluc (Escorca), Alcúdia, Santa Margalida i Maria, Artà, Felanitx, Santanyí, Campos, Algaida, Montuiri, Sant Joan, Sineu, Sencelles i Inca. En total, fins a quinze viles. Pel que fa a la relació entre l'obra de Berard i el mapa patrocinat per Despuig, el llistat del primer s'ha contrastat amb els topònims del mapa del segon en el terme d'Inca; encara que només sigui un cas particular, la correspondència del llistat dels cinquanta-un topònims de Berard amb el mapa de Mallorca és completa, excepció feta de les diferències de grafia i de dos topònims: Berard els esmenta dues vegades quan el mapa registra un únic topònim en cada cas (vegeu BENÍTEZ, GINARD, VIVES, 1997).

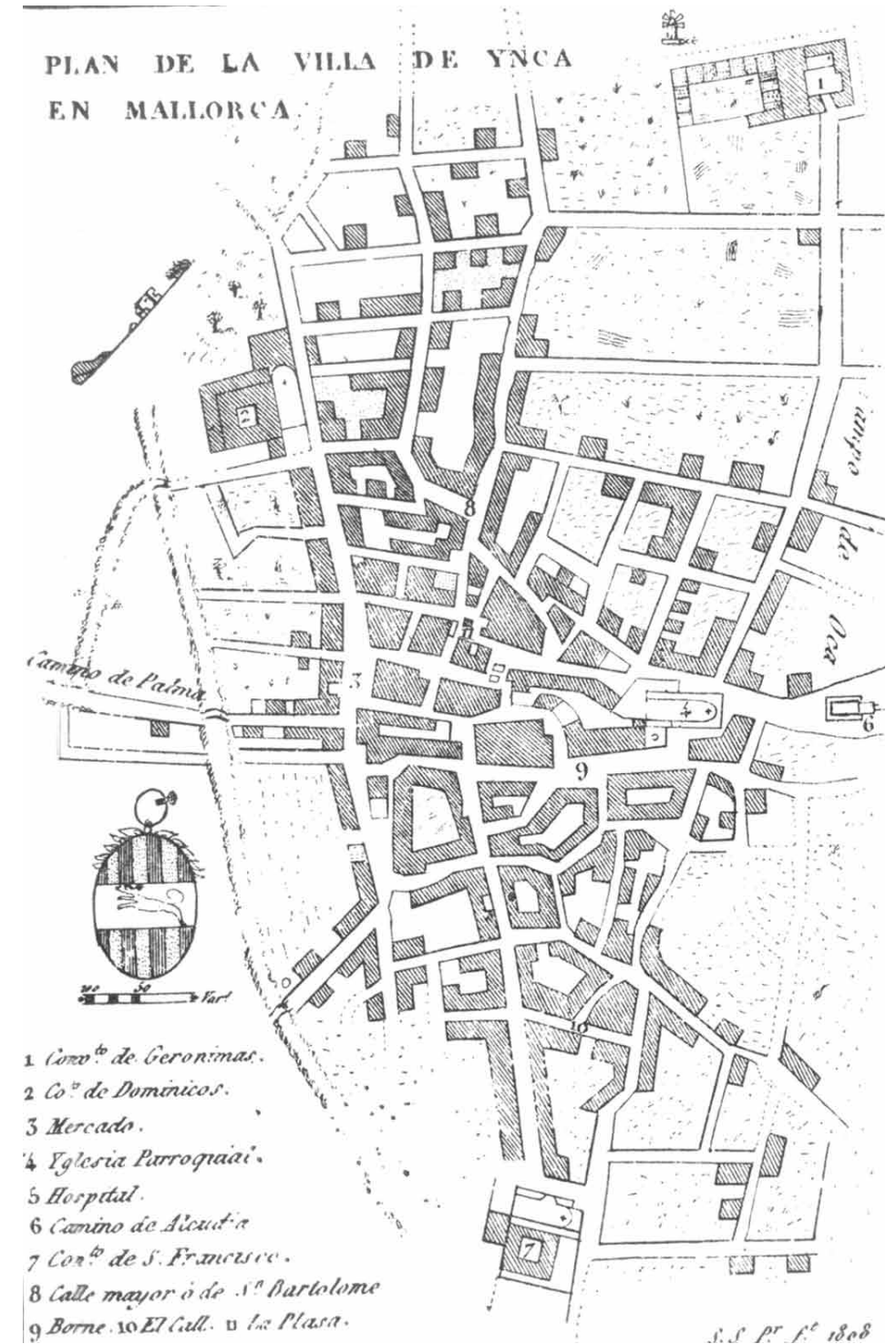

Figura 1. Plànol de la vila d'Inca de Sebastià Sans (1808)

¹ El terme *icnografia* significa delinear la planta d'un edifici.

Probablement, la defunció de Jeroni de Berard (1795) era una de les causes per les quals no acabà la totalitat de la seva obra. Com hem dit, els treballs cartogràfics de Berard han aportat una sèrie de gravats dels plànols dels nuclis de diversos pobles. Amb referència a Inca, sembla que no s'hauria arribat a fer el plànol ni el gravat, almenys en vida de Berard. En canvi, sí que podria haver acabat un mapa del terme d'Inca (avui desconegut), que correspondria a l'esmentat apartat "Explicación del Mapa", del text descriptiu de Berard. Aquell mapa, segons Bover, formava part de [...] *los mapas de los distritos de Alaró, Alcudia, Algaida, Andraitx, Artá, Binisalem, Buñola, Calviá, Campanet, Campos, Esporlas, Felanitx, Inca, La-Puebla, Lluchmayor, Manacor, Marratxí, Montuiri, Muro, Petra, Pollensa, Porreras, Puigpuñent, San Juan, Sansellas, Santa Margarita, Santa María, Santañy, Sineu, Sóller y Valldemossa, primorosamente hechos en medio pliego cada uno, cuyos originales conserva el mismo Probens,*² [...] (BOVER, 1868, I: 92).

3. El plànol del nucli urbà d'Inca

El plànol de la vila d'Inca està incorporat a l'edició de la *Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu...*, de Josep Barberi, impresa l'any 1807, situat abans del text de l'apèndix històric. En conjunt, després d'un gravat de sor Clara Andreu (sense numerar) i de xxiv pàgines de crèdits, dedicatòria i pròleg, segueixen les 247 pàgines dedicades a l'hagiografia i a l'apologia d'aquella religiosa del monestir de Sant Bartomeu. Finalment, hi ha el gravat del plànol (en una làmina sense numerar) i un apèndix històric de la vila d'Inca, de 63 pàgines amb numeració pròpia. La data que hi consta és: *Palma 20 abril de 1807* [sic] (pàg. 63 de l'apèndix).

L'eclesiàstic Josep Barberi Santceloni (Palma, 1766-1826), autor de diversos treballs de caràcter històric i erudit, té el mèrit d'haver inclòs el plànol a la seva edició i d'haver compilat el textos que formen l'apèndix històric de la vila d'Inca. En el seu context, Barberi dedica explícitament el seu llibre a l'aleshores (1807) cardenal Antoni Despuig i, entre d'altres, fa referència a fra Miquel de Petra, o a les memòries de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, que foren igualment una font d'informació tant per a Despuig com per a Berard.

4. Autoria i datació

El plànol, a la part inferior de la dreta, té les referències següents: *S. S. Pr. Ft. 1808* [sic], que hem d'interpretar com: *S[ebastián] S[ans] Pr[esbítero] F[eci]t 1808*. Sebastià Sans, com a autor del plànol, ja fou identificat per Jeroni Juan Tous, que també sembla que li vol atribuir l'autoria del gravat (vegeu JUAN, 1977: 65 i gravat núm. 53).

Sebastià Sans és un personatge que havia treballat directament amb Berard. Quan es refereix a l'expedició Tofiño, Berard descriu els avantatges del *theodolite* [sic], *de cuyo instrumento saqué un perfecto y cumplido modelo de maderas de indias embebida de linaza, cosida con todas las piezas delicadas hechas de metal, construidas por el Dr. D. Sebastián Sans, presbítero mi inseparable compañero en todas las referidas pruebas a que consecutivamente nos indujo el deseo de ejercitar este nuevo theodolite* [...] (BERARD, ed. 1983: 1). Per tant, cap als anys 1785-1789, Berard aixecava plànols en companyia de Sebastià Sans fent ús del teodolit.

Segons Joaquim Maria Bover, Sebastià Sans (+ 1839) era un *presbítero i doctor teólogo*, natural de Palma, que es dedicà a *las matemáticas y a la Geografía, ciencia que cultivó todo el tiempo de su vida*. Pels seus coneixements de cartografia i planimetria, Sans aixecava, en concret, un plànol d'Inca: *Levantó una multitud de planos del tamaño de una cuartilla, algunos de ellos como los de Inca y Alcudia*

grabados por su buril que llegó á manejar con mucha destreza, como puede verse por las planchas de los mismos que conserva la familia de D. Jaime Luis Garau (BOVER, 1842: 376-377; i 1868, II: 353).³

Els contactes entre Josep Barberi i Sebastià Sans són indubtables. El 20 d'agost de 1787, Josep Barberi prenia possessió del benefici de la Seu; el Dr. don Sebastià Sans, prevere, actuava com a testimoni (GUASP, 1926: 147). A més, a través de Barberi és possible posar en relació els quatre personatges (Despuig, Berard, Sebastià Sans i el mateix Barberi). Per una banda, Barberi s'encarregava de la publicació (1816) del manuscrit de la *Vida de la beata Catalina Tomás*, escrita per Despuig. Per altra banda, en aquesta edició, Barberi fa referència directa tant a Berard (difunt) com a Sebastià Sans, de manera explícita:

"Esta es la [casa, de la Beata] que en el año 1792 compró, o mas bien concambió, D. Gerónimo Berard, con el fin de convertirla en oratorio [...]. La figura de la Beata, [...], la bendixo su Ema. [Despuig], entonces Obispo de Orihuela, el día 6 de Octubre [de 1793] [...], y el día siguiente celebró la primera Misa el Doctor D. Sebastian Sans Presbítero, beneficiado en la Catedral" (vegeu DESPUIG, 1816, pàg. 15, nota 3).

Si més no, tres dels personatges compartien l'estat clerical (Sans, Barberi i Despuig); malgrat la data de defunció de Berard, els quatre en conjunt també podrien haver-se relacionat a través de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.

La datació del plànol és clarament de 1808, encara que les referències de l'edició poden induir a confusió. En efecte, la portada del llibre indica el 1807: *Año MDCCLVII* [sic]. A més, la data en acabar els textos, amb l'autorització eclesiàstica per a la impressió, és: *Palma 20 abril de 1807* [sic] (pàg. 63 de l'apèndix). Per tant, és probable que, encara que les dates de la portada i del final del text siguin del 1807, el llibre s'acabés d'estampar i enquadrar dins l'any 1808, amb la inclusió final del gravat del plànol, sense numerar. Sigui com sigui, el plànol d'Inca de Sebastià Sans es feia públic amb una vintena d'anys de retard respecte als plànols gravats de Berard.

Un cas similar a la inclusió del gravat del plànol d'Inca per acompanyar l'apèndix històric de la vila d'Inca de Barberi seria el del plànol de Campos, que acompanya el manuscrit de la miscel·lània de Bover, incorporat entre els fulls 1 i 3 de la transcripció de la *Història de Campos* de Francesc Talladas de 1815, feta per Bover l'any 1839 (Tom ix, f. 213 i ss) [reproduït a BERARD, ed. 1983: 175]. Aquest plànol té relació amb un altre plànol manuscrit de Campos, és el *Plan ignográfico de la Villa de Campos è la Isla de Mallorca*, de l'arxiu de la família de Can Cosmet (signatura 225), de Campos.⁴ És un full manuscrit, en paper, en color, de 385 x 500 mm (vista, 55 x 433 mm; plànol, 225 x 433 mm; zona de llegenda, 40 x 433 mm). Sense datar i d'autor desconegut, és un plànol inacabat, dibuixat "a l'estil dels de Berard", datable abans de 1810 (ROSSELLÓ VERGER, 1964: 210-211). El plànol es conserva adjunt a la còpia de l'obra de Talladas; de fet, el plànol acompanya el manuscrit de la *Història de Campos* (1815) de l'arxiu de Can Cosmet. Sens dubte, l'objectiu era ajustar-se al format i a les característiques dels gravats dels plànols de Berard. En relació amb les seves característiques estilístiques, s'ha de consignar igualment l'existència d'un plànol manuscrit molt similar, a la mateixa escala i més complet, del nucli de Llucmajor, datat a final del segle XVIII, conservat a la Biblioteca Nacional d'Espanya (MR/43/090). Per la semblança, l'interrogant que es planteja és la possible coincidència en l'autoria dels dos plànols manuscrits, el de l'arxiu de Can Cosmet i el de Llucmajor de la BNE.

³ Llorenç Pérez Martínez afirmava desconèixer si els plànols de Sebastià Sans podrien haver anat a parar a una biblioteca adquirida per l'Ajuntament de Palma l'any 1906 (vegeu BERARD, ed. 1983: 3, nota 3).

⁴ Hem d'agrair a la senyora Francisca Oliver Mut no només les facilitats per consultar l'original, sinó també tota la valuosa informació addicional aportada.

² Jaume Antoni Proens Bennàsser (Felanitx, 1799 – Palma, 1865). Advocat i antiquari, que reuní una important col·lecció (vegeu GEM, vol. 14: 30).

5. Descripció del plànol

El plànol del nucli d'Inca té per títol *Plan de la Villa de Ynca en Mallorca*; com hem indicat, està signat per Sebastià Sans [S.S.] i datat l'any 1808. És un gravat, de 147 x 97 mm. Té una escala gràfica en *Vars*. [*Varas castellanas*] [100 *varas* = 6,4 mm; una *vara*, 0,8359 m]. De la mesura de la regleta, en resulta una escala aproximada 1:12.000. Aquest valor podria ser indicatiu del fet que el gravat del plànol d'Inca fos objecte d'una probable reducció de l'escala, atès que en els plànols d'altres nuclis, també relacionats a l'obra de Berard, hi resulten uns valors d'escala de l'ordre 1:3.000 i 1:6.000.⁵

El plànol té l'orientació desplaçada cap a mestral; el símbol d'una mitja fletxa indica el nord (cap a l'angle superior de la dreta). La planimetria reproduïx la planta dels carrers del nucli urbà i les illetes de cases. Són identificables les plantes dels edificis del convents i de l'església parroquial, els llevadors, el torrent, els ponts i un signe d'un molí de vent i signes d'arbrat, entre els aspectes més significatius. El plànol inclou el dibuix de l'escut d'Inca.

La toponímia a l'interior del plànol és escassa, centrada únicament en dos noms: *Campo de Oca* (el Camp d'Oca) i *Camino de Palma* (el camí de Palma), però s'amplia a través dels nombres amb els noms corresponents definits a la llegenda (taula 1):

NÚM.	DEFINICIÓ	IDENTIFICACIÓ
1	Convto. de Geronimas	Convent de les Jerònimes
2	Coto. de Dominicos	Convent de Sant Domingo
3	Mercado	Mercat (antiga plaça del Mercat, actual carrer de Jaume Armengol)
4	Yglesia Parroquial	Església parroquial
5	Hospital	Antic Hospital, al cantó del carrer d'en Palmer amb la plaça de Santa Maria la Major
6	Camino de Alcudia	Camí d'Alcúdia
7	Conto. de S. Francisco	Convent de Sant Francesc
8	Calle Mayor ó de Sn. Bartolome	Carrer de Sant Bartomeu (antic carrer Major de Sant Bartomeu)
9	Borne	Es Born
10	El Call	Es Call
11	La Plasa	La Plaça (actual plaça d'Espanya)

Taula 1. Llegendes del plànol de 1808

Quant a les característiques formals del plànol, és necessari fer notar que, en funció dels diferents exemplars consultats, els respectius plànols tenen alguns detalls (les subdivisions de la regleta de l'escala gràfica o el tipus de lletra) que no són exactament iguals.

L'edició del gravat del plànol d'Inca seguia les vicissituds de la particular trajectòria de la publicació de la vida de sor Clara Andreu i de l'apèndix històric d'Inca. Josep Barberi havia treballat en la vida d'aquella religiosa des de l'any 1791 i la tenia acabada al final del 1801. Entre l'any 1802 i el 1805, Barberi havia intentat la impressió a Mallorca, a València i, fins i tot, a Madrid.

⁵ Ens referim, en concret, als esmentats plànol de Campos del manuscrit de la miscel·lània de Bover i al plànol manuscrit de Campos de l'arxiu de la família de Can Cosmet.

En aquelles dates, Barberi indicava que: "Se ha pensado en añadir un Compendio histórico de la Villa de Inca, que ahora se trabaja, y dedicar la obra al Cardenal Despuig", en una edició de 500 exemplars (vegeu GUASP, 1926: 117-118). Finalment, la publicació a Mallorca es duia a terme per la implicació personal de Barberi, que l'any 1807 intervenia per ajudar la impremta del seu nebot Melcior Guasp (11 de juny de 1807) (vegeu GUASP, 1926: 91 i 140).

Fins i tot, Gaspar Melchor de Jovellanos dedicava un comentari particular contrari a la inclusió de l'apèndix històric d'Inca quan l'edició de la vida de sor Clara Andreu arribava a les seves mans. Segons carta de 4 de juliol de 1807:

"La impresión fue de su agrado pues la encontró bella y bien cuidada. Unido con la Vida de Sor Clara Andreu publicó un apéndice histórico de la villa de Inca, a lo que Jovellanos dio mucha importancia y opinaba valía la pena de haberlo publicado por separado, exclamando "ojalá que Vm le apease de las ancas de Sor Clara porque nunca nos pareció bien que saliese en tal muntura" (vegeu GUASP, 1926: 117).

Per tant, si bé els plecs amb els textos estaven impresos durant l'any 1807, tot indica que la làmina gravada del plànol d'Inca de Sebastià Sans (de 1808) fou incorporada en les enquadernacions posteriors. També és lògic pensar que el gravat del plànol era objecte de diferents tiratges, amb els probables retocs de la planxa, la qual cosa explicaria les petites diferències segons els exemplars de l'edició que es consulti.

Per tancar la qüestió "editorial", també s'ha de deixar constància que, a més de les impressions originals de 1807-1808, hi ha una edició facsímil posterior de l'*Apèndix històric de la villa de Inca*, circa 1970, amb una introducció de Llorenç Pérez.

6. L'apèndix històric d'Inca, de Josep Barberi

El plànol de la vila d'Inca està incorporat a l'edició de la vida de sor Clara Andreu, de Josep Barberi, situat abans del text de l'apèndix històric, de 63 pàgines amb numeració pròpia. Barberi és el responsable de la redacció dels textos de l'apèndix històric de la vila d'Inca, amb el mèrit afegit d'incloure el plànol de Sebastià Sans, que es considera inseparable del text de l'apèndix.

Aquest *Apèndix Històric de la Villa de Inca* és una recopilació de notícies històriques i de llocs emblemàtics, que ocupa dotze capítols (pàg. 1-38), mentre que una segona part (pàg. 38-63) és dedicada als personatges locals (segle XIII - segle XVIII), titulada "De los varones ilustres de esta Villa". Els dotze primers apartats són: [1] "Inca Romana, Goda, y Arabe". [2] "Escudo de Armas de Inca y del motivo con que las adquirieron". [3] "Repertimiento del termino de Inca". [4] "Breve noticia del estado floreciente de Inca desde la Conquista, hasta el siglo XVII". [5] "Contagio que se padeció en Inca en 1652". [6] "Estado presente de la Villa". [7] "De la Iglesia Parroquial". [8] "Del Hospital". [9] "Convento de Santo Domingo". [10] "Convento de San Francisco de Asís". [11] "Convento de Religiosas Geronimas". [12] "Oratorio de Santa Magdalena".

A més de la incorporació de dades de la seva pròpia collita, Josep Barberi fonamenta les seves aportacions sobre la base de fonts documentals d'arxiu (episcopal o d'Inca) o a criteris d'autoritat, com autors clàssics (Plini, Marcial, Tàcit, etc.), alguns autors hispànics (Ambrosio de Morales, Gerónimo Zurita, etc.) i, sobretot, autors insulars de referència, com Joan Binimelis, Joan Dameto —que copiava Binimelis— i Vicens Mut, Jeroni Alemany o el "nuevo mapa de Mallorca" [de Despuig]. Així mateix, cita altres personatges, com Bonaventura Serra o Cayetano de Mallorca, i altres obres, com la *Història de Menorca* de John Armstrong (publicada el 1756), o les cròniques de diverses congregacions religioses. En particular, és significatiu el fet de recu-

perar els continguts de l'obra inèdita de Joan Binimelis (final del segle XVI), com també ho fan Jeroni de Berard i altres coetanis (per exemple, Francesc Talladas).

Josep Barberi segueix un esquema que té similituds amb d'altres casos. Interessant és l'abast que té, de les quals es podrien trobar alguns exemples.⁶ En aquest cas, també és possible comparar el seu contingut amb el text de Berard, *Villa de Inca y su término* [1789] (BERARD, ed. 1983: 255-266) i la transcripció de Gabriel Pieras (PIERAS, 1980).⁷ A efectes comparatius, es fan evidents diverses coincidències amb el text de Berard, tot i tenir en compte que, en general, Barberi és més “historiogràfic” i Berard més “topogràfic”.

A l'apèndix històric de la vila d'Inca destaquen, en conjunt, els orígens romans de la vila i les referències a l'època islàmica, alqueria i cap de districte. Deixant de banda el gairebé tòpic d'Inca com la “major alqueria de Mallorca”, la base islàmica és deduïble a partir de la lectura de les referències del Llibre del Repartiment: “prop de la vila d'Inca” [pàg. 13]. Interessen igualment la reproducció de la nòmina dels receptors del Repartiment al districte d'Inca [§ 3, pàg. 8-14, que tenia un precedent en Joan Binimelis], o els catastròfics efectes de la pesta de 1652 a Inca [§ 5, pàg. 18-20]. Així mateix, l'escut de la vila [“un perro de plata en campo azul”, pàg. 7], o les descripcions dels edificis de l'església parroquial, de l'Hospital, dels convents de Sant Domingo, de Sant Francesc i de Sant Bartomeu i l'oratori de Santa Magdalena.

Els aspectes de caràcter geogràfic es troben especialment al capítol sisè, [§ 6] “Estado presente de la Villa de Inca”, així com en altres apartats de manera dispersa. Les informacions més geogràfiques comencen per les de situació: Inca està gairebé en el centre de Mallorca, no lluny de “la muntanya”, a quatre llegües i tres quarts de distància de la ciutat de Palma pel *camí d'Inca* [§ 1, pàg. 1]. El terme d'Inca té forma romboïdal, amb uns costats d'una llegua i mitja del SOE al NE i d'una llegua del NOE al SE. Limita, al nord, amb Selva; al sud, amb Sencelles; a l'oest, amb Binissalem; i a l'est, amb Muro, sa Pobla i Campanet.

En els inicis del segle XIX, la fertilitat de la terra i el treball dels conradors (“els millors de Mallorca”) donaven collites quantificades de blat, ordi, civada, llegums, oli, vi, cànem i lli, juntament amb la ramaderia ovina, caprina, vacuna, porcina i mular. Entre els arbres, abundaven l'ametler (un cultiu aleshores primerenc a Mallorca), la figuera, el cirerer, l'albercoquer, la prunera i altres fruitals. L'horticultura era important al Camp d'Oca, al Rafal Garcès i altres indrets. [La presència d'aigua al Camp d'Oca, que es remunta als *qanats* d'època islàmica, explica els cultius d'horta.] Una prova de l'antiga puixança de la producció de vi era l'existència del celler del rei per recollir el delme; també el celler del capítol, alienat l'any 1643, i el celler del bisbe, del qual quedaven vestigis a principi del segle XIX. També és notable l'exportació de la collita de safrà.

Josep Barberi assenyalava la decadència dels oficis artesans (respecte de l'any 1600) i recorda que els antics gremis pagaren la torre del campanar de l'església parroquial. Fa una menció explícita als gerrers i a l'anomenada *obra d'Inca*. Assenyalava en concret el *Dijous bo* (és la probable primera referència)⁸ i deixa constància del mercat dels dijous i de la fira del diumenge després de Sant Lluç, i dels dos diumenges següents, amb la qual cosa Inca havia estat “el centre del comerç interior de l'illa”.

6 Per proximitat cronològica, la *Història de Campos*, de Talladas (1815).

7 Gabriel PIERAS SALOM (1980) publicava el text de Berard sobre Inca, al setmanari *Dijous*, uns anys abans l'edició completa feta per Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ (1983).

8 En aquest sentit, vegeu també en aquest mateix volum la comunicació presentada per Miquel Pieras Villalonga: “Dijous Bo (1807-1918).”

En relació amb el volum de la població, que s'havia vist afectat per la decadència, Barberi aporta la xifra “que no passa de 778 focs o llars”, extreta de les memòries de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País de 1784, amb la qual cosa coincideix amb el mapa de Despuig i amb Berard. Això no obstant, Josep Barberi actualitza el còmput d'habitants a l'any 1805: 2.252 *personas de comunión* i 786 de *confesión, y párvulos*; en total, 3.538 persones.⁹

7. Els elements del plànol

El plànol del nucli urbà d'Inca representa l'estat de l'estructura urbana a principi del segle XIX, amb tota una sèrie d'elements i aspectes particulars.

Elements físics

El plànol no excel·leix en la representació d'elements físics, tot considerant que no és tampoc la seva finalitat. No obstant això, un aspecte físic ben identificable és el llit del torrent de Mandrava o de Cantabou, a la part de ponent de la vila, amb tres ponts per tal que els camins salvin el curs del torrent. Actualment, cobert i canalitzat, segueix el traçat de la Gran Via de Colom.

Camins

La centralitat del casc urbà primitiu s'hauria estructurat a l'entorn de l'eix viari del camí de Palma (est) i del camí d'Alcúdia (oest). Cap a la perifèria, s'ha de fer esment de la notable xarxa de camins.¹⁰

Estructura urbana

Sense ser exhaustius, si es consideren els efectes de l'estancament de l'evolució demogràfica a la segona meitat del segle XVII, un dels centres d'interès del plànol de l'any 1808 rau en el fet que mostra una estructura urbana relativament poc evolucionada des de la primera meitat del segle XVII, en la mesura que la recuperació econòmica i demogràfica d'Inca s'hauria de situar durant el segle XVIII.

Carrers i illetes

Entre els diferents carrers i illetes, destaca l'anomenat carrer Major de Sant Bartomeu, el qual té continuïtat amb el carrer Major de Sant Francesc. Ambdós marquen un eix N-S que uneix els dos extrems del casc urbà on es localitzen els convents que donen nom als carrers. Cal esmentar que l'actual carrer Major es correspon amb l'antic carrer de la Rectoria.

Edificis

Un element que destaca molt és la planta dels tres convents, tots en una situació perifèrica, al límit del casc urbà. La planta dels convents és la que tenien en l'estat anterior al procés desamortitzador. Si bé una primera desamortització els afectava relativament (el de Sant Francesc fou tancat el 1821), definitivament l'any 1835 foren suprimits els convents de Sant Francesc i de Sant Domingo, i reduïda la comunitat del de Sant Bartomeu.

9 La referència és interessant perquè s'aproxima al nombre total d'habitants, en una època preestadística. Lògicament, aquest recompte de població seguia els registres parroquials de control del compliment de l'obligació pasqual. Sense que sigui possible establir una norma fixa, en termes generals, les “persones de comunión” eren normalment les de més de 14 anys, considerades gairebé “adultes” a tots els efectes; les “persones de confesión” eren les que estaven obligades a confessar, però sense haver rebut la primera comunión, és a dir, entre els 8-9 anys i els 12-13 anys; els “pàrvuls” eren els nins i nines fins als 7 anys, que no havien adquirit “ús de raó” ni de confessar-se.

10 Sobre els camins, encara que la cronologia sigui posterior, vegeu en aquest mateix volum la comunicació presentada per Gabriel Pieras Salom: “Definició dels camins veïnals d'Inca (1848-1979).”

El convent de Sant Bartomeu, situat a tramuntana, en un lloc elevat i aïllat, allunyat del centre de la vila, gairebé dins l'espai rural, té l'origen en una antiga església documentada, com a mínim, des del segle XIV. La construcció de l'edifici conventual començava durant el segle XVI, després de l'arribada de la comunitat de monges jerònimes, procedents del puig de Santa Magdalena, l'any 1534. A final del segle XVIII, Berard el situa a 200 *pasos geométricos* (276,8 m; un pas geomètric, 1,384 m) de la vila, cap al NO; assigna a l'església 21 *varas* (17,55 m) de llarg i 8 *varas* (6,69 m) d'ample; al tancat del convent i l'hort, 84 x 71 *varas* (70,22 m x 59,35 m).¹¹ Segons Barberi (1807), les terres dels camps entre el nucli de la vila i el monestir es conraven.

El convent de Sant Domingo, cap a la part de ponent del nucli, rebia la llicència de fundació el 9 de desembre de 1604. L'església actual fou començada l'any 1664 i beneïda el 1689; el claustre fou construït a partir del 1730. Segons Berard, l'església tenia 39 *varas* (32,60 m) de llarg i 13 ½ *varas* (11,28 m) d'ample; el claustre, 31 *varas en cuadro* (25,91 m).

El convent de Sant Francisc, a migjorn, també es remunta al segle XIV i és el convent franciscà més antic de la Part Forana de Mallorca. La llicència de fundació és de l'1 de gener de 1325; l'edifici s'iniciava l'any 1364 i les seves parts eren objecte d'obres, reformes i ampliacions fins al final del segle XVIII. Berard assigna a l'església 42 *varas* (35,11 m) de llarg i 18 *varas* (15,05 m) d'ample.

Quant a l'església parroquial, al sector de llevant, la parròquia de Santa Maria d'Inca està documentada el 1248, potser situada al puig del convent de Sant Bartomeu, sobre una antiga mesquita (segons Barberi, pàg. 24). En el seu emplaçament actual (com figura al plànol), l'església fou edificada sobre una de més primitiva, que estava acabada a principi del segle XIV; el nou temple parroquial de Santa Maria la Major s'iniciava l'any 1706 i el 1807 estava sense acabar (Barberi, pàg. 27-28). Berard, que en fa una descripció *in situ*, consigna unes mesures de l'església de 52 ½ *varas* (43,88 m) de llarg i 15 ½ *varas* (12,96 m) d'ample; a la torre del campanar, 5 *varas en cuadro* (4,18 m).

L'antic Hospital es remunta al segle XIII (documentat l'any 1281); enrunat durant el segle XVII, l'any 1807 en subsistia l'oratori que, segons Berard (1789), estava inutilitzat; tenia "todo su largo exterior 26 pasos" (35,98 m).

Mercat

El tradicional mercat dels dijous se celebrava a l'actual carrer de Jaume Armengol. Per substituir aquella antiga plaça del Mercat, l'Ajuntament començà a construir el Mercat Nou l'any 1900, que al 1935 fou de nou reubicat a la plaça dels Porcs Nova, avui plaça del Bestiar.

El Call

El topònim fa referència a la ubicació de la notable minoria jueva d'Inca. El Call té el seu origen en el segle XIV quan, l'any 1346, una cèdula del rei Pere el Cerimoniós establia la creació del Call a Inca.

La Plaça

Fa referència a la plaça Major, actual plaça d'Espanya.

A llevant, a la sortida del camí d'Alcúdia, els rentadors o llavadors, i també probablement abeuradors, se situen prop del Camp d'Oca, on la presència de la Font de la Vila, captada des d'època islàmica mitjançant qanats, també permetia l'existència d'horts.

Finalment, no hi ha molins representats dins el nucli urbà, però el dibuix d'un petit molí a l'extrem superior de l'esquerra del plànol, a tramuntana, indica la situació correcta dels molins de vent a l'elevació del serral dels Molins o de les Monges.

8. La georeferenciació del plànol de la vila d'Inca. Evolució espaciotemporal: segles XIX-XXI

El fet de disposar del plànol del 1808, aixecat amb un criteri d'escala, permet assolir un segon objectiu d'aquest treball: la seva georeferenciació. L'alineació de dades geogràfiques a un sistema de coordenades conegut permet visualitzar, consultar i analitzar amb altres dades prèviament georeferenciades. Amb tot, la georeferenciació és el procés d'escalat, rotació, transformació i redreçament d'una imatge, perquè coincideixi amb unes mesures i una posició geogràfiques.

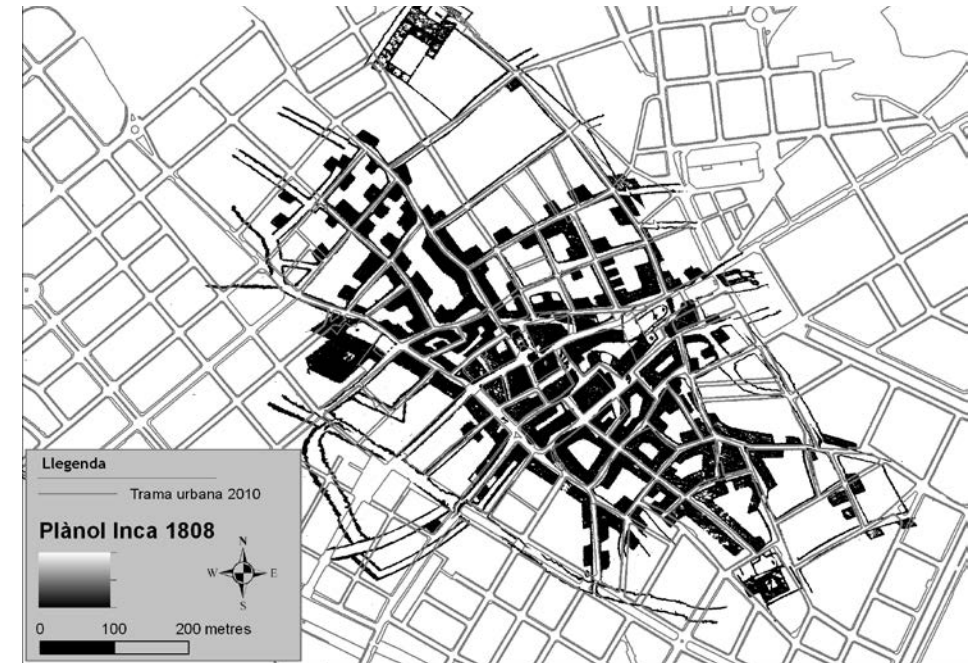

Figura 2. Georeferenciació del plànol d'Inca del 1808 sobre la trama urbana del 2010

Hom pot georeferenciar –entre d'altres– imatges, fent que una georeferència sigui un identificador exclusiu de la ubicació concreta d'aquella imatge. Per georeferenciar-la, cal primer establir punts de control, introduint les coordenades geogràfiques conegudes d'aquests punts, seleccionant el sistema de coordenades i altres paràmetres de projecció, així com minimitzant els errors. Aquests errors –encara que residuals– són la diferència entre les coordenades reals dels punts de control i les coordenades predites pel model geogràfic, creat a partir dels punts de control. Aquests proporcionen un mètode per determinar el grau de precisió del procés de georeferenciació. Hi ha diverses eines SIG¹² disponibles que permeten la referenciació d'imatges en algun sistema de coordenades geogràfiques. En aquest estudi s'ha procedit a la georeferenciació del plànol de la vila d'Inca (figura 2) a través del programari ArcGIS 10.0, digitalitzant 250 punts de control tot aplicant la interpolació per *splines*, forma d'interpolació on l'interpolant és un tipus especial de funció polinòmica definida a trossos i anomenada *spline*.

¹¹ En termes de planimetria i cartografia, les referències a distàncies, mesures, direcció, orientació i situació interessin perquè són el punt de partida per a plantejar la representació sobre l'espai i a escala. Òbviament, sobretot a les fonts antigues, les dades poden estar més o menys ajustades a la realitat dels fets.

¹² Sistemes d'Informació Geogràfica.

La simple georeferenciació demostra que el plànol està escalat sobretot al seu triangle central, mentre que cap a la perifèria tendeix a la distorsió i resta com a simple representació gràfica dels elements i estructura urbana. Així doncs, el plànol està fet a escala i respecta un criteri de proporcionalitat i de localització, encara que la planimetria no respongui a una exactitud estricta en l'escala. En aquest sentit, seria un plànol "pretopogràfic" (perquè s'avança gairebé un segle als mapes pròpiament topogràfics).

El resultat més evident d'aquesta tècnica permet afirmar que la trama urbana actual del casc antic d'Inca ha romàs pràcticament intacta. Per tant, es tracta d'una planta d'origen medieval, que ha sofert modificacions de caràcter puntual. Així, mitjançant l'enderrocament d'illetes, a principi del segle XX es procedí a l'eixample dels carrers del Comerç i Hostals o a la creació de les places d'Espanya i de l'Àngel. Més recentment, a les darreries del segle XX, es procedí a la creació de la plaça de Santa Maria la Major. Igualment, aquesta tècnica de georeferenciació és el punt de partida per analitzar l'evolució espaciotemporal de la geografia urbana d'Inca entre els segles XIX i XXI (figura 3), ampliant l'anàlisi realitzada per ESTRANY (2000).

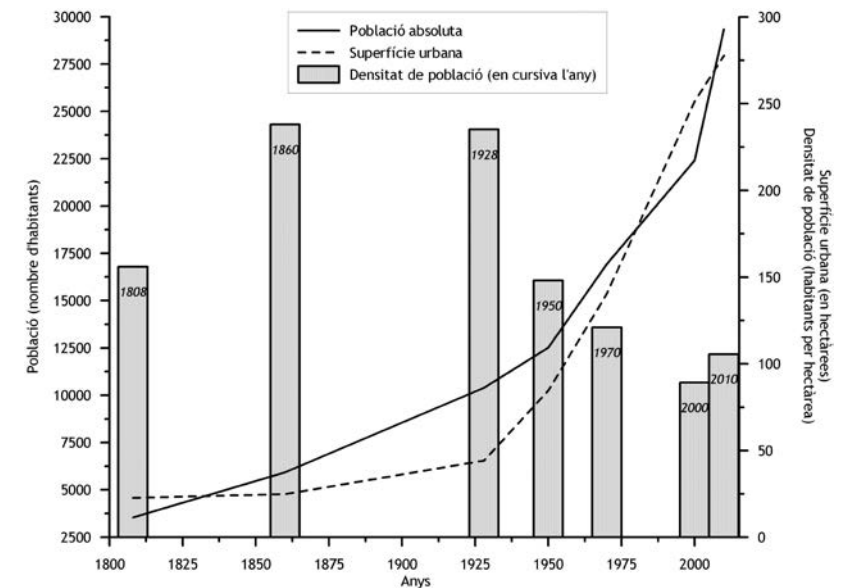

Figura 3. Evolució espaciotemporal del nucli urbà d'Inca entre 1808 i 2010

Quant a l'evolució del teixit urbà, si bé seria possible resseguir el creixement del nucli d'Inca des del segle XIII, l'entramat urbà estava ben consolidat durant el segle XIV. Superat el segle XVI, Joan Dameto assigna al terme d'Inca una població de més de 1.000 veïns (superior o entorn als 5.000 habitants), a l'any 1632, que féu que Inca fos el segon municipi de Mallorca quant a població. Emperò, la pesta del 1652 reduïa a menys de la meitat la població de la vila i provocava la fugida de part dels habitants. Segons Barberi, entre el 10 de maig i el 10 d'agost de 1652, hi havia 2.347 defuncions, una xifra que podria augmentar-se fins a 3.741 (apèndix històric,

pàg. 18 i 20). El consegüent impacte en la demografia ocasionava, sens dubte, l'estancament de la població i del creixement urbà. Segons el mateix Barberi, l'any 1805, la població assolí els 3.538 habitants.

Amb tot, el plànol representa una ciutat poc evolucionada des de mitjans segle XVII. La recuperació s'ha de situar durant el segle XVIII. Cal considerar que el segle XIX suposà l'inici de la configuració urbanística de la ciutat actual, com a conseqüència de la revolució industrial, que comportà una concentració de la població. Així, del 1805 al 1930 la població creixia gairebé un 300 % (figura 4 i taula 2). Aquesta conjuntura social i econòmica suposà el necessari creixement urbanístic de la ciutat. A final del segle XIX es duen a terme les primeres urbanitzacions, o sigui, els projectes d'alineacions ajustades als límits de cada propietat; urbanitzacions que es diferencien del casc antic per l'ortogonalitat de les parcel·lacions.

ANY	SUPERFÍCIE URBANA (HECTÀREES)	POBLACIÓ (HABITANTS/ANY)	DENSITAT DE POBLACIÓ (HABITANTS PER HECTÀREA)
1808	22,7	3.538 (1805)	156
1860	24,9	5.926 (1857)	238
1928	44,2	10.398 (1930)	235
1950	84,6	12.522 (1950)	148
1970	140,4	16.930 (1970)	121
2000	251,2	22.402 (2000)	89
2010	277,7	29.321 (2010)	106

Figura 4 i taula 2. Evolució de la superfície ocupada pel nucli urbà d'Inca i la seva relació amb la població entre 1808 i 2010

Inicialment, entre 1808 i 1860, el creixement urbanístic és poc significatiu, tot i que de manera notable la densitat urbana per mor d'un increment de la població de l'ordre del 60 % (entre 1805 i 1857).

De 1860 a 1928 el creixement urbanístic comença a expandir-se més enllà del turó on s'ubica el casc antic. Cap al sud, l'expansió s'estén cap a l'estació ferroviària inaugurada vora l'antic camí de Palma l'any 1875. S'urbanitzaven els actuals carrers de Ponent, Ramon Llull, Joanot Colom, Malferits, i es prolonguen fins a l'Estació els carrers Fondo (actual Antoni Fluxà), carretera de Palma (actual General Luque), Pou d'en Morro (actual Bisbe Llompart), Mercaderies i el tram de l'avinguda de les Germanies entre Sant Domingo i l'actual Antoni Torrandell. Cap al nord, s'ampliava el Camp d'Oca, tot seguint l'eix de l'antic camí d'Alcúdia.

En el període 1928-1950, la superfície urbana es duplicava expandint-se en totes les direccions. La nova barriada de Crist Rei creixia als voltants del Quarter General Luque, i començaven a configurar-se les noves barriades des Blanquer, So na Monda i es Cós. És el moment en què es perden elements arquitectònics històrics, com es Rentadors des Pla de sa Font i molts d'altres símbols, com la cobertura del torrent de Cantabou causant la desaparició dels ponts que travessaven aquest curs fluvial per anar a Ciutat i al cementeri. A la figura 4 s'observa una inflexió marcada en la dinàmica evolutiva de la superfície urbana, de manera que, des del 1928 fins al 2000, la superfície urbana exhibeix un increment major que el de la població absoluta. Aquest fet repercuteix en la densitat de població, la qual experimenta, entre 1928 i 1950, un descens del 37 %; mentre que la disminució entre 1928 i 2000 és del 62 %.

De 1950 a 1970, l'expansió encetada durant el període anterior restava consolidada i continuava sense cap tipus d'ordenació, especialment a les barriades de Crist Rei i des Blanquer. La disminució de la densitat de població es moderava, i fou només del 19 % entre ambdós anys.

De 1970 al 2000, es consolidava la urbanització de la barriada des Blanquer. No obstant això, el tret més destacat és la irrupció d'un nou model d'urbanització, fonamentat en la creació de sòl industrial i residencial extensiu, que gairebé duplicava la superfície urbana i accentuava el descens de la densitat de població, del 34 % entre ambdós anys. En aquest sentit, durant la dècada de 1990 es creaven el polígon industrial de Can Matzarí i les urbanitzacions residencials de Crist Rei Nou i de So na Monda. El resultat no és altre que un increment del 79 % de la superfície urbana que contrasta amb el 34 % d'increment de la població.

Finalment, del 2000 al 2010, es produïa un nou canvi en el model de creixement urbanístic. La superfície urbana només s'incrementava un 11 %, mentre que la població ho feia en un 31 %, amb el resultat d'un increment de la densitat de població per primera vegada des de 1928. Són els anys en què es desenvolupava l'anomenat *boom* de la construcció i es consolidaven les urbanitzacions creades a les darreries del segle xx.

9. Conclusions

En primer lloc, el plànol d'Inca és obra de Sebastià Sans, l'any 1808, i és la primera imatge de la planimetria del nucli urbà. La seva realització s'ha d'emmarcar en el context de les iniciatives de tipus cartogràfic i geogràfic tant del mapa de Mallorca, patrocinat per Antoni Despuig, com de l'aixecament dels plànols dels pobles de Mallorca, per part de Jeroni de Berard, dels quals seria una continuació.

En segon lloc, el gravat del plànol de Sebastià Sans fou incorporat per Josep Barberi com a complement de l'edició de la vida de sor Clara Andreu i de l'apèndix històric d'Inca (1807). Sebastià Sans

fou col·laborador de Jeroni de Berard, i és indiscutible l'existència dels contactes i la relació entre Josep Barberi, Sebastià Sans, Jeroni de Berard i Antoni Despuig. El plànol és útil per acompanyar la compilació de caràcter historicogeogràfic feta per Josep Barberi en l'apèndix històric d'Inca (1807). La seva inclusió conjunta amb la biografia d'una religiosa respon no només a una concepció general per part de Josep Barberi, sinó també a les vicissituds del procés d'edició.

El plànol mostra l'estat de l'estructura urbana a principi del segle XIX, poc evolucionada des de mitjan segle XVII. La georeferenciació ha permès conèixer l'evolució de la trama urbana del casc antic i ha possibilitat asseverar que es tracta d'una planta d'origen medieval que ha patit modificacions puntuals a partir de l'enderrocament d'illetes per a la creació de carrers i places. Així mateix, la georeferenciació ha fet possible dur a terme una anàlisi espaciotemporal de la geografia urbana d'Inca entre 1808 i 2010, comparant el creixement de superfície urbana amb variables demogràfiques. S'han establert quatre fases d'evolució urbana que responen a quatre models socioeconòmics diferenciats:

- 1) Inici de l'activitat industrial (1808-1860). La població absoluta experimenta un increment fonamentat en la incipient revolució industrial, però sense canvis estructurals en l'extensió urbana, fet que provoca que la densitat de població sigui la major del període analitzat.
- 2) Creixement de l'activitat industrial (1860-1928). S'enceta l'eixample del casc antic seguint l'eix de la carretera Palma-Alcúdia propiciat per la inauguració de l'estació ferroviària (1875). La superfície urbana es veia duplicada, però també la població gràcies al creixement industrial i la millora de les xarxes de transport.
- 3) Maduresa de l'activitat industrial (1928-1970). En aquest període, es produeix el major creixement urbà, gràcies a la consolidació de la indústria sabatera, conformant-se una ampla zona d'eixample, que es tradueix en una ocupació de caràcter extensiu i en altura en la qual els usos residencials, industrials i comercials conviuen. La superfície ocupada es triplica i es construeixen els edificis de major altura que configuren l'*skyline* o línia d'horitzó artificial dibuixada per l'estructura de conjunt de la ciutat actual.
- 4) Declivi de l'activitat industrial (1970-2000). La crisi econòmica dels anys 1970 suposa una inflexió en la indústria sabatera, la qual cosa provoca la desaparició de la major part de les empreses i la deslocalització dels processos productius.¹³ Paral·lelament, la planificació urbana té com a conseqüència l'ordenació i la separació dels usos residencial, industrial i comercial tot generant un creixement del 79 % de la superfície urbana. Mentrestant, el creixement de la població s'estabilitza.
- 5) El *boom* de la construcció (2000-2010). Una nova millora en la xarxa de transports de l'illa de Mallorca, juntament amb l'economia especulativa, propiciava –entre d'altres– un increment notable de la població que es fonamentava en la consolidació de les urbanitzacions creades en la fase anterior. Tot plegat, fa que la densitat de població s'incrementi per primera vegada des de 1928.

Per acabar, el plànol de Sebastià Sans de 1808 ha permès esbossar l'evolució urbana –condicionada per les variables geoeconòmiques– d'Inca durant els darrers dos-cents anys. Nogensmenys, la planta urbana del 1808 representa no més del 10 % de l'ocupació actual del nucli urbà. Aquesta conclusió, més els importants canvis socioeconòmics actuals, exigeixen d'aprofundir en la recerca encetada, per tal d'oferir unes eines fonamentades en criteris científics que contribueixin a planificar l'Inca del futur.

¹³ Vegeu en aquest mateix volum la comunicació presentada per Àlvar Sanz i Joan Estrany: "Des Mercantil a la vida d'ultramar. Migracions a l'Inca de postguerra."

Bibliografía

- AUTORS DIVERSOS (2000). *Inca, un segle ciutat 1990-2000*. Inca: Ajuntament d'Inca.
- BARBERI, Josef (1807). *Vida de la Venerable Madre Sor Clara Andreu natural de Palma capital del Reyno de Mallorca, religiosa Geronima en el Monasterio de San Bartolomé de la Villa de Inca, con un apendice historico de dicha villa*. Mallorca: en la imprenta de Melchor Guasp. Año MDCCCVII.
- BENÍTEZ, Josep; PIERAS, Miquel; RAYÓ, Pere; VIVES, Francesca (1999). *Inca. Guia dels pobles de Mallorca*. Mallorca: Hora Nova SA.
- BENÍTEZ MAIRATA, Josep; GINARD BUJOSA, Antoni; VIVES AMER, Francisca (1997). "Inca, 1785-1789. Una visió històrico-topogràfica" a *III Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca. Pàg. 89-103.
- BERARD, Gerónimo de [1789] (edició de 1983). *Viaje a las Villas de Mallorca 1789*. [Edició a cura de Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ]. Palma: Ajuntament de Palma.
- BOVER, Joaquín María [1836-1839]. *Miscelanea o Compilacion de tratados, memorias y documentos, para formar una historia critica de la isla de Mallorca. Tomo IX. Banyalbufar, Año de 1836* (manuscrit de la Biblioteca Bartomeu March Servera, Palma).
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María (1842). *Memoria biografica de los mallorquines que se han distinguido en la antigua y moderna literatura*. Palma: Imprenta Nacional á cargo de Don Juan Guasp y Pascual.
- BOVER, Joaquín María (1868). *Biblioteca de Escritores Baleares*. Palma: Imprenta de P. J. Gelabert (2 toms).
- ESTRANY BERTOS, Joan (2000). "Evolució urbana i torrents: 100 anys de difícil convivència" a *V Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca. Pàg. 65-70.
- DESPUIG Y DAMETO, Antonio (1816). *Vida de la beata Catalina Tomás religiosa profesada en el monasterio de Santa Maria Magdalena de la Ciudad de Palma capital del Reyno de Mallorca / la escribió el Emo y Excmo. Sr. D. Antonio Despuig y Dameto; y la publica el Dr. D. Josef Barberi presbítero beneficiado en la Sta. Iglesia*. En Mallorca en la imprenta de Felipe Guasp. Año 1816.
- GINARD BUJOSA, Antoni (2009). "Antoni Despuig i Dameto, el mapa de Mallorca (1784-1785) i la Societat d'Amics del País" a *Cuadernos de Geografía* [Universitat de València], 86, 241-260.
- JUAN TOUS, Jerónimo (1977). *Grabadores mallorquines*. Palma: Diputació Provincial de Balears. Instituto de Estudios Baleáricos. Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- LLABRÉS QUINTANA, Gabriel (1890). "D. Gerónimo Berard y sus planos" a *BSAL*, III, 306-308.
- MOLL BLANES, Isabel; VIDAL HERNÁNDEZ, Josep M. (Dir.). *Història de la Ciència a les Illes Balears*. Volum III. *La Il·lustració*. Palma: Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació.
- PIERAS SALOM, Gabriel (1980). "En Berard descriu Inca" a *Dijous*, núm. 315-320 (octubre - novembre de 1980).
- PIERAS SALOM, Gabriel (1986). *Breu història d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca.
- TALLADAS, Francisco (1815) [Edició de 2009]. *Historia de la villa de Campos en la isla de Mallorca*. [Campos]: Ajuntament de Campos; Institut d'Estudis Baleàrics [Edició facsímil].

Notas del Censo de población de la ciudad de Inca (año 1900) 2ª parte

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Blanca M. Buades García

1. Introducción

Esta comunicación es la segunda parte y final de "Notas del censo de población de la ciudad de Inca del año 1900".

Comprende el Cuartel 3º, llamado de San Francisco, el Cuartel 4º llamado de la Iglesia Parroquial y una parte foránea (rústica) distribuida en 5 distritos. Se siguen las mismas pautas empleadas en la primera parte; número de personas junto a su edad, profesión u oficio; casas habitadas, casas vacías, casas en construcción, solares, cocheras y accesorios; bodegas, tahonas, tiendas, fábricas, etc.; la parte foránea, con sus fincas rústicas numeradas y generalmente rotuladas con el apodo del propietario; el número de personas que saben leer y escribir, las que saben leer, pero no escribir, y las analfabetas, que eran multitud.

Censo municipal del Cuartel n.º 3, llamado de "San Francisco", de la ciudad de Inca (1900)

Comprende 2 plazas y 22 calles:

Calle Comercio	Calle de Pasajeros	Calle de Ramón Llull
Calle de Muntanera	Calle de la Esperanza	Calle de la Murta
Plaza del Mercado	Calle de Mallorca	Calle del Ángel
Calle de la Cruz	Calle de Pons	Calle de la Paz
Calle del Pozo d'en Morro	Calle de Malferits	Calle del Capitán
Calle del Recreo	Calle del Torrente	Calle de Corró
Calle de Cometas	Calle de Torreeta	Calle de Salord
Plaza de San Francisco	Calle del Trinquete	Calle de la Perla

Calle del Comercio

Tenía 36 habitantes, 13 casas habitadas, 1 casa vacía, 1 tienda inhabitada y 2 accesorios. En el n.º 22 vivía 1 familia de militar (no censada).

Profesión u oficio: 2 tenderos (Juan Mateu Ramón y Pedro Cortés Miró), 1 zapatero, 1 propietario (Pedro Marqués Ferrer), 1 labrador, 1 estanquera (Margarita Martorell Rodríguez), 1 administrador de Loterías (José Torrandell Campomar), 1 propietario (Bartolomé Martorell Ferrer), 1 propietaria (Ana Mª Jaume Salvá), 1 profesor de piano (Antonio Torrandell Salvá), 1 fabricante, (José Pujol Martorell), 1 sirvienta, 1 relojero (Jaime Florit Mir) y 1 barbero (Pedro J. Llabrés Beltrán).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	8
15	30	11
31	50	8
51	65	3
65	+	6

Esta calle antiguamente se conocía como “carrer dels Marxandos”, después como calle “Comercio”, durante la Segunda República como “14 de Abril”, cuando el Franquismo se rotuló como “Juan Seguí” y con la Democracia se recuperó el de “calle Comercio”.

Plaza del Mercado

Tenía 123 habitantes, 29 casas habitadas, 3 casas vacías, en el n.º 39 un lagar.

Profesión u oficio: 1 maestra (María Sastre Borrás), 1 tendero (Gabriel Ferrer Prats), 1 herrero, 2 albarderos, 8 labradores, 6 zapateros, 1 propietario (Antonio Salas Ramis), 3 taberneros (Juan Beltrán Martorell, Juan Martorell Pons y Miguel Ramis Pujadas), 1 abogado (Jaime Armengol Pascual), 1 procurador (José Fernández Armengol), 1 empleado, 1 comerciante (José Tortella Garau), 1 estudiante, 2 guarnicioneros, 1 hornero, 1 fabricante (Jerónimo Mas Esteva), 1 dependiente, 1 procurador (Magín Ferrer Janer), 1 mayoral, 1 propietaria (Francisca Antich Ferrer), 1 barbero (Juan Beltrán Estrañy), 1 conductor carruajes (José Beltrán Amer) y 2 palmeros.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	29
15	30	35
31	50	35
51	65	17
65	+	7

Esta plaza era conocida como “Mercat de les Gallines”, en mayo de 1931 fue dedicada esta calle de “Jaime Armengol” a dicho alcalde, que lo había sido en dos legislaturas (1891-1893 y 1906-1909).

Calle del Pozo d'en Morro

Tenía 30 habitantes, 9 casas habitadas, 1 casa vacía, 2 accesorios y 7 cocheras.

Profesión u oficio: 1 labrador, 1 tejedor, 2 zapateros, 6 jornaleros y 1 guarnicionero.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	4
15	30	12
31	50	3
51	65	2
65	+	3

En el censo de esta calle hay seis personas de las que no consta la edad.

Esta calle a partir de 1918 se rotuló como “Obispo Llompart”.

Calle de Cometas

Tenía 49 habitantes, 14 casas habitadas, 3 casas vacías, 2 casas en construcción, 10 cocheras.

Profesión u oficio: 1 hojalatero, 6 jornaleros, 2 zapateros, 2 sirvientas, 1 tendero, 1 albardero, 2 carreteros, 1 escribiente y 1 carpintero.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	7
15	30	17
31	50	9
51	65	9
65	+	7

Esta calle de muy antiguo llevó el nombre de “Ses Miloques”, más adelante “calle Fondo”, y en muchas ocasiones se la llamaba como “carrer de sa Tarongeta”. Desde la década de 1940 se rotula como “calle de Antonio Fluxá”.

Calle de Pasajeros

Esta calle en la portadilla del Cuartel 3º del Padrón Municipal del año 1900 consta como calle, pero no señala ni habitantes, ni casas, ni solares, etc.

Ésta arrancaba de lo que hoy es la plaza dedicada a Mestre Antonio Fluxá y llega hasta el edificio de la Estación del Ferrocarril. Hoy se conoce desde la calle Jaime Armengol hasta la Estación del Ferrocarril como calle del Obispo Llompart.

Figura 1. Cuartel General Luque

Calle de Mallorca

Tenía 204 habitantes, 53 casas habitadas, 9 casas vacías, 1 accesorio, 5 cocheras y 4 solares. En el n.º 23, había una fábrica de curtidos, igualmente otra en el n.º 31, en el n.º 32 un huerto, en el n.º 68 un taller (sin especificar la actividad) y en el n.º 74 el cuartel de la Guardia Civil.

Profesión u oficio: 1 veterinario (Pablo Sbert Cañellas), 5 zapateros, 8 labradores, 12 jornaleros, 3 empleados, 6 albañiles, 2 herreros, 3 tejedores, 3 curtidores, 1 *missatge*, 2 escribientes, 1 estudiante, 1 criada, 1 propietario (Juan Alzina Llobera), 1 pintor (Bartolomé Payeras Tortella), 2 capataces de minas (Ramón Soler y su hijo), 2 rastrilladores, 1 tendero (José Aguiló Forteza), 2 dependientes, 1 procurador (Antonio Rotger Calafat), 2 carpinteros, 1 tabernero (Mateo Martorell Pons), 1 comerciante (Pedro Suez Reuard), 1 pastor y 1 albartero, 2 familias de militar en los números 43 y 45 y en el n.º 78, y 1 familia de carabinero en el n.º 87 (todas ellas sin censar).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	46
15	30	68
31	50	45
51	65	25
65	+	20

A esta calle se la conocía como “camí de Ciutat”. En 1915 se dedicó esta calle a Don Agustín Luque y Coca como “calle del General Luque”, pero todavía muchos ciudadanos la conocen como carretera de Palma.

Calle de Malferits

Tenía 2 habitantes, 1 casa habitada y 2 accesorios.

Profesión u oficio: 1 albañil.

Vivían 2 personas de 51 a 65 años.

Esta calle es nueva, no consta en el censo del año 1872.

Calle de Torreta

Tenía 16 habitantes, 4 casas habitadas, 3 solares, 12 corrales, 1 jardín, 3 accesorios y 6 cocheras.

En los números 21, 22 y 23 había una fábrica de tejidos (Can Xillas o Can Enseñat).

Profesión u oficio: 3 jornaleros.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	8
15	30	3
31	50	3
51	65	1
65	+	1

Esta calle es nueva, no consta en el censo del año 1872.

Calle de Ramón Llull

Tenía 17 habitantes, 5 casa habitadas, 4 casas vacías, 1 solar y 1 cochera.

Profesión u oficio: 1 familia de militar (sin censar) y 5 jornaleros.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	2
15	30	6
31	50	3
51	65	4
65	+	2

Esta calle es nueva, no consta en el anterior censo de 1872.

Calle del Ángel

Tenía 81 habitantes, 22 casas habitadas, 1 casa vacía, 2 cocheras y 1 accesorio. En el n.º 10, 1 convento de monjas (sin censar).

Profesión u oficio: 2 sirvientas, 12 jornaleros, 1 zapatero, 6 *conradors*, 1 tabernero (Antonio Pascual Sastre), 1 barbero (Ramón Prats Melis), 1 herrero, 2 propietarios (Juan Mateu Pons y Antelmo Pujadas Salas), 1 tendero (Juan Fornés Planas) y 1 recaudador (Damian Más Estela).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	27
15	30	17
31	50	19
51	65	12
65	+	6

Calle del Capitán

Tenía 5 cocheras y 2 corrales. No había habitantes.

Esta calle había llevado el nombre de “Son Odré”. En 1989 se la volvió a rotular como antiguamente.

Calle de Salord

había 6 cocheras, 1 jardín, 1 accesorio-jardín, 1 solar y 1 accesorio. No tenía ningún habitante.

Calle de la Muntanera

Tenía 116 habitantes, 35 casas habitadas, 3 casas vacías, 2 jardines, 1 accesorio y 4 cocheras.

Profesión u oficio: 1 hornero, 1 carpintero, 2 curtidores, 1 tejedor, 2 hortelanos, 1 herrero, 1 piloto mercante (José Ignacio Gelabert Roca), 3 zapateros, 1 propietario (Antonio Quetglas Ferrer), 3 sirvientas, 22 jornaleros, 2 labradores, 1 familia de carabinero (sin censar), 2 alfareros y 1 *missatge* de Son Vich.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EDADES		PERSONAS
0	14	27
15	30	33
31	50	26
51	65	18
65	+	12

Esta calle antiguamente era conocida como “carrer del Pouet” el tramo antes de llegar al torrente de Can Tabou y el otro lado llevaba el de Muntanera. Actualmente continúa con este último.

Calle de la Cruz

Tenía 34 habitantes, 8 casas habitadas, 2 casas vacías, 1 cochera y en el n.º 1 había una bodega. Profesión u oficio: 1 presbítero (Pablo Ferrer Seguí) 2 estudiantes, 1 sirvienta, 1 tejedor, 1 horrelano, 2 horneros, 3 jornaleros, 1 herrero, 1 zapatero y 1 *missatge*.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EDADES		PERSONAS
0	14	6
15	30	11
31	50	9
51	65	6
65	+	2

Calle del Recreo

Tenía 25 habitantes, 6 casas habitadas, 4 corrales, 9 cocheras, en el n.º 35 1 huerto. Profesión u oficio: 5 jornaleros y 1 zapatero.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EDADES		PERSONAS
0	14	11
15	30	5
31	50	6
51	65	3

Esta calle formaba parte de la calle Pons, conocida como “Can Paraigo”, hoy calle de Miguel Mir.

Plaza de San Francisco

Había un convento de monjas (Hermanas de San Vicente de Paúl) sin censar.

Figura 2. Puente del ferrocarril dirección cementerio

Esta calle ya no existe, ha sido absorbida por la remodelación de la zona.

Calle de Pons

Tenía 11 habitantes, 3 casas habitadas, 1 casa vacía, 1 accesorio y 1 cochera. Profesión u oficio: 1 zapatero, 1 tejedor y 1 jornalero.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EDADES		PERSONAS
0	14	3
15	30	3
31	50	3
51	65	1
65	+	1

Calle del Torrente

Tenía 21 habitantes, 6 casas habitadas, 3 casas vacías, 7 cocheras, 2 solares, 1 corral y 1 almazara en el n.º 6.

Profesión u oficio: 2 zapateros, 1 fotógrafo (José Campins Seguí), 1 albañil y 1 alfarero (Juan Salvá Cabrer).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EDADES		PERSONAS
0	14	8
15	30	4
31	50	5
51	65	3
65	+	1

De antiguo esta calle llevaba el nombre de “Pere Agustí”, actualmente calle del Torrente de Can Tabou.

Calle del Trinquete

Tenía 63 habitantes, 18 casas habitadas, 2 casas vacías y 1 cochera.

Profesión u oficio: 5 agricultores, 4 carpinteros, 6 zapateros, 8 jornaleros, 1 recaudador (Bartolomé Llabrés Mateu), 1 barbero (Juan Ferrer Expósito) y 1 presbítero (Pedro J. Ferrer Ferrer).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	8
15	30	21
31	50	7
51	65	14
65	+	13

Esta calle también es conocida como “calle del Triquet”.

Calle de la Murta

Tenía 29 habitantes, 8 casas habitadas, 1 casa vacía, 3 cocheras y 1 accesorio.

Profesión u oficio: 2 tejedores (uno de ellos Lorenzo Durán Llompert), 1 carpintero, 1 albañil, 2 sirvientas, 4 jornaleros, 1 tendero, 1 propietario (Bartolomé Marques Seguí) y 1 escribano (Pedro José Serra Cortada).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	5
15	30	6
31	50	8
51	65	6
65	+	4

Durante la época franquista llevó el nombre de “Francisco Navarro”, actualmente ha recuperado la antigua rotulación.

Calle de la Paz

Tenía 43 habitantes, 11 casas habitadas, 4 casas vacías, 3 accesorios, 2 cocheras y una bodega en el n.º 4.

Profesión u oficio: 1 propietario (Domingo Alzina Jaume), 1 albañil, 3 jornaleros, 6 tejedores, 1 carpintero, 1 zapatero, 1 panadero, 1 propietario (Jaime Mayrata Ferrer) y 1 presbítero (Pedro Juan Beltrán Caimari).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	9
15	30	14
31	50	8
51	65	9
65	+	3

Esta calle desde 1953 hasta 1980 llevó el nombre de “Miguel Durán”, pero después recuperó su antigua rotulación.

Calle de Corró

Tenía 29 habitantes, 7 casas habitadas, 3 casas vacías, 3 accesorios y 1 cochera.

Profesión u oficio: 1 curtidor (José Noguera Morey), 2 carpinteros, 1 jornalero, 1 recaudador (Pablo Morey Vich).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	9
15	30	9
31	50	7
51	65	3
65	+	1

Calle de la Perla

Tenía: 9 habitantes, 2 casas habitadas, 2 casas vacías y 8 accesorios. En el n.º 5, 1 taller sin especificar actividad, en los números 7 y 9 la alhóndiga (*Quartera*).

Profesión u oficio: 1 curtidor (Miguel Antich Maura), 1 propietario (Juan Alomar Martí).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	4
15	30	2
31	50	2
65	+	1

Actualmente calle del Músico Salas.

Censo municipal del 4º Cuartel, llamado de la Iglesia Parroquial, de la ciudad de Inca (1900)

Comprende 31 calles y 3 plazas:

Calle de la Estrella	Calle de Son Nét	Calle de la Rosa
Calle de Ferrilla	Calle de la Campana	Calle de la Fortuna
Calle de San Francisco	Calle de Belén	Calle de la Salud
Calle del Borne	Plaza del Órgano	Calle de los Ángeles
Calle del Viento	Calle de la Luna	Calle de Alfareros
Plaza de la Virgen	Calle de la Muestra	Calle de Bruy
Calle del Call	Calle del Barco	Calle de la Oca
Calle de la Feria	Calle del Alba	Plaza del Sol
Calle de la Virtud	Calle de Sineu	Calle del Olmo
Calle del Agua	Calle del Norte	Calle del Pez
Calle de Valella	Calle del Paraíso	
Calle de Jesús	Calle del Rosario	

Calle de la Estrella

Tenía 82 habitantes, 15 casas habitadas, 2 casas vacías, 2 cocheras y 1 accesorio. 1 horno en el n.º 14. Profesión u oficio: 2 horneros (J. Doménech Morro y José Balaguer Costa), 1 sereno, 1 sastre (Camilo Soler Bou), 4 tenderos (J. Ferrer Doménech y su hijo. Bartolomé Aguiló Martí y Francisco Aguiló Martí), 2 confiteros (Sebastián Aguiló Forteza y su hijo Gaspar), 1 dependiente, 1 estudiante, 1 jornalero, 1 tejedor, 2 hortelanos, 1 hojalatero, 1 cortante, 1 carbonero y 1 criado.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	35
15	30	20
31	50	19
51	65	6
65	+	2

Esta calle se conocía antiguamente como “calle de la Plaza”. Después tomó el nombre de “La Estrella”, sobrenombre de una familia de comerciantes y confiteros que en 1900 ya eran muy antiguos en esta calle.

Calle de San Francisco

Tenía 305 habitantes, 74 casas habitadas, 4 casas vacías, 2 accesorios y 2 cocheras.

Profesiones u oficios: 4 presbíteros (Domingo Alzina Alzina, Gabriel Reus Alzina, Simón Reus Alzina y Jaime Salas Coll), 12 labradores, 7 propietarios (Juan Ferrer Coll, Pablo Ferrer Galí, Antonio Ramis Salas, Guillermo Salas Munar, Francisco Salas Grau, Antonio Mateu Bisellach y Miguel Bennasar Rullán), 1 hacendado (Joaquín Gelabert Massip), 1 criado, 2 horneros, 1 leñador, 33 jornaleros, 1 escribiente, 4 tejedores, 2 comerciantes (los hermanos Sebastián y José Mateu Simonet), 3 tenderos (José Aguiló Forteza, José Gamundí Tomás y Gabriel Estrañy Reus), 8 carpinteros, 5 alfareros, 5 zapatero, 1 confitero (Cayetano Aguiló Valls), 1 fotógrafo (Mariano Aguiló Fuster), 1 abogado (Pablo Ferrer Alzina), 1 empleado, 1 arrendador (Bernardino Salas Grau), 4 herreros, 1 sirvienta y 1 empleado del tren.

En las casas n.º 53, 65 y 77 los habitantes están censados, pero los nombres están cruzados.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	87
15	30	70
31	50	83
51	65	45
65	+	20

De antiguo esta calle era conocida como “calle Mayor de San Francisco”.

Calle del Viento

Tenía 10 habitantes, 2 casas habitadas, 3 corrales y 1 cochera. En el n.º 1, un taller sin especificar la actividad.

Profesión u oficio: 1 zapatero y 1 jornalero.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	4
15	30	4
31	50	1
51	65	1

Calle del Call

Tenía 86 habitantes, 20 casas habitadas, 2 casas vacías, 2 accesorios y 3 cocheras.

Profesión u oficio: 1 carpintero, 9 jornaleros, 5 labradores, 1 molinero, 1 hornero, 2 herreros, 3 albañiles, 5 zapateros, 1 sombrerero y 1 sirvienta.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	23
15	30	28
31	50	22
51	65	7
65	+	4

En el censo de esta calle hay 2 personas que no consta la edad. Además en la casa con el n.º 6 hay 4 personas con los nombres cruzados. Es una calle de las más antiguas de Inca.

Calle de la Virtud

Tenía 14 habitantes, 4 casas habitadas, 1 casa vacía y 1 accesorio.

Profesión u oficio: 1 médico (Juan Amer Rotger), 1 presbítero (Antonio Palou Mateu), 1 estudiante, 1 zapatero y 2 labradores.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	1
15	30	7
31	50	1
51	65	4
65	+	1

Esta calle llevó el nombre de “Simón Alzina” (canónigo de la Seo de Mallorca).

Calle de Valella

Tenía 235 habitantes, 56 casas habitadas, 6 casas vacías, 1 accesorio, 1 cochera y 1 solar. En el n.º 26, el Cuartel de Carabineros.

Profesión u oficio: 6 zapateros, 8 labradores, 4 tejedores, 1 estudiante, 1 maestro (José Porcel Más), 36 jornaleros, 1 tabernero, 3 horneros, 1 propietario (Bernardo Salas Munar), 3 carpinteros, 2 sirvientas, 1 pastor, 2 herreros, 1 escribiente, 1 sombrerero, 2 tenderos (José Ferrer Pascual y su hijo) y 2 alfareros (Juan Torrens Martorell y Sebastián Planas Llompart).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	72
15	30	63
31	50	51
51	65	33
65	+	16

Esta calle tomó el nombre de una de las dos fincas (Valella y Bonaire) en las que estaba ubicada.

Calle de Son Nét

Tenía 99 habitantes, 27 casas habitadas, 2 casas vacías, 2 corrales y 2 casas en construcción. En el n.º 19, 1 familia de carabinero (sin censar).

Profesión u oficio: 19 jornaleros, 3 labradores, 1 mercader (Bartolomé Llompart Beltrán), 2 alfareros (Bartolomé Tortella Llinás y Baltasar Tortella Roselló), 1 albañil, 2 zapateros, 1 carpintero, 1 tejedor y 1 escribiente.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	25
15	30	27
31	50	24
51	65	11
65	+	12

Calle de Belén

Tenía 46 habitantes, 11 casas habitadas, 2 casas vacías, 3 cocheras y 1 accesorio.

Profesión u oficio: 2 labradores, 3 carpinteros, 1 albañil, 7 jornaleros, 2 tejedores, 1 alfarero (Miguel Torrens Martorell) y 1 zapatero.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	9
15	30	14
31	50	11
51	65	6
65	+	6

Antiguamente esta calle se rotuló como "d'en Bella" y de "La Mata".

Calle de la Luna

Tenía 35 habitantes, 7 casas habitadas, 1 casa vacía, 1 solar y 1 cochera.

Profesión u oficio: 1 labrador, 1 albañil, 13 jornaleros, 3 tejedores, 3 alfareros (Bartolomé Tortella Mir, su hijo Gabriel Tortella Roselló y Miguel Torrens Martorell), 3 zapateros y 3 carpinteros.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	16
15	30	8
31	50	9
51	65	1
65	+	1

Esta calle antiguamente era conocida como "Miguel Far".

Calle del Barco

Tenía 8 habitantes, 2 casas habitadas, 2 casas vacías, 1 casa en construcción, 3 cocheras. En los números 10 y 12 había 1 almacén.

Profesión u oficio: 1 jornalero, 1 propietario (Juan Estrañy Alzina), 1 profesor (Juan Estrañy Mateu).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
15	30	4
31	50	1
51	65	3

Antigua calle de Cas Beato.

Calle de Sineu

Tenía 193 habitantes, 45 casas habitadas, 7 cocheras, 2 solares, 1 accesorio y 1 jardín. En el n.º 14 vivía 1 familia de carabinero (sin censar); en el n.º 34 había un taller sin especificar actividad y en el n.º 48 había un huerto (habitado) conocido como "d'en Matevet".

Profesión u oficio: 2 alfareros (Francisco Tortella Ramis y su hijo Francisco), 6 labradores, 1 empleado del gas (Tomás Payeras Tortella), 8 zapateros, 26 jornaleros, 5 tejedores, 1 albañil, 1 carpintero, 1 empleado, 1 curtidor y 1 sirvienta.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	60
15	30	56
31	50	37
51	65	30
65	+	10

Hoy esta calle lleva el nombre de "Padre Cerdá", fundador en 1910 del nuevo Convento de los Franciscanos y el Colegio Beato Ramón Llull.

Calle del Paraíso

Tenía 58 habitantes, 16 casas habitadas, 1 casa vacía y 3 cocheras. En los números 6 y 15 vivían 2 familias de carabinero (sin censar).

Profesión u oficio: 3 tejedores, 13 jornaleros, 1 oficial del Registro de la Propiedad (Antonio Ramis Amer), 2 zapateros y 1 sombrerero.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	15
15	30	19
31	50	12
51	65	6
65	+	6

Antes de esta rotulación llevó el nombre de “calle d'en Janer”.

Calle de la Rosa

Tenía 9 habitantes, 4 casas habitadas, 2 casas vacías, 6 cocheras, 1 corral y 1 accesorio.

Profesión u oficio: 1 oficial sombrerero, 2 jornaleros y 1 tornero.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	1
15	30	4
31	50	1
51	65	2
65	+	1

Antiguamente llamada “calle d'en Rateta”.

Calle de la Salud

Tenía 14 habitantes, 4 casas habitadas, 1 casa vacía, 2 corrales, 2 cocheras y 1 accesorio.

Profesión u oficio: 1 jornalero, 3 labradores, 1 platero (Lorenzo Miró Pomar) y 1 sirvienta.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	2
15	30	8
31	50	2
65	+	2

Antigua calle del “Doctor Salas”, dedicada a un médico que había vivido en esta calle.

Calle de Alfareros

Tenía 33 habitantes, 11 casas habitadas, 4 casas vacías, 1 corral, 1 solar y 6 cocheras.

Profesión u oficio: 1 aguador, 1 alfarero (Gabriel Coll Mayol), 2 sirvientas, 3 jornaleros, 1 cantero, 1 *missatge*, 3 labradores, 2 zapateros y 1 hornero.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	4
15	30	11
31	50	9
51	65	6
65	+	3

Antes del censo de 1872 se conocía como “carrer Nou”. En 1872, como “des Gerrers” y en 1900 consta como “calle de Alfareros”. Actualmente (año 2012), des Gerrers.

Hay que notar que en esta calle, en 1872, había 5 alfareros y 28 años después sólo trabaja uno.

Calle de la Oca

Tenía 35 habitantes, 9 casas habitadas, 2 casas vacías y 1 cochera.

Profesión u oficio: 2 carpinteros, 2 jornaleros, 2 propietarios (Juan Rayó Clar y Gabriel Grau Campins), 1 labrador, 1 secretario del Juzgado Municipal (Juan Coli Pujol).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	5
15	30	13
31	50	4
51	65	9
65	+	4

Actualmente esta calle está rotulada como “Rector Rayó”.

Calle del Olmo

Tenía 78 habitantes, 17 casas habitadas, 4 casas vacías y 3 accesorios. Profesión u oficio: 1 propietario (Miguel Arrom Gual), 2 tejedores, 6 jornaleros, 1 maestra (Rosa Caymari Alonso), 4 labradores, 2 herreros, 5 zapateros, 2 carpinteros y 1 empleado.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	23
15	30	17
31	50	17
51	65	12
65	+	9

Calle de Ferrilla

Tenía 10 habitantes, 3 casas habitadas 1 casa vacía, 6 cocheras y 1 accesorio.
Profesión u oficio: 1 tejedor y 2 jornaleros.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
15	30	5
31	50	1
51	65	1
65	+	3

Calle del Borne

Tenía 36 habitantes, 8 casas habitadas, 4 casas vacías, 2 cocheras y 2 accesorios.
En el n.º 7 había un colegio para niños. En el n.º 22 aparece una familia con los nombres cruzados.
Profesión u oficio: 2 jornaleros, 1 sombrerero, 1 albañil, 1 guarnicionero, 1 propietario (Gabriel Ferrer Compañy), 1 sirvienta y 1 empleado de telégrafos (A. Alcover Maspons).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	19
15	30	2
31	50	10
51	65	5

De muy antiguo esta calle era conocida como “carrer del Cellar del Bisbe”.

Figura 3. Campana grande de la torre-campanario de Santa Maria la Mayor

Plaza de la Virgen

Tenía 22 habitantes y 4 casas habitadas.
Profesión u oficio: 1 fabricante (Bartolomé Fiol Beltrán), 1 zapatero, 1 tendero (Francisco Llobera Bennasar) y 1 tabernero (Antonio Truyol Beltrán).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	11
15	30	5
31	50	4
51	65	1
65	+	1

Esta calle durante la Segunda República se rotuló “Nicolás Salmerón”.

Calle de la Feria

Tenía 40 habitantes, 8 casas habitadas, 2 casas vacías, 1 cochera y 1 accesorio. En el n.º 6 había un taller de zapatos.
Profesión u oficio: 6 jornaleros, 1 zapatero, 2 labradores y 1 barbero (Juan Serra Estrañy).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	18
15	30	4
31	50	10
51	65	7
65	+	1

De muy antiguo esta calle era “carrer des Cellar d'en Blanco”.

Calle del Agua

Tenía 47 habitantes, 11 casas habitadas y 1 casa vacía.
Profesión u oficio: 1 carpintero, 5 jornaleros, 4 zapateros, 1 sombrerero, 1 sirvienta, 1 tejedor y 1 cortante (carnicero).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	12
15	30	19
31	50	7
51	65	7
65	+	2

De muy antiguo esta calle era conocida como “des Bordeller”.

Calle de Jesús

Tenía 53 habitantes, 12 casas habitadas, 1 casa vacía, 1 accesorio, 4 cocheras y 1 almacén en el n.º 24.
Profesión u oficio: 4 zapateros, 5 jornaleros, 2 presbíteros (Miguel Pujadas Ferrer y su hermano Guillermo), 2 carpinteros, 2 labradores, 1 sirvienta, 5 albañiles (2 hermanos de 8 y 13 años estaban internos en el monasterio de Lluc) y 1 profesor (Sebastián Oliver Gelabert).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	10
15	30	20
31	50	10
51	65	6
65	+	7

Antigua calle llamada “de Cirerol”.

Calle de la Campana

Tenía 51 habitantes, 12 casas habitadas, 1 cochera, 1 casa vacía y 1 accesorio.

Profesión u oficio: 2 procuradores (Pedro Bennasar Janer y Arnaldo Mir Colom), 1 tejedor, 2 barberos (Rafael Parets y su hijo), 2 carpinteros, 1 tendero (Simón Seguí Alzina), 1 alfarero (Bartolomé Tortella Munar), 1 herrero, 1 escribiente, 1 jornalero y 2 zapateros.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADAES		PERSONAS
0	14	13
15	30	15
31	50	11
51	65	8
65	+	4

Esta calle antiguamente llevó los nombres de “Son Sastre” y de “La Iglesia”.

Plaza del Órgano

Tenía 15 habitantes, 3 casas habitadas, 1 cochera y 1 casa vacía.

Profesión u oficio: 1 sacristán (Antonio Genestra Llabrés), 1 jornalero y 1 tabernero (José Campins Martí).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADAES		PERSONAS
0	14	6
15	30	2
31	50	5
65	+	2

Antigua plazuela llamada “des Tancats” por celebrarse corridas de toros.

Calle de la Muestra

Tenía 32 habitantes, 10 casas habitadas, 5 casas vacías y 3 cocheras.

Profesión u oficios: 1 maestro (Bartolomé Ramis Pujadas), 1 labrador, 1 estudiante, 1 mercader (Juan Llabrés Martorell), 3 horneros, 5 jornaleros y 1 sirvienta.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADAES		PERSONAS
0	14	5
15	30	10
31	50	7
51	65	6
65	+	4

Se le decía “de la Muestra” porque en esta zona se llevaba a cabo la instrucción de los militares. De más antiguo se le llamó de “Can Siquier”.

Figura 3. Entrada y reja de la casa de los estadants de la casa solariega de los Siquier de Bimissetí

Calle del Alba

Tenía 14 habitantes, 3 casas habitadas, 1 cochera y 2 casas vacías.

Profesión u oficio: 5 jornaleros.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADAES		PERSONAS
0	14	5
15	30	4
31	50	3
51	65	1
65	+	1

Antigua callejuela de “Can Siquier”, actualmente desaparecida por una reforma, en el siglo XIX.

Calle del Norte

Tenía 6 habitantes, 2 casas habitadas, 1 cochera y 1 casa vacía.

Profesión u oficio: 2 jornaleros.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADAES		PERSONAS
0	14	2
15	30	2
31	50	2

Callejuela conocida como “Cotxeria d'en Siquier”. Hoy sólo es un pasadizo entre calle de la Muestra y la plaza de Oriente.

Calle del Rosario

Tenía 14 habitantes, 3 casas habitadas, 2 cocheras y 1 casa en construcción.

Profesión u oficio: 1 médico (Jaime Pujadas Ferrer), 1 sirvienta, 1 zapatero y 2 jornaleros.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADAES		PERSONAS
0	14	3
15	30	5
31	50	3
51	65	3

De muy antiguo esta calle se conocía como “Can Lau”.

Calle de la Fortuna

Tenía 5 habitantes, 1 casa habitada, 1 cochera, 2 accesorios y en el n.º 3 había una fábrica de bebidas gaseosas.

Profesión u oficio: 4 sombrereros (Jaime Gual Garcias y sus tres hijos).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
15	30	3
31	50	2

Debido a la reforma de la plaza de Santa María la Mayor esta calle ha desaparecido, antiguamente se la conocía como “carreró d'en Llabrés”.

Calle de los Ángeles

Tenía 18 habitantes, 7 casas habitadas, 4 casas vacías, 3 accesorios, 1 corral, 1 bodega en el n.º 12 y otra en el n.º 16, 1 almacén, 1 bodega en el n.º 13, 2 cocheras y 1 lagar en el n.º 6.

Profesión u oficio: 1 zapatero, 1 albañil, 3 jornaleros y 3 carpinteros.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	1
15	30	7
31	50	3
51	65	2
65	+	5

Esta calle hoy, forma parte de la calle de La Paz.

Calle de Bruy

Tenía 26 habitantes, 5 casas habitadas, 1 casa vacía, 1 bodega en el n.º 2.

Profesión u oficio: 1 conserje (Mateo Llobera Pons), 1 propietario (Andrés Jaume Llompart), 1 carpintero, 1 presbítero (Antonio Jaume Nicolau), 2 labradores y 1 farmacéutico (Pedro Amer Rotger).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	8
15	30	5
31	50	8
51	65	3
65	+	2

Esta calle desapareció en los años sesenta del siglo XX al construirse la llamada Torre de Inca.

Plaza del Sol

Tenía 23 habitantes, 6 casas habitadas, 3 accesorios y en el n.º 10 1 teatro, El Círculo de Obreros Católicos.

Profesión u oficio: 1 tabernero (Pedro Serra Pol), 1 tendero (Salvador Roselló Llinás), 2 labradores, 2 jornaleros, 1 dependiente y 1 conserje (Juan Prats Beltrán).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	5
15	30	9
31	50	5
51	65	4

Durante el Franquismo, “calle del General Mola”, actualmente calle de Miguel Durán.

Calle del Pez

Tenía 4 habitantes, 1 casa habitada, 7 accesorios, 4 casas vacías, 1 bodega en el n.º 11, en el n.º 20 el depósito de carne y en los números 10 y 12 un taller.

Profesión u oficio: 2 hojalateros (Miguel Aguiló Forteza y su hijo).

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
15	30	2
51	65	1
65	+	1

De antiguo llamada “es carrer de ses Pucés”.

Part Forana

Distrito primero

N.º	Finca	N.º	Finca
1	Can Blancos (molino)	12	Can Cauquany (Son Bennàsser)
2	Molino des Cos	13	Cas Hereu Pieras
3	Molino den Pep de Llubí	14	Cas Cristo Huerto d'en Xigarro (Son Bennàsser)
4	Can Rayó (Son Bennasar)	15	Can Pieras (Son Bennàsser)
5	Can Guiem de S'Colana	16	Can Tiá Confité
6	Can Salat – Can Farinete (Son Bennàsser)	17	Molí de ses Veles (Molí de Son Bennàsser)
s/n	Ses Rotes de Son Bennàsser Can Parret	18	Son Bennàsser de sa Cresta
7	Can Corró (Son Bennàsser)	19	Son Matet (Son Bennàsser)
8	Can But	20	Son Bennàsser de Can Vich (Son Bennàsser)
9	Can Corritx (Son Bennàsser)	21	Huerto de Can Vich (Son Bennàsser)
10	Huerto d'en Llabrés (Son Bennàsser)		
11	El Cós – Casa Amer (Son Bennàsser)		

N.º	Finca
22	Can Cherogues (Son Bennàsser)
23	Casa de Antonio Pablo (Son Bennàsser)
24	Casa de Francisco Llabrés (Son Bennàsser)
25	Casa de Sebastián Llabrés (Son Bennàsser)
26	Can Llorenç de Felanitx (Can Rovira)
27	Can Beya d'en Blay (Son Bennàsser d'en Juan Nas)
28	Cas Violí
29	Huerto d'en Rebassa
30	Son Mas
31	Can Miquel de Ses Rotes
32	Ses Veles
33	Son Bosch
34	Son Sastre
35	Son Vivot
36	Binissetí d'en Siquier
37	Can Rafelino
37	Can Rafelino – Casa de Francisco Martorell
39	Can Rafelino (casa de Magdalena Martorell)
40	Can Malavida (Son Frare)
41	Son Salad
42	Son Frare
43	Casa Margarita Torres
44	Son Blay
45	Cas Pepelia (Son Catlar)
46	Son Catlar den Roca
47	Son Catlar den Blasquet, antes de Morey
48	Cas Callaris (Son Catlar)
49	Cas Callaris (Son Catlar)
50	Oratorio de Santa Magdalena
51	Es Cleperas
52	Casa Morete (Sta. Magdalena)
53	Son Mateu (Sta. Magdalena)
54	Son Catlar de Martín Ribera
55	Son Beltran (Son Catlar)
56	Son Beltran
57	Son Catlar de Pedro Juan (Son Catlar)
58	Can Gomila (Es Rasquell)
59	Can Mise (Son Catlar)
60	Can Gros
61	Son Jover
62	Case Monja

N.º	Finca
63	Can Entem (Es Rasquell)
64	Can Laró (Es Rasquell)
65	Can Totsol
66	Can Punta (Es Rasquell)
67	Can Bonafé
68	Can Beya (Es Rasquell)
69	Can Perret (Es Rasquell)
70	Can Duran
71	Can Pinet (Avancar)
72	Cana Lluitete Garreta
73	Es Camp des Mores
74	Can Sancho
75	Cas Cristo (Avancar)
76	Can Marroig (Avancar)
77	Huerto de Can Vich

Hay 78 fincas con 56 casas habitadas y 285 habitantes.

Profesión u oficio: 4 arrendatarios, 18 labradores, 2 zapateros, 1 albañil, 3 hortelanos, 58 jornaleros, 1 custodio, 3 domésticas, 5 sirvientas, 2 propietarios y 2 estudiantes.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EDADES	PERSONAS	
0	14	94
15	30	92
31	50	46
51	65	41
65	+	12

Distrito segundo

1	Can Gori
2	Can Poquet
3	Can Carro Paris
4	Can Rafel des Puig (Son Gual)
5	Can Ramonet
6	Cas Pepeliá
7	Can Tiá Mariano
8	Son Gual
9	Can Viletes
10	Son Catiu (Son Cota)
11	Son Cota

12	Can Pereyonet
13	Can Domingo (can Pereyonet)
14	Can Pereyonet de na Rafela
15	Can Pereyonet – Can Juan
16	Can Pereyonet – Can Francisco
17	Can Pereyonet den Juan
18	Can Pereyonet den Francisco
18	Son Perelló
19	Can Poquet de ses Nines
20	Son Salad de Son Barrine (Son Sureda)
21	Son Barrine (Son Sureda)
22	Son Sureda (Son Sureda)
23	Son Sureda des Ausinar (Son Frontera)
24	Can Pese Blava (Son Frontera)
25	Son Frontera
26	Son Frontera Nou (Son Frontera)
27	Cal Juan (Son Frontera)
28	Cal Juan Nou
28 bis	Cal Juan (Vicari)
29	Estación de Llubí
30	Son Sureda Petit
31	Can Poquet des Molí
32	Can Poquet des Molí den Vila
33	Can Poquet des Molí de na Serra
34	Son Arnau
35	Son Arnau den Nofre
36	Can Pena
37	Can Pena
38	Cas Mayorelet
39	Cas Pollé
40	Son Alegre (Tiraset)
41	Can Colau (Tiraset)
42	Tiraset des Fasé
43	Ca madó Bet de Son Blay
44	Can Poblas (Tiraset)
45	Can Cuera (Tiraset)
46	Tiraset Vey (Tiraset)
47	Son Fiol de Tiraset Vey (Son Fiol)
48	Son Fiol (Son Fiol)
49	Son Fiol den Pine (Son Fiol)
50	Can Cortana de ses Auxinas (Can Cortana)
51	Can Cortana (Can Cortana)
52	Son Siriol
53	Can Morey
54	Can Juani (La Volta)
55	Can Xispe (La Volta)
56	Can Fiol Pina
57	Punta den Juani
58	Case Morete

59	Cas Betliu (Can Paris)
60	Can Pins de ses Auxinas
61	Cas Betliu Jaume
62	Can Pins de ses Auxinas (Gabriel)
63	La Volta

Hay 65 fincas, con 54 casas habitadas y 250 habitantes.

Profesión u oficio: 55 jornaleros, 32 labradores, 25 domésticas, 1 sirvienta, 1 empleado ferrocarril, 1 arrendatario, 1 zapatero, 1 mayoral, 1 *missatge* y 1 tejedor.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EDADES	PERSONAS	
0	14	83
15	30	76
31	50	46
51	65	33
65	+	12

Distrito tercero

1	Huerto de Can Siquier
2	Can Pitjad
3	Huerto de ne Petita
4	Molino den Erevet
5	Huerto de Can Amer
6	Can Guiem Punta
7	Huerto den Chesquet
8	Can Valent
9	Can Matzarí
10	Can Ventura
11	Can Ponset
12	Can Chesch de S'hort
13	Can Toni de se Tute (Pascolet)
14	Molino den Xamarreta
15	Can Juan Xamarreta
16	Sini den Planas
17	Sini den Planas den Miquel Pascolet
18	Can Domingo (Pascolet)
19	Can Beya
20	Can Beya
21	Can Guineu Vey
22	Case Estrella
23	Son Ramis
24	Se Cova
25	Se Cova den Mariano

26	Son Fiol den Sull	75	Can Rovey – Camino de Sineu
27	Son Mateu (Son Mateu)	76	Hostal des Bovo “ “
28	Son Mateu (Son Mateu)	77	Can Rovey
29	Can Rubí	78	Can Rexach
30	Es Colomé	79	Hostal des Bovo – Camino de Sineu
31	Can Perlo	80	Can Pujol Rovey “ “
32	Son Peña den Totsol	81	Can Jaume Rovey
33	Can Pere Valero	82	Can Pere Llebre – Camino de Sineu
34	Son Peña	83	Can Pere Horrach
35	Son Peña	84	Can Toni Horrach (Son Martí Ferrer)
36	Tiraset	85	Can Miguel Horrach
37	Tiraset Nou den Pera Juan	86	Can Martí Ferré (Son Martí Ferrer)
38	Can Covas	87	Can Martí Ferré o Can Costa
39	Can Covas den Gabriel	88	Can Miguel Caponet
40	Can Balle le Cova		(Son Martí Ferrer)
41	Can Tiano	89	Can Caponet den Toni
42	Aujub den Pujol	90	Can Lau (Son Martí Ferrer)
43	Can Ignasi	91	Can Guerrete “ “
44	Son Mateu den Blay	92	Can Guerrete “ “
45	Son Tomaset de Son Mateu	93	Can Guerrete
46	Son Mas	94	Can Pere Marruso
47	Can Rafel Tiano	95	Can Calderí
48	Can Revexí	96	Can Guerrete
49	Son Mateu den Ventura	97	Son Magre
50	Cane Ferraguda	98	Cane Juste
51	Can Cheroga	99	Can Corich
52	Son Mateu den Cortana (Son Mateu)	100	Can Tiá Llebre
53	Son Mateu den Cortana “ “	101	Son Gual
54	Son Mateu Nou	102	Can Miguel Ros
55	Son Mateu den Cortana	103	Can Blai
56	Son Mateu den Base	104	Can Francesh Puig
57	Can Base	105	Can Rom
58	Enpalme	106	Punta den Gotleu
59	Son Bordils	107	Can Mayrata
60	Can Guineu (Son Bordils)	108	Can Retché
61	Can Guineu	109	Carritchera de Can Domingo –
62	Cale Veritad		Camino de Costitx
63	Can Toni Mayoral (Son Bordils)	110	Huerto de Can Ripoll –
64	Cas Piná “ “		Camino de Sancellas
65	Casa Estrella “ “	111	Can Parriloy “ “
66	Can Pera Gual (Son Gualet)	112	Cas Parriloy “ “
67	Can Gual den Valero (Son Gualet)	113	Cas Parriloy “ “
68	Can Gual		
69	Can Esteva – Camino de Sineu		Hay 113 fincas descritas, 88 viviendas habita-
70	Can Martí Sastre “ “		das con 395 habitantes.
71	Can Tomeu Mayoral		Profesión u oficio: 151 jornaleros, 1 guardián,
72	Can Morro - Camino de Sineu		1 jefe de estación, 1 empleado, 1 tejedor, 1
73	Can Chesch Garreta		propietario, 2 arrendatarios, 1 <i>missatge</i> , 6 la-
74	Can Borrásó		bradores, 4 hortelanos, 1 molinero.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADADES		PERSONAS
0	14	133
15	30	113
31	50	77
51	65	48
65	+	24

Distrito cuarto

1	Can Jaume Deu – Camino de Costitx	28	Cas Jutje – Can Boqueta
2	Can Ramón Balanza	29	Son Vich – Can Viña
3	Can Domingo Jané –	30	Cas Caparró – Cno. de Sancellas
	Camino de Costitx	31	Punta des Caparró
4	Can Quet de Son Odre –	32	Cale Mort
	Camino de Costitx	33	Can Toni Caparró – Cno. de Sancellas
5	Can Quet – Camino de Costitx	34	Cas Sarrié – Can Boqueta
6	Can Nás – Camino de Costitx	35	Sini den Guisque
7	Ca L'amon Domingo	36	Can Pons y Solé – Can Boqueta
8	Ca Ses Parté	37	Can Boqueta Garriga – Can Boqueta
9	Can Artigues	38	Can Boqueta Calderí – Can Boqueta
10	Can Panche – Cno. De Costitx	39	Can Boqueta Moreta – Can Boqueta
11	Cas Caracol – Cno. de Costitx	40	Can Boqueta Gran den Pera
12	Can Bubo	41	Can Boqueta Gran den Rafel –
13	Can Beya		Can Boqueta
14	Hostal Beya o Cas Coix Beya –	42	Can Boqueta Gran
	Son Figuerola	43	Huerto den Ripoll – Els Horts
15	Cane Duraneta- Son Figuerola	44	Huerto Can Bellet
16	Can Barrotes – Can Boqueta	45	Hostalet – Els Horts
17	Case Monja	46	Can Tronet
18	Can Rafel Calderí – Can Boqueta	47	Son Prim – Cno. Sancellas
19	Can Calderí – Can Boqueta	48	Can Pedros den Metzara
20	Can Colomina – Son Figuerola	49	Can Monroig (Es Colis)
21	Can Calderí de ne Llargue –	50	Can Gotleu
	Son Figuerola	51	Can Tiá es Confité
22	Can Retxe	52	Can Toni Miqueló
23	Can Calderí den Miquel –	53	Can Borrás
	Son Figuerola	54	Can Verguny
24	Can Marron	55	Can Gil
25	Can Cañis – Son Figuerola	56	Can Toni Ses Colana
26	Can Tomeu Ros – Son Figuerola	57	Can Mir
27	Can Papeix – Cno. de Sancellas	58	Can Ram – Cno. Ciudad
	– Can Genestra	59	Can Ram - “ “
		60	Can Ram - “ “
		61	Can Mir “ “
		62	Can Mir “ “
		63	Can Mir “ “
		64	Can Mir den Nofret – Cno. Ciudad
		65	Can Mir den Salad “ “
		66	Can Mir – Cno. Ciudad
		67	Can Mir “ “
		68	Can Juan des Molí
		69	Huerto den Rayó
			(Ca don Pedro de Son Frare)

Hay 69 fincas descritas, de las cuales 50 viviendas están habitadas, con 240 habitantes. Profesión u oficio: 1 arrendatario, 6 labradores, 1 tejedor, 1 zapatero, 1 cabrero, 1 carpintero, 1 oficial zapatero, 1 albañil, 2 hortelanos, 1 *missatge* y 60 jornaleros.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADAES		PERSONAS
0	14	95
15	30	56
31	50	54
51	65	25
65	+	10

Distrito quinto

- 1 Can Mir Camino de Ciudad
- 2 Can Mir “ “
- 3 Can Mir “ “
- 4 Can Mir “ “
- 5 Can Breset “ “
- 6 Can Mir “ “
- 7 Can Mateu Xesch
- 8 Can Mir Camino de Ciudad
- 9 Can Lau
- 10 Huerto Can Caron – Els Horts
- 11 Can Mise
- 12 Can Matzarí
- 13 Can Rayó
- 14 Can Borreta
- 15 Can Salad
- 16 Can Pere Aloy
- 17 Can Taveyola
- 18 Huerto Can Capellot
- 19 Can Brunet den Campos
- 20 Huerto de la Padre – Els Horts
- 21 Huerto de ne Mou “
- 22 Huerto de Cas Coix “
- 23 Huerto den Matxi “
- 24 Can Masete
- 25 Se Grute
- 26 Can Nas – Els Horts
- 27 Huerto den Gayos – Els Horts
- 28 Caseta Blanca
- 29 Cas Mozo
- 30 Can Xim

- 31 Can Casetas
- 32 Cane María Boqueta
- 33 Can Seguí
- 34 Can Deu
- 35 Can Corritxola
- 36 Cases Dames
- 37 Can Guiem Blay
- 38 Can Colom
- 39 Can Beltrenet
- 40 Can Beltranet de la Morena
- 41 Can Beltranet den Juan
- 42 Can Monroig
- 43 Can Gelós
- 44 Can Bujosa – Camino de Lloseta
- 45 Can Collás
- 46 Can Verguny
- 47 Can Tomeu Gelós
- 48 Can Verd
- 49 Can Verd – Camino de Lloseta
- 50 Can Batiste
- 51 Can Tomeu de Campanet – Camino de Lloseta
- 52 Cale Mort “ “
- 53 Can Pinoy “ “
- 54 Can Jeroni “ “
- 55 Can Jeroni “ “
- 56 Can Morey
- 57 Can Monroig des Capellá
- 58 Can Ribera
- 59 Estación
- 60 Can Gueso
- 61 La Taronjeta
- 62 Can Entem
- 63 Punta de sa Posada
- 64 Can Juanillo (Mendrava)
- 65 Can Buge “
- 66 Caseta Blanca “
- 67 Huerto den Metxara
- 68 Can Damiá
- 69 Can Damiá
- 70 Huerto den Trobat
- 71 Sonamonde den Domingo
- 72 Sonamonde den Ferrer
- 73 Sonamonde
- 74 Sonamonde
- 75 Puig Ferré del Señor Pere
- 76 Sonamonde de Puig Ferré
- 77 Can Barraqué (Son Reus)
- 78 Son Ravanet
- 79 Son Pancheta

- 80 Huerto de Ne Mayola
- 81 Cas Metge
- 82 Huerto den Morret
- 83 Can Camarrotja
- 84 Can Rafel de Son Fusté
- 85 Huerto de Can Punta
- 86 Can Guineu
- 87 Cas Coix alias Curt

Hay 87 fincas descritas con 57 casas habitadas, 281 habitantes.

Profesión u oficio: 43 jornaleros, 1 vendedor ambulante, 4 zapateros, 3 horneros, 2 carpinteros, 8 hortelanos, 4 labradores, 1 sereno, 2 escribientes, 1 sombrerero, 1 alfarero, 1 propietario, 3 tejedores y 1 jefe de estación.

RELACIÓN DE PERSONAS POR EDADES		
EADAES		PERSONAS
0	14	110
15	30	59
31	50	65
51	65	24
65	+	23

El 31 de diciembre del año 1900 la ciudad de Inca tenía 7.579 habitantes de hecho y 7.649 de derecho.

RESIDENTES DE HECHO	
Hombres habitantes	3.617
Hombres transeúntes	61
TOTAL	3.678
Mujeres habitantes	3.871
Mujeres transeúntes	30
TOTAL	3.901
TOTAL GENERAL	7.579

RESIDENTES DE HECHO	
Hombres habitantes	3.617
Hombres ausentes	81
TOTAL	3.698
Mujeres habitantes	3.871
Mujeres ausentes	80
TOTAL	3.951
TOTAL GENERAL	7.649

No sabían leer ni escribir el 74,81 %. Sabían leer, pero no escribir el 1,12 %. Sabían leer y escribir un 24,07 %.

2. Conclusión

Comparando el Censo de población de la ciudad de Inca del año 1900 con el del año 1872, en los oficios se nota un descenso de los alfareros y sobre todo de los tejedores, y un aumento considerable de los zapateros. En el padrón del año 1872 había 110 zapateros, pasando a 168 el año 1900.

En los últimos años del siglo XIX y los primeros del siglo XX se desarrolla a gran ritmo la fabricación de calzado. Los maestros zapateros que trabajan en sus domicilios con uno o dos aprendices, montan talleres con varios obreros y la producción de calzado está más organizada aumentando considerablemente a pesar de que en el siglo XIX todavía no se había mecanizado, esta fase se produciría en el año 1914, absorbiendo mano de obra de otros oficios.

La ciudad de Inca empezaba una era de progreso con la industria del calzado, que conllevaría un estado de bienestar, hasta los años 60 y 70 del siglo XX.

Fuentes:

Archivo Histórico Municipal de Inca. AHMI, govern V. 3. 1. estadística 857 pro. Programa Dijous Bo 2002.

Agradecimientos:

Gabriel Pieras Salom

Des Mercantil a la vida d'ultramar. Migracions a l'Inca de postguerra

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Álvaro Sanz Gómez i Joan Estrany Bertos

Universitat de les Illes Balears. Departament de Ciències de la Terra

Resum

les variacions dels saldos migratoris que presenta el municipi d'Inca s'han sostingut amb valors positius gairebé durant tot el segle XX, i cal remarcar l'atracció que genera la ciutat com a capçalera comarcal i centre de desenvolupament industrial. No obstant això, durant la primera dècada posterior a la Guerra Civil (1940-1950) es dona una inflexió en els balanços migratoris, i és superior el nombre d'emigrants al d'immigrants enregistrats. Aquesta emigració –en molts casos forçada per les necessitats econòmiques i amb destins a ultramar– encara presenta valors considerables en la dècada següent (1950-1960), quan els processos de reactivació industrial comencen a atreure inversions econòmiques i població. Per tal d'aprofundir en el coneixement d'aquest fenomen, s'ha realitzat una anàlisi de les darreres onades d'emigració cap a Amèrica esdevingudes a Inca durant les dècades de 1950 i 1960, atenent al context socioeconòmic en què es produïren.

1. Introducció

l'abundant investigació científica de les dinàmiques poblacionals a les societats contemporànies demostra la pèrdua de rellevància dels factors associats al creixement natural –especialment en el que s'ha definit com a Segona Transició Demogràfica–¹ i la creixent importància dels moviments migratoris com a veritables dinamitzadors de l'evolució demogràfica i el desenvolupament urbà, sobretot des del segle XIX i, de manera estesa, a partir del darrer quart del segle XX, amb l'acceleració dels processos associats a la globalització econòmica i social. Emperò, la relació directa entre les dinàmiques de creixement i els balanços migratoris de la ciutat globalitzada no neixen a les acaballes del segle passat amb l'expansió de les tecnologies de la informació i la comunicació. Més aviat la relació que es pugui traçar entre migració i creixement a les ciutats sustenta, *per se*, la pròpia idea de globalització. Partint d'aquesta premissa, és viable afirmar que

¹ Ariès, 1980; Van de Kaa, 2003; Lesthaeghe i Surkyn, 2004.

la globalització, en els seus fonaments, evoluciona de manera paral·lela al desenvolupament i expansió dels moviments migratoris, i assoleix especial importància amb l'expansió del transport privat, un cop acabada la II Guerra Mundial.

Tot i que la “segona guerra mundial espanyola”² va concloure després de tres anys d'enfrontament fratricida, no va ser fins al decenni de 1950, 11 anys després de la fi de la Guerra Civil – quan, acabada la II Guerra Mundial, la conjuntura internacional fou més favorable –, que es va iniciar, de manera progressiva i irregular, la reconstrucció de la realitat d'Espanya, arreu del seu territori. En aquest sentit, Mallorca no sols no en quedà al marge, sinó que rebé l'empenta de la reconstrucció, de manera avançada i a un ritme superior al desenvolupat a la resta de l'Estat, tot fonamentant-se en les característiques especials de la seva economia.

Un cas més concret i que mereix una major atenció pels factors històrics que han influït en el seu creixement –un tant diferents als que es donaren a Mallorca com a context geogràfic adjacent– és el de la ciutat d'Inca. Atesa la importància general dels moviments migratoris en l'evolució del creixement poblacional a les ciutats occidentals, aquests, en el cas particular d'Inca, s'han de remarcar com a factor clau per entendre la seva evolució demogràfica durant tot el segle xx. D'aquesta forma, durant la centúria esmentada, els períodes amb saldos positius han estat més nombrosos i duradors que les etapes amb balanços migratoris negatius. Encara així, les etapes en què les emigracions superaren les immigracions tingueren un efecte molt notable sobre els canvis ocorreguts en l'estructura econòmica del municipi. En aquest sentit, el període posterior a l'acabament de la Guerra Civil fou determinat per una clara inflexió negativa en l'evolució migratòria. La seva dinàmica i l'anàlisi de les seves causes són el principal objecte d'estudi d'aquest treball, tot analitzant la situació socioeconòmica d'aquesta etapa a Inca.

2. Mètodes

Amb la intenció de conèixer de prop el context socioeconòmic que emmarca els moviments migratoris que afectaren la ciutat d'Inca durant la Postguerra, es proposa un estudi més acurat de la realitat enregistrada i viscuda durant el període 1950-1970 caracteritzant, des d'un punt de vista sociodemogràfic, les darreres onades d'emigració cap a Amèrica del Sud esdevingudes a Inca.

Per assolir aquesta fita es plantejà un mètode d'anàlisi que integrés variables quantitatives i qualitatives sobre el fenomen i el seu context, amb la intenció de compondre un escenari més ajustat a la perspectiva humana de les motivacions i valoracions que la societat inquera de l'època podia expressar i, malauradament, no sempre recollides per les estadístiques. Pel que fa a les variables quantitatives, s'han utilitzat diferents fonts estadístiques (*e. g.*, demogràfiques, d'activitat econòmica i migracions) fonamentades en els censos de població de 1950, 1960 i 1970, entre d'altres, així com en les sèries històriques de població, ambdues fonts publicades per l'Instituto Nacional de Estadística. A més, s'empraren altres fonts quantitatives indirectes a partir d'estudis de temàtica anàloga (*i. e.*, Barceló, 1969; Quintana, 1979; Manera i Petrus, 1991).³ Finalment, les variables qualitatives s'obtingueren d'entrevistes estructurades,

2 La Guerra Civil Espanyola (1936-1939), pel seu abast internacional, ha estat interpretada per nombrosos autors com un assaig en viu del conflicte que enfrontaria, durant la II Guerra Mundial (1939-1945), els règims totalitaristes contra les forces aliades dels estats democràtics. Tant el suport aeri de la Luftwaffe alemanya –conformant la Legión Cóndor– i de l'Aviazione Legionaria a favor de l'exèrcit franquista, o de les diferents aportacions internacionals a la FARE (Fuerzas Aéreas de la República Española) –sobretot amb els avions *Polikarpov* de la *Voyenno-vozdušnye sily* (força aèria soviètica)–, així com la nombrosa presència de les Brigades Internacionals donant suport a l'Exèrcit Popular de la República, són un clar exemple d'aquesta internacionalització i del paral·lelisme establert entre ambdós conflictes.

3 Tant el treball del Dr. Bartomeu Barceló, “Evolución reciente y estructura actual de la población en las Islas Baleares”, com el del Dr. Alberto Quintana, “El sistema urbano de Mallorca”, o el coordinat conjuntament pel Dr. Carles Manera i

realitzades al 1998 a cinc individus de la cohort d'emigrants inquers que partiren durant la dècada de 1950 per retornar a Mallorca algunes dècades més tard.

3. La situació econòmica a Inca entre 1950 i 1970

parlar de l'evolució de l'economia d'Inca i contextualitzar els processos migratoris de l'època de Postguerra és referir-se ineludiblement al desenvolupament industrial i, pròpiament, a la fabricació de sabates i béns derivats de la pell i el cuir. Fins als anys 30 del segle xx, l'activitat sabatera i del cuir a Inca i voltants havia presentat valors de producció i ocupació elevats, encara que quelcom inferiors en termes absoluts als de Palma –capçalera productiva del sector durant el segle XIX i en situació d'estancament durant les primeres dècades del segle xx per la pèrdua del mercat colonial, al qual es trobava fortament vinculat– i, en termes absoluts i també relatius, respecte als de Lluçmajor, localitat en què el sector es trobava en forta expansió per mor de l'augment de la demanda nacional i, sobretot, internacional de productes de baix cost per remetre als fronts de batalla de la I Guerra Mundial.⁴

A partir de llavors, en un context de crisi en el conjunt de l'economia mallorquina,⁵ es produeix una forta expansió en el sector del cuir i del calçat, especialment a Inca i els municipis del voltant, deguda als canvis en les relacions laborals d'una activitat enllà poc mecanitzada, que aprofita la presència de treballadors i, sobretot, treballadores per intensificar la producció a través del treball domiciliari.⁶ En aquest fet es pot afegir l'empenta definitiva que suposa l'esclat de la Guerra Civil i la creació al 1937 de la Delegación Especial para Baleares de la Junta Técnica del Estado. La funció interventora i orientadora en la producció econòmica illenca va afavorir el desenvolupament industrial en els sectors de producció estratègics per a les necessitats de l'Exèrcit Nacional: bàsicament, teixits, cuirs i calçat. Les demandes generades per la Guerra Civil feren que la producció augmentés geomètricament des de 1937 fins a 1939, i s'hi duplicaren els beneficis per vendes, amb un reflex en la contractació laboral (figura 1).⁷

la Dra. Joana M. Petrus, “Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca”, han estat d'importància cabdal per al present treball ja que aportaren dades sobre la situació demogràfica del municipi i del conjunt de l'illa, així com del context econòmic i social del moment analitzat.

4 Manera i Petrus, 1991; Bibiloni i Pons, 2001.

5 Manera i Petrus, 2001. Durant la dècada de 1930, fins als inicis de la Guerra Civil, “...la paralització d'iniciatives per a la creació de noves empreses (...), de les indústries i dels comerços per a desenvolupar llurs activitats”, són la tònica general d'aquest període. Destaquen, com a causes més importants, “...la disminució del comerç de cabotatge, un cert bloqueig de l'activitat bancària financera i, principalment, els problemes de l'atur i de l'aprovisionament de les matèries primeres”.

6 Bibiloni i Pons, 2001.

7 De les 30.000 pessetes que s'obtingueren de les exportacions de sabates durant l'any 1937, fabricades pels 4.200 treballadors, aproximadament, que estaven ocupats en el sector del calçat, es passà a obtenir un benefici de 66.000 pessetes a l'any 1939 i una força laboral de 7.600 treballadors sabaters a tot Mallorca.

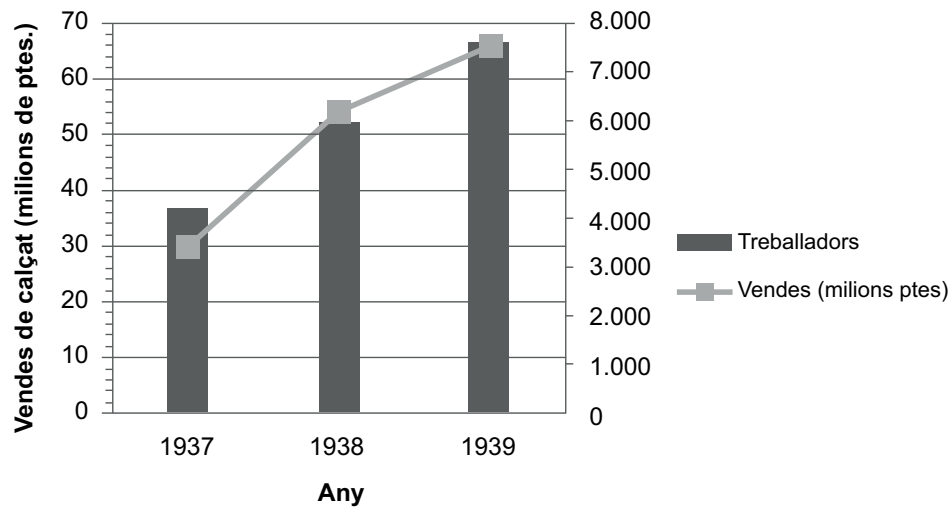

Figura 1. Creixement del nombre de treballadors i les vendes en el sector del calçat durant el transcurs de la Guerra Civil. Font: Manera i Petrus, 1991

Si la fi de la Guerra Civil va encetar un període d'hermetisme polític, no gaire diferents varen ser les conseqüències que tingué sobre l'economia de Mallorca i, especialment, d'aquells municipis clarament dependents de la conjuntura exterior, com Inca. L'estancament econòmic que succeeix al període de bonança conjuntural que suposaren els tres anys de guerra⁸ gairebé es perllongà fins a les acaballes de la dècada de 1940. Aquesta etapa és hereva del context depressiu en què es trobava l'economia de l'illa abans de l'esclat bèl·lic, tot i que, en el cas d'Inca, els efectes d'aquest no eren tan clars, a causa de la ràpida adaptació del seu creixent sector industrial a les necessitats productives i condicions existents durant la dècada de 1930. Per això, amb la interrupció dels fluxos econòmics activats durant la Guerra Civil, s'encetà un període marcat per l'augment de la inflació, la contracció del comerç exterior, tant de matèries primeres com de béns de consum –afavorint el desenvolupament del mercat negre o estraperlo–, i el consegüent augment de la inactivitat productiva i laboral.

En aquest cas, i de manera especial, el desenvolupament industrial d'Inca es va veure molt afectat pel tall o degradació sobtats en la major part de les connexions, tant en el subministrament energètic primari i transformat, com en els fluxos comercials que mantenia amb els centres proveïdors de matèries primeres i amb els mercats de destí dels seus productes.⁹ La crisi econòmica dels primers anys de la dècada de 1940 afectà sobretot el sector del cuir i del calçat a causa de la disminució de la demanda (minva de les necessitats de l'exèrcit, com ja s'ha explicat), el desmembrament dels canals de distribució i, sobretot, la dificultat per importar les matèries primeres bàsiques per a la seva fabricació (sola i pell). Aquest fet comportà una davallada en les retribucions salarials i un augment en l'atur.¹⁰ El tancament de fàbriques de pell i calçat, l'acomiadament de treballadors i les emigracions fugint de la fam marcaren aquests primers

anys de la Postguerra. Amb un efecte directe sobre les llars, amb la caiguda dels ingressos, la reducció del consum privat i la clara minva en la qualitat de vida, les alternatives de subsistència o millora de les condicions de vida passaven pel retorn al camp i les feines agrícoles o la partida cap a un exterior més pròsper, si els estalvis ho permetien. La primera de les alternatives es veié reflectida en un augment a escala insular del nombre de treballadors ocupats en el sector primari, que passaren d'un 40 % a representar més de la meitat de la població activa a l'any 1940, i aquesta proporció s'incrementà durant tot el quinquenni. Els contingents de població aturada provinent de tallers i fàbriques tancades trobaren refugi en un camp que, sotmès a una sobtada sobreexplotació, generava uns excedents que, malauradament, no tenien el seu reflex en la productivitat ni en els salaris.¹¹

No obstant això, a partir del lustre següent, la situació començà a fer un gir. Amb l'acabament de la II Guerra Mundial, tot i que, des del vessant polític, la perspectiva no era gens afavoridora,¹² es donen un seguit de condicions que propicien un incipient oberturisme de les relacions econòmiques amb l'exterior i una certa reactivació dels sectors més dependents de la conjuntura internacional. Els factors que provoquen aquest canvi, però, tenen la seva gènesi en la relació de productivitat agrícola i demanda interior. L'efecte alleugeridor que les emigracions tingueren sobre la pressió de la demanda interna, amb relació als aliments produïts pel camp mallorquí, coincidint amb unes campanyes de millora en la producció de béns conreats, generà uns excedents que es destinaren a les exportacions, i es féu positiu el saldo de la balança comercial, ja a l'any 1947. Conseqüentment es començaren a donar reduccions en les taxes d'atur, mentre que la congestió ocupacional del sector primari s'anava dissipant, i es derivà part de la força laboral a un sector secundari que feia passes cap a la normalització de la seva activitat i, sobretot, cap al sector terciari, la seva productivitat generava majors ingressos i salaris.¹³ Quelcom diferent era la situació a Inca. Després del període d'estancament econòmic i de crisi en el sector secundari que havia suposat la dècada de 1940, a partir de 1950 es donava una reactivació industrial que tenia el seu reflex en l'especialització econòmica, amb un augment continuat de la productivitat (mecanització i fordisme), de les contractacions d'operaris i de la feina domiciliària. D'aquesta forma, Inca, juntament amb altres municipis de la comarca del Raiguer, passà a ser un dels principals centres industrials de Mallorca i un dels principals productors del sector del calçat i del cuir. A l'any 1950 l'ocupació del sector industrial acumulava major nombre de treballadors que qualsevol altre sector i qualsevol altre dels nuclis urbans més importants de l'illa, superava el 54 % del total de la població activa resident al municipi.¹⁴ Aquesta forta especialització industrial vingué encapçalada per la branca d'activitats productives de pell, cuir i calçat, veritables motors econòmics de la capital del Raiguer, arrossegant l'expansió de les arts gràfiques com a activitat associada al comerç de sabates i productes de pell, i el desenvolupament de la construcció com a resposta al creixement demogràfic que experimentà la ciutat durant les següents dècades. Així mateix, a partir de la dècada de 1950, a part del secundari, despuntava un sector terciari molt dinàmic propiciat per l'auge del petit comerç.

8 Durant la Guerra, les necessitats d'equipament en els fronts havien afavorit el desenvolupament de la indústria armamentística i de béns i estris militars, així com la producció d'aliments per proveir els soldats.

9 La situació de ruïna econòmica en què es trobava gran part del país, juntament amb l'enorme deute contret per fer front als costos de la Guerra Civil, va impedir que la indústria espanyola, en general, pogués aprofitar l'avantatge estratègic que suposava el paper de neutralitat en el transcurs de la II Guerra Mundial, per poder produir i comerciar amb els països bel·ligerants.

10 Manera i Petrus, 1991.

11 *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, v. IX, pàg. 220.

12 *Ibidem*, pàg. 221. L'any 1945, l'ONU acordà una resolució de condemna del règim espanyol, que implicà la retirada dels ambaixadors dels països occidentals a l'any següent i l'aïllament polític i econòmic d'Espanya.

13 Manera i Petrus, 1991. Si l'activitat industrial a gran part de Mallorca es va veure reactivada, fou gràcies al motor de la construcció associada a una incipient activitat turística que floria a algunes zones costaneres. En la indústria, els sectors transformadors de materials de construcció foren els que experimentaren un major creixement.

14 Cens de 1950. Dades sobre distribució de la població activa a Balears, Palma, Inca i Manacor per grups professionals.

Pel conjunt de Mallorca, s'encetà una època en què la bonança econòmica del sector terciari a les seves ciutats capdavanteres i la importància que començava a assolir el turisme generaven excedents que tindrien un efecte esmoreïdor en els períodes de cert estancament. Amb la normalització en les relacions internacionals d'Espanya,¹⁵ l'economia mallorquina es va anar configurant a partir de l'expansió del turisme i d'aquells sectors que podien afavorir-ne el desenvolupament, complementant el de l'activitat turística. La tendència des de 1950 fins a la crisi dels 1970 es va veure marcada pel creixement del sector turístic i la influència d'aquest sobre la resta de sectors econòmics; tant en la fabricació de béns i producció de serveis destinats al turisme com en la construcció de complexos destinats a l'allotjament i entreteniment dels turistes. D'aquesta forma, l'economia inquera, allunyada de l'interès turístic que banyava la costa i fortament especialitzada en un sector industrial tradicional, podia patir més que beneficiar-se de les noves condicions conjunturals en què es trobava. No fou així. Gràcies a l'adaptació de les empreses sabateres i de la pell d'Inca –tant fabricants com, sobretot, comerciants– i del conjunt de la seva comarca a un mercat transfronterer més dinàmic i aprofitant la inèrcia desenvolupista generada pel *boom* turístic –amb millores infraestructurals i major nombre de connexions amb l'exterior per ampliar les portes amb els centres d'obtenció de matèries primeres i els mercats de consum–, l'economia d'Inca no tan sols no es va veure arraconada, sinó que va generar una clara atracció de mà d'obra que arribà a la ciutat provinent del camp o retornant a l'illa després d'alguns anys d'exili o emigració forçosa. Mentre que per l'any 1960 el percentatge d'actius ocupats en la indústria havia augmentat en un punt i escaig, i arribà a suposar el 55,7 % del total, el volum de venedors, en 10 anys, passà de l'1,4 al 7,8 %, expressió de la consolidació industrial i la dinàmica expansiva del comerç d'Inca, que destacava, amb la resta de municipis del Raiguer, com a principal àrea fabril de Mallorca.¹⁶ Amb referències al volum de producció balear, la proporció de participació de la indústria sabatera i de la pell en el total de vàlua afegida bruta de la indústria a l'any 1964 era del 28,6 %, la més elevada de tots els subsectors.¹⁷ A l'any 1965, només els municipis de la comarca del Raiguer presentaven valors d'ocupació en activitats industrials superiors al 45 %, i les branques del calçat i l'elaboració de productes de cuir o pell, juntament amb la construcció, eren les que presentaven major concentració de població ocupada.¹⁸

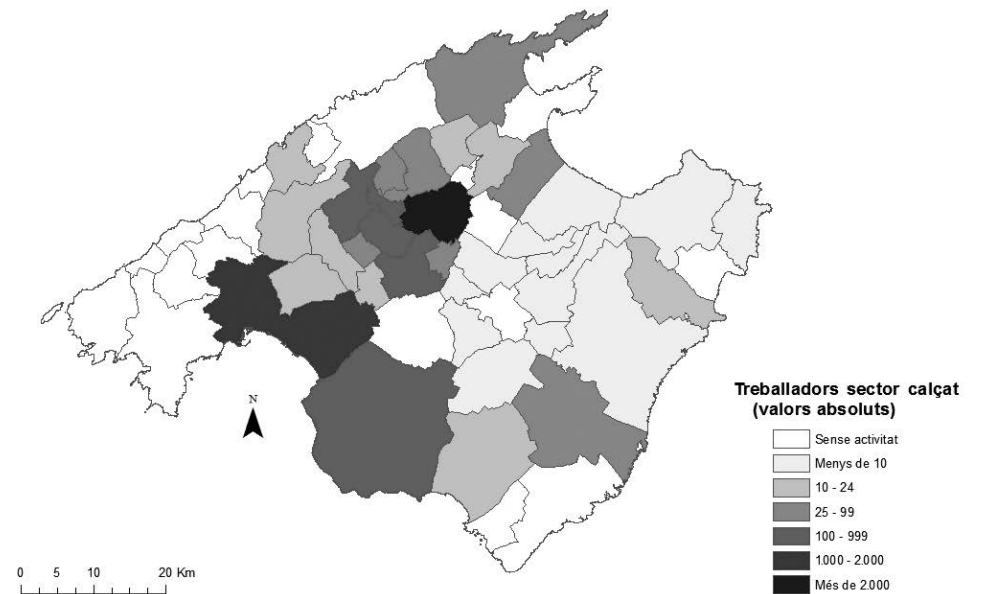

Figura 2. Nombre de treballadors dels sectors del calçat, pell, confecció i cuir a l'any 1977, als municipis de Mallorca. Font: Manera i Petrus, 1991

Ara bé, a partir de la segona meitat de la dècada dels 60 es començà a invertir el procés de concentració de població activa en el sector industrial, que passà a perdre proporció d'ocupació. De les 3.290 persones que feien feina a les diferents fàbriques que hi havia a Inca l'any 1960, a l'any 1970 el seu nombre s'havia reduït a 2.872.¹⁹ Aquest decrement en els índexs d'ocupació, en el cas del sector de fabricació sabatera, no li va fer perdre la posició capdavantera amb relació a la resta de l'illa²⁰ (figura 2) i tampoc tingué el seu reflex en la productivitat, atès que llurs indicadors continuaren augmentant fins ben entrada la dècada següent. La reorganització interna que es donà en les fàbriques de calçat, amb la desaparició de les empreses més petites i més febles, i l'increment de la capacitat productiva en les més adaptades tecnològicament i financerament –gràcies a la reorganització de les feines i l'increment del volum derivat com a tasques domiciliàries–, va fer que la producció del subsector assolís les majors cotes enregistrades fins llavors. D'aquesta manera, a l'any 1970, el subsector sabater sostenia l'important pes del sector II amb relació a l'ocupació laboral inquera, que suposava el 52,55 % respecte del total de la població ocupada.²¹ Però aquests valors no se sostingueren gaire temps i, amb la crisi econòmica del decenni de 1970, el sector industrial començà el seu declivi per entrar en crisi a mitjans anys 80; en el cas del calçat i el cuir, significà la desaparició de la major part de les empreses i la deslocalització dels processos productius de les fàbriques que havien assolit una major projecció internacional, i es conservaren a Inca exclusivament les fases de direcció, disseny i comercialització de les poques empreses que mantingueren una vocació internacional, i uns ingressos prou estables per afrontar els processos de readaptació.

15 El nou posicionament de l'ONU, empena per les derives que la guerra freda entre blocs tenia en la cerca d'aliats estratègics, afavorí el retorn dels ambaixadors dels països occidentals i la reactivació de les relacions comercials amb l'exterior.

16 Cens de 1960. Dades sobre distribució de la població activa a Balears, Palma, Inca i Manacor per grups professionals.

17 Manera i Petrus, 1991 (pàg. 39). Distribució percentual de la participació en el valor afegit brut industrial de les Illes Balears per subsectors per als anys 1964 i 1973.

18 Si atenem a les dades exposades a Barceló (1969), tot i la poc funcional agrupació realitzada dels municipis de Mallorca, són els sectors del Raiguer els que presentaven la major especialització i productivitat industrials.

19 Dades del Cens de 1970, tal com figuren a l'obra d'Albert Quintana, *El sistema urbà de Mallorca* (Quintana, 1979).

20 *Ibidem*. A l'any 1970 figuraven a Inca 2.193 persones ocupades en la branca del calçat, pell, cuir i cautxú, a més de la tèxtil, poc present; amb aquests guarismes, se situa només per darrere de Palma (2.720 empleats) en el conjunt de l'illa. L'any 1977, Inca ja era l'únic municipi de Mallorca que comptava amb una força laboral en les feines sabateres, de la pell, la confecció i el cuir superior a les 2.000 persones (Manera i Petrus, 1991).

21 *Ibidem* (taula 22.5).

4. Anàlisi de la demografia i les migracions inqueres

4.1. Antecedents històrics en l'evolució demogràfica d'Inca

per entendre la situació demogràfica d'Inca durant el període que es pretén analitzar és necessari remuntar-s'hi històricament i conèixer l'evolució que ha tingut en aquest aspecte, almenys des que les migracions –objecte d'estudi del present treball– esdevenen factor determinant en les dinàmiques de creixement, sobretot, a acaballes del segle XIX i durant gran part del XX.

El procés de modificació gradual de l'estructura econòmica que es dona a la ciutat des de mitjans segle XIX, que passa d'una base eminentment agrícola i de subsistència a una de dinamitzada per les activitats industrials i els processos de transformació,²² tot plegat esdevé la primera pedra sobre la qual es comencen a establir, en valors positius, les taxes de creixement demogràfic (figura 3), augmenta la població any rere any, gràcies, sobretot, a la immigració provinent del camp i per la reducció dels índexs de mortalitat infantil.²³

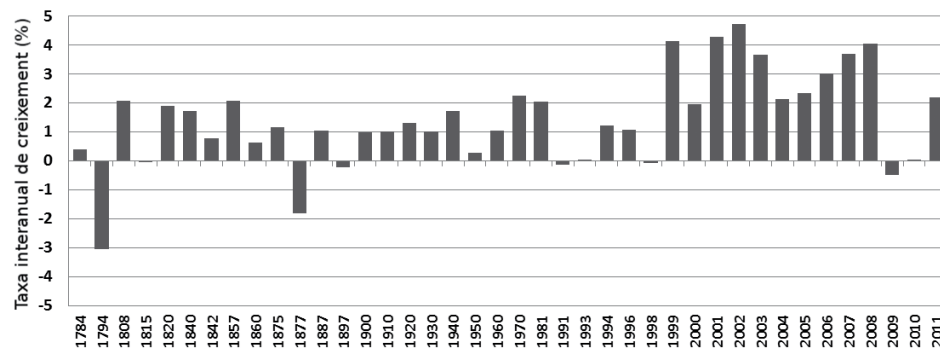

Figura 3. Evolució de les taxes mitjanes de creixement interanual, des de 1784 fins a 1911.

Fonts diverses: Barceló, 1959; Mascaró Pasariu, 1962; censos i padrons de població publicats per l'INE

Aquest enlairament poblacional s'associa a la importància que assolix la indústria com a motor econòmic. Tot i així, és en la millora d'una productivitat agrària intensificada i en el conseqüent efecte revalorador que té sobre els ingressos provinents de la funció comercial inquera que s'explica el notable desenvolupament de la força productiva manufacturera. La incipient indústria transformadora de la ciutat té la seva llavor en l'aprofitament dels fons originats pel comerç, destinats a la tecnificació dels tallers de sabaters, d'adobament de pells i d'elaboració de matèries primeres per a la producció d'aliments.

²² Des de la seva fundació i aprofitant la fertilitat de les terres i l'abundància de recursos hídrics, l'economia d'Inca era basada en el conreu cerealístic (plantacions de blat, civada i ordi; tot fent guarets i plantacions de llegums, per millorar la fertilització del sòl), d'oliverar i hortícola. La introducció de productes d'horta com la patata i la tomàtiga i, sobretot, amb el desenvolupament dels camps d'ametllers i vinyes, més intervinguts tecnològicament, tot cercant un major rendiment de la terra per generar excedents, va reorientar gran part de la producció cap al comerç exterior. Importants foren en el balanç d'ingressos provinents del comerç internacional les exportacions de vi cap als països que patiren l'epidèmia de fil·loxera, durant la segona meitat del segle XIX.

²³ Bujosa, Moll i Sureda, 2000. A acaballes del segle XIX, la taxa de mortalitat infantil de Mallorca era d'un 95 % dels nats vius, molt allunyada del mateix indicador per al conjunt d'Espanya, que, per al període de 1900 a 1910, comptabilitzava 194,5 morts infantils per cada 1.000 nascuts vius.

No obstant això, la crisi econòmica del darrer terç de segle XIX provoca un alentiment en el creixement demogràfic, que inclou períodes amb decrements poblacionals provocats per les emigracions cap a l'Argentina i les colònies d'ultramar. Aquest fre en el creixement poblacional, malgrat aquest fet, queda relativitzat per una sèrie de factors: les elevades taxes de fecunditat de l'època, que presenten valors de creixement vegetatiu superiors als valors de creixement absolut; l'efecte d'atracció de mà d'obra que Inca –com a centre de desenvolupament industrial– comença a generar de manera clara sobre la població d'alguns municipis de l'illa econòmicament menys dinàmics; i el retorn de part de la població emigrada amb la pèrdua de la sobirania sobre les darreres colònies espanyoles. D'aquesta manera, a l'any 1900, la població inquera arribava als 7.579 habitants, gairebé 2,3 vegades la població enregistrada 80 anys enrere (3.316 habitants a l'any 1820).

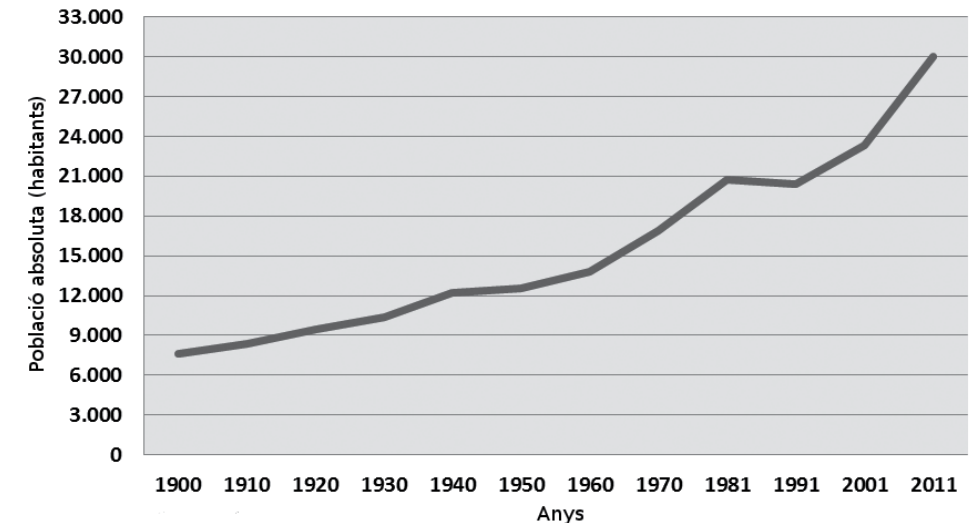

Figura 4. Evolució de la població d'Inca per decennis. 1900-2011. Font: Cens de població. INE

A partir del segle XX es produeix una altra acceleració en el creixement, tot i que els ritmes que presenta l'evolució poblacional són quelcom irregulars (figura 4). En tot cas, el pes que els balanços migratoris tenen sobre les dinàmiques de creixement poblacional i la pèrdua de rellevància del creixement vegetatiu és el tret característic principal de l'evolució històrica d'Inca al llarg de tot el segle. Els dos primers decennis presenten ritmes de creixement sostinguts a causa de la immigració provinent d'altres municipis de Mallorca i del degoteig d'emigrants que retornen de les colònies perdudes.²⁴ Les taxes mitjanes de creixement interanual presenten valors de l'1 i l'1,3 % per a les dècades 1900-1910 i 1910-1920, respectivament, i s'assoleix una població de 9.439 habitants a l'any 1920.²⁵

²⁴ Manera i Petrus, 1991. Aquests dos factors es troben indirectament relacionats. A més del retorn de part dels emigrants que havien partit alguns anys abans, la pèrdua de la sobirania espanyola sobre Filipines i, sobretot, Cuba, provocà un alentiment econòmic relatiu en la indústria, a causa de la interrupció dels fluxos comercials que es mantenien amb les excolònies, proveïdores de matèries primeres i mercat de consum a la vegada. La conseqüència fou el tancament de nombroses fàbriques de Palma –més condicionades en la seva producció per la conjuntura externa– i la partida dels seus treballadors en la cerca d'ocupació a altres municipis, entre ells Inca.

²⁵ Registres dels censos històrics publicats per l'INE per als anys 1900, 1910 i 1920.

Per a aquests períodes, el creixement associat als balanços migratoris representa el 43,15 % del creixement absolut, en la primera dècada, i el 44,75 %, de 1910 a 1920,²⁶ i s'han de tenir en compte els catastròfics efectes de l'epidèmia de grip espanyola, notables a les Illes Balears des de final de 1918 fins a mitjan 1919.²⁷

L'acabament de la gran guerra i la crisi econòmica en què es trobà un sector industrial cada vegada més depenent del mercat financer no tingueren efectes gaire negatius en l'evolució demogràfica d'Inca al llarg del decenni 1920-1930, tot i l'augment de les emigracions. La causa es troba en l'increment de la natalitat,²⁸ que contraresta la pèrdua poblacional com a causa de les baixes migratòries. La taxa mitjana de creixement interanual per a aquest període és d'un 1 %, i se supera el sostre dels 10.000 habitants a l'any 1930, amb una població de 10.392.

Per caracteritzar l'evolució demogràfica del decenni següent (1930-1940) és necessari diferenciar la situació en què es trobava Inca en el període previ a l'esclat de la Guerra Civil de la nova dinàmica resultant dels efectes del conflicte.²⁹ Tot i no reflectir-se en les dades decennals, la inflexió en el creixement demogràfic absolut com a conseqüència de la crisi econòmica³⁰ i l'augment de les taxes d'atur provocaren un relatiu retorn de mà d'obra industrial al camp, amb la qual cosa és d'esperar que, almenys, durant els primers anys de la dècada, les emigracions continuessin superant les immigracions a Inca, tal com es donà a la dècada anterior. L'enlairament demogràfic s'explica pel canvi en el tipus de productivitat industrial i l'augment de la contractació laboral, fets ambdós associats a la creixent demanda generada pels exèrcits. La reactivació econòmica mobilitzà un corrent immigratori provinent, sobretot, de la Península i altres municipis de l'illa que desembocà en la puixant indústria sabatera d'Inca. S'ha de tenir en compte l'efecte que la situació de guerra provoca directament i indirectament en la dinàmica demogràfica. A la pèrdua poblacional, deguda a les baixes en el front o, de manera temporal, per allistaments i exilis, s'ha d'afegir la minva en la nupcialitat i en la natalitat, tant per la separació accidental dels matrimonis –a causa dels propis allistaments– com per l'augment de la viduïtat primerenca. Així i tot, la poca activitat bèl·lica haguda a l'illa i el desenvolupament econòmic explicat generaren una força immigratòria molt clara, que incrementà la població en finir la dècada en 1.784 persones, de les quals 610 s'enregistraren només a l'any 1939.³¹ Les taxes mitjanes de creixement interanual per a aquest període s'acosten a l'1,7 %.

La fi de la Guerra Civil suposà un fre en el creixement demogràfic que es fa palès en les taxes mitjanes de creixement interanual que es recolliren per al decenni 1940-1950, inferiors al 0,3 %. Les baixes o estades al front, els exilis i les emigracions de l'any 1939 significaren una pèrdua sobtada de població, un buit generacional que no s'arribà a recuperar mai completament en

els anys posteriors. En són descriptives, d'aquesta pèrdua poblacional, les absències massives que s'enregistraren al Cens poblacional de 1940, que es reflecteixen en la diferència de 2.121 registres entre la població de dret i la població de fet censada a Inca, bàsicament en la cohort masculina.³² Dels 2.121 registres de diferència entre la població de dret i la població de fet, a favor de la primera, en el recompte realitzat a dia 31 de desembre de 1940, 24 corresponen a dones i 2.097, a homes declarats absents.³³ Aquest diferencial –el qual es troba molt per damunt dels valors enregistrats en els censos previs realitzats durant el segle XX– representa, això no obstant, un desequilibri temporal; llurs efectes minvaren a mesura que la normalitat arribava, durant els anys següents, a la societat inquera de postguerra.

4.2. La situació demogràfica al municipi entre 1950 i 1970

els antecedents exposats presenten, a partir del segle XIX, una situació general caracteritzada per l'acceleració en el creixement demogràfic i clarament determinada pels corrents migratoris dependents de l'evolució econòmica del municipi i la millora en les taxes de mortalitat –sobretot infantil–, i en l'augment de l'esperança de vida.³⁴ Clar exemple n'és la variació esdevinguda en la població des de 1815 fins a 1950, que es multiplicà per 4 en 135 anys i assolí la xifra de 12.522 habitants, tot i que, conjunturalment, la ciutat, amb la resta de l'illa i del territori espanyol, havia patit les conseqüències de la Guerra Civil i de les deficientes condicions per al creixement, derivades de l'aïllament internacional i la implantació d'economies de subsistència. Aquest fet provocà un alentiment relatiu al creixement, condicionat, principalment, per les emigracions amb destinació internacional.

L'augment de les sortides tingué un doble efecte sobre l'estructura demogràfica per edat i sexe de la ciutat a l'any 1950 (figura 5). A la pèrdua de població directa per l'efecte de la Guerra Civil i la depressió de la Postguerra, s'ha d'afegir la minva en la natalitat per l'augment de la viduïtat o el fadrinatge obligat.³⁵ Aquesta menor natalitat es veu reflectida en la cohort de 10 a 14 anys de la piràmide poblacional –és a dir els nascuts entre 1936 i 1940– i presenta una marcada reducció del nombre de nous registres. En les cohorts inferiors es reflecteix la recuperació de la natalitat posterior a la finalització de la guerra, sobretot amb un major component masculí sobre els nascuts entre 1941 i 1945.³⁶ Amb això i en termes generals, la pèrdua relativa de població haguda entre 1940 i 1950 redueix la grandària de les llars, que passen de tenir 4,29 a 3,13 individus de mitjana.³⁷

26 Mascaró Pasarius, 1962. L'esclat de la I Guerra Mundial i el posicionament neutral d'Espanya afavoriren els contractes comercials del sector industrial en l'aprovisionament d'estrís i equipament per als exèrcits dels diferents estats bel·ligerants. Durant els anys de guerra es va donar una concentració de la producció i de la força laboral en el sector secundari, sobretot a costa del sector primari.

27 Es calcula que a Mallorca la morbiditat associada a l'epidèmia de grip espanyola arribà a les 1.581 defuncions.

28 Barceló, 1969. Sense presentar dades sobre natalitat per al decenni 1910-1920, esmenta expressament el creixement que es donà en el següent decenni (1920-1930), amb taxes de natalitat bruta del 112 %.

29 Manera i Petrus, 1991. A partir de la creació, al 1937, de la Delegación Especial para Baleares de la Junta Técnica del Estado, es produeix una reorientació de la producció industrial amb l'objectiu d'atendre les necessitats de l'exèrcit.

30 Ibídem. Els efectes de la Gran Depressió –producte de la crisi financera de 1929– sobre l'economia mallorquina es traduïren en una contracció generalitzada del comerç i una minva de la productivitat industrial, amb el consegüent tancament de nombroses fàbriques i l'increment de les taxes d'atur, entre d'altres.

31 Mascaró Pasarius, 1962. El creixement vegetatiu que cita l'autor per al període 1930-1940 és de + 65,8 habitants per any, mentre que el creixement associat als balanços migratoris és de + 112 habitants per any, de mitjana.

32 Cens de població de 1940. INE. Diferència entre la població de fet i la població de dret enregistrada al municipi d'Inca. Cens realitzat dia 31 de desembre de 1940, publicat per la Dirección General de Estadística a l'any 1943. Dades obtingudes de l'IBESTAT, Institut Balear d'Estadística.

33 Ibídem.

34 Vidal, 1994.

35 Garí, 2009. S'ha de tenir en compte que tant la conflagració bèl·lica com la repressió política tingueren un efecte determinant en el trencament de molts projectes familiars.

36 Una explicació a la major presència masculina en edats tan primerenques es podria plantejar amb el desplaçament dels nins orfes d'entre 5 i 9 anys d'edat per a la seva adopció per part de famílies inquires. Per altra banda, la intermitència administrativa que es donà durant la Guerra Civil podria haver tingut un efecte acumulatiu en els enregistraments de naixements que es concentrarien durant els primers anys de la Postguerra.

37 Censos de població de 1940 i 1950. INE. Nombre de llars i grandària mitjana de les llars existents a Inca.

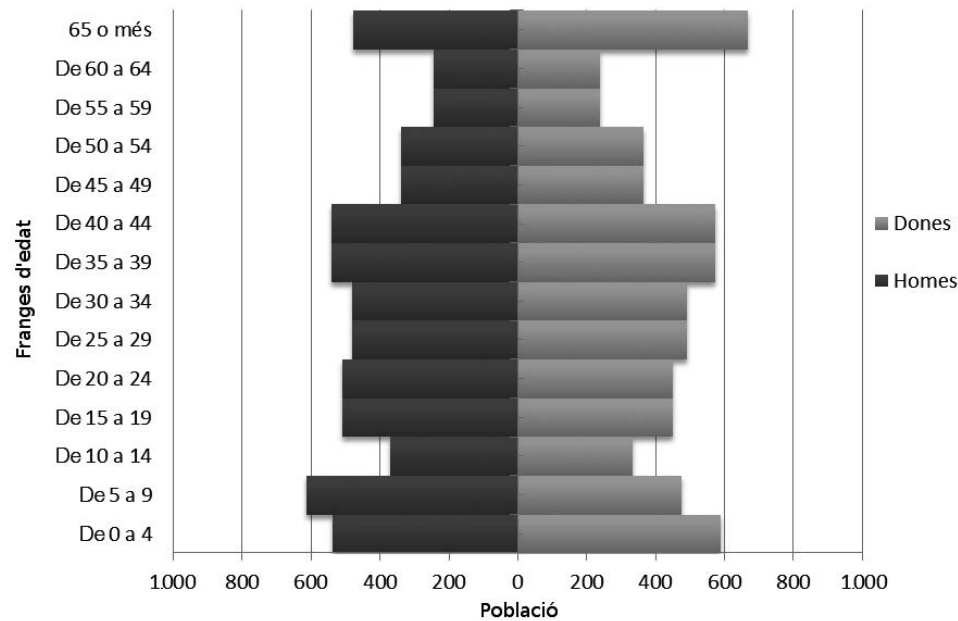

Figura 5. Estructura demogràfica d'Inca per edat i sexe al 1950. Font: elaboració a partir de les dades del Cens de població de 1950. INE

Del període d'inflexió negativa que suposa la Guerra Civil i la Postguerra, es passa a un període de millora de les condicions econòmiques a partir de 1950 i que té el seu reflex en l'increment poblacional absolut, sobretot durant la segona meitat del decenni.³⁸ La població censada a l'any 1960 és de 13.816 habitants; 1.291 habitants més que representen una taxa mitjana de creixement interanual d'un 1 %, aproximadament, per a tot el decenni i s'acosta a l'1,4 % de mitjana en els 5 darrers anys de la dècada.

Aquest increment també es demostra en l'estructura demogràfica, tal com s'observa a la piràmide de població de 1960 (figura 6). La inversió en els balanços migratoris (figura 8) que es dona entre el decenni 1940-1950 i el decenni 1950-1960 afecta les cohorts de població adulta, en edat laboral, reproductiva i, sobretot, masculina. L'arribada d'immigrants provinents, majoritàriament, d'altres municipis de l'illa per fer feina en la indústria sabatera i de la pell deixa la seva empremta en la dissipació del buit generacional que havia deixat la Guerra Civil, en la cohort de sexe masculí i franja d'edat compresa entre els 20 i 24 anys.

Paral·lelament, els índexs de natalitat augmenten per l'efecte migratori i les bones condicions econòmiques, principalment a partir de la segona meitat del decenni de 1950. Aquest fet –palès a la cohort d'edat entre 0 i 4 anys de la piràmide de població de 1960 (figura 6)– és evident amb l'increment del ritme de creixement vegetatiu, sobretot, a partir del quinquenni 1955-1960, amb una taxa que passa de +6,38 ‰, l'any 1950, a +8,01 ‰ per a l'any 1960.

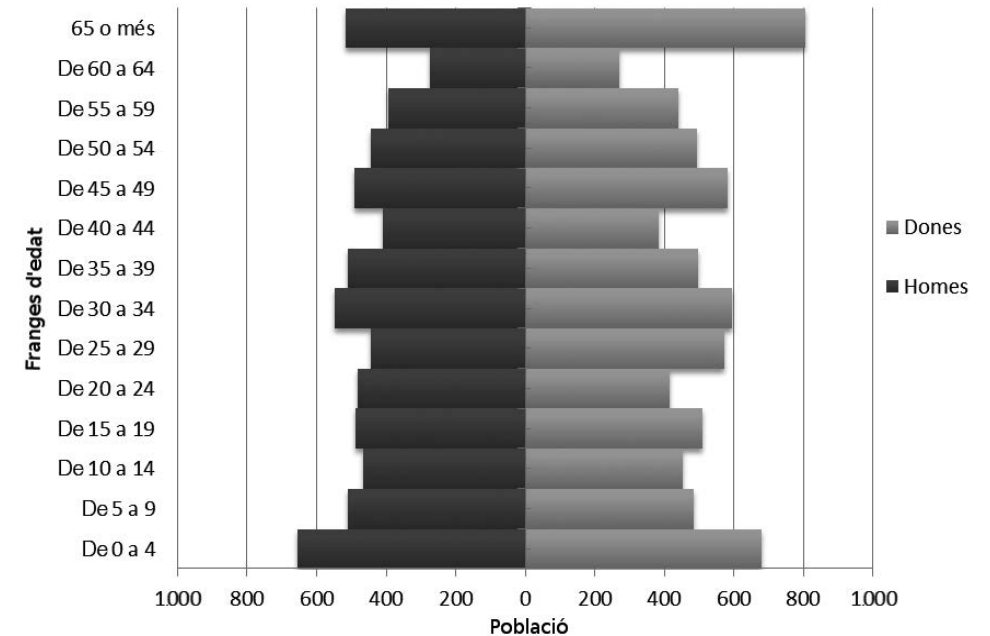

Figura 6. Estructura demogràfica d'Inca per edat i sexe al 1960. Font: elaboració a partir de les dades del Cens de població de 1960. INE

Així mateix, el retorn de part de la població que havia emigrat alguns anys abans i que era formada per contingents adults, juntament amb la millora de l'alimentació i l'increment de les expectatives de vida, tot plegat té un efecte acumulatiu d'envelliment gradual de la població, que es fa visible en les cohorts d'edat més avançada. Serveixi d'exemple l'increment proporcional dels habitants majors de 45 anys, que passen de representar un 28 % del total al 1950 a un 34 % al 1960.

A partir de 1960 i durant tot el decenni, els efectes de la millora de les condicions econòmiques es plasmen en una acceleració del creixement demogràfic –la població arriba als 15.759 habitants a l'any 1965 i a 16.930 a l'any 1970–, determinat, en gran part, pel fort augment de la immigració, cada vegada més, provinent d'altres províncies de l'Estat. Les dades, sobretot durant el primer quinquenni de la dècada, mostren un balanç positiu molt clar, amb taxes mitjanes anuals que passen del 5,3 al 15,77 ‰, entre els quinquennis 1956-1960 i 1961-1965. En termes absoluts, dels 426 nous habitants resultants del saldo migratori del decenni 1950-1960 es passa als 1.513 nous habitants d'origen forà al municipi; és a dir, un increment del 255 %, aproximadament.³⁹

³⁸ A l'any 1955 es documenta una població de 12.926 habitants, és a dir un increment de 404 habitants en relació amb 1950, cosa que representa una taxa mitjana de creixement interanual de 0,65 ‰, aproximadament (Mascaró Pasarius, 1962).

³⁹ Barceló Pons, 1969. Càlculs realitzats i valors extrets a partir de les dades publicades a la tesi doctoral de l'autor.

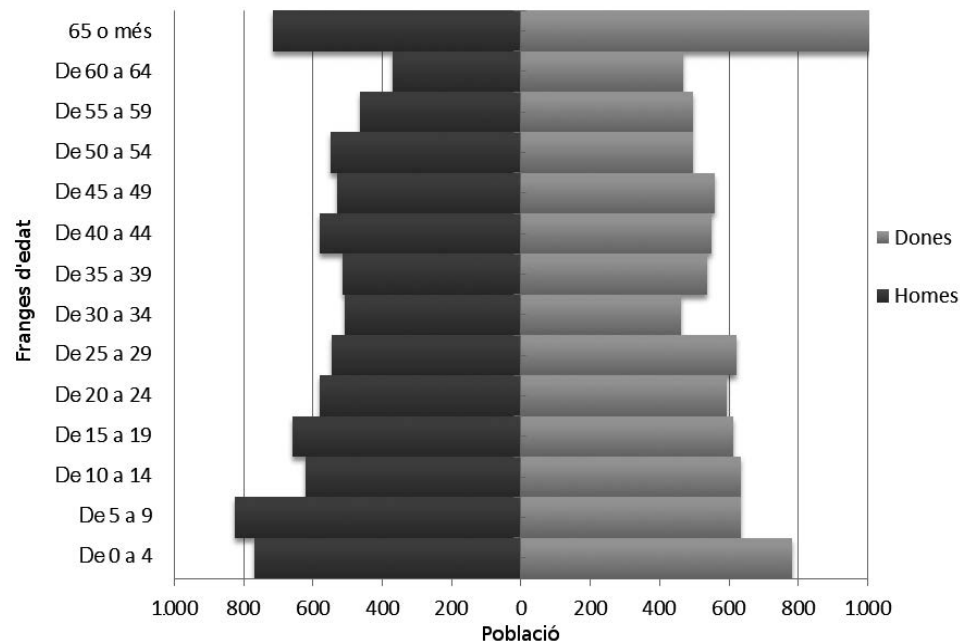

Figura 7. Estructura demogràfica d'Inca per edat i sexe al 1970. Font: elaboració a partir de les dades del Cens de població de 1970. INE

L'altre component que, de manera paral·lela, motiva l'augment poblacional es troba en l'increment de les taxes de natalitat, factor que és ajudat per la població nouvinguda. Si durant el quinquenni 1956-1960 les dades recollides ofereixen un nombre de naixements acumulats de 1.206 i una taxa mitjana anual del 18,03 ‰, en els 5 anys posteriors els valors augmenten fins als 1.482 naixements acumulats, amb taxes mitjanes anuals del 20,04 ‰; així Inca és l'únic municipi de Mallorca, juntament amb Palma, que presentava valors superiors al 20 ‰ a l'any 1965.⁴⁰ Aquests guarismes s'emmarquen en un fenomen d'escala més ampla i enceten el que s'ha definit com el baby-boom. A la vegada també s'estabilitzen les taxes de mortalitat al voltant del 10 ‰ de mitjana anual, cosa que fa que els ritmes de creixement natural s'incrementin i passin d'índexs propers al 8 ‰ a l'any 1960 al 10,5 ‰ a l'any 1965.

D'aquesta manera, l'estructura demogràfica d'Inca a l'any 1970 presenta un eixamplament a totes les franges d'edat –respecte de les estructures demogràfiques de registres anteriors–, una tendència a l'acampanament en la forma de la piràmide, sobretot pel notable increment en les cohorts d'edat inferiors, que passen de representar, en les franges d'edat de 0 fins a 24 anys, el 37,25 ‰, respecte de la població total a l'any 1960, a prop del 40,2 ‰ a l'any 1970, tenint en compte l'increment poblacional hagut (figura 7). L'altre grup d'edat que experimenta un fort increment poblacional és el dels majors de 65 anys, que passen dels 1.320 individus a l'any 1960 fins als 1.753 de 1970. Increment que contràriament no es reflecteix en termes relatius, que passen de representar un 12,7 ‰ a l'any 1960 a un 10,5 ‰ a l'any 1970.

En síntesi, la tendència de les dues dècades que separen 1950 de 1970 ha estat marcada pel creixement demogràfic –visible en totes les cohorts d'edat–, l'efecte “restaurador” de la immigració sobre els buits provocats per la Guerra Civil, l'important creixement en termes absoluts de la població major de 65 anys i, associat a les entrades migratòries i l'augment de

la natalitat, el clar rejuveniment poblacional, propi d'una societat creixent i recolzada per una economia en expansió.

4.3. Migracions i indústria sabatera a Inca entre 1950 i 1970

Com a objecte fonamental d'aquest treball i de manera concreta és convenient descriure i explicar l'evolució del creixement associat als moviments migratoris a partir dels saldos que s'obtenen per a cada any, centrant l'anàlisi en els decennis de 1950-1960 i 1960-1970.

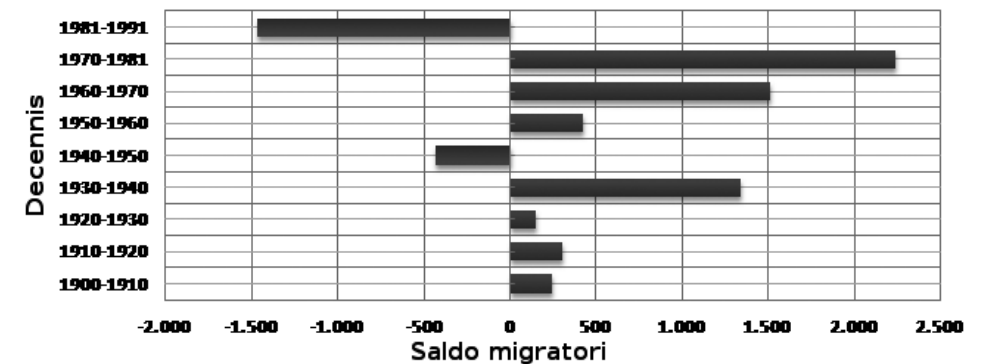

Figura 8. Evolució del saldo migratori d'Inca. Font: registres de Fenòmens Demogràfics i Censos Poblacionals. INE

Si els balanços migratoris presenten signes positius fins acabada la Guerra Civil (figura 8), el decenni posterior a la Guerra registra un canvi de signe degut, entre d'altres, a les emigracions i exili d'inquers cap a Amèrica a la recerca de millors expectatives de vida. Durant la dècada que separa la fi de la Guerra i el període d'oberturisme econòmic (1950), la societat evoluciona amb la dificultat pròpia d'un sistema econòmic que pretén inicialment l'autarquia, afavoreix el mercat negre i propicia una conjuntura d'estancament, depressió i inflació que contreu el comerç exterior, redueix el consum privat i, entre d'altres, provoca una dràstica caiguda dels salaris i de la qualitat de vida. En aquest context, la cap comarcal del Raiguer pateix també les conseqüències d'una molt forta davallada de l'activitat industrial, especialment de la relacionada amb els adobers de pell i fabricants de calçat, la qual cosa cal situar en el rerefons de les darreres onades emigratòries d'inquers cap a l'exterior en el segle xx.

Els projectes de vida pretesos a Inca xoquen frontalment amb una realitat de carències i dificultats, la qual cosa va fer que la voluntat emprenedora i de subsistència conduís les passes de molts habitants més enllà de les fàbriques i tallers, tot enfocant destins d'ultramar com l'Argentina, l'Uruguai, Mèxic, el Brasil o Veneçuela, entre d'altres.

No obstant això, a mesura que avança la dècada de 1950, el saldo migratori d'Inca recupera el signe positiu (+72 habitants entre 1950 i 1955; +354 habitants entre 1955 i 1960), que es reflecteix en un increment de la població absoluta per damunt del 10 ‰, en concloure el decenni. La societat inquera –igual que passava amb la mallorquina–, tot i deixant-se sentir encara la inèrcia emigratòria, comença a presentar saldos positius originats, sobretot, per un augment de la immigració interna procedent, principalment, de municipis veïnats. És aquest un exemple de l'èxode rural que es visqué a final dels anys 50 i que protagonitzaren jornalers i petits propietaris artesans i agrícoles cap als principals nuclis urbans, entre d'ells Inca.

40 Ibidem.

L'increment de mà d'obra genera una competència que té el seu efecte en una reducció dels salaris i en la cerca de fórmules d'abaratiment dels costos en les factories de pell i sabates, entre d'altres. L'acumulació de demanda laboral i la dificultat de les empreses per obtenir rendiments suficients que permetin fer front a una millora dels salaris i les condicions laborals provoca que part de la població opti per partir, emprant els canals emigratoris que, des del decenni anterior, havien obert altres inquers o mallorquins amb destí a Amèrica del Sud.

La tendència positiva de les migracions, durant el decenni 1950-1960, s'accentua partir de 1955. A l'increment migratori intern se suma l'arribada de població d'origen peninsular, atreta, principalment, per l'explosiu desenvolupament turístic a Mallorca i que, en el cas d'Inca, es deriva cap a l'oferta laboral que proporciona la indústria sabatera. Els efectes de l'increment dels beneficis en el sector turístic –emmarcats en una època d'oberturisme mercantil i d'augment de les inversions propiciades per la circulació de capital que posa en funcionament un altre cop l'esfera del comerç exterior– es palesen en un posicionament capdavanter de Mallorca com a regió proveïdora d'oportunitats laborals a nivell nacional i com a destí turístic de primer ordre en l'escena europea, i a preu assequible si es partia des de més enllà dels Pirineus.

El turisme, llavors, actua com a catalitzador de les immigracions laborals. En aquest sentit, part dels contingents que arriben a Mallorca, sobretot a partir de la dècada de 1960, per ocupar-se en llocs de feina relacionats amb l'oferta d'allotjament o complementària durant la temporada turística, en finir aquesta opten per la cerca d'ingressos aliens al turisme, ja sigui amb serveis domèstics o a llocs de feina temporal en el comerç o la manufactura.

Part del desenvolupament que tingué la indústria sabatera a Inca es deu a la capacitat d'adaptació a un mercat creixent, gràcies al turisme, però que demanda una reducció dels costos de mà d'obra per ser rendible, factor pel qual les feines domiciliàries jugaren un paper important, i part de la població –especialment femenina– que, inicialment, arribava a l'illa motivada laboralment pel “boom turístic”, es derivava a la indústria sabatera a través d'encàrrecs domiciliaris.

En tot cas, les xifres de variació de l'ocupació entre 1964 i 1973⁴¹ no mostren la importància subsidiària que adquireix la indústria sabatera com a sector refugi ja que, per les característiques de les tasques manufactureres encomanades, en molts casos no es formalitzen contractes entre les empreses i els treballadors. Emperò sí que es veu reflectida en el pes relatiu de la producció sabatera amb relació a la resta de l'illa. Aquest vàlua del sector –afavorida per un increment de la comercialització interna que és motivada pel turisme de masses– provoca un nou enfocament de la producció, que adopta una vocació més internacional i confereix major rellevància a la publicitat i el disseny del producte.

El posicionament d'Inca, ja en la dècada de 1970, com a cap industrial i, en el sector sabater, amb projecció internacional esdevé factor de reclam i atreu població provinent d'altres municipis de Mallorca –que es trobaven en una fase de destrucció laboral del sector secundari–, d'altres províncies espanyoles o d'ultramar, amb el retorn dels emigrants que partiren alguns anys enrere i que ara trobaven possibilitats per feinejar o invertir en petits negocis a la ciutat els estalvis acumulats a fora. D'aquesta forma, Inca incrementa la seva població, gràcies a l'augment del saldo migratori –és el sisè municipi en taxa immigratòria entre 1955 i 1970, només per darrere dels principals nuclis turístics i Marratxí–,⁴² així com l'heterogeneïtat de la seva població segons orígens. A l'any 1970 Inca és l'únic municipi “no turístic”⁴³ que té una població forana superior al 20 % (figura 9).

41 Quintana, 1979.

42 Ibídem. La indústria turística comença a produir els seus rèdits i atreu molta població externa. El preu més baix, de mitjana, en els immobles de la zona del Pont d'Inca, a Marratxí, influeix en el seu creixement i atreu població que s'ocupa en el sector terciari, més o menys associat al turisme i, sobretot, a Palma.

43 Ibídem. A més d'Inca, Andratx, Calvià, Palma, Son Servera, Capdepera i Sóller, juntament amb els casos especials de

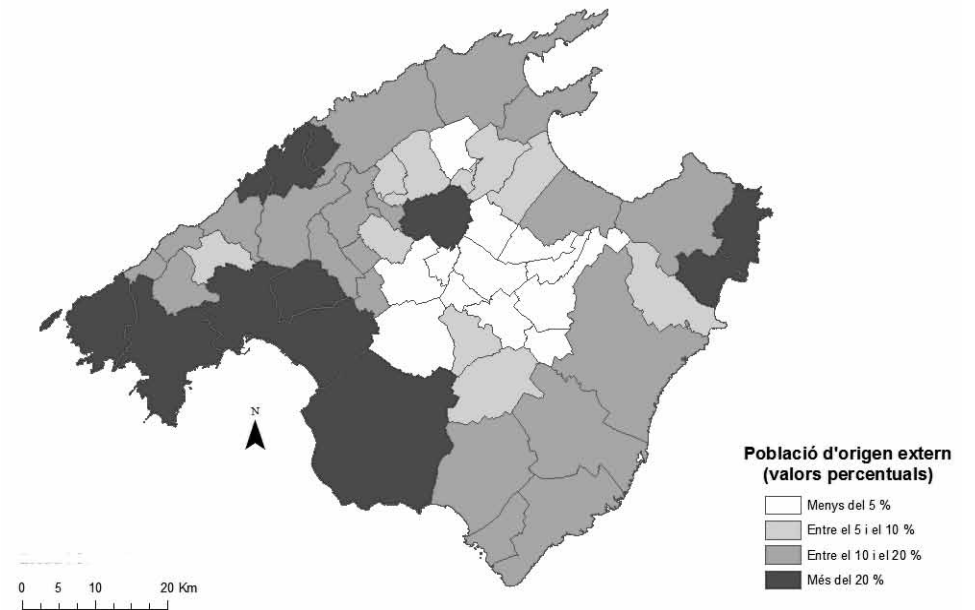

Figura 9. Població nascuda fora de les Illes Balears, per municipi. 1970. Font: Quintana, 1979

A partir de 1970, la immigració a Inca continuarà sent una constant associada a la salut de la seva indústria i comerç, almenys a l'inici. Gradualment, aquesta gravitació immigratòria tendirà a ubicar el seu centre en la construcció, cosa que denota un creixement urbanístic paral·lel al seu creixement poblacional. Però el pes estratègic de la seva indústria del calçat roman inalterable durant tot el decenni, i serà a partir dels inicis de la dècada de 1980 que els efectes de la crisi industrial col·lapsin la rendibilitat fabril d'Inca; minvarà sobtadament la productivitat sabatera, fet que provocarà el tancament de la major part de les fàbriques –només aguanten les que tenen una projecció més internacional, i conserven a Inca les fases de presa de decisions i disseny–, l'augment sostingut de les taxes d'atur i la inversió dels saldos migratoris. Emigració que no s'ha d'entendre en la mateixa sintonia que les característiques de mitjan segle, sinó com els retorns de part de la població que havia immigrat anys enrere i la cerca de millors condicions laborals en el dinàmic i omnipresent sector turístic. Només el desenvolupament urbanístic associat al creixement de la “bombolla immobiliària” que començà a créixer a final del segle xx farà que el ritme de creixement es torni a accelerar, aquesta vegada amb les taxes amb valors més alts de tota la història recent d'Inca.

5. Històries de vida

Per remarcar la importància que els desplaçaments a ultramar tingueren sobre la realitat sociodemogràfica del nucli, es fa un recull de manera sintetitzada de la memòria viscuda per cinc dels seus protagonistes (taula 1). Cinc entrevistes que esdevenen cinc històries de vida amb les quals es rescata no tan sols el valor del fet de partir de la terra estimada, sinó també el sentiment que l'acompanyava en forma de records. Les entrevistes es realitzaren durant la primavera de 1998.

Marratxí (nota anterior), Deià i Fornalutx, pobles petits amb una presència notable de població estrangera.

Nom i llinatges	Any de naixement	Destí	Període d'emigració
Andreu Oliver Coll	1920	Argentina	1949-1963
Margalida Àngela Bonnín-Rei	1923	Argentina	1950-1992
Josep Rotger Muntaner	1924	Veneçuela	1958-1975
Jaume Fiol Ramon	1932	Brasil	1952-1973
Miquel Torrens Gual	1934	Veneçuela	1958-1992

Taula 1. Llistat dels entrevistats

5.1. La vida quotidiana abans d'emigrar

Tal com s'ha assenyalat anteriorment, la situació general que reflectia el diari *Ciudad*, a l'època, és d'una ciutat pròspera. Però, hi havia àmplies capes de la població, sobretot el proletariat, que no es veien beneficiades per l'expansió econòmica. L'única sortida era l'emigració, ja que no existien les prestacions per desocupació. A més, l'emigració era vista pel règim franquista com "una expansió de la Patria", tal com ho reflecteixen les pàgines del *Ciudad*, a un article publicat al mes de març de 1958 amb motiu d'un "Congreso sobre emigración".

Els cinc entrevistats tenien estudis primaris i eren assalariats de la indústria del calçat. A més, havien treballat al camp o a les fàbriques de sabates des de molt petits. Per a Andreu Oliver, el qual fou el primer a emigrar al 1949, la vida era molt difícil aquí, amb les cartilles de racionament a l'ordre del dia: "Vaig fer set anys de servei militar per no passar gana." El cas d'Oliver era de situació mísera, mentre que la resta d'emigrants –marxats més endavant– no tenien una situació econòmica dolenta, sinó més aviat estancada. Diuen que no passaven misèria, sinó que cercaven millorar les seves expectatives de vida. Així, Margalida À. Bonnín-Rei a l'entrevista exclama: "Volíem trobar un lloc on estar més bé, i el trobàrem."

5.2. La decisió d'emigrar

La majoria decideixen partir gràcies a la presència de familiars o coneguts a ultramar. La situació fou excepcional entre 1945 i 1960 en els estats sud-americans que els acolliren per mor de les constants crisis polítiques i econòmiques, conjuntades amb moments de gran expansió econòmica. D'aquesta forma, els emigrants de la dècada de 1940 es trobaren amb una situació social i econòmica molt més favorable que la mallorquina. Per contra, els inquers emigrats durant la dècada de 1950 –malgrat que la situació a Mallorca tendís a millorar notablement– fonamentaren la decisió d'emigrar per la reunificació familiar o l'allargament en el temps de les bones condicions socioeconòmiques que els emigrants de la dècada anterior havien trobat als països de destí.

Margalida Àngela Bonnín-Rei emigrà a l'Argentina uns anys després que ho fes el seu home. Com en tots els moviments migratoris, els primers a emigrar són els homes, que, després d'obtenir una situació més estable, criden la família per establir-s'hi definitivament. Així, les raons per voler partir eren dues: tenir familiars allà i trobar una vida millor. Hi tenien germans, cosins, pare o fills de cosins. Tots els entrevistats no pensaren mai de quedar-hi. Només volien estar-hi uns anys, intentar estalviar i tornar per viure millor aquí. Margalida Àngela Bonnín-Rei, dona molt marcada per l'estada a l'Argentina, exaltava: "Pensàvem estar uns anys allà, aconseguir uns doblers per tornar a viure aquí. Però, hi estiguérem tota una vida. El meu home hi està enterrat."

Els tràmits de la partida són contats amb diferents versions pels entrevistats. Això sí, tenien dos documents en comú. Els demanaven una "carta de llamada", o sigui, que un familiar els reclamés des d'aquell estat. Aquest document confirma el fet de l'emigració per inèrcia familiar. A més,

havien de menester el passaport, document que cap dels emigrants entrevistats tenien abans de la sortida cap a Amèrica. Cal destacar que a Andreu Oliver li demanaren un certificat de la Batlia d'Inca que acredités que no fos un captador (pobre de solemnitat). A Josep Rotger i Muntaner, per partir li demanaren una revisió mèdica. També, hagué de passar pel Consolat de Veneçuela a Barcelona. Jaume Fiol Ramon sol·licità un document que certifiqués la seva condició d'oficial de segona categoria de sabater, per poder fer feina al Brasil amb garanties. Miquel Torrens Gual hagué de presentar també un certificat de bona conducta i una anàlisi de sang, a més dels dos en comú. Es pot deduir que tots els requisits documentals que s'han exposat eren comuns per a quasi tots ells.

Tots els entrevistats s'endugueren amb ells allò indispensable, o sigui, un mínim de doblers, que oscil·là de les 100 pessetes d'Andreu Oliver a les 3.000 de Jaume Fiol, i roba. Miquel Torrens Gual destaca: "Me'n vaig dur 500 pessetes, les quals després les vaig guanyar en un dia. Aquí, eren el sou d'una setmana." Margalida À. Bonnín-Rei: "El meu home m'envià 1.000 pessetes als quatre mesos d'esser ell allà, perquè pogués preparar la meua anada cap a allà. Per cada *peso* em donaren 3,5 pessetes."

Pel fet de tenir familiars a ultramar, la majoria se n'anaren tot sols, sense quedar d'acord amb ningú. L'excepció fou Miquel Torrens Gual, el qual partí a Caracas amb n'Espases de Can Parró, Toni Mora, Joan "Pelut", Àngel Simó, Joan Vidal... En total eren 12.

El cost que suposava el viatge havia de requerir un esforç estalviador. Conten que el preu del bitllet era, de mitjana, d'unes 6.000 pessetes. Variava de les 2.000 pessetes de Jaume Fiol a les 9.300 de Josep Rotger. Ara bé, el cost del bitllet depenia de l'any de partida, del vaixell al qual s'embarquessin, de la categoria on es viatjava i fins i tot de la memòria dels emigrants entrevistats. Tres d'ells compraren el bitllet a una agència de viatges de Ciutat. Només un, Josep Rotger –casualment al que li costà més de tots– el comprà a Inca, a la Gestoria Leonard. Finalment, a Margalida À. Bonnín-Rei, el seu home li envià des d'allà, on era molt més barat.

5.3. El viatge

Tots els vaixells provenien d'Itàlia, sobretot de Nàpols i Irpínia, llevat del que anà al Brasil, que partia directament de Barcelona. La Itàlia del sud, molt manco desenvolupada que la Itàlia nord, fou el focus d'emigració cap a Amèrica més important d'Europa després de la II Guerra Mundial. Tots feren diverses escales, que variaven segons el destí, amb la particularitat que tots es desviaven cap a Galícia, important punt d'emissió d'emigrants. A Andreu Oliver les escales que féu cap a l'Argentina ja l'impressionaren: "A São Paulo m'impressionà la lluminària dels carrers els vespres: es podia llegir el diari perfectament."

Les relacions amb la gent del vaixell també foren intenses durant el viatge. Hi havia molts d'italians, catalans, portuguesos i sobretot gallecs. Margalida À. Bonnín-Rei ho comenta així: "Hi havia 10 gallecs per un dels altres." A més de relacionar-se amb la gent, els inquers no desaprotaren el temps. En Josep Rotger (de malnom "Pep Trompeta") es guanyà la vida dins el vaixell tocant a la banda. En Miquel Torrens Gual féu de barber. És un petit exemple del tarannà de les persones que decidiren emigrar: treballadors incansables. D'aquestes relacions, intenses en quasi tots els casos –llevat de Margalida À. Bonnín-Rei, que viatjava en classe turista i en cabines–, en sorgiren moltes converses sobre l'estada a Amèrica. A Jaume Fiol li comentaren que al Brasil no podria viure mai bé. Mentrestant, a Josep Rotger, un andalús li donà esperances.

Les condicions de vida dins el vaixell eren en general bones, exceptuant per a Jaume Fiol (el bitllet li costà només 2.000 pessetes), que comenta: "El vaixell era un desastre. El *Cabo de Hornos*, així nomia, només tenia bodegues i sales grosses amb 25-30 persones cada una. El menjar, maldament fer tres menjades diàries, era a base de cuinats de llegum." També, Andreu Oliver no trobà gaires

bones condicions: “Després de set anys fent el servei militar, em pensava tornar a estar al quarter.” Els altres destaquen que, malgrat estar en cabines o sales grosses, la vida era bona. Miquel Torrens Gual, malgrat fer de barber en el vaixell, diu: “Foren els setze únics dies de vacances de la meua vida.” Exceptuant Jaume Fiol, el menjar el trobaren bo. Les tres menjades diàries no hi faltaven i fins i tot els donaven te i xocolata, com comenta Josep Rotger. Però, la que més il·lustra la conjuntura socioeconòmica mallorquina de l'època és Margalida À. Bonnín-Rei: “Ens donaven pa calent i bo cada dia.”

Al contrari del que es pugui pensar, la nostàlgia no feia acte de presència entre els emigrants en el moment de deixar Mallorca. La desil·lusió que els repercutia la seva pròpia terra els feia sentir-se contents a l'hora de partir. També, un sentiment que no tornarien a veure mai més la terra que els va veure néixer.

En arribar a Amèrica, les primeres impressions foren unànimes: tot era molt gran. També, sentien que mai no s'adaptarien a aquella societat, senyal inequívoc de la seva procedència: una societat insular, tancada. Jaume Fiol comenta: “Aquesta gent, no l'entendré mai. Però, als vuit dies ja parlava portuguès.” Tots ja hi tenien els seus parents que els esperaven. A més, hi coneixien molts altres mallorquins.

5.4. La vida a ultramar

Una vegada arribats al lloc d'emigració, els nostres entrevistats l'única preocupació que tenien era trobar feina. Tots en trobaren en poc temps i, a més, pogueren desenvolupar la feina que ja realitzaven a Mallorca: la indústria del calçat.

Els que viatjaren a Veneçuela i l'Argentina visqueren sempre a les capitals, però no sempre al mateix lloc, canviaren dues o tres vegades de residència dins la ciutat, segons les possibilitats de millora que tenien. En canvi, Jaume Fiol va viure a molts de pobles de l'estat de São Paulo, coincidint amb el seu esperit de negociant aventurer. Visqué, en 21 anys d'estada al Brasil, a São Caetano do Sul, Maco, Ipiranga, Tatuepe i Cidade Ma dui Cel. La part oposada a Jaume Fiol és Andreu Oliver, que sempre visqué al domicili del fill de cosí que l'acollí, ja de tot d'una arribar a Buenos Aires.

Vida laboral. Les condicions de treball amb què es trobaren foren excel·lents, propiciades per la conjuntura socioeconòmica favorable a l'Amèrica Llatina d'aquells anys. Els propietaris eren sempre estrangers, normalment italians o nord-americans. La majoria es trobaren amb mallorquins a les fàbriques on treballaren. Així, Miquel Torrens i Josep Rotger treballaren a la mateixa fàbrica, fàbrica plena d'inquers, gràcies que el gerent també ho era i mirava de col·locar-los-hi a tots. Això, en part, justifica la gran afluència d'inquers cap a Caracas; no per aquesta fàbrica, sinó per la important indústria del calçat que allà es desenvolupà. Indústria, per cert, controlada pel magnat Rockefeller, el qual tenia com a encarregat de les seves empreses a Veneçuela un tal Salvà de Selva, segons els dos entrevistats emigrats al país caribeny. Andreu Oliver també estava en la mateixa situació. A la fàbrica on treballà eren 7 inquers i uns 20 mallorquins, en total. L'excepció, com no podia ser d'altra forma, era Jaume Fiol, ja que al Brasil l'emigració mallorquina era quasi inexistent.⁴⁴ Només es trobà, en els seus negocis, amb un valencià, propietari d'una fàbrica.

Les dones eren, llevat del Brasil, on tot eren homes, el 50 % del total de la plantilla. Ara bé, la divisió del treball era clara: els homes eren talladors i sabaters, i les dones repuntaven o ficaven

les sabates dins les capsos. És un exemple més del biaix existent entre home/dona a totes les societats del món, en què les dones ocupen els llocs de feina manco valorats. Però, hi havia una excepció, contada per Andreu Oliver: “Hi havia una italiana que feia de talladora: tallava més que els homes!”

Els sous eren elevats gràcies a la conjuntura en què es trobaren els nostres emigrants. Un detall, Josep Rotger explica que el sou es componia de dues variables: una, el sou base; una altra, sou a producció. Tots els entrevistats estaven associats a un sindicat, com tots els obrers de l'època, coincidint amb l'onada de reivindicacions obreres a tot el món, com l'eurocomunisme i un enllaç amb les futures revolucions guerrilleres de caràcter comunista que afectarien tot Sud-amèrica (Mammarella, Giuseppe, *Historia contemporània de Europa desde 1945 hasta hoy*. Ariel. 1996. Barcelona). Per a Rotger els sindicats eren correctes. Tenien bons contactes i enllaços, i reclamaven que, per cada 15 dies feiners, en cobressin 22.

Vida social. La vida que desenvoluparen els emigrants a ultramar es caracteritzava per una integració en una societat molt cosmopolita. En el cas de l'Argentina, Margalida À. Bonnín-Rei s'integrà de tal manera que —ara que és aquí— troba que la societat mallorquina és molt tancada: “Allà no vaig sentir xerrar malament de ningú. Aquí, en canvi, és de l'únic del que es parla.” Clar, la diferència més gran que troben d'una societat a una altra és que la gent allà és molt oberta, pel cosmopolitisme. La majoria d'emigrants s'integraren a la societat bastant bé, això sí, mirant de relacionar-se amb els seus compatriotes, llevat de na Bonnín. Tots visitaven els casals balears o d'altres. Margalida À. Bonnín-Rei visitava freqüentment la Casa Vasca, la Casa Catalana i la Casa d'Israel. Quan anava a la Casa Balear, trobava que eren gent poc moderna, encara que “hi podíem trobar sobressada i botifarrons”. En canvi, Andreu Oliver, “l'altre argentí”, només es relacionà amb mallorquins, amb un fort sentiment de nostàlgia. Els “veneçolans” també s'integraren molt, i visitaven Hermandad Gallega, Club Català, Club Lusità Portuguès i el Macuto Sheraton.

Quan els demanen què feien a part de treballar, la majoria contesten: “La meua afició era fer feina.” Però, Josep Rotger tocà la trompeta i Jaume Fiol jugà al futbol. Per cert, Jaume Fiol freqüentava un club espanyol, anomenat “Democrático español”. Al seu local, s'hi podia veure una foto de n'Azaña que intentaren robar més d'un pic.

A més del cosmopolitisme i l'obertura de la gent, la integració lingüística també en fou tret distintiu. No tingueren problemes per integrar-se, però, les noves paraules i expressions com *tranca el grifo per cierra el grifo*, les sentiren com a gracioses. Emperò, quan arribaven el vespre a casa seva tenien moltes ganes de parlar en català, ja que durant el dia no ho podien fer.⁴⁵ Pel que fa a les relacions directes amb la gent d'allà, hi havia molts nadius que no sabien d'on venien per mor de l'accent que tenien en parlar el castellà. Normalment les relacions amb els nadius foren bones. Ara bé, Miquel Torrens Gual, el qual aconseguí fer una petita fortuna amb empreses creades per ell i que actualment les mantenen els seus fills, comenta: “Estàvem mal vists. Ens deien despectivament ‘moixuts’. No podien consentir que féssim molta feina.” Aquest fet era confirmat per l'altre “veneçolà”, Josep Rotger: “Eren poc feiners, poc formals amb l'horari. Els diumenges hagueren d'establir la llei seca, ja que, si no, els dilluns hi havia un 70 % d'absentisme laboral.”

⁴⁴ Segons la *Guia de balearicos residentes en la República Argentina*, elaborada per l'emigrant mallorquí a Buenos Aires Josep Garcias Moll, a la seva edició de 1918 ofereix dades sobre el Brasil i ja s'hi reflecteix la poca afluència d'inquers a l'estat amazònic, en moments de màxima afluència d'emigrants cap a Amèrica. Només eren dos, de documentats (Joan Buades Crespi, “Una aproximació a l'emigració d'inquers a Amèrica en els segles XIX i XX.” *II Jornades d'Estudis Locals*. 1994. Inca).

⁴⁵ A una entrevista realitzada per Llorenç Capellà a la revista *Brisas*, el 8 de febrer de 1998, a un fill d'emigrants que anaren a l'Argentina, amb motiu de la seva visita a Mallorca fomentada per la Conselleria de Presidència del Govern balear. Sergio Storti i Fornés, així es deia, comentava que son pare —d'origen italià— no podia entendre per què la seva dona i la seva sogra no parlaven el castellà. Més endavant, però, entengué que els mallorquins parlaven català entre ells perquè se sentien més solidaris amb ells mateixos, més a prop els uns dels altres.

Les relacions sentimentals amb els nadius es limitaren ja als fills, per norma sempre més integrats a la societat a la qual emigraren els seus pares. Andreu Oliver i Antònia Mulet no tingueren fills. Però, la resta sí, els quals s'ajuntaren amb nadius i, actualment es troben divorciats i vivint a Mallorca amb els seus pares. Això sí, amb un fort sentit de nostàlgia cap a la terra on es criaren. Però, Jaume Fiol es casà amb una brasilera, la qual es morí al cap de pocs anys. Es tornà a ajuntar amb una brasilera i tornà a viure a Mallorca amb ella. Comenta: “Són gent molt noble i oberta. És un poble de 500 anys que encara no té fissures gaire grosses dins la seva societat.”

Vida política. No tenien una noció clara de la situació política del país. Coneixien el règim polític imperant, però no opinaven. La majoria diuen que, si hi havia problemes, ells no els notaven. Això sí, les crisis econòmiques sí que les patiren, i molt. La impressió que tenien tots de la política era l'elevat grau de corrupció.

Relacions amb Mallorca. El fort sentiment de nostàlgia era ben patent. Es cartejaven amb els seus familiars constantment i, els que podien, enviaven sumes importants de doblers.

5.5. La decisió de tornar

Les causes del retorn a Mallorca són variades, però es poden resumir en dues: tornada forçada per empobriment o tornada per jubilació. Els casos d'empobriment són els de Jaume Fiol i Andreu Oliver (en ambdós coincideix la seva tornada amb èpoques de recessió al seu estat), el qual també decidí la tornada per motius familiars (nostàlgia): “Allà ja no es podia viure.” Podria semblar contradictori, però la majoria dels emigrants entrevistats han tornat per mor dels fills. Uns perquè trobaven que havien de conèixer Mallorca, uns altres perquè els fills havien trobat feina aquí. De totes maneres, la nostàlgia és el motiu més comú entre tots els entrevistats, llevat de Margalida À. Bonnín, que s'estimaria més tornar a l'Argentina, però la situació del seu fill (aquí té feina) li fa recomanable el quedar.

Els retorns d'aquests emigrants coincideixen amb importants retorns de molts emigrants cap a Mallorca, per mor de la millora de la situació econòmica a Mallorca, però també a causa dels canvis polítics i socioeconòmics com els cops d'estat a l'Argentina i Veneçuela.⁴⁶ Els retorns es produïren acompanyats de la família, però sense cap vinculació amb altres mallorquins. Els únics que es trobaren mallorquins a la tornada foren el matrimoni Oliver-Mulet. La seva tornada, al 1963, coincidí amb la tornada de molts altres mallorquins.⁴⁷ La majoria deixaren casa i mobles allà, i s'endugueren els doblers que haguessin aconseguit, segons la sort que havien tingut.

Es produí en tots els casos amb vaixell, però amb unes condicions de vida molt millorades. Ja es tractava de vaixells dedicats al turisme de creuer i no a traslladar emigrants. El luxe es trobava arreu. Els passatgers eren turistes. El preu del bitllet havia pujat (de 12.000 a 25.000 pessetes), però depenent molt de la categoria social on es volia viatjar.

5.6. Un altre pic a Mallorca

L'arribada a Mallorca era esperada pels familiars amb molta expectació en tots els casos. Les primeres impressions en tornar a Mallorca⁴⁸ foren més ben dit dues: que s'havia modernitzat molt i que tot era molt petit. Així, Antònia Mulet, dona d'Andreu Oliver, comenta: “Ens n'anàrem d'un betlemet i, acostumats a carrers amples i voreres tan amples com qualsevol carrer d'aquí, ens sentírem estrets.” Tots observaren el canvi que s'havia fet. Per a Andreu Oliver el més important era: “Ja s'hi podia comprar de tot.” D'altres, com Josep Rotger, ja intuïren el fenomen de la “balearització”: “A Mallorca l'han desgraciada: la mar ja no es veu des dels llocs on es veia. Ara la gent és massa materialista i viu estressadament.” Els negocis o la feina feta allà no es conservaren amb la tornada, llevat del cas de Miquel Torrens, que, com ja s'havia comentat, els negocis seus són mantinguts pels seus fills a Veneçuela. Uns decidiren retirar-se, cansats de fer feina. D'altres muntaren qualque “negociet”. Ara, tots viuen retirats i en família, i sobrepassen en tots els casos els 60 anys d'edat.

6. Conclusions

Amb l'anàlisi realitzada sobre el fet migratori en el període establert entre la fi de la Guerra Civil i les acaballes de la dècada de 1960, de manera sintetitzada es poden presentar les següents conclusions:

- La transformació demogràfica d'Inca, amb un augment del creixement natural i la immigració, té els seus antecedents a mitjan segle XIX, en un context d'intensificació productiva del camp i, sobretot, d'una indústria que, afavorida pels creixents ingressos d'origen comercial, esdevé principal motor econòmic de la ciutat.
- Amb el desenvolupament industrial del segle XX –en el qual té màxima importància el sector del calçat, la pell i el cuir–, els moviments migratoris esdevenen el principal factor de les dinàmiques demogràfiques, sobretot en els períodes de creixement, associats a saldos migratoris positius i a increments de la demanda laboral de les fàbriques.
- El període de depressió que segueix a la finalització de la Guerra Civil reobre el flux emigratori cap a Amèrica del Sud, tot romanent actiu fins a la dècada de 1960, ja en un context d'atracció immigratòria motivada per l'expansió econòmica del sector del calçat a Inca i del turístic a la resta de Mallorca. Així, a una Inca immersa en un context de metamorfosi socioeconòmica puixant i amb el saldo migratori ja en positiu durant la dècada dels 1950, l'experiència viscuda per cinc inquers emigrats a Amèrica del Sud es pot qualificar d'excepcional. Per tant, no visqueren l'emigració dura de principi de segle XX, en què els mallorquins emigrats no tenien cap suport de cap familiar. Això sí, es trobaren amb la incertesa de treballar en unes economies en incipient decadència, enfront d'una Europa en pròsper creixement. La sortida, el viatge, la vida a Amèrica i el retorn han mostrat força heterogeneïtat d'experiències viscudes, malgrat que tots tinguessin una història en comú: la nostàlgia cap a Mallorca.

⁴⁶ Serra, Ripoll i Company, 1995.

⁴⁷ Ibídem. Uns 1.826, entre 1962 i 1965.

⁴⁸ La majoria dels entrevistats ja havien vingut qualque vegada a Mallorca abans de tornar-hi per establir-s'hi definitivament. Emperò, havien estat a fora els anys de l'inici del boom turístic.

Referències bibliogràfiques

- Ariès, Philippe: "Two Successive Motivations for the Declining Birth Rate in the West" *Population and Development Review*, Vol. 6, No. 4, pp. 645-650.
- Barceló Pons, Bartomeu: *Inca y su termino. Iniciación a la Geohistoria del municipio*. Imprenta Politécnica. 1958. Palma.
- Barceló Pons, Bartomeu: *Evolución reciente y estructura actual de la población en las Islas Baleares*. CSIC. 1969. Madrid.
- Bibiloni Amengual, Andreu i Pons Pons, Jerònia: "La fuerza de trabajo en la industria del calzado de Mallorca, 1900-1970". Comunicació presentada al VII Congreso de la Asociación de Historia Económica, Sesión Mujeres y hombres en los mercados de trabajo. La evolución histórica de los mecanismos de acceso y movilidad interna. 2001. Saragossa.
- Buades Crespi, Joan: "Una aproximació a l'emigració d'inquers a Amèrica en els segles XIX i XX". *II Jornades d'Estudis Locals*. 1994. Inca.
- Bujosa Homar, Francesc, Moll Blanes, Isabel i Sureda García, Bernat: "La avanzada transición demográfica en Mallorca: el caso de la mortalidad infantil". *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, Vol. XVIII, No. II. 2000.
- Campillo Illán, Màxim: *Emigració i immigració a Inca (1900-1991). Les fonts utilitzades i el seu tractament*. Institut d'Estudis Balearics. 1995. Palma.
- Diversos autors: *Gran Enciclopèdia Catalana*. Enciclopèdia Catalana, s.a. 1986. Barcelona.
- Diversos autors: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Volum IX. Promomallorca. 1990. Palma.
- Garí Salleras, Bartomeu: *La repressió a Mallorca durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939): Memòria d'una coerció planificada*. Memòria de recerca dirigida pel Dr. Sebastià Serra Busquets. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts. Universitat de les Illes Balears. 2009.
- Ginard Féron, David: "Les repressions de 1936 a les Illes Balears. Una anàlisi comparativa". Capítol a *La Guerra Civil als Països Catalans*. Publicacions de la Universitat de València, pp. 257-297. 2007. València.
- Lesthaeghe, Ron J.: "The second demographic transition in western countries: an interpretation" *Gender and family change in industrialized countries*, pp. 17-62. 1995.
- Mammarella, Giuseppe: *Historia Contemporánea de Europa desde 1945 hasta hoy*. Ariel. 1996. Barcelona.
- Manera Erbina, Carles i Petrus Bey, Joana M.: "El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1985" a *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*. Quaderns "Cultura Fi de Segle". Ajuntament de Palma. 1991. Palma.
- Manera Erbina, Carles i Molina de Dios, Ramon: "La «atmósfera industrial» del calzado en Mallorca, 1970-2002" Ponència presentada al IX Congreso Internacional de la Asociación Española de Historia Económica. 2008. Múrcia.
- Mascaró Pasarius, Josep: *Corpus de Toponimia de Mallorca*. Fascicles 22 i 23, pp. 685-717. Gráficas Miramar. 1963. Palma.
- Morote Pons, Ramon: *La Falange a Mallorca entre la República i el primer Franquisme: espectre sociopolític*. Tesi doctoral codirigida pel doctor Miquel Duran Pastor, juntament amb el doctor Sebastià Serra Busquets. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts. Universitat de les Illes Balears. 2000.
- Pieras Salom, Gabriel: *Breu història d'Inca*. Ajuntament d'Inca. Consell Insular de Mallorca. 1986. Inca.
- Quintana Peñuela, Alberto: *El sistema urbano de Mallorca*. Editorial Moll. 1979. Palma..
- Santana Morro, Manel i Marimon Riutort, Antoni: *Les emigracions forçades del franquisme. Refugiats i exiliats de les Illes Balears a causa de la Guerra Civil del 1936-1939 i de la Postguerra*. Col·l. "Els Camins de la Quimera". Conselleria de Presidència. Govern de les Illes Balears. 2003. Palma.
- Serra Busquets, Sebastià: *L'emigració de les Illes Balears a Amèrica*. Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Volum III. Palma.
- Serra Busquets, Sebastià, Ripoll Martínez, Antònia i Company Matas, Arnau: "Mallorca: de l'emigració a la immigració" *Estudis Balearics. Societat, ideologies i moviments socials*, No. 51, pp. 139-161. 1995. Palma.
- Van de Kaa, Dirk J.: "Europe's second demographic transition" *Population bulletin*, Vol. 42, No. 1, 1987.
- Vidal Bendito, Tomás: *La transició demogràfica a Catalunya i Balears*. Reial Acadèmia de Doctors. 1994. Barcelona.

Definició dels camins veïnals d'Inca (1848-1879)

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Gabriel Pieras Salom

Mitjançant algunes cròniques de viatgers que vénen a Mallorca a final del segle XVIII i principi del XIX, i altres descripcions, sabem que les poques carreteres i els molts camins, públics o privats, estan en molt mal estat i que les comunicacions no són bones. Serà per això que des del govern de la reina Isabel II, a partir de mitjan segle XIX, intentaran mitjançant ordres, reglaments i decrets, millorar la xarxa viària.

Veurem com el *Boletín Oficial Balear* núm. 2.454, de data 29 de setembre de 1848, porta tota la informació de com s'ha de fer aquesta millora. El governador Joaquín Maximiliano Gibert publica a la primera pàgina un escrit dirigit als batles dels distints pobles de Mallorca del motiu d'aquestes ordres, que podreu llegir a continuació, on explica la conveniència de classificar els camins a fi de conèixer el seu estat i poder millorar aquells que estan en mal estat, i d'aquesta manera poder, a la mateixa vegada, millorar la vida dels habitants, ja que els productes podran ser més ben transportats i les comunicacions seran més fàcils. Diu el governador als batlles que tan aviat com rebin aquest número del *Boletín Oficial Balear* comencin a formar els itineraris circumstanciant tots els camins de tota casta que passin pels seus termes.

Després de l'escrit del Sr. Governador segueix la transcripció de la petició que realitza a la reina Isabel II el Sr. Juan Bravo Murillo en nom del Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres Públiques, explicant la conveniència de conèixer, i posar a punt, tota la xarxa viària d'Espanya i classificar amb exactitud els camins de primer i segon ordre, i donant les línies a seguir posant sota la jurisdicció dels batlles els camins públics de segon ordre i col·locant-la sota l'autoritat i vigilància dels caps polítics i caps civils en tots aquells que tinguin un interès més general i que estiguin mantinguts per distints pobles, a fi de no crear desavinences. Aquesta nota de Juan Bravo Murillo dirigida a la reina i que porta data de 7 d'abril de 1848 va seguida del Reial decret, que es compon de 17 articles i diu que "está rubricado de la real mano. Dado en Palacio a 7 de abril de 1848" i signat, com ja s'ha dit, pel "Ministro de Comercio, Instrucción y Obras Públicas".

A continuació del Reial decret ve un extens Reglament que conté XII capítols amb 213 articles, explicats d'aquesta manera:

Capítol I. Classificació dels camins veïnals. Classificació general i classificació dels camins veïnals de primer ordre.

Capítol II. Disposicions relatives a l'apreciació de les necessitats dels camins veïnals. Dels de primer ordre i de les seves necessitats.

Capítol III. Creació de recursos. Quotes amb les quals cada poble ha de contribuir pels camins de primer ordre. Auxilis dels fons provincials. De la prestació personal. Altres arbitris a més de la prestació personal.

Capítol IV. Prestacions especials per deterioraments continus o temporals. Drets dels pobles. Justificació de l'estat de trànsit. Justificació dels deterioraments. Cobrament de les prestacions.

Capítol V. Disposicions relatives a l'execució dels treballs. Reconeixement dels camins que s'hagin d'arreglar o construir. Treballs de prestació i època. Obertura i vigilància dels treballs de prestació personal. Justificació dels treballs fets. Ús de les prestacions en tasques. Manera de fer els treballs. Forma de l'adjudicació. De l'execució dels treballs adjudicats.

Capítol VI. Comptabilitat de les entrades i pagaments relatius a camins veïnals. Especialitat dels recursos.

Capítol VII. Disposicions particulars pels camins de primer ordre. Centralització dels recursos destinats als camins de primer ordre. Execució dels treballs. Dels treballs de prestació personal. Treballs fets amb diner. Vigilància i recepció dels treballs. Lliuraments i justificació dels pagaments.

Capítol VIII. De les comissions inspectores dels camins veïnals.

Capítol IX. Construcció de nous camins veïnals i variació de la direcció, i eixamplament dels que ja hi són. Construcció de nous camins. Variació d'antics camins.

Capítol X. Disposició per a la policia i conservació dels camins veïnals. Mesures de conservació. Del trànsit pels camins veïnals. De les obres apropiades als camins. De la denúncia per infraccions.

Capítol XI. Disposicions generals. Disposicions transitòries.

Acaba: *De real orden lo comunico a V.S. para su cumplimiento y efectos consiguientes. Dios guarde a V.S. muchos años. Madrid 8 de abril de 1848. Bravo Murillo. Sr. Jefe Político de...*

El *Boletín Oficial Balear* núm. 2.467 porta els models que pertanyen al Reial decret, Reglament i instrucció referits a camins veïnals.

La part diríem oficial acaba amb el "Boletín Oficial Balear", núm. 2.478, de data 15 de novembre de 1848, que publica el "Reglamento para la ejecución del Real decreto de 7 de setiembre de 1848, sobre creación de una clase de directores de caminos vecinales y de canales de riego". Consta de V capítols i 43 articles. Serà molts d'anys "Director de caminos de Inca" el Sr. Llorenç Rovira Martí.

Ara podrem llegir allò que diu als batles dels pobles sobre els camins el Sr. Governador, Joaquin Maximiliano Gibert.

"Viernes 29 de setiembre de 1848.

BOLETÍN OFICIAL BALEAR.

Artículo de oficio.

GOBIERNO SUPERIOR POLÍTICO DE LAS ISLAS BALEARES

Obras públicas. El Exmo. Señor Ministro de Comercio, Instrucción y Obras públicas me dice, con fecha 6 de mayo último lo que sigue:

Convencida S .M. la Reina (Q. D. G.), de la conveniencia de plantear y llevar a cabo cuanto se previene, sobre construcción, conservación y mejora de los caminos vecinales, en el Real decreto de 7 de abril último y en el reglamento de 8 del mismo, publicados ambos en la Gaceta y en el Boletín oficial del ministerio de Comercio, Instrucción y Obras públicas, se ha servido mandar que desde luego y sin esperar nuevas comunicaciones, proceda Vd. a poner en ejecución las disposiciones contenidas en el dicho Real decreto y reglamento, dando parte a este Ministerio de las que adopte con este objeto y de los resultados que produjeran tan pronto como tenga conocimiento de ellos.

Lo que he dispuesto se publique por medio del Boletín oficial, insertándose a continuación el Real decreto de 7 abril último, el Reglamento de 8 y la Instrucción de 19 del propio mes para noticia de los pueblos de esta provincia, encargando a los Alcaldes cuiden de que tenga su más puntual y debido cumplimiento.

Siendo empero de suma urgencia la clasificación de los caminos ya para votar los recursos que se destinen a este servicio, ya para disponer lo demás tocante a la ejecución de las obras que hayan de emprenderse, es preciso que los Alcaldes y Ayuntamientos miren con toda preferencia este interesante ramo, y se dediquen con celo y eficacia a secundar las miras del gobierno de S.M. dirigidas a dispensar toda su protección a los pueblos y aumentar cuanto sea dable la riqueza pública, a lo cual contribuye indudablemente muchísimo el mayor número posible de caminos y la comodidad de su tránsito, facilitándose por este medio la salida y transporte de las producciones de los mismos pueblos. Así que teniendo presente estas observaciones las razones de conveniencia y utilidad general sobre que están basados los mencionados Real decreto, Reglamento e Instrucción ya citados, he venido en disponer por ahora que los Alcaldes tan pronto como reciban esta circular procedan a formar el itinerario circunstanciado de todos los caminos de cualquier especie que crucen el territorio de su respectiva jurisdicción conforme se previene en el Art. 2º del Reglamento, sujetándose para este trabajo al modelo número 2º. Para la mayor facilidad en esta operación he mandado litografiar el plan general de caminos que ha levantado el ingeniero D. Antonio López que les servirá de norma, y que se facilite un ejemplar a cada pueblo, a cuyo fin comisionarán los Alcaldes persona de su confianza que pase a recogerlo de este Gobierno político.

Cuidarán además las mismas autoridades del exacto cumplimiento de las disposiciones que prescriben los Art. 3º, 4º, 6º y 7º con todo esmero y sin el menor entorpecimiento.

Para que pueda hacerse oportunamente por este Gobierno político la clasificación dispuesta en el Art. 8º, me remitirán los Alcaldes todos los documentos que cita el Art. 7º el día 30 de

octubre próximo venidero, que es el plazo que les señalo para el cumplimiento de las formalidades prescritas en los citados artículos en uso de las facultades que me concede el 10º del citado Reglamento.

Convencidos los alcaldes de las ventajas que reportarán a los pueblos de plantear y llevar a cabo las mencionadas Reales disposiciones, espero se esmerarán en la puntual ejecución de las que acabo de dictar, y que secundarán mis deseos dirigidos a la prosperidad de los pueblos y aumento de la riqueza pública.

Palma 16 de setiembre de 1848. Joaquín Maximiliano Gibert.”

Model informatiu núm. 1 que va emplenar l'Ajuntament de la vila d'Inca convocat en execució de l'article 6è del Reglament sobre camins veïnals de 8 d'abril d'aquest any (1848), inserit en BO núm. 2.454, tenint a la vista l'itinerari de classificació dels camins pertanyents a dit poble, on se senyalen els seus límits, amplades i d'altres, que se supedita a dit Reglament. No havent-hi hagut cap reclamació per part dels veïnats, és opinió que han de classificar-se com camins veïnals els assenyalats amb els números 2, 3, 4, 5, 9, 12, 13 i 14, i que la seva amplada ha de ser aquella que està senyalada a l'itinerari.

Don Pere Joan Bennàssar, batle constitucional de dita vila, certifica que aquest itinerari ha estat de manifest, durant quinze dies, a la Casa de l'Ajuntament i que s'ha publicat per crides aquest depòsit, a fi que tots els veïnats poguessin examinar-lo i presentar les reclamacions o observacions que tinguessin per convenients.

El model informatiu núm. 1 està format de la següent manera:

“PARTIDO JUDICIAL DE... Provincia de las Islas Baleares... Pueblo de... ITINERARIO GENERAL de los caminos existentes en el territorio de dicho pueblo, formado en ejecución del Artículo 2º del Reglamento de 8 de Abril de 1848”.

Columna 1ª. Nombre de caminos.

Columna 2ª. Noms.

Columna 3ª. Designació: a) Dels punts on comença. b) Els paratges per on creuen, com ponts, torrents que es poden travessar, barques, carreteres, etc., i al lloc on van. c) Punts on acaben.

Columna 4ª. Longitud en llogos dins el terme del poble.

Columna 5ª. Amplada mitjana actual en peus. Nota. Si en la seva extensió hi hagués grans diferències d'amplada, s'expressarà així per trams.

Columna 6ª. Amplada que s'haurà de donar als camins, i que proposen: a) El batlle. b) L'Ajuntament. c) El cap civil.

Columna 7ª. Amplada fixada pel cap polític.

Columna 8ª. Dictamen de l'Ajuntament sobre els punts següents: 1r. Si és convenient declarar tal camí veïnal. 2n. Si s'ha de considerar com d'utilitat privada i no classificar-lo com a veïnal.

3r. Si s'haurà d'incloure a l'itinerari algun camí omès.

Columna 9ª. Dictamen del cap polític.

Columna 10ª. Estat de conservació en què es troben i si són de carruatge o de ferradura.

Columna 11ª. El grau d'interès general que tenen.

1. Camins que batlle i Ajuntament declaren que hi ha a Inca i els que proposen com a veïnals, i altres com a particulars.

Descripció

NÚM. 1

CARRETERA GENERAL DE PALMA A ALCÚDIA

- Venint de Palma al primer carreró a mà dreta des del torrent del Rafal Garcès.
- Creua el pont de Cagabou (sic) a l'entrada d'aquesta vila i va a Alcúdia i altres pobles.
- Acaba a la possessió de Binissetí.
- Llego i mitja.

NÚM. 2

CAMÍ DE LLOSETA

- Hort del convent dels Dominicans.
- Creua al torrent de Cagabou (sic) i va cap a Lloseta i Alaró.
- A una caseta de Bartomeu Domingo.
- Mitja llego.
- Convé que es declari veïnal.
- Mitjanament conservat. És de carruatge fins a Lloseta i de ferradura, la resta.
- Interessa als pobles de Lloseta i Alaró perquè facilita el trànsit que ve (a Inca) a causa del mercat setmanal i ser cap de partit.

NÚM. 3

DE BINIAMAR

- Església de dit convent (Sant Domingo).
- Creua el torrent de Mandrava i va cap al lloc de Biniamar.
- Al carreró dit “dels Ferrers”.
- Mitja llego.
- 15 peus... 15 peus... 15 peus.
- Convé que es declari veïnal.
- Mal estat.
- Els carruatges.
- Necessàriament al poble cap a on va.
- Com anterior.

NÚM. 4

DE MANCOR

- Ídem anterior.
- Va als llocs de Mancor i Massanella.
- Per un carreró a mà esquerra i surt a l'anterior, vora els Terrers.
- Mitja llego.
- 15 peus... 15 peus... 15 peus.
- Ídem anterior.

NÚM. 5

DE SELVA NOU

- Carreró dels Molins.
- Va a Selva, Caimari, etc.
- Ídem anterior.

NÚM. 6

DE SELVA VELL

- Propietat de don Joan Català dita Can Martí Maria (avui plaça del Bestiar).
- Va als mateixos pobles anteriors.
- Propietat de Pere Company.
- Un quart.
- 12 peus... 12 peus... 12 peus.
- D'utilitat privada si suposadament el núm. 5 es declara veïnal.
- El seu estat de conservació és regular.
- Sota dit concepte interessa als contigus particulars.

NÚM. 7

DE POLLENÇA

- Vora la carretera.
- Va a Campanet i Pollença.
- Son Ravenet.
- 3 llogos.
- 12 peus... 12 peus... 12 peus.
- D'utilitat privada amb el concepte que s'acabi la nova carretera general NÚM. 1.
- D'utilitat privada.
- Regular i mal estat. És de carruatge.
- Ídem sota dit concepte.

NÚM. 8

DE SON BENNÀSSAR

- Molins del Cós.
- Va a finques particulars.
- Nova carretera general NÚM. 1 i per "la pleta de Son Fuster".
- Mitja llogos.
- 12 peus... 12 peus... 12 peus.
- Tan sols serveix als particulars.

NÚM. 9

DE SINEU VELL

- De la Creu del Batliu.
- Creua el camí de Muro i va a Llubí, Maria, Santa Margalida i algunes possessions d'aquesta divisió.
- Per la propietat dita "la Cova".
- Una llogos i mitja.
- 14 peus... 16 peus... 16 peus.
- Convé que es declari veïnal.
- Regular i és de carruatge.
- Interessa a la població per la gran quantitat de propietats que travessa i als altres pobles.

NÚM. 10

DEL RESQUELL

- Punta d'en Mulet i ca na Llacinta.
- Creua el camí de Muro i va a les possessions i finques particulars.
- Cal Joan.
- Una llogos i mitja.
- 10 peus... 14 peus... 14 peus.
- D'utilitat privada.
- Mal estat. És de carruatge fins a Son Gual.
- D'interès particular.

NÚM. 11

DE SINEU NOU

- Convent de Sant Francesc d'Inca.
- Creua el torrent de Cagabou (sic), els camins d'Alcúdia i Muro, i va cap a Sineu.
- Torrent del Rafal Garcès.
- Una llogos i mitja.
- 12 peus... 18 peus... 18 peus.
- Li correspon ser carretera general.
- Mal estat i és de carruatge.
- Interessa a la gent de l'illa perquè té els dos mercats principals.

NÚM. 12

DEL CEMENTERI

- Torrent de Cagabou (sic).
- Va al cementeri.
- Camí Vell d'Alcúdia, on està el cementeri.
- 10 minuts.
- 10 peus... 16 peus... 16 peus.
- S'ha de declarar veïnal.
- Regular i és de carruatge.
- Tan sols interessa als habitants d'Inca.

NÚM. 13

DE COSTITX

- Propietat dita Can Ramis i camí del Cementeri.
- Travessa el camí nou d'Alcúdia i el de Muro, i va a Costitx, Jornets i Llorito.
- El torrent del Rafal Garcès.
- Llogos i mitja.
- 14 peus... 16 peus... 16 peus.
- Ha de ser veïnal.
- Regular i és de carruatge.
- Interessa als pobles allà on va i als terrenys amb ell adjacent.

NÚM. 14

DE SENCELLES

- Carretera general de Palma i creu de Pedra.
- Creua el camí Vell d'Alcúdia i va cap a Sencelles.
- Camí de Muro vora Son Aloi.

- Una llego.
- 12 peus... 16 peus... 16 peus.
- Ha de ser veïnal.
- Regular i de carruatge.
- Com l'anterior.

NÚM. 15
DE CAN BOQUETA

- A prop dels sestadors de don Pedro Bennàssar.
- Va a finques particulars i a Binissalem.
- Vora el torrent del Rafal Garcès.
- Tres llegos.
- 9 peus... 12 peus... 12 peus.
- D'utilitat privada.
- Regular i de carruatge.
- Interessa als propietaris de les finques apropiades.

NÚM. 16
D'ALCÚDIA

- La carretera de Palma.
- Creua el camí de Sencelles, de Costitx, de Sineu Nou i Vell, i va a sa Pobla i a Alcúdia.
- Garriga de Binissetí de don Nicolau Siquier.
- Dues llegos.
- 15 peus... 15 peus... 15 peus.
- D'utilitat privada amb el concepte de la nova carretera general.
- "Machacado".
- Tan sols serveix als mateixos dels quals s'ha parlat.

NÚM. 17
DE MURO

- Camins de Sencelles i Muro. Son Aloi.
- Creua els camins de Sineu Nou i Vell, i el del Resquell.
- Vinya de la possessió dita Son Perelló.
- Llego i mitja.
- 15 peus... 15 peus... 15 peus.
- D'utilitat privada amb raó de la nova carretera.
- Regular i és de carruatge.
- Feta la nova carretera de Palma a Alcúdia, serà d'interès privat.

El model informatiu núm. 2 està format de la següent manera:

GOBIERNO POLÍTICO DE LA PROVINCIA DE LAS ISLAS BALEARES. AÑO 1849

Itinerario de los caminos clasificados en esta provincia con arreglo al Real Decreto de 7 de Abril 1848, que el Gefe político forma en cumplimiento del Artículo 11 del Reglamento para la ejecución de dicho Real Decreto".

Columna 1ª. Partits judicials.

Columna 2ª. Pobles.

Columna 3ª. Nombre dels camins que a cada poble s'han classificat.

Columna 4ª. Nom que generalment es dona als camins classificats.

Columna 5ª. Amplada que s'ha fixat per a cada un.

Columna 6ª. Nombre de llegos que cada qual comprèn.

Columna 7ª. Designació del punt on condueixen i d'allà on parteixen amb expressió d'aquells que travessen.

Columna 8ª. Estat de conservació en què es troben.

Columna 9ª. Grau d'interès general que tenen.

Columna 10ª. Pressupost aproximat de la quantitat que és necessària per posar-los en estat transitable per a carruatges.

Columna 11ª. Camins veïnals classificats per la Diputació.

Es classifiquen 2 camins:

1. De Lloseta. 18 peus. ½ llego. Aquest camí comença a l'hort del convent de Sant Domingo, creua un torrent i acaba a Lloseta, que és allà on duu. Està en bon estat. Té bastant d'interès pel gran trànsit i "giro" que hi ha entre els habitants d'Inca i de Lloseta, i pels d'aquest poble a la capital del Districte Judicial. No s'ha pogut fer el pressupost per no haver-se encara format. Es declara veïnal de 2n ordre pel Consell de la Província.
2. De Selva. 18 peus. ¼ de llego. Aquest camí porta a Selva. Comença en el carreró dels Molins i acaba en el Putxet d'en Reure. Està en bon estat. Té bastant d'interès pel gran de trànsit i "giro" que hi ha entre els habitants d'Inca i Selva, i altres poblets. No s'ha pogut fer el pressupost per no haver-se encara format. Veïnal de 1r ordre per la Diputació Provincial.

Tots els altres camins d'aquest districte no han estat classificats de VEÏNALS per haver-los considerat d'ús particular i d'interès privat.

Signat a Palma dia 4 de desembre de 1849. Joaquín Maximiliano Gibert.

Notes:

- 1ª. Mitjançant ofici de la Diputació Provincial de 13 d'octubre de 1856 es declara el camí de Sencelles Veïnal de 2n ordre. Signat Castelló (en aquell moment secretari de l'Ajuntament d'Inca).
- 2ª. El camí de Selva declarat de 1r ordre al corresponent Itinerari pel Pla d'en Reure es va fixar i traslladar pel ramal de l'antic camí, començant a la terra de Can Martí Maria d'en Català mitjançant ofici del Sr. Governador, de dia 21 d'agost de 1857.
- 3ª. El Govern de la Província amb ofici d'11 de setembre de 1861 declarà camins veïnals de 2n ordre els coneguts amb els noms de Muro, Mancor i Llubí.

2. Camins públics, carrerons a Inca l'any 1879.¹

"Cédulas rústicas. 4 volums.

La Junta Municipal de este Distrito

CERTIFICA que

La presente carpeta contiene dos mil noventa y seis (2.096) cédulas señaladas con los números desde el uno hasta el dos mil noventa y seis, ambos inclusive, correspondientes a fincas rústicas

¹ Arxiu Històric Municipal d'Inca (AHMI), Cédulas rústicas. Tom I (Estadística, núm. 3.192, provisional).

y en cuyas cédulas declaran los que suscriben las que poseen en este distrito municipal. Inca, 15 de Noviembre de 1880. Antonio Rebas, José Alonso, Andrés Verd, Miguel Pujadas, Jorge Corró, Andrés Alzina, Juan Fiol, Bartolomé Martorell, Gabriel Seguí, Bernardo Salas, José Pujol, Damián Mas, Gabriel Garau, Antonio Quetglas y Gabriel Seguí”.

Signa els béns municipals el batle Antonio Rebas.

Relació de camins i carrerons que declara el Batle amb la denominació de “vía pública”:

Camins: de Costitx, de Llubí, de Mancor, de Biniamar, de Lloseta, de Sencelles, antic de Muro, antic de Santa Maria, antic d'Alcúdia, antic de Campanet, de Son Estaràs, antic de Pollença, de s'Avencar, del Rasquell, del Molí del Cós, de Son Alfàbia, dels Establidors, antic de Selva, sense nom i de l'Hort d'en Metzara.

Carrerons i caminois: de Can Pujol, del Pou d'en Tarí, de Son Marron, de la Batalla, de Can Ventura, d'en Bandera, de Son Farraieta, de Son Martí Ferrer, de los Terrers Vermells, del Pou de Valella, de Son Panxeta, sense nom, del Capellà Martí, de Can Xesquet, de Can Raió, de Can Tavallo, de Can Curro, de Can Joan de l'Hostal, de Cas Corronet, de Ca n'Arrom, de Can Piula, del Castellot, antic de l'Hostalet, de Can Blancos, dels Horts, de l'Emperador i de Ca n'Ametlla.

Confrontants:

CAMINS

De Costitx:

Pel N, amb el camí del Cementeri. Pel S, amb el camí de Costitx, que acaba al final d'aquest terme. Per l'E, amb el carreró de Can Pujol, amb el de Don Pere Antoni, amb l'antic camí de Santa Maria, amb l'antic d'Alcúdia, amb l'antic de Muro i amb terres de veïns. Per l'O, amb el camí Vell d'Alcúdia, amb el de Santa Maria antic, amb l'antic de Muro i amb el carreró de Son Marron. 274 àrees.

De Llubí:

Pel N, amb el carrer de Valella. Pel S, amb terres de veïns. Per l'E, amb la línia divisòria d'Inca i Llubí, i amb els camins vells de Muro, Alcúdia, Santa Maria, del Rasquell i del Pou de Valella. Per l'O, amb els camins coneguts amb els noms de Muro, de Santa Maria i d'Alcúdia, dos carrerons sense nom i el camí dels Establidors. 418 a.

De Mancor:

Pel N, amb el final d'aquest terme. Pel S, amb el camí de Biniamar. Per l'E, amb el camí que des de l'antic de Selva va a Mancor, amb el que antigament es deia de Campanet. Per l'O, amb carreró i amb el ja citat camí de Campanet. 124 a.

De Biniamar:

Pel N, amb la línia divisòria d'aquest terme. Pel S, amb el carrer de Biniamar. Per l'E, amb l'antic de Campanet i, per l'O, amb el camí dit de Can Barona i amb un altre que també va a Biniamar. 137 a.

De Lloseta:

Pel N, amb carreró que va al Molí d'en Barona. Pel S, amb quatre carrerons que van a la carretera de Palma. Per l'E, amb el carrer dit de Lloseta. Per l'O, amb la part extrema del terme. 130 a.

De Sencelles:

Pel N, amb la carretera de Palma. Pel S, amb el camí Vell de Muro. Per l'E, amb el camí Vell d'Alcúdia i de Sta. Maria. Per l'O, amb el camí Vell d'Alcúdia i amb el de Biniagual. 260 a.

Antic, o Vell, de Muro:

Pel N, amb el camí de Sencelles, amb el de Costitx i amb el vell de Llubí. Pel S, amb el terme de Sencelles, camí de Costitx, antic de Llubí i antic de Sineu. Per l'E, amb la fi del terme en aquesta banda. Per l'O, amb la fi del terme de la part de Sencelles. 447 a.

Antic, o Vell, de Santa Maria:

Pel N, amb camí de Sencelles, de Costitx, carretera de Sineu, camí de Llubí i antic del mateix nom. Pel S, amb els camins abans expressats. Per l'E, amb la possessió de Son Bosc. Per l'O, amb el terme de Sencelles. 113 a.

Antic, o Vell, d'Alcúdia:

Pel N, amb carreró que d'aquest va a la carretera de Palma, amb un altre carreró que va a la mateixa carretera, amb el camí de Costitx, pel de Sencelles amb el de Llubí i carretera de Sineu. Pel S, amb dos carrerons sense nom, amb camí de Sencelles, amb un altre camí de Pobladors, amb el camí de Costitx, amb la carretera de Sineu, amb el camí de Llubí, amb el del Rasquell i dos carrerons d'Establidors per Son Beltran i Son Catllar. Per l'E, amb la fi del terme en aquesta part. Per l'O, amb la carretera de Palma. 12 a.

Antic, o Vell, de Campanet:

Pel N, amb el camí de Biniamar, amb el de Mancor i amb el de Selva. Pel S, amb els tres citats camins. Per l'E, amb la fi del terme per aquesta banda. Per l'O, amb camí de Biniamar. 83 a.

De So n'Estaràs:

Pel N, amb un carreró que va als Establits de So na Monda (So na Munda). Pel S, amb un altre carreró dit So n'Alfàbia. Per l'E, amb terres de veïns. Per l'O, amb altres camins i carrerons. 120 a.

Antic, o Vell, de Pollença:

Pel N, amb carreró de Pobladors. Pel S, amb terres de veïns. Per l'E, amb travessa que des d'aquesta va a la carretera d'Alcúdia. Per l'O, amb travessa que des de la carretera d'Alcúdia va a la Canaleta d'aquest poble. 122 a.

De s'Avencar:

Pel N, amb el camí Vell d'Alcúdia. Pel S, amb camí Vell de Sta. Maria. Per l'E, amb terres de veïns. Per l'O, també amb terres de veïns. 100 a.

Del Rasquell:

Pel N, amb terres de veïns. Pel S, amb el carreró del Pou del Rasquell. Per l'E, amb la fi del terme per aquesta part. Per l'O, amb el camí veïnal de Llubí. 180 a.

Del Molí del Cós:

Pel N, amb la carretera d'Alcúdia. Pel S, amb terres de veïns. Per l'E, amb terres de veïns. Per l'O, pel carreró del Pou de Valella. 85 a.

De Son Alfàbia:

Pel N, amb terres de veïns. Pel S, amb terres de veïns. Per l'E, amb carreró sense nom. Per l'O, amb el camí de So n'Estaràs. 126 a.

D'Establidors 1:

Pel N, amb terres de veïns. Pel S, amb terres de veïns. Per l'E, amb el carreró del Capellà. Per l'O, amb la carretera de Lluc. 84 a.

D'Establidors 2:

Pel N, amb terres dels Establits. Pel S, amb terres dels mateixos. Per l'E, amb terres dels veïns. Per l'O, amb la carretera de Lluc. 190 a.

Antic, o vell, de Selva:

Al N, amb terres de veïns. Al S, amb el carrer de Sant Bartomeu. A l'E, amb la carretera de Lluc. A l'O, amb terres de veïns. 40 a.

Sense nom:

Pel N, amb terres de veïns. Pel S, per terres de veïns. Per l'E, amb camí Vell de Selva. Per l'O, amb el camí de Mancor. 05 a.

De l'Hort d'en Metzara:

Pel N, amb terres de veïns. Pel S, amb les mateixes. Per l'E, amb camí de Biniamar. Per l'O, amb la fi del terme per aquesta banda. 13 a.

CARRERONS O CAMINOIS**De Can Pujol:**

Pel N, amb terres de veïns. Pel S, igual que l'anterior. Per l'E, amb la carretera de Sineu. Per l'O, amb el camí de Costitx. 30 a.

Del Pou d'en Tari:

Pel N, amb terres de veïns. Pel S, amb el camí Vell, o antic, de Santa Maria. Per l'E, amb terres de veïns. Per l'O, amb el camí de Costitx. 60 a.

De Son Marron:

Pel N, amb terres de veïns. Pel S, amb camí Vell de Santa Maria. Per l'E, amb camí de Costitx, Per l'O, amb terres de veïns. 70 a.

De la Batalla:

Pel N, amb el camí de Sencelles. Pel S, amb el camí Vell de Muro. Amb l'E, amb el camí Vell de Santa Maria. Per l'O, amb el mateix camí de Santa Maria. 175 a.

De Can Ventura:

Pel N, amb terres de veïns. Pel S, amb igual anterior. Per l'E, amb el camí de Llubí. Per l'O, amb la carretera de Sineu. 80 a.

D'en Bandera:

Al N, i al S, amb terres de veïns. A l'E, amb la carretera de Sineu. A l'O, amb terres de veïns. 40 a.

De Son Farraieta:

Al N, amb el camí Vell de Santa Maria. Al S, amb el camí Vell de Muro. A l'E, amb terres de veïns. A l'O, amb les mateixes terres de veïns. 90 a.

De Son Martí Ferrer:

Al N, amb el camí Vell de Santa Maria. Al S, amb el camí Vell de Muro. A l'E i l'O, amb terres de veïns. 80 a.

De los Terrers Vermells:

Al N, S i E, amb terres de veïns. A l'O, amb el camí veïnal de Llubí. 132 a.

Del Pou de Valella:

Al N i el S, amb terres de veïns. Per l'E, amb el camí que va als Molins de les Veles. Per l'O, amb el camí veïnal de Llubí. 80 a.

De Son Panxeta:

Pel N i S, amb terres de veïns. Per l'E, amb la carretera d'Alcúdia. A l'O, amb el camí Vell de Pollença. 25 a.

Sense nom:

Pel N, amb el camí de Son Alfàbia. Al S, amb el camí Vell de Pollença. Per l'E i l'O, amb terres de veïns. 70 a.

Del Capellà Martí:

Pel N, amb camí d'Establidors. Pel S, amb el camí de Son Estaràs. Per l'E i l'O, amb terres de veïns. 02 a.

De Can Xesquet:

Pel N, amb terres de veïns. Pel S, amb el camí de Lloseta. Per l'E i l'O, amb terres de veïns. 60 a.

De Can Rayó:

Pel N, amb el camí de Lloseta. Pel S, amb la carretera de Palma. Per l'E i l'O amb terres de veïns. 25 a.

De Can Tavallola:

Pel N, amb el camí de Lloseta. Pel S, amb carretera de Palma. Per l'E i l'O, amb terres de veïns. 37 a.

De Cal Curro:

Igual que l'anterior. 120 a.

D'en Joan de l'Hostal:

Pel N, amb el camí de Lloseta. Pel S, amb la carretera de Palma. Per l'E, amb un carreró. Amb l'O, amb terres de veïns. 130 a.

De Cas Corronet:

Pel N, amb el carreró dit del Pou Nou. Pel S, amb la carretera de Palma. Per l'E, amb terres de veïns. Per l'O, amb un carreró sense nom. 145 a.

De Ca n'Arrom:

Pel N, amb la fi del terme. Pel S, amb la carretera de Palma. Per l'E i l'O, per dos carrerons sense nom. 101 a.

De Can Piula:

Pel N, amb el camí Vell d'Alcúdia. Pel S, amb el camí de Biniagual. Per l'E i l'O, amb terres de veïnats. 80 a.

De Castelló:

Pel N, amb el camí Vell d'Alcúdia. Pel S, amb el de Biniagual. Per l'E i l'O, amb terres de veïns. 28 a.

Antic de l'Hostalet:

Pel N, amb la carretera de Palma. Pel S, amb el camí de Biniagual. Per l'E i l'O, amb terres de veïns. 20 a.

De Can Blancos:

Pel N, amb la carretera de Palma. Pel S, amb el camí de Biniagual. Per l'E, amb terres de veïns. Per l'O, amb carreró sense nom. 80 a.

Dels Horts:

Pel N, amb la carretera de Palma. Pel S, amb el camí de Biniagual. Per l'E i l'O, amb terres de veïns. 100 a.

De l'Emperador:

Pel N, amb la carretera de Palma. Pel S, amb el camí de Biniagual. Per l'E i l'O, amb terres de veïns. 60 a.

De Ca n'Ametlla:

Pel N, amb la carretera de Palma. Pel S, amb el camí de Biniagual. Per l'E i l'O, amb terres de veïns. 70 a.

3. Conclusions

La situació geogràfica d'Inca, voltada de molts de municipis, ha obligat des de sempre a construir camins que serveixin d'enllaç entre aquests pobles i l'antiga vila. Aquests camins, a més, condueixen a les moltes finques i les connecten amb altres viles i amb la mateixa Inca. Les més de dues mil parcel·les rústiques han de tenir aquests camins, en certs llocs carrerons o caminois.

La propietat dels camins també, i des de sempre, ha creat certs problemes entre els mateixos veïnats, entre aquests i l'Ajuntament o, en carretes i camins més importants, entre Inca i el Govern de la província. Qui ha de pagar la construcció o els oportuns adobs de les citades vies de comunicació? Quins camins veïnals pertanyen a l'Administració local o provincial i quins són de titularitat privada? L'any 1849 amb les notes que publicam queda demostrat quins són veïnals de 1r o 2n ordre i quins són de titularitat privada. L'any 1879 l'Administració tracta tots els camins com a "vías públicas".

Avui, inicis del segle XXI, encara sorgeixen problemes hora de catalogar i aclarir alguna propietat d'aquesta mena referits a camins no sabent si són públics, responsabilitat de l'Ajuntament, o privats, responsabilitat dels veïns que l'usen.

L'intent ha estat aclarir amb la documentació presentada aquesta titularitat i no quedant gaire clara la definició de tots els camins com "vías públicas". També s'ha de dir que *l'Atlas geométrico de las secciones de que se compone el plano del término de Inca* de l'any 1860 ens dóna bones respostes al tema dels camins, ja que hi estan dibuixats aquells que se suposen públics.

Bibliografia de l'orde de Sant Jeroni a Mallorca Miramar, Palma, Inca

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Jaume Bover Pujol

1. L'objectiu

S'intenta reunir el publicat sobre la presència a Mallorca de l'orde de Sant Jeroni al llarg del temps: del monestir de monjos de la Trinitat de Miramar (1400-1443), els convents de monges de Palma (1485-) i d'Inca (1530-), i l'intent de restauració de la branca masculina a s'Olivar (1989), a més del culte a Mallorca als sants patrons, sant Jeroni i santa Paula, i de sor Clara Andreu (1596-1628), monja jerònima d'Inca. Tot des de qualsevol punt de vista.

2. Contingut i limitacions

La bibliografia és un reflex dels interessos dels estudiosos sobre aquests convents i a la vegada de l'actitud generosa i oberta de les religioses. Conté monografies, articles de publicacions periòdiques i miscel·lànies, goigs, estampes, registres sonors, CD, DVD, etc. No inclou cartes postals. En total són quasi unes 300 notícies bibliogràfiques.

La bibliografia resulta especialment abundant en els estudis sobre el riquíssim patrimoni artístic, etnològic i gastronòmic dels convents. Un dels béns artístics més singulars és l'orgue del convent de Palma construït per l'organer Mateu Bosc (1709-1751) i amb una important discografia. El culte a sor Clara Andreu es tradueix en nombroses publicacions, a més dels estudis històrics dels convents.

Inclou també qüestions delicades com la conducta dissoluta dels convents en segles passats i el greu problema de l'exmonja Maria Agnès Ribera i Garau (1790-1861), víctima de la crueltat de l'Església i la família.

El primer llibre imprès a Mallorca sobre l'orde i editat a cura de les monges de Palma és *Ceremonias en los enterros de las religiosas del Convent del P.S. Jeroni*. (Palma: apud Michaelum Capó Typographum, 1709).

El primer autor que estudia l'orde és Josep Barberí (1807), seguit per Joaquim M. Bover de Rosselló (1859).

No hem tengut en consideració les gloses populars, generalment de caire satíric i escatològic, dedicades als frares de Sant Jeroni. Resulta gairebé impossible que tinguin el seu origen en la curta presència dels jeronis a Mallorca al s. XV, com també resulta sospitós que sien degudes a una suposada mala fama dels frares a la Península, més aviat pareixen llicències de la mètrica.¹

Tampoc hem incloses les diferents versions, lletra i música, de la cançó popular menorquina "Llimones de Sant Jeroni". Sembla que fa referència a la festivitat de Sant Jeroni, temps que es cullen aquestes llimones.

La informació localitzada sobre la Confraria de Penitents de Sant Jeroni, fundada el 1952, que surt penitencialment en les processons de Setmana Santa de Palma, resulta molt escassa.

3. El futur de la bibliografia jeronimiana de Mallorca

Serà el que les monges vulguin amb la seva generositat. Previsiblement continuaran les mateixes línies d'investigació i les edicions sonores. Sembla que la literatura de pietat popular com són els goigs, estampes i novenes està estancada. En canvi el culte a sor Clara Andreu promet una bibliografia abundant.

4. Bibliografia

- ALZINA I ROSSELLÓ, Llorenç, 1990. «Clara Andreu, Sor» / LIA. Dins: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 3: 306-307
- ALZINA I ROSSELLÓ, Llorenç, 1991. «Jerònim» / LIA. Dins: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 7: 180
- ALZINA I ROSSELLÓ, Llorenç, 1991. «Jerònimes» / LIA. Dins: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 7: 180-181
- AMENGUAL I BATLE, Josep, 1981. "Diverses presències de la vida religiosa". A: *Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca*, 39
- *Antics receptaris de cuina mallorquina*. Palma : Lleonard Muntaner, 1999
Inclou la recepta del segle XIX: *Coquetes de Sant Jeroni*, p. 132-133
- "Arbres singulars". A: *Memòria del servei de protecció d'espècies 2008*. Palma: Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient, 2009
Inclou: el lledoner de sor Clara Andreu, p. 27

- ARTEAGA, Cristina de la Cruz de, sor, 1984. «La esperada causa de beatificació de sor Clara Andreu». A: *In unitate Spiritus in vinculis caritatis: revista de la Federació de las Monjas Jerónimas*, 62: 4
- BACIERO, Antonio, 1978. *Obras completas de Antonio de Cabezón* [Registre sonor]. Madrid: Hispavox, 8 discs (Colección de música antigua española; 24-31)
Inclou: Disc 6: *Órganos de Mallorca* (Colección de música antigua española; 29)
Inclou: *Palma. Organo del Convento de Santa Isabel, MM. Jerónimas*.
- BACIERO, Antonio, 1998. *Obras ompletas* [Registre sonor] / Antonio de Cabezón. Disc V: *Órganos de Mallorca y Trujillo*. Madrid: EMI Odeón (Colección de música antigua española) (CD)
Inclou el convent de Santa Isabel, de Palma.
- BARBERÍ, Josep, 1807. *Vida de la venerable Madre Sor Clara Andreu, natural de Palma, capital del Reyno de Mallorca, religiosa gerónima en el monasterio de San Bartolomé de Inca, con un apéndice histórico de dicha villa*. Mallorca: Imprenta de Melchor Guasp
- BARBERÍ, Josep, 197.?. *Apéndice histórico del a villa de Inca: edición sacada de la obra del mismo autor Vida de la V.M. Sor Clara*. Felanitx: s.n.
Inclou: *Convento de religiosas gerónimas*, p.33-36
- BARCELÓ I CRESPI, Maria, 1996. «Alguns aspectes econòmics del monestir de Santa Elisabet en els seus inicis». A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 52: 209-26
- BARCELÓ I CRESPI, Maria, 2000. «Gabriel Mora, un humanista porrerenc». Dins: *XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals: Al tombant de l'edat mitjana: tradició medieval i humanista*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 199-211
Inclou: *Capellà de les monges del Monestir de Santa Elisabet*.
- BARCELÓ I CRESPI, Maria, 2001. *Els Llitrà: una nissaga de notaris a la Mallorca baixmedieval*. Palma: Lleonard Muntaner (Llibres de la nostra terra; 49)
- BARCELÓ I CRESPI, Maria, 2009. "Nova documentació sobre el monestir de les monges jerònimes de la Ciutat de Mallorca". Dins: *Miscel·lània homenatge a Josep Estelrich i Costa*. Sant Joan: Col·lectiu Teranyines 47-53
- *El betlem del Convent de Sant Bartomeu de les religioses jerònimes d'Inca: Nadal 2004*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2004. 1 f. pleg. (6 p.): il.
- «Bibliografia sobre sor Clara Andreu con motivo del 350 aniversario de su muerte». A: *Boletín informativo sor Clara Andreu*, 6 (abril, mayo, junio 1980) 3
Bibliografia d'estampes i goigs, editades amb motiu del 350è aniversari de la mort de sor Clara Andreu.
- *Boletín informativo Sor Clara Andreu*. N. 1 (gener-febren-març 1979)- . Inca: Monasterio Contemplativo de San Bartolomé. v.; 29 cm
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquim M., 1859. *Misceláneas históricas* [Manuscrit]: Tomo XVII / recopiladas por J.M. Bover. Valldurgent, 1859
Inclou: Da. María Inez Ribera, f. 63-67
Biblioteca Bartomeu March

¹ Per a mostra vegeu: *Décimas glosadas: Una bufà de frare*. Palma: Impr. La Voz del Pueblo, [193.?.]

- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquim M., 1868. *Biblioteca de escritores baleares*. Palma: Impr. de P. J. Gelabert
Inclou: *Ribera (María Inés)*, v. 2: 252-257
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquim M., 1976. *Biblioteca de escritores baleares*. Barcelona; Sueca: Curial (Documents de cultura facsímils)
Inclou: *Ribera (María Inés)*, v. 2: 252-257
- BOVER & MEDEL, 1847. *Varones ilustres de Mallorca* / por J. M. Bover y R. Medel. Palma: Impr. de Pedro José Gelabert
Inclou: *Andreu (Clara)*, p. 52-58, amb l'epitafi i un *Soneto*.
- BOVER & ROSSELLÓ. *Els Bovers de Mallorca* / Jaume Bover, Ramon Rosselló.
Inclou notícies biogràfiques de les monges jerònimes de les famílies Bover i Castelló, i d'altres emparentades amb els sucres Bover, dels convents de Santa Isabel de Palma i de Sant Bartomeu d'Inca. Inèdit.
- BOVET, Guy, 1985. *Orgues espagnols. II: Orgue de la Basilique Santa Maria, cité ducale de Montblanc, orgues de Palma de Majorque, Convent de Santa Isabel, orgue de l'église de Na. Sra. del Socorro, Palma de Majorque* [Registre sonor]. Donneloye, Suisse: VDC Gallo; New York: Qualitas Import
- BUADES I GARCÍA, Blanca M., 2010. "La pintura dels López (Llopis) en el monestir de Sant Bartomeu d'Inca". Dins: *X Jornades d'Estudis Locals: Inca, 27-28 de novembre de 2009*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2010: 119-130
- BUADES I RIUSECH, Gabriel, 1928. *Inventario artístico arqueológico de la iglesia parroquial y de Jerónimas de Inca* [Manuscrit]. (Btca. Diocesana).
"Busquets, Sor Maria Aina". Dins: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 2 (1989) 289
- CAMPANER Y FUERTES, Álvaro, 1881. *Cronicón mayoricense*. Palma: Juan Colomar y Salas
Inclou notícies sobre els convents de:
Santa Elisabet de Palma, p.190
Sant Bartomeu d'Inca, p. 256, 382
- CAMPANER Y FUERTES, Álvaro, 1967. *Cronicón mayoricense*. Palma: Ediciones de Ayer
Inclou notícies sobre els convents de:
Santa Elisabet de Palma, p.190
Sant Bartomeu d'Inca, p. 256, 382
- CAMPANER Y FUERTES, Álvaro, 1984. *Cronicón mayoricense*. Palma de Mallorca: Ajuntament de Palma
Inclou notícies sobre els convents de:
Santa Elisabet de Palma, p.190
Sant Bartomeu d'Inca, p. 256, 382
- CAMPANER Y FUERTES, Álvaro, 2007. *Cronicón mayoricense*. Mallorca: Caixa de Balears
Inclou notícies sobre els convents de:
Santa Elisabet de Palma, p.190
Sant Bartomeu d'Inca, p. 256, 382
- CANET, Maria, sor, 1984. «El proceso de beatificación de la monja jerónima de Inca, sor Clara Andreu» / Sor Maria Canet. A: *Full dominical*, any VIII, n. 18 (29 abril 1984)
- CANET, Maria, sor, 1984. «Ofrecimiento del proceso de beatificación de sor Clara Andreu a la Virgen, Nuestra Señora de Lluc». A: *Tabor: revista de las comunidades contemplativas de Mallorca*, 5: 20
- CAPELLÀ I GALMÉS, Miquel Àngel, et al., 2004. "Introducció al catàleg dels materials ceràmics conservats al monestir de Sant Bartomeu". Dins: *VI Jornades d'Estudis Locals: Inca 2004*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2004: 17-29
- CAPELLÀ I GALMÉS, Miquel Àngel, et al., 2006. «L'emprenta industrial en la vida monàstica: el cas del monastir de monges jerònimes de Sant Bartomeu, Inca, Mallorca» / Capellà, Miquel Àngel; Colom, Carme; Cortés, Santiago; Garcias, Pilar; Martorell, Francesc; Riera, M. Magdalena, Tugores, Francisca. Dins: *I Jornades de patrimoni industrial a les Illes Balears: 26, 27 i 28 de maig de 2005*. Palma: Fundació Endesa; Amics del Museu de Mallorca, 84-93
- CAPELLÀ I GALMÉS, Miquel Àngel, et al., 2006. «Els sistemes d'abastament d'aigua del monestir de Sant Bartomeu de monges jerònimes d'Inca» / Miquel Àngel Capellà Galmés, Carme Colom Arenas, Santiago Cortés Forteza, Francesc Martorell Salvà, M. Magdalena Riera Frau, Anna Torres Romagosa, Francisca Tugores Truyol. Dins: *Actes del VII congrés El nostre patrimoni cultural: Arquitectura i enginyeria popular a Mallorca*. Palma de Mallorca: Societat Arqueològica Lul·liana, 311-320
- CARBONELL, Maria, 2004. «Notes de treball en la conservació del patrimoni conventual: Convents de la Concepció i de Santa Elisabet, de Palma» / Maria Carbonell, Margalida Guardiola, Francisca Torres. Dins: *Abadies, cartoixes; convents i monestirs: aspectes demogràfics, socioeconòmics i culturals de les comunitats religioses: segles XIII a XIX: XXII Jornades d'Estudis Locals: Palma, del 19 al 21 de novembre de 2003*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, 169-179
- CARBONELL, Xavier, 2004. *La imatge de la música en les Illes Balears*. Palma: Olañeta
Inclou:
Monestir de Sant Bartomeu, 53, 126
Monestir de Santa Isabel, p. 53, 124
Església de Sant Jeroni, p. 124
Ceremonias en los entierros de las religiosas del Convent del P.S. Geroni. Palmae: apud Michaelum Capó Typographum, 1709
- CHAPELET, Francis, 1973. *Orgues des Balears* [Registre sonor]. [S.l.]: Harmonia Mundi
Inclou l'orgue del Monestir de Sant Jeroni, de Palma
- CHAPELET, Francis, 1982. *Orgues d'Espagne: Salamanque, Tujillo, Tolède, Covarrubias, Palma de Mallorca* [Registre sonor]. Saint Michel: Harmonia Mundi 5 discs
Inclou l'orgue del convent de Santa Isabel, de Palma.
- CHAPELET, Francis, 1989. *Orgues des Baléares*. [Registre sonor] Arles: Harmonia Mundi. (Orgues historiques)
Inclou l'orgue del convent de Santa Isabel, de Palma

- CHAPELET, Francis, 1989. *Orgues historiques de l'Europe* [Registre sonor]. Arles: Harmonia Mundi France. 6 CD
Inclou l'orgue de Sant Jeroni de Palma.
- CHAPELET, Francis, 1991. *Orgues des Baléares. Sant Agustí: musique de Catalogne et d'Aragon. Sant Jeroni* [Registre sonor]. Arles: Harmonia Mundi. (Orgues historiques du monde)
Inclou l'orgue del convent de Sant Jeroni, de Palma.
- CHAPELET, Francis, 2007. *Les orgues historiques* [Registre sonor]. Arles: Harmonia Mundi. 6 CD
Inclou: *Orgues des Baléares*, amb l'orgue de Sant Jeroni, de Palma.
«Cofradía de penitentes de San Jerónimo». A: *Setmana Santa 2003*. Palma de Mallorca: Associació de Confraries de Setmana Santa, 2003: s.p.
- COLI I LLOBERA, Joan, 1961. «El monasterio de San Bartolomé de las monjas jerónimas de Inca». A: *Cort*, 397-398: s.p.
- COLI I LLOBERA, Joan, 1961. «El Puig de Santa Magdalena de Inca, lugar de oración y recogimiento». A: *Cort*, 397-398: s.p.
- COLI I LLOBERA, Joan, 1970. *Historia del Puig de Santa Magdalena de Inca* / Juan Coli; prólogo de Bartolomé Font. Inca: Imp. Durán
- COLOM I FERRÀ, Guillem, 1973. “En la mort de sor Maria del Àngels Payeras i Bonafè, de l'Orde de Sant Jeroni”. Dins: Juan Tous, Jeroni. *Breve historia del convento de San Jerónimo de Palma de Mallorca*. Palma de Mallorca: Cort, 65-67
- COLOM & CORTÈS, 2009. “Les cartes de professió del monestir de Sant Bartomeu d'Inca” / Carme Colom i Arenas, Santiago Cortès i Forteza. Dins: *9es Jornades d'Estudis Locals: Inca 2008*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2009: 91-100
- CONTRERAS I MAS, Antoni, 1997. “Congret / ACM. Dins: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 18: 393
- CORTÉS I FORTEZA, Santiago, 1984. «Després de segles d'esperar sor Clara Andreu entra en les causes dels sants: Entrevista amb el postulator de la causa, Mn. Pere Llabrés». A: *Dijous: setmanari d'informació local i comarcal*, 508
- CORTÉS I FORTEZA, Santiago, 200.?. “Els congrets de les monges del monestir de Sant Bartomeu d'Inca”. A: *Dijous Bo*
No localitzat.
- CORTÈS I FORTEZA, Santiago, 2004. “Aproximació al catàleg de l'arxiu del monestir de Sant Bartomeu d'Inca”. Dins: *Abadies, cartoixes, convents i monestirs: aspectes demogràfics, socioeconòmics i culturals de les comunitats religioses: segles XIII a XIX: XXII Jornades d'Estudis Històrics Locals: Palma, del 19 al 21 de novembre de 2003*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 69-85
- CORTÉS I FORTEZA, Santiago, 2005. “Els congrets de les monges del monestir de Sant Bartomeu d'Inca”. Dins: *La cuina conventual a Mallorca: espais, costumaris i receptes*. Palma: Olañeta, 170
- CORTÉS I FORTEZA, Santiago, 2007. “L'exposició permanent al refectori del monestir de les monges jerònimes de Sant Bartomeu”. A: *Dijous Bo 2007*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2007: 104-108
- CORTÉS I FORTEZA, Santiago, 2010. “Producció i reproducció de poder: el benefactor Joanot Malferit, 1650, i la fundació del monestir de monges jerònimes, i el retaule de Sant Joan de la parròquia de Santa Maria d'Inca” / Santiago Cortés Forteza, Bartomeu Martínez Oliver. Dins: *X Jornades d'Estudis Locals: Inca, 27 i 28 de novembre de 2009*. Inca: Ajuntament d'Inca, 189-222
- CRESPI, Miquela, 1983-1984. “L'orgue de Sant Jeroni de Ciutat”. A: *Madrigal*, 2: 22; 3: 17
La cuina conventual a Mallorca: espais, costumaris i receptes. Palma: Olañeta, 2005
Inclou:
La procura i altres dependències de Sant Bartomeu d'Inca, p. 34
El monestir de Santa Elisabet d'Hongria, p. 89-91
El monestir de Sant Bartomeu (Inca), p. 92-95
Convent de Santa Elisabet d'Hongria, jerònimes, p.135-168
Sant Bartomeu, jerònimes (Inca), p. 167-169
A més d'altres referències.
- *Die XXVI januarii in festo Sanctae Paulae viduae: semiduplex in Hispania*. Barcinone: Joannes Franciscus Piferrer, 1736
El doctor máximo de la Iglesia, patriarca y fundador de la religión de su nombre San Gerónimo; venerado en una novena que hermandadas le ofrecen la piedad y devoción. Palma: Oficina de Ignacio Sarrà y Frau, 1779
- DOMENGE I MESQUIDA, Joan, 1991. *L'argenteria sacra a les esglésies de Mallorca: segles XIV-XVI*. Palma de Mallorca: José J. de Olañeta
Inclou: *Arqueta en forma de sepulcre*, s. XV. *Monestir de Sta. Isabel. Monges jerònimes. Ciutat de Mallorca*, p. 140
- DURÁN, Miquel, 1928. “Poema del lladoner”. A: *Ca-Nostra*, 5: 34-37

“En el tercer centenari de la seva santa mort”. A: *Ca-Nostra*, 5:
Monogràfic.
De sor Clara Andreu.

[Estampes de sor Clara Andreu]
Per ordre cronològic.
- *Ven. Sor Clara Andreu del orden de S. Gerónimo eligiosa de admirable santificación, penitencia, oración, y singular en las virtudes: murió en 24 de junio de 1628 en el Convento de San Bartholomé de la villa de Inca* [Gràfic]. [Palma: s.n., 1806]. 1 f.
- *sor Clara Andreu* [Gràfic]. [Palma: s.n., 1806]. 1 f
Sor Clara Andreu dreta amb un Crist en la mà i un ram de lliris.
- *sor Clara Andreu* [Gràfic]. [Palma: s.n., 1806]. 1 f.
Sor Clara Andreu agenollada davant el Cor de Jesús.
- *V. sor Clara Andreu* [Gràfic]. [Palma: s.n., 1806]. 1 f.
Sor Clara Andreu amb un Crist a la mà i un ram.

- V. sor Clara Andreu [Gràfic]. - [Palma: s.n., 1806]. 1 f.
Sor Clara Andreu agenollada davant una aparició de Jesús
- Venerable sor Clara Andreu [Gràfic]. València: Impr. M. Manaut, [18..?]
- Venerable sor Clara Andreu, religiosa del convent de Recoletas de Sant Bartomeu de la vila de Inca, del Orde de Sant Jeroni. [Mallorca: s.n., 18..]
Facsimil
- Ven. Sor Clara Andreu del orden de S. Gerónimo religiosa de admirable santificación, penitencia, oración, y singular en las virtudes: murió en 24 de junio de 1628 en el Convento de San Bartholomé de la villa de Inca [Gràfic]. [Mallorca: s.n., 1978]. 1 f.
Facsimil, 1806
- sor Clara Andreu [Gràfic]. [Mallorca: s.n., 1978]. 1 f.
- Busto de la venerable sor Clara Andreu [Gràfic]. [Mallorca: s.n., 1978]. 1 f.
- Pies de la V. Madre sor Clara Andreu tal como estaban día 24-6-1978 [Gràfic]. [Mallorca: s.n., 1978]. 1 f.
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 1985. *El monestir de Santa Elisabet de monges de Sant Jeroni {Manuscrit}*. Ciutat de Mallorca
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 1985. «Artistes que treballaren pel monestir de Santa Elisabet de la Ciutat de Mallorca: segles XVI-XVII». A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, 41: 223-240
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 1986. «Una obra del pintor Manuel López a l'església de Sant Jeroni de Ciutat». A: *Bona pau*, 401: 2
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 1986. «L'orgue de mestre Matheu Bosch, de l'Església de Sant Jeroni». A: *Madrigal*, 7: 23-24
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 1989. *Inventari de les peces de ceràmica i vidre del monastir de Santa Elisabet {Manuscrit}* / disposat per Mn. Josep Estelrich i Costa, capellà del monastir, segons la classificació i valoració fetes pel Sr. Joan Oliver i Fuster. [Pàlma], gener 1989
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 1989. «El monestir de Sant Pere de Calvià i el monestir de Santa Elisabet de Ciutat». A: *Full dominical: Església de Mallorca*, 31: 1
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 1989. «El retaule de Sant Jeroni de Pere Terrencs». A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, 45: 397-401
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 1990. «Una casa de beguins i un convent de la Tercera Regla a Ciutat de Mallorca, ss. XIV-XV». A: *Fontes rerum Balearium*, I: 31-46
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 1991. «Fons musical de l'arxiu del monestir de Santa Elisabet de monges de Sant Jeroni». A: *Estudis baleàrics*, 39: 57-69
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 1991. «La jornada de treball d'unes monges contemplatives». A: *Lluc*, 760: 10-14
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 1995. «La família Sunyer, una nissaga de mercaders de la baixa edat mitjana, 1375-1505». A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, 51: 3-30
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 2000. «Microtoponímia d'un monestir: El monestir de Santa Elisabet de monges jerònimes, de Ciutat de Mallorca». A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, 56: 407-414
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 2002. «El convent de Santa Elisabet: apèndix documental: 1317-1510». A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, 58: 247-272
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 2002. *El monestir de Santa Elisabet: beguins, terceroles, jerònimes: Mallorca 1317-2000*. Palma: Documenta Balear
Inclou el convent de Sant Bartomeu d'Inca, p. 192-207
- ESTELRICH I COSTA, Josep, 2003. « El convent de Santa Elisabet: apèndix documental II : 1530-2000 ». A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, 59 : 249-318
- ESTELRICH I GAYÀ, Margalida, 1977. *Antecedents de l'actual convent de les jerònimes de la Ciutat de Mallorca, anys 1317-1485*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval d'Espanya
- FIOI I TORNILA, Pere, 1990. «De la muerte de Sor Clara Andreu». A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 31: 2-3
- FIOI I TORNILA, Pere, 1991. «Sor Clara, hostesa del monestir». A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 34: 2 - 3
- FIOI I TORNILA, Pere, 1993. «El bautismo de Sor Clara Andreu». A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 39: 2-3
- FIOI I TORNILA, Pere, 1993. «Sor Clara Andreu, enfermera». A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 38: 2-3
- FIOI I TORNILA, Pere, 1994. «La consuetud del Monestir de Sant Bartolomeu d'Inca». A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 41: 2-3
- FIOI I TORNILA, Pere; 1994. «Creació i consolidació del monestir de Sant Bartomeu d'Inca». Dins: *I Jornades d'Estudis Locals: Inca, 6 i 7 maig 1994*. Inca: Ajuntament, 51-60
- FIOI I TORNILA, Pere, 1994. «Fundació del Monasterio de Sant Bartomeu, religiosas jerónimas, Inca, Mallorca». A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 40: 2-3
- FIOI I TORNILA, Pere, 1994. *Sor Clara Andreu: biografia*. Inca: Monestir de Sant Bartomeu
- FIOI I TORNILA, Pere, 1995. «El notari Pere Fiol». A: *Inca revista*, 38: 9-10
- FIOI I TORNILA, Pere, 1996. «Celebració de la mort en el monestir de Sant Bartomeu d'Inca». Dins: *II Jornades d'Estudis Locals: Inca, 28 i 29 d'abril 1995*. Inca: Ajuntament d'Inca, 169-180

- FIOL I TORNILA, Pere, 1996. «La familia de Sor Clara Andreu». A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 45: 2-3
- FIOL I TORNILA, Pere, 1996. «La música de Sor Clara Andreu: l'orgue del monastir». Dins: *II Jornades musicals Capvuitada de Pasqua*, Búger: Fundació ACA, 53-62
- FIOL I TORNILA, Pere, 1997. "L'apotecaria del convent de Sant Bartomeu d'Inca". Dins: *IV Jornades d'Estudis Locals: Inca 1997*. Inca: Ajuntament d'Inca, 85-99
- FIOL I TORNILA, Pere, 1997. "Declaración de sor Coloma Vicens: setiembre de 1627". Dins: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 47: 2-3
- FIOL I TORNILA, Pere, 2001. "La biografía de Sor Clara escrita por fray Lorenzo Reynés, trinitario". A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 51: 2-3
- FIOL I TORNILA, Pere, 2003. "Sor Clara y el Sr. Obispo Baltasar de Borja y Velasco, 1626-1630". A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 55: 2-3
- FIOL I TORNILA, Pere, 2004. "Sor Maria dels Àngels Ginard i Martí, 1894-1936: una màrtir vinculada a nuestro monasterio". A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 56: 2-3
- FIOL I TORNILA, Pere, 2007a. "Les biografies de sor Clara Andreu". Dins: *7enes Jornades d'Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, Àrea de Cultura i Educació, 107-128
- FIOL I TORNILA, Pere, 2007b. "Desposori de sor Clara ". A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 62: [2-3]
- FIOL I TORNILA, Pere, 2008. "La tercera carta de sor Clara". A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 65: [2-3]
- FIOL I TORNILA, Pere, 2009. "Sor Clara y el obispo Campins". A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 66: [2-3]
- FIOL I TORNILA, Pere, 2010. "Nuevos documentos sobre sor Clara Andreu". A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 68: [2-3]
- FIOL I TORNILA, Pere, 2011. "Proceso sobre la vida y virtudes en particular y milagros en general". A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 70: [2-3]
- FIOL I TORNILA, Pere, 2011. "Conclusió del procés sobre la vida i virtuts i miracles en general de la serventa de Déu sor Clara Andreu Malferit, osh". A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 71: [2-5]
- FIOL I TORNILA, Pere, s.d. *Vida de sor Clara Andreu: Monestir de Sant Bartomeu, Inca, Mallorca*. Inca: Amics de Sor Clara Andreu
- FULLANA, Pere, et al., 1991. *Claustros de Mallorca*. Palma de Mallorca: Guillermo Canals Inclou: Monasterio de Santa Isabel de Hungría: jerónimas, Palma, p. 84-85 Monasterio de San Bartolomé: jerónimas, Inca, 122-123
- GAMBÚS, Mercè, et al., 2002. "Consideracions sobre la tècnica pintòrica de Gaspar Oms en el retaule de Sant Jeroni a la Seu de Palma" / Mercè Gambús et al. Dins: *Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy*. Palma: Direcció General de Cultura, 2002, v. 1: 429-435
- GARAU I ESTRANY, Nadal, 1908. *Nuevo sepulcro de sor Clara Andreu, religiosa del convento de San Bartomeu de la ciudad de Inca*. Inca
- GARAU I ESTRANY, Nadal, 1928. *Recordatorio biográfico de la venerable sor Clara Andreu, religiosa jerónima en el Tercer Centenario de su muerte, 24 junio 1628-1928*. Palma de Mallorca: Impr. La Esperanza
- GARAU I ESTRANY, Nadal, 1928. "Sentimiento general por la muerte de la venerable". A: *Ca-Nostra*, 5: 32-33
- GARCÍAS I PALOU, Sebastià, 1977. *El Miramar de Ramón Llull*. Palma: Diputación Provincial de Baleares
- [Goigs]
- *{Goigs a la} V. Sor Clara Andreu*. Valencia: Impr. Catòlica, s. XIX
- *{Goigs a la} V. Sor Clara Andreu*. En: Aplec de goigs de la Ciutat d'Inca / edició facsímil a cura de Santiago Cortés Corteza. Inca: Colón, 1980
- *Goigs a la serventa de Déu sor Clara Andreu i Malferit: monja jerònima del monestir de Sant Bartomeu d'Inca, Mallorca* / lletra Pere-Joan Llabrés i Martorell; música Francesc Batle i Pons; nota històrica Pere-Joan Llabrés i Martorell. Palma: Impr. Pizà, 1984. 11 goig 1 f.: música; 34 cm. (Col·lecció La Sibil·la; 57)
- *Goigs a la venerable sor Clara Andreu, monja jerònima del monestir de Sant Bartomeu d'Inca, Mallorca* / lletra, Miquel Bonnín i Forteza; música, Antoni Matheu i Mulet; nota històrica, Joan Rotger i Mir i Xavier Sánchez i Martínez. Palma: Impr. Pizà, 1978. 1 f.; 34 cm (Col·lecció La Sibil·la; 15) Edició commemorativa del 350è aniversari de la mort de sor Clara Andreu, 1628-1978
- *Goig a llaor de Santa Paula que es venera al Monestir de Sant Bartomeu d'Inca, Mallorca* / lletra, Llorenç Moyà i Gelabert de la Portella; música, Nativitat Torre i Santamaria; dibuix, Ma. del Carme Salleras i Juan; nota històrica, Gabriel Pieras i Salom. Palma: Impr. Pizà, 1980. 1 f.; 34 cm (Col·lecció La Sibil·la; 33) Edició commemorativa del 450è aniversari de l'arribada de les monges jerònimes a Inca, 1530-1980
- *Goigs a Sant Jeroni, patró dels llibreters, que es venera a la seva església de ciutat de Mallorca* / lletra, Llorenç Moyà; música, Mn. Antoni Matheu i Mulet; nota històrica: Francesc Salleras i Juan. Palma: Impr. Pizà, 1979. 1 f.; 35 cm. (Col·lecció La Sibil·la; 20)
- GUAL, Maria de Jesús, Sor; 1982. «Notas históricas de nuestras campanas». A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 12: 3

- GUAL, Maria de Jesús, Sor, 1982. "Sor Clara Andreu i la música". Gual. A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 11: [3]
- GUAL & PIERAS, 1983. «Es pou de sa venerable» / Sor Maria de Jesús Gual, Gabriel Pieras Salom. A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 15: 7
- GUASP I GELABERT, 1961. "Entorno al santuario del Puig d'Inca". A: *Semana Santa en Mallorca*, (1961) s.p.
- GUASP I GELABERT, Bartomeu, 1961. *Jerónimos en Miramar de Mallorca. Ermitaños del sacro yermo insular*. Palma de Mallorca: Impr. SS. Corazones
- GUASP I GELABERT, Bartomeu, 1962. «Monjes jerónimos procedentes de Valencia fundan en Miramar, de Mallorca, siglo XV». A: *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, tomo XX: 44-54
- GUASP I GELABERT, Bartomeu, 1962. *Monjes jerónimos procedentes de Valencia fundan en Miramar, de Mallorca, siglo XV*. Valencia: Centro de Cultura Valenciana Separata
- GUASP I GELABERT, Bartomeu, 1967. *Hubo jerónimos y trapenses en Mallorca; siglos XV y XIX. Ascetismo eremítico*. Palma de Mallorca: Impr. Sdos. Corazones
- GUASP I GELABERT, Bartomeu, 1976. «De cuando frailes jerónimos poseyeron Miramar, 1401-1442». A: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 190-208
- IGNACIO, de Madrid, fray. 1967. "Los monasterios de la Orden de San Jerónimo en España". A: *Yermo*, 5: 124-130
- IGNACIO, de Madrid, fray, 1973. «Síntesis histórica de la Orden Jerónima». Dins: *Studia hieronymiana*, I: 25-33
- IGNACIO, de Madrid, fray, 1961. "La Orden de San Jerónimo en España: primeros pasos para una historia crítica". Dins: *Studia monastica*, 3: 408-428
- IGNASI, de Sant Vicenç de Llavaneres, fra 1813. *Sermón del máximo doctor de la Iglesia San Gerónimo / que predicó el R.P.Fr. Ignacio de S. Vicente de Llavaneras, predicador capuchino de la provincia de Cataluña, en la iglesia de las religiosas gerónimas, el día 30 de setiembre de 1813*. Palma: en la Oficina de Brusi
- «Entreviu a les monges del Convent de Sant Bartomeu en el 350 aniversari de la mort de sor Clara Andreu: Sor Maria del Sagrat Cor, Sor Maria de Jesús Gual: 25 juny 1978". Dins: *Fons fonogràfics COPE Mallorca 1960-1990-125*. Palma: Universitat de les Illes Balears, [et al.], 2004
- J.B., 19--¿. *Al máximo doctor San Gerónimo / J.B., presbítero*. Palma: Amengual y Muntaner
- «Jerónimos ». Dins : *Enciclopedia universal ilustrada europeo americana Espasa*, 18 (1926) 2674-275
- JONGEPIER, Jan, 1984. *Bespeelt vier historische orgels op Mallorca* [Registre sonor] / Jan Jongepier. [Holanda]: Universe Produccions, 1984. 1 disc. (Monumentale orgelwerken) Inclou: Palma de Mallorca, Convento S. Jerónimo.
- JONGEPIER, Jan, 1984. "Historische orgels op Mallorca". A: *De Mixtuur: tijdschrift over het orgel*, 47-48 (Schagen, Nederland, 1984) 681-748
Inclou:
Inca, convento San Jerónimo, p. 702
Palma de Mallorca, convento San Jerónimo, 722-723
- JORDÀ, Francesc, 18--¿. *Venerable madre sor Clara Andreu / Francisco Jordán la grabó*. [Mallorca: s.n.]. 1 estampa
- JOSÉ, DE SIGÜENZA, fray,, 1907-1908. *Historia de la Orden de San Jerónimo*. Madrid: Bailly Baillièrre, 2 v.
Inclou: *Capítulo XXIV. Prosiguese el aumento de la religión con la fundación de la casa de la Murtra de Valencia y la de la Trinidad de Mallorca*
- JOSÉ, DE SIGÜENZA, fray, 1544-1606, 2000. *Historia de la Orden de San Jerónimo*. Valladolid: Junta de Castilla y León, Consejería de Educación y Cultura
Inclou: *Capítulo XXIV. Prosiguese el aumento de la religión con la fundación de la casa de la Murtra de Valencia y la de la Trinidad de Mallorca*, p. 175-179
- JUAN I TOUS, Jeroni, 1965. "Martín Torner, pintor mallorquín". Dins: *Semana Santa en Mallorca*, 15: s.p.
Inclou les pintures conservades als convents de Sant Bartomeu d'Inca i Santa Elisabet de Palma de monges jerònimes.
- JUAN I TOUS, Jeroni, 1973. *Breve historia del convento de San Jerónimo de Palma de Mallorca*. Palma: Cort (Temas mallorquines; 14)
- JUAN & LLOMPART, 1961-1967. «Las vírgenes sagrario de Mallorca» / Jerónimo Juan, Gabriel Llopart. A: *Boletín de la Sociedad Arqueológica Lul·liana*, 33: 177*192
Inclou: *Virgen de San Jerónimo*, p. 192, lám. XXXII
- LLABRÉS I MARTORELL, Pere Joan, 1980. "Fa quatre segles i mig que tenim a Inca Ses Monges tancades". A: *Dijous Bo; Inca* 1980. Inca: Ajuntament d'Inca
- LLABRÉS I MARTORELL, Pere Joan, 1990. «Per una valoració del patrimoni artístic d'Inca». A: *Dijous Bo; Inca*, 15 de novembre 1990, 31-37
Inclou: *Monestir de Sant Bartomeu*
- LLABRÉS I MARTORELL, Pere Joan, 1991. "Quatre obres del tresor pictòric d'Inca restaurades". A: *Sant Abdon i Sant Senen: festes patronals del 26 al 30 de juliol 1991*. Inca: Ajuntament d'Inca
Inclou obres del convent de Sant Bartomeu d'Inca.
- LLABRÉS I MARTORELL, Pere Joan, 1996. «Sant Bartomeu» / PLI. Dins: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 15: 275-276
Sant Bartomeu, nom del convent de monges jerònimes d'Inca.
- LLABRÉS I MARTORELL, Pere Joan, 1998. «Inauguració de la restauració de l'església de Sant Bartomeu d'Inca: 3 maig 1998». A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 48: 2-3
- LLABRÉS I MARTORELL, Pere Joan, 2001. "Iconografia de les cinc esglésies històriques d'Inca". Dins: *Els sants a l'art d'Inca*, Inca 55-74
Inclou el convent de Sant Bartomeu.

- LLABRÉS I MARTORELL, Pere Joan, 2001. «El retaule venerat de Sor Clara Andreu: el de la Puríssima Concepció, de Sant Bartomeu i de Sant Jeroni, presentat el 24 de juny de 2001». A: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 50: 2-3
- LLABRÉS I MARTORELL, Pere Joan, 2001. *El retaule de la Puríssima de Sant Bartomeu d'Inca*. Palma de Mallorca: Consell de Mallorca, Departament de Cultura i Joventut (Quaderns de patrimoni cultural; 2)
Inclou:
Retaule de la Puríssima Concepció de Sant Bartomeu i de Sant Jeroni d'Inca, obra de Mateu López, restaurat i presentat en la diada de Sant Joan de 2001 / per Pere-Joan Llabrés i Martorell, p. 9-15
Iconografia del retaule de la Puríssima / per Gabriel Llopart Moragues, p. 17-20
Retaule de la Puríssima i la botiga de Mateu López / per Joana Ma. Palou i Sampol, p. 21-24
Memòria del procés de conservació i restauració del retaule de la Puríssima / per Elisabeth Zapater i Botey, p. 25-37
- LLABRÉS I MARTORELL, Pere Joan, 2002. «El Sant Crist Ressucitat del P. José Maria Aguilà a la parròquia de Santa Catalina Tomàs de Palma». Dins: *Homenatge a Guillem Roselló Bordoy*. Palma: Govern de les Illes Balears, 2: 495-505
- LLINÀS I SUAUA, Antònia, 1996. «Sant Jeroni» / AnLl. Dins: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 15: 309-310
Sant Jeroni, nom popular del convent de Santa Isabel, de monges jerònimes, de Palma.
- LLOMPART MORAGUES, Gabriel, 1978. *La pintura medieval mallorquina: su entorno cultural y su iconografía*. Palma de Mallorca: Luis Ripoll, v. 3: 87
Inclou: Maestro de Santa Eulalia, Predela de San Jerónimo
- LLOMPART MORAGUES, Gabriel, 1991. *Pere Terrencs i la seva taula de Sant Jeroni*. Palma de Mallorca: Direcció General de Cultura
Inclou:
Crònica de la resurrecció d'un artista: Pere Terrencs / Gabriel Llopart, p. 9-12
Biocronologia de Pere Terrencs / Gabriel Llopart, p. 13-15
Elenco de la obra de Pere Terrencs / Gabriel Llopart p. 17-36
El retaule de Sant Jeroni / Josep Estelrich i Costa, p. 37-42
Acercamiento técnico a Pere Terrencs / José Ma. Pardo falcón, p. 43-51
Restauración de la tabla de San Jerónimo / José M. Ardo Falcón, Juan Alvaado Garido, p. 53-61
La iconografía del Sant Jeroni / Gabriel Llopart, p. 63-64
- LLOMPART MORAGUES, Gabriel, 1996. «López, Els» / GL, Joana M. Palou, José Ma. Pardo. Dins: *Gran Enciclopèdia de la pintura i escultura de les Balears*. Palma: Promallorca; Govern Balear, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports, 3: 32-43
Els López són autors de diverses obres dels monestirs de monges jerònimes de Mallorca
- LLOMPART MORAGUES, Gabriel, 1996. «Terrencs, Pere» / GL. Dins: *Gran enciclopèdia de la pinura i l'escultura de les Balears*. Palma: Promallorca; Govern Balear, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports, 304-306
- LLOMPART MORAGUES, Gabriel, 2001. «El Crist de la Paciència del monastir de Sant Bartomeu d'Inca». Dins: Exposició d'art sacre (3a: 2001: Inca). *Els sants a l'art d'Inca: exposició del patrimoni artístic d'Inca sobre els sants, la seva iconografia i veneració: III exposició d'art sacre* / edició a cura de. Pere-Joan Llabrés i Martorell. Inca: Gràfiques Mallorca, 81-82
- LLOMPART MORAGUES, Gabriel, 2006. «Les marededéu sagrari de Mallorca». A: *Miscel·lània litúrgica catalana*, XIV: 61-86: il.
Inclou: Mare de Déu de Consolació, Convent de Santa Elisabet, vulgo Sant Jeroni, Palma, p. 64 i 79
- LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, Arxiduc, 1882. *Die Balearen in Wort und Bild. Vierter Band. Die eigentlichen Balearen*. Leipzig: F. U. Brodhaus
Inclou:
[Iglesia de San Jerónimo, Palma].
[Convento de San Jerónimo, Palma].
- LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, Arxiduc, 1884. *Die Balearen in Wort und Bild. Lünfter Band. Die eigentlichen Balearen*. Leipzig: F. U. Brodhaus
Inclou:
[Monasterio de la Trinidad, de Miramar].
[Convento de San Bartolomé, Inca].
- LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, Arxiduc, 1897. *Die Balearen; Geschildert in Wort und Bild. Erster Band*. Würzburg und Leipzig: Leo Woerl
Inclou: Convento de Sn. Jeronimo, p. 455-457
- LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, Arxiduc, 1889. *Die Balearen; Geschildert in Wort und Bild. Erster Band*. Palma de Mallorca: L'Arxiduc
Inclou: Convento de Sn. Jeronimo, p. 455-457
- LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, Arxiduc, 1990-1991. *Las Baleares por la palabra y el grabado: Mallorca: parte especial*. Palma de Mallorca: Caja de Baleares
Inclou:
[Iglesia de San Jerónimo, Palma], v. 7: 171-172
[Convento de San Jerónimo, Palma], v. 7: 217-222
[Monasterio de la Trinidad, de Miramar], v. 8: 110
[Convento de San Bartolomé, Inca], v. 8: 387, 390-392, 394
- LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, Arxiduc, 2002. Les Balears descrites per la paraula i la imatge. V. 4: Mallorca II (Part especial). Palma: Grup Serra
Inclou:
[Església de Sant Jeroni], p. 179-180
[Convent de Sant Jeroni], p. 222-226
- LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, Arxiduc, 2002. Les Balears descrites per la paraula i la imatge. V. 5, primera part: Mallorca III: Les antigues Balears. Palma: Grup Serra
Inclou:
[Miramar], p. 144
[Convent de Sant Bartomeu, Inca], p. 464-466
- LORMAN, Josep, 2004. «Colosos y venerables: árboles singulares de Mallorca». A: *Las Islas Baleares descritas por la palabra y la imagen*, 1-2: 38-69
Inclou: El almez de sor Clara Andreu
- LORMAN, Josep, 2004. «Colosos i venerables: els arbres singulars de Mallorca». A: *Les Illes Balears descrites per la paraula i la imatge*, 1-2: 38-69
Inclou: el lledoner de sor Clara Andreu

- MARTÍ & MARTÍNEZ, 1991. *La dote como regulador de las rentas conventuales y del patrimonio familiar: el monasterio de Sta. Isabel, siglos XVIII-XX* / F.A. Martí Alemany, F. R. Martínez Fernández. Palma: Universitat de les Illes Balears, Facultad de Filosofía i Lletres
- MASCARÓ I OLIVER, Bartomeu, 2006. «L'oratori del Puig de Santa Magdalena, lo Puig d'Inca: fets històrics i arquitectura religiosa». Dins: *Actes del VII congrés: El nostre patrimoni cultural: Arquitectura i enginyeria popular a Mallorca*, Palma de Mallorca: Societat Arqueològica Lul·liana, 71-88
- MASCARÓ PASSARIUS, Josep, 1990. «Capelleta, Sa» / M. Dins: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 3: 115-116
- MATHEU I MULET, Antoni, 1984. «Goigs » / lletra de Miquel Bonnín i Forteza; música de Antoni Matheu i Mulet
Edició commemorativa del 250è aniversari de la mort de sor Clara Andreu
- MAURA I MONTANER, Bartomeu, 1874. *San Jerónimo* / B. Maura dibujó y grabó; Pereda pintó. [Madrid: s.n.]
- MERLET, Jacques. *Orgues des Balears: Monestir de Sant-Geroni*, Palma de Mallorca
Monestir Santa Elisabet d'Hongria: monges jerònimes [DVD] / [direcció, Eugeni Rodríguez ; realització, Cristina Sánchez ; producció, Pere Oliver]. – Palma : Bisbat de Mallorca, Secretaria de Comunicació, 2009
- MONGES JERÒNIMES, 1992. « Madritxos » / recepta de les monges jerònimes de Palma. Dins: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 8: 168
- MONGES JERÒNIMES, 1997. «Congrets / recepta de les monges jerònimes de Sant Bartomeu d'Inca». Dins: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 18: 175
Los monjes de Sra. María de S'Olivar. Palma: Jorvich, [1989?]
- MOREY, J., 2002. “Es frares de Sant Jeroni” / trans. J. Morey, Cosme Nigorra. A: *Es Mascle Sull*, 33: 119

MULET I RAMIS, Bartomeu, 1990. *Els teixits de seda mallorquins: la manufactura popular de la seda des del segle XVI al XVIII*. Palma: Govern Balear, Conselleria de Cultra, Educació i Esports, Direcció General de Cultura
Inclou els teixits de seda dels convents de Santa Elisabet de Palma, i de Sant Bartomeu d'Inca.
- MULET & REYNÉS, 1996. «Els orgues d'Inca» / Antoni Mulet i Barceló i Arnau Reynés i Florit. En: *II Jornades musicals Capvuitada de Pasqua*, Búger: Fundació ACA, 37-52
Inclou: *Orgue del Monestir de Sant Bartomeu d'Inca*, p. 48-50
- MULET & REYNÉS, 2001. *Orgues de Mallorca* / Antoni Mulet, Arnau Reynés. Palma: Olañeta (L'illa de la calma)
Inclou: *Monestir de Sant Jeroni*, p. 115-
- MUNTANER, Joan, 1935-1936. «Un noticiari de finals del segle XV». En: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 26: 51 i 69
Inclou el convent de Santa Elisabet.
- *Novena sagrada que consagra una bija humilde y reconocida a su santísimo padre y patriarca el Dr. Máximo San Jerónimo*. Mallorca: Guillermo Bauçà, 1774

Els orgues de Mallorca [Registre sonor]. Palma de Mallorca: Promocultura, 1992
Inclou: Monestir de Sant Jeroni.
- PARETS I SERRA, Joan, 1985. “Guillem Massot Beltram i Inca”. En: *Dijous Bo 14 novembre 1985*. Inca: Ajuntament d'Inca, 15
Inclou la relació de composicions musicals dedicades a les monges jerònimes.
- PARETS I SERRA, Joan, 1986. “Els orgues històrics d'Inca”. En: *Dijous*, (1986, 12 novembre) 14
Inclou: convent de Sant Bartomeu.
- PARETS I SERRA, Joan, 2010. “Els orgues d'Inca: organers i organistes”. En: *X Jornades d'Estudis locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, 139-142
Inclou les monges jerònimes organistes.
- PASCUAL, Eusebi, 1896. «Para una crónica de Randa». En: *Boletín de la Sociedad Arqueológica Lul·liana*, p. 242
- PASTOR GÓMEZ-CORNEJO, Fernando, 1997. *Guía bibliográfica de la Orden de San Jerónimo y sus monasterios* / Fernando Pastor, Luis Busch, Javier Anrubia. Madrid: Fundación Universitaria Española
L'autor és fray Ignacio de Madrid. El manuscrit original va ser revisat, corregit i ampliat per Jaume Bover el 1986.
Inclou:
San Bartolomé, de Inca, p. 185-186
Santa Isabel, de Palma de Mallorca, p.184-185
La Trinidad de Miramar, Mallorca, p. 68-69
- PEÑARRUBIA I MARQUÈS, Isabel, 2012. *Maria Agnès Ribera Garau (Palma 1790-1861): la rebel·lió contra la família i el claustre*. Tarragona: Arola
- PENYA, Pere d'Alcàntara, 1880. “Ram de cuyna”. En: *L'Ignorància*, 79: 2
Inclou: Medritxos de Sant Jeroni
- PENYA, Pere d'Alcàntara, 1970. “Ram de cuyna”. En: *L'Ignorància*, v. 1, n. 79, p. 2
Facsimil.
Inclou: Medritxos de Sant Jeroni
- PÉREZ MARTÍNEZ, Llorenç, 1963-1969. *Las visitas pastorales de don Diego de Arnedo a la diócesis de Mallorca, 1562-1572*. Palma de Mallorca: s.n., 2 v.
- PIERAS I SALOM, Gabriel, 1979. «El contagio de 1652 y el monasterio de San Bartolomé». En: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 2: 3
- PIERAS I SALOM, Gabriel, 1979. «Memoria de hermanas difuntas, 1729». En: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 3: 3

- PIERAS I SALOM, Gabriel, 1980. «El monasterio de San Bartolomé según varios historiadores». En: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 7: 1-2, 7
- PIERAS I SALOM, Gabriel, 2001. «El monasterio de San Bartolomé según varios historiadores». En: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, (2001)
- PLADEVALL, Antoni, 1975. "Jerònim". En: *Gran Enciclopèdia Catalana*, 8: 742-743
- PONS, Guillem, 1968. «La reforma eclesiàstica en Mallorca durante el pontificado de D. Juan Vich y Manrique de Lara, 1573-1604». En: *Anthologia annua*, 16: 175-325
- PONS, Guillem, 1968. *La reforma eclesiàstica en Mallorca durante el pontificado de D. Juan Vich y Manrique de Lara, 1573-1604*. Roma: Instituto Español de Historia Eclesiàstica, 175-325
- PONS I LLINÀS, Nicolau, 1998. *Història i afers dels religiosos a les Illes Balears: segles XIII a XX*. Palma: Vicaria Episcopal per a la Vida Religiosa; CONFER Regional de les Illes Balears
Inclou: *Orde de Sant Jeroni, OSH. Jerònims*, p. 42
- PONS I LLINÀS, Nicolau, 2005. *Història i afers de les religioses a les Illes Balears: ss. XIII A XX*. Palma de Mallorca: La Activitat
Inclou:
Orde Sant Jeroni. Monges jerònimes, OSH, p. 10-18
Monestir de Santa Elisabet, Palma, p. 10-15
Monestir de Sant Bartomeu, Inca, p. 19-18
Inclou notes biogràfiques de monges del s. XX.
"Pregària a Sor Clara Andreu". En: *Ca-Nostra*, 5: 31
- «Primers documents escrits del nostre convent», 1980. En: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 7: 4-5
Convent de Sant Bartomeu d'Inca.
- QUETGLAS, J., 1928. "El deute d'Inca envers de la venerable Sor Clara Andreu". En: *Ca-Nostra*, 5: 30-31
- R.C., 17--¿. *Venerable Sor Clara Andreu*. [Gràfic]. [Mallorca: s.n.].
- RAMIS I MIQUEL, Gabriel, 2010a. "El procés de Sor Clara". En: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 69 (desembre 2010) 1-3
- RAMIS I MIQUEL, Gabriel, 2010. "Sant Jeroni i sor Clara Andreu". En: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 68: 1
- RAMIS I SALVÀ, Onofre, 1710. *Por Diego Dezclapes, cavallero, con Sor Prudencia de Santacilia, religiosa del convento y monasterio de San Gerónimo de esta ciudad*. [Mallorca: s.n.]
- RAYÓ I BENNÀSSAR, Pere, 1993. *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca, 64-71
- RAYÓ I BENNÀSSAR, Pere, 2004. "Redescubrir Inca: els retaules barrocs de l'església del convent de Sant Bartomeu". En: *Cantabou: revista del C.E.P. d'Inca*, 15: 16-17
- RAYÓ I BENNÀSSAR, Pere, 2005. "Redescobrir Inca: claustreres i clastres". En: *Cantabou: revista del C.E.P. d'Inca*, 20: 29-30
Inclou: Clastra del Monastir de Sant Bartomeu.

«El recuerdo de sor Clara Andreu en la prensa y publicaciones periódicas». En: *Boletín informativo Sor Clara Andreu*, 20 (diciembre 1984) 5

Recuerdo poético del décimo quinto centenario de la gloriosa muerte de Santa Paula. Inca: Tipog.. Pedro A. Pieras, 1904
- REVUELTA SOMALO, Josemaría, 1982. *Los jerónimos: una orden religiosa nacida en Guadaluajara*. Guadalajara: Institución Provincial de Cultura
Inclou: La Trinitat de Miramar, p. 297-300
- REYNÉS I FLORIT, Arnau, 2005. *Historic organs of Mallorca* [Registre sonor] / played by Arnau Reynés y Florit (A.R.) and Michal Novenko (M.N.). London: Priory. 1 CD
Inclou: *Palma, S. Jeroni* / A.R.
- RIBERA I GARAU, Maria Agnès, 1847. *Medios poderosos para la perfecta enmienda de la vida, o entera y durable conversión: opúsculo entresacado de los venerables escritos del glorioso obispo San Francisco de Sales; con otros varios ejercicios conducentes a asegurar la salvación eterna*. Palma: Impr. de Esteban Trias
- RIERA I FRAU, M. Magdalena, et al., 2006. «El pou de Sor Clara Andreu del Monestir de Sant Bartomeu, Inca, Mallorca: tècnica decorativa i iconografia» / M. Magdalena Riera Frau, Francesca Tugores Truyol, Carme Colom Arenas, Miquel Àngel Capellà Galmés. En: *VII Jornades d'Estudis Locals: Inca, 24 i 25 de novembre de 2006*. Inca: Ajuntament d'Inca, 175-180
- RIERA I FRAU, M. Magdalena, et al. 2008. "El patrimoni històric artístic del convent de Sant Bartomeu d'Inca i la necessitat d'un pla de gestió" / Magdalena Riera Frau, Francesca Tugores Truyols, Carme Colom Arenas i Miquel Àngel Capellà Galmés. En: *8es Jornades d'Estudis Locals: Inca 2007*. Inca: Ajuntament d'Inca
- RIPOLL I ARBÓS, Lluís, 1978. *Nuestra cocina: 600 recetas de Mallorca, Menorca, Ibiza y Formentera*. Barcelona: HMB
Inclou: Congrets de ses monges de Sant Jeroni, p. 186
- RIPOLL & FERRÀ, 1990. *Ses monges tancades: el món ignorat dels convents «històrics» de Mallorca* / Lluís Ripoll, Joan M. Ferrà. Palma de Mallorca: Consell Insular de Mallorca
Inclou:
Sant Jeroni: un monestir amb carrers, p. 7-16
Ses monges d'es Serral d'Inca: un convent com una possessió, p. 25-32
- RIUTORT I RIERA, Jerònima, 2006. «L'ingrés de novícies el monestir de Sant Bartomeu d'Inca, 1515-1660». En: *V Jornades d'Estudis Locals: 7 i 8 de maig de 2005 en homenatge a la dona santamariera*. Santa Maria del Camí: Ajuntament de Santa Maria del Camí, 39-43
- ROSSELLÓ LLITERAS, Joan, 1998. *Els pergamins de les monges jerònimes de Sant Bartomeu d'Inca*. Palma: Consell Insular de Malloca; Ajuntament d'Inca
- ROSSELLÓ LLITERAS, Joan, 1999. *Els pergamins de l'Arxiu parroquial de Santa Eulàlia. Volum I: 1230-1349*. Palma: Consell de Mallorca

- ROSSELLÓ LLITERAS, Joan, 2002. *Inventari de l'Arxiu Parroquial de Sant Nicolau*. Palma: Consell de Mallorca
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, 1980. *Notes per a la història de Deià (IV): segles XIII-XVI*. Mallorca: Gràfiques Miramar
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, 1986. «El convent de monges jerònimes de Ciutat: notes històriques, segle XIV-XV». En: *Comunicació: revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, 45-46: 13-26.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, 1986. El convent de monges jerònimes de Ciutat: notes històriques, segle XIV-XV. Mallorca: s.n., 1986: 13-26
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, 2008. *Miscel·lània d'obres menors. V. 4*. Felanitx: Gràfiques Llopis, 2008
Inclou: El convent de monges jerònimes de Ciutat: notes històriques s. XIX-XVI, p. 93-100
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, 2010. *Noticiari de Felanitx.. Vol. XI: Apèndix III: il·lustracions*. Felanitx: Gràfiques Llopis
Inclou dades sobre fra Gillem Caselles (1440-1516), monjo jerònim.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, 2011. *Felanitx. persones i fets III*. Felanitx: Gràfiques Llopis
Inclou la relació de monges jerònimes, originàries de Felanitx, dels convents de Santa Elisabet de Palma, p. 92, i de Sant Bartomeu d'Inca, p. 94
- ROSSELLÓ & ALBERTÍ, 1999. *Història de Valldemossa, 1230-156* / Ramon Rosselló, Jaume Albertí. Palma de Mallorca: Documenta Balear; Valldemossa: Obra Cultural Balear a Valldemossa
Inclou: *Els jeronis de Miramar*
- ROSSELLÓ & BOVER 1980. «El monestir jerònim de la Trinitat de Miramar, Mallorca: notes disperses» / Ramon Rosselló Vaquer, Jaume Bover Pujol. En: *Estudios lulianos*, 24: 215-223
- ROSSELLÓ & BOVER 1980. *Sant Bartomeu d'Inca, monestir de monges jerònimes: notes històriques* / Ramon Rosselló Vaquer, Jaume Bover Pujol. Inca: Colón
- ROSSELLÓ & BOVER, 1994. *El sexe a Mallorca: notes històriques* / Ramon Rosselló, Jaume Bover. Mallorca: Miquel Font
Inclou al capítol sobre els convents dissoluts:
Vol. I: *Convent de Santa Elisabet*, p. 142
Vol. III: *Convent de Sant Bartomeu d'Inca*, p. 124; *Convent de Sant Jeroni*, p. 125
- RULLÁN, Josep, 1927. «Noticias para servir a la historia eclesiástica de Mallorca». En: *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, p. 203
- SABATER, Sebastiana, 2000. «La pintura gòtica en el convento de Santa Elisabet: obras de maestros castellanos» / Sebastiana Sabater. En: *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, 56: 415-420
"Tercer centenari de la venerable Sor Clara Andreu". En: *Ca-Nostra*: 15-16
- TORELLÓ I TORRENS, Antònia, 2007. «Estudi iconogràfic de les taules atribuïdes a Pere Terrens del Convent de Sant Bartomeu d'Inca» / Antònia Torelló Torrens. En: *7enes Jornades d'Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, Àrea de Cultura i Educació, 165-174
- TORELLÓ I TORRENS, Antònia, 2007. «Pere Terrens i les taules del Convent de Sant Bartomeu d'Inca» / Antònia Torelló Torrens. En: *7enes Jornades d'Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, Àrea de Cultura i Educació, 153-164
- TORRENS, Francesc, 1982. *Apuntes històrics de Petra*. Petra: Apóstol y Civilizador
Inclou la biografia de sor Coloma Canet i Genovard, 1702-1753, monja del convent de Sant Bartomeu d'Inca.
- TORRENT, Montserrat, 1975. *Orgues de Mallorca* [Registre sonor] / Joan Baptista Cabanilles; Montserrat Torrent, orgue. Barcelona: Edigsa (Antologia històrica de la música catalana)
Inclou l'orgue del convent de Sant Jeroni, de Palma
- TORRENT, Montserrat, 1986. *Orgues de Mallorca* [Registre sonor] / Joan Baptista Cabanilles; Montserrat Torrent, orgue. Barcelona: PDI. (Antologia històrica de la música catalana)
Inclou l'orgue del convent de Sant Jeroni, de Palma.
- TRIAS MERCANT, Sebastià, 1994. «Miramar, Monestir de». En: *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 11: 38
- TUGORES, Francesca, et al. 2006. "El procés d'electrificació en el monestir de monges jerònimes de Sant Bartomeu, Inca, Mallorca" / Francesca Tugores, Maria Magdalena Riera, Francesc Martorell, Pilar Garcías, Santiago Cortés, Carme Colom, Miquel Àngel Capellà. En: *Un segle de llum a Inca 1905-2005*. Inca: Documenta Balear, 153-163
- TUR, Margalida, 1996. «Pinya, Els: segle XVII» / MT. En: *Gran Enciclopèdia de la pintura i l'escultura de les Balears*, Palma: Promallorca; Govern Balear, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports, 4: 24-29
Inclou el retaule major del monestir de Santa Isabel d'Hongria, Palma, de Pere Joan Pinya i Jeroni Pinya Puigserver
- ÚBEDA I GRAMAGE, Teodor, Bisbe de Mallorca, 1984. «Carta sobre el inici de la Causa de Canonització de la sierva de Dios sor Clara Andreu y Malferit». En: *Boletín oficial del Obispado de Mallorca = Butlletí oficial del Bisbat de Mallorca*, CXXIV: 147-149
- VALENTÍ i FORTEZA, Josep Ignasi, 1894. *Novena en honor de Santa Paula*. Palma de Mallorca: Viuda e Hijos de Pedro J. Gelabert
- VERGÉS I FORNS, Tomàs, 1998. *Les jerònimes de Barcelona i la seva història, 1475-1980*. Barcelona: Monastir de Sant Maties
Vírgenes sagrario existentes en Mallorca: colección de 11 estampas. Palma: Impr. Mn. Alcover, 1957
Inclou: Virgen de San Jerónimo
- VIVES & MARTÍNEZ, 2005. "El segle XVIII al monestir de Sant Bartomeu a través del retaule major, obra de Joan Deyà Balle, 1730" / Francisca Vives i Amer, Bartomeu Martínez i Oliver. En: *VI Jornades d'Estudis Locals: Inca 2004*. Inca: Ajuntament d'Inca, 59-74
- ZAFORTEZA I MUSOLES, Diego, 1988. *La ciudad de Mallorca: ensayo histórico-toponímico*. Palma: Ajuntament de Palma
Inclou: *San Jerónimo, Plaza de*. 5: 185-187, amb notes històriques del convent de Santa Elisabet de monges jerònimes de Palma

Cartes de Maria Antònia Salvà a Miquel Duran (1947-1953)

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Francesc Lladó i Rotger¹

Aquestes cartes són la continuació de les que presentàrem a les comunicacions de les X, XI i XII Jornades d'Estudis Locals dels anys anteriors. Remetem el lector a aquelles comunicacions, especialment a la primera, tant pel que fa a la introducció i la contextualització com a la bibliografia. Volem agrair a la família Duran les facilitats que ens ha donat en l'accés a aquests documents, sense les quals aquest treball hauria estat impossible. En aquesta edició presentam també una altra comunicació amb les cartes de Duran a Salvà que es corresponen a les de la present.

Les missives que mostrem en aquestes jornades van de 1947 a 1953 i són les darreres que s'escrigueren, car Duran va morir el 1953 i Salvà, el 1958. Aquestes cartes estan caracteritzades per l'avançada edat dels dos corresponents i per l'acostament de la mort que tots dos esperen com a porta per anar al cel. Un tema recurrent són les malalties —ella diu humorísticament “caldera vella, bony o forat” — i també la mort dels éssers estimats que ella relata a l'amic. Salvà és víctima de constipats, mal de ventre i reuma que li resplendeix al cervell. La poetessa li conta les morts dels seus dos germans ocorregudes en poc temps. Li explica la mort del germà major i, amb tota classe de detalls, com l'amortallaren amb l'hàbit de Sant Francesc. També li conta la mort del germà Toni i de l'estreta relació que els unia. Després d'aquesta, la poetessa diu que té vuitanta-tres anys i es troba envellida físicament i mentalment. Les cartes de Salvà també inclouen les xacres i malalties freqüents, l'esgotament literari i les poques ganes de llegir i escriure que progressivament afecten la poetessa a causa de la vellesa, diu que es prepara per a la “reunió eterna”. No debades, comenta que la vida és una mescla de penes i consolació regida per la Providència.

La poetessa, per diverses raons, es veu obligada a viure a la ciutat i té una gran alegria quan van a l'Allapassa. Podem veure que Salvà va a passar uns dies a Alcúdia amb la germana de Miquel Costa i Llobera, i recorda algunes excursions que havien fet per allà, al Port d'Alcúdia, al Mal Pas i l'Albufera. A les cartes també hi ha contínues referències al món editorial. Parlen amb freqüència dels goigs, dels

¹ Doctor en Filosofia per la UIB.

quals Salvà diu que no entén la música per “no entendre de nota”. Comenten els goigs de Santa Catalina Tomàs de Salvà, i aquesta alaba a Duran els “Dolors i goigs de sant Josep” fets per ell mateix i els de Maria Assumpta, amb els quals premiaren Duran al Certamen Marià, per la qual cosa rep l’enhonorabona de Salvà. La poetessa agraeix a l’amic els ànims que li dóna per la propera publicació de les seves obres completes, tot i així ella no hi està gaire esperançada a causa dels temps que corren de persecució de la llengua catalana. En les cartes posteriors veim que només publiquen *Espigues en flor* i que aquí s’aturen. Així mateix hi és present la censura, Salvà comunica a Duran que els censors de Madrid no van de traduccions, però que gràcies a un amic ha pogut publicar *Mirèio*. També esmenten els escrits que fan per commemorar l’aniversari de la mort de Miquel Ferrà. Així mateix hi apareix l’alegria que produeixen els 9 néts de Salvà i les poesies que li inspiren. També veim com Salvà té l’amic Duran com un guardià dels seus poemes, car en una ocasió que no en troba un li demana a veure si el té.

És curiós que a la darrera carta enviada per Salvà a Duran, només uns mesos abans de la seva mort, li deia parlant d’aquesta: “Preguem un per l’altre, que pot-ser V. i jo la tenim ben aprop.”

Hem de comentar finalment que les dues darreres cartes van dirigides a Llorenç Maria Duran, fill de Miquel Duran. Una, amb motiu de la mort del seu pare, i l’altra és una felicitació de Nadal de l’any 1953, any del traspàs de Miquel Duran.

En fi, unes cartes ben sucoses que ens informen de la vida quotidiana de Maria Antònia Salvà en aquests anys finals de la seva existència, de la dificultat en la lectura i en la producció literària. Uns documents que ens assabenten, a més, de com es vivien la vellesa, la malaltia i la mort en una família benestant mallorquina.

Conclusions als dos epistolaris

Amb aquesta entrega s’acaba tant l’epistolari de Duran a Salvà com el de Salvà a Duran. Són un total de 60 cartes de part de Salvà i de 58 per part de Duran. Aquestes foren escrites entre el 1909 i el 1953, any de la mort de Duran. Pel que fa a la temàtica de les cartes remetem el lector a la comunicació “Cartes de Miquel Duran a Maria Antònia Salvà (1910-1927)”, que presentarem a les X Jornades d’Estudis Locals d’Inca, al principi de la qual hi ha una introducció a l’epistolari i una relació dels temes que tracten.

Creim que amb la publicació d’aquestes 118 cartes hem contribuït a un major coneixement tant del poeta, editor i activista cultural Miquel Duran, com de la poetessa Maria Antònia Salvà. En elles, hi queda ben reflectida la relació poètica i d’amistat que mantengueren. El nostre desig és que aquestes dades puguin servir per a un major coneixement dels dos personatges que faci possible, ajuntant-les amb altres dades, la biografia que es mereixen tant l’un com l’altra. Creim que la informació aportada i la que ha sortit nova, des de la publicació de la biografia de Miquel Duran, escrita per Gabriel i Miquel Pieras l’any 2000, podrien dur a una ampliació d’aquesta biografia, a la qual animam els dos autors.

Per altra banda, creim que la informació continguda en aquest epistolari no només contribueix a enriquir el coneixement de les biografies de Duran i de Salvà, sinó també a conèixer millor la vida quotidiana i cultural de dues ciutats mallorquines: Lluçmajor i Inca.

En fi, voldríem que aquestes dades no quedassin aquí, arxivades, sinó que fossin com una llavor que el pagès escampa a la tardor, segur que a l’estiu donarà unes bones i abundants messes.

CARTES

45

Molt estimat amic Duran: Com vos no m’oblidau, jo tampoc a vos; apart de lo que hi venc oblidada per les moltes i moltíssimes atencions que vos dec en el curs de la nostra tan llarga vida, hi ha encara el sentiment cristià i l’amor a les lletres patries que acaben d’unir els nostres esperits amb un triple cordell inrompible.

Molt satisfeta de que a la vostra boníssima esposa li hagi provat la temporada de camp, y desitjant que promte vegeu completament refeta la seva importantíssima salut, em plau considerar-vos transformat amb un veritable Patriarca, que es bell el doblegar els 80 anys amb juvenesa íntima rodejat d’una admirable corona de fills i de nets, i amb bona salut d’anima i de cos, (encara que s’hagi de fumar trompatilla). – En quant a mi, no em puc queixar per mes que els anys no em passin debades, i que em vegi en camí d’assolir també els 80, que el meu germa Francesc acaba de complir aquest Setembre. – Patesc, això sí d’una certa desgana literaria; no llegesc i a penes escric, cosa que pot esser efecte de l’edat.

Molt i molt he agraida la vostra simpatia i benvolença per l’anunciada publicació de les meves “Obres” que Deu vulgui, si convé dur a bon port...! De la realització del projecte primitiu, (i no per manca de bona voluntat en l’editor) en duptaré mentres no el vegi complit, i mes encara de l’èxit de l’edició, donats els temps actuals i els entrebancs que surgen per tots endrets. – De cada dia em sent mes desesperançada.

Molt veritables i oportuns els vostres rims “Per la modestia cristiana” i ¡tant-de-bo servissin de qualque cosa a la gran part del jovent del dia qui *s’ha begut el seny!* – Com a parella dels vostres versos, inclòc el recent prospecte barceloní, que no cal que em torneu.

I acabant per allà on havia de començar us desitja una santa i alegre festa de Sant Miquel en companyia de la vostra esposa i de tota la família, vostra sempre cordial amiga.

Maria-Antònia Salvà
L’Allapassa – Setembre de 1947

46

Lluçmajor 23 de gener – 1948

Molt estimat amic Duran: Ara mateix —divendres 23 dels corrents—, amb grandíssima i dolorosa sorpresa, acab d’enterar-me del traspàs de la seva boníssima esposa acorregut ja fa dos dies. Ho he sabut p’el “Correo” d’ahir, a entrada de fosca i no cal dir amb quin sentiment m’unesc a la pena i pregaries de vostè i de tots els seus fills i filles, pregaries per l’anima nobilíssima de la difunta que es de creure que ja en possessió del Be infinit intercedirà pels que tant estimava en vida i que se li han de reunir un dia eternament. Quin suport en la perdua d’els sers volguts es la conformança en la Voluntat de Deu, el *sursum corda!* de les animes verament cristianes. Pero l’enyorança de la presència *visible* dels que estimarem, es natural que ens resti al cor, i Nostre Senyor no s’ofen de les llàgrimes que per ells vessam. Es mes, aquestes llàgrimes, acatant la voluntat divina, son ja un positiu consol.

Demà, ajudant Deu, oferiré en sufragi de la seva dolça esposa missa i comunió, ja que vaig ignorar el dia del funeral. El meu germà, molt i molt decaigut, s'uneix també al meu condol que es sinceríssim.

Sempre ben afma amiga en Crist.
Maria-Antònia Salvà

47

Lluchmajor 21 de Març de 1948

Caríssim amic en Jesus i Maria: Perdoni que no li hagues escrit encara per acusar-li rebut de la seva sentidíssima i de mi molt agrada carta en que em contava el traspàs de la seva santa esposa i la intensa pena de vostè per haver-la perduda —temporalment, no mes, ja ho sap— pero quin buit tan doloros després de 40 anys de viure un per l'altre, i per un cor com el seu, que es revela tot en la lletra que m'escrigué!

I ara recentment, he sabut que la seva filla Francisca, que tenia tan ben maridada, havia hagut de ingressar a una clínica per esser operada d'un tumor al ventre. Oh, com m'ha sorpresa la notícia, i com els he compatit a tots, i a V. en particular! Un cop dins l'altre! i m'ha fet pensar en les paraules que m'escrivia un sant amic després d'haver-li jo manifestada la meua condolença per un soscaire que havia patit, i ell me digué: "això son carícies de nostre Senyor que ens vol fer els últims retocs a fi de que ens puguem presentar perfectament acabats quan Ell ens cridi."

Desig sobre com segueix la seva filla pero no cal que m'escrigui perque la qui em donà la notícia, una senyora d'Inca qui va allà per les proximes Pasques i els coneix molt a Vostes, s'encarregarà de portar-me notícies.

x x x

Supos que deu sobre que —a la fi!— s'es publicat el primer volum de les meves Obres, que es el llibre "Espigues en flor" agotat fa tant de temps. — Si acas no el tingues (dedicat) de la primera edició, faci favor d'avisar-m'ho, que li enviaria un exemplar d'aquesta d'ara, que com és propietat de l'editor i aquest m'ha enviat un número limitat d'exemplars, he pres la precaució d'anar-ne enviant als amics qui no en tenen de la primera, tota vegada que el llibre en l'edició nova no es augmentat d'una sola lletra. Doncs si no tingúes el tal llibre amb dedicatoria, (cosa que jo no record) m'ho digui, i tindrè el gust d'enviar-la-hi.

Moltíssimes gracies dels recordatoris de la seva Maria, que Deu tenga. El meu germà le hi agrai també molt, i m'encarregà que le hi digués. Avui s'en es anat a S'Allapassa amb el seu fill i familia per alguns dies. Com pel seu mal necessita diariament la intervenció del fill i aquest no pot deixar els interessos d'allà, continuament van i venen, i això li prova molt al pare que diu que el seu decaïment te ara una temporada relativament bona.

Amb afectuoses salutacions pels seus, resta sempre de V. bona amiga en Crist

(avui 22-III-1948)
Maria-Antònia Salvà

140

48

S'Allapassa 4 d'Agost – 1948

Benvolgut amic Duràn: Ahir 3 dels corrents m'arribà a mans la seva carta datada el 16 de Juliol i cursada després. Em vaig alegrar de cor del que em diu de la seva filla Francisca, que sia quedada tan bé després de la delicada operació per que hagué de passar, i que la tengui ara al seu costat, amb el marit per la temporada d'estiu en aqueixes delicioses encontrades d'Alcudia, tan avinents al repòs de l'esperit. Així es la vida: mescla de penes i de consolació, combinades per la sabia Providencia del Pare qui està en el cel per la seva Gloria i pel nostre be eternal.

També nosaltres l'hem correguda per una bona temporada. El meu germà Francesc fou Viaticat i Extremunciat el 31 de Maig a causa d'una gravíssima pulmonia que alarmà molt el metge, i de la que, per mercè de Deu, pogué triomfar. Un cop ell en convalescencia, quant encara no havia sortit de casa, s'hagué de retra la seva filla, Na Pepa, amb unes altes febres que em feren temer per la tifoidea, recordant la que havia passat sa mare, alguns anys abans de morir. Deu volgué que no arribas a tant, i tambe poguerem cantar victoria. Ara un i altra estan be, tant que *ell* a punt casi be de cumplir els 81 anys ha tornat armar els pinzells i pinta, com aquell qui diu, de sol a sol, un quadro que ja tenia començat abans de la malaltia: un quadro franciscà, original seu i de moltíssimes figures. "El capitol de les estores" ¿Sap?

I de mi que li diré? Això de "l'edició" es cosa de l'editor i poca feina me dona. A més, amb el temps que correm no es per fer-s'hi il·lusions. Una gran part del meu *Opus* son traduccions i la censura de Madrit no va de traduccions. Gracies a la intervenció d'algun bon amic, ha alçat la negativa a "*Mireia*" (que ja tenia donada) i aquest poema sortira, a la fi, quan sia possible. — Fins ara, de les ditxoses *Obres* no es sortit mes que un tom... i gracies.

Fa temps que estic molt elisa, literariament sobre tot. He perdut el gust per la lectura, que aviat me cansa, i el delit per escriure. Pot ser sia això efecte de l'edat, perque de salut estic prou bé. — En canvi Vostè, qual-se-vol diria que *fa es revert*. Vaig veure una poesia seva que em deixà admirada per lo sentida, correcte i perfectíssima. Crec que era amb motiu del pas per Inca de la Mare-de-Deu de Lluch. Em vengueren ganes d'escriure-li i no ho vaig fer, (que en el dia, aquella lassitut de que venc de parlar-li em fa quedar incorrectament amb els amics, tan vius, sempre en el meu afecte!)

Les notes sobre En Costa que V. ha llegit a "*Cristiandad*" son cosa antiga. Havent-me demanat col·laboració per aquell Num. i no sentint-me en coratge d'escriure res de nou, vaig enviar aquelles "Notes" d'anys enrera. Per cert que m'ho feren *molt tort* els de la dita revista en encapsalar la senzillesa del meu escrit amb aquell títol pompós i cursi per demés posat en lletres vermelles, el qual feren passar com a meu sense que ho hagi estat mai, al contrari, que pel seu contingut em samblà que em posava en ridicul davant el públic. (Això amb la millor intenció del mon, ja no cal dir-ho) però ¿Qui ha vist mai, exhibir-me jo a mi mateixa com una "*alma de poeta*"?

x x x

Per dos anys consecutius som estada a Alcudia, *obsequiadíssima* per la meua inefable amiga Na Catalina Costa. Que be s'hi està prop d'ella, i quines excursions tan interessants i memorables les que ferem juntes per aquells bells paratges, el Port, el Mal-Pas, l'Albufera... Enguany volia ella que hi tornàs, i n'he desistit, en raó del meu estat d'ànim, així le hi he escrit. — Al meu pas per Inca, vaig anar a saludar-lo a Voste i no el trobí. Era, com enguany d'estiueig. — Ja cal que els qui ens hem estimat de bon cor i som avençats en la vida, com Na Catalina, com Vostè, com jo, ens preparem

141

amb pau i repos d'esperit per la reunió eterna. Tants d'essers amadíssims com ens han precedit, en la pau de Deu! – Ha escrit res p'En Ferrà? – En paperet a part li copiaré el meu humil tribut.

Cordials salutacions a tots els seus. Enhorabona per la salut de Na Francisca i per Vostè tota la bona amiatat de sempre. *In Christo*,

Maria-Antònia Salvà

49

Lluchmajor 15 de Maig – 1949

Inoblidable i sempre molt estimat amic Duràn: Fa massa temps que li vull escriure, i li voldria dir tantes coses que casi no se per on començar. Ho faré per les mes recents: No te idea de la íntima satisfacció que vaig tenir de saber-lo premiat al darrer Certamen Marià, celebrat a la capital mallorquina el passat diumenge, i de que assistís a l'Acte, i de que hi fos tan justament ovacionat pel públic, qui, honorant-lo a Vostè, honorava en primer lloc el Bon Deu i la seva Mare Puríssima, s'honorava a si mateix com a poble, i a la nostra estimada Roqueta i a la llengua dels nostres avis, i ... Que li diré? Que en virtut de la comunitat de idees i d'apreciacions que m'uní un dia als nostres incomparables amics Costa i Ferrà m'atrevesc avui a felicitar-lo en nom d'ells, no menys que en el propi. Quina alegria haurien tingut —ho sé cert— tan un com altre d'assistir a-n aquest triomf de V., tant l'estimaven! Sigui tot a Gloria de Deu.

x x x

Els set *Dolors i Goigs del Patriarca Sant Josep* dels quals m'envià V. uns exemplars, arribats que foren dins l'any corrent, son, pel meu gust una meravella, i no vacil·laria en posar-los en primera línia de tot quan ha escrit fins al present. Quina vellesa mes gloriosament fructífera la de Vostè! – L'estampa, amb la musica i el dibuix – sortida dels seus *Obradors de Ca-nostra, Inca*, li queda molt bé, i es ben digna d'honorar la col·lecció dels "Amics dels Goigs" per nombrosa que ella sigui.

x x x

Una altra *delícia* de la que encara em pens que no li havia acusat rebut, amb tant com em guanyà el cor desde el moment de la seva arribada, es el retrat de la seva neta Annetta, que a mes d'una bellesa infantil, es un veritable encís, una *poesia vivent* – "*Los niños son la verdadera poesia del mundo*" (No record be si es en Selgas[?] o Fernan Caballero qui ho diu així, però és la pura veritat). En quant a l'Annetta massa s'endevina pel sol retrat que "no es ploradora," "que es fa estimar de tots," i que "la seva alegria s'encomana a tot-hom. Sé una mica el [que] son aquestes coses: El mes qui ve, (Juny) es esperat en aquesta casa el quart nadó, quant el mes gran, en Francesquet, no sortirà dels seus 4 anys fins a la segona quinzena d'Agost. Comencen a esser moltets, però estan ben bons, gracies a Deu, i son l'alegria d'aquesta casa. – Amb aquest que tenim en porta, seran ja 9, (ajuntant-hi els dos d'En Jaume i els tres de Na Maria de Gracia, filla del meu germa Toni), els que per dret propi em podran donar nom de *tia-avia*. "Creixeu i multiplicau-vos" digué Deu als nostres primers pares tan tost els hagué creat. Benhaja la benedicció de Deu damunt les families cristianes! – De "*no-ni-no*," de "*vou-veri-vou*," d'"*arri somerata*" de "*pic-per-a-dit*" de "*boqueta de sucre*" i *sa rateta i es cabrit de la vinya*, i qualche *tosquet*, adesiara, ja en duc un bon raig a la bandolera. Deu ens el faci bons i avenguts en tot i per tot, amèn.

Al meu germà Francesc l'hem tornat tenir ben com-se-vulla d'un nou atac de la seva malaltia, però una volta mes ha re-eixit i avui torna esser a S'Allapassa amb el matrimoni jove i part de la mainada.

També jo l'he correguda fort-ferm aquesta primavera amb refredats i tossines, i decandiments de tota mena, i... "*caldera vella bony o forat*".

Amb afectuosos records a tots els seus, resta sempre de voste admiradora i ben devota amiga en Crist

Maria-Antònia Salvà
Acabada dimarts, dia 17

50

Lluchmajor 22 d'Agost 1949. (dilluns)

Molt estimat amic Duràn: De tot cor, avui, cap-vuitada gloriosa de Santa Maria Assu[m]pta, el vull felicitar de bell-nou per aquests deliciosos *Goigs* tan acertadament premiats al Certamen Marià, que jo encara no coneixia i que m'arribaren pels volts de la festa de les festes, la de la Mare-de-Deu *nostra*, la Mare-de-Deu d'Agost que enguany, particularment, ump[l] d'alegria i d'esperança el poble Cristià. – Em sembla que la merescudíssima distinció per Vostè obtinguda en l'esmentat concurs, ha d'esser la joia de les joies dins la seva llarga vida, el coronament de la mateixa, com si la Mare-de-Deu en persona l'hagués volgut associar amorosíssimament a l'Homenatge que li dedicava son cor de fill, el cor de Vostè, sempre tan vibrant de pura emoció Cristiana i Mariana.

Tot, tot, en l'exemplar que m'envia es una exquisidesa. No dupt un moment que la música qui l'acompanya sia bell complement de la lletra, encara que jo (pobre de mi, som ben de planyer!) no pugui entendre de nota; en quant a la part gràfica, ja ens tenen ben avesats a la perfecció els *Obradors de Ca-nostra*, i amb tot, aquesta vegada casi diria que s'han excedit a si mateixos.

Enhorabona a tots i molt particularment a V., bon amic. Que Deu li dó salut i llargs anys de vida, si convé, com li desitja sa vella amiga en Crist.

Maria-Antònia Salvà

P. S. Li voldria dir mes coses, pero no puc avui. Estic esperant que em vinguin a cercar per anar al camp tan desitjat! Despres de la llarga tongada de malalties i soscaires que hem passat i dels que, per mercè de Deu, hem pogut triomfar. Alabat sia Deu!

51

Lluchmajor diumenge del Ram – 1950

Molt estimat amic Duràn: Ja ho veu, quin mon es aquest! – El traspàs del meu caríssim germa Francesc em té atuïda, inaugurant, per mi una nova etapa —possiblement la darrera— de la meva tan llarga vida. Passen dies i dies i l'aclaparament moral no m'arriba a passar. Sentia un *rau-rau* a dins el cor de no haver-li escrit encara; pero es que no m'accontentava amb una simple targeta de pocs mots, com he hagut de fer amb una gran majoria de tants i tants d'amics com s'han sumat a la nostra pena. A V. volia escriure-li llarg i no trobava l'hora, a mes de que el sentiment mateix em tenia la ploma enrocada i de que encara no m'han enviat els recordatoris.

Ja n'hi enviaré un, si Deu ho vol. – El ràpid desenllas d'aquella preciosa i treballada vida es presentà sobtadament, el mateix dia que del metge tenia el bon malalt ordre de deixar el llit. Inesperadament li entrà un mal estar, perdé la noció de tot, perdé la paraula que ja no tornà a recobrar. Vingué el metge de capçal i un altre metge —ingeccions de tota mena, tot fou inútil— corregerem pel Superior del Convent, no hi era, vingué un altre frare, jo mateixa vaig llegir-li la recomanació de l'ànima. Debades s'expià un moment de lucidesa per poder viaticar el pacient, però aquest moment no es presentà, no més pogué rebre l'Extrema Unció i la Benedicció Apostòlica, sense donar-se'n compte, al pareixer, i passat algun temps, suaument, placidament casibe sense agonia, la seva ànima privilegiada passà, d'aquest mon de miseries al Si de Deu a qui tant havia estimat i servit durant la seva vida terrenal. “Ha mort com un Sant” digué el bon religiós que li havia assistit en sos darrers moments i que, amb tots nosaltres i una Germana de la Caritat rodejarem el llit de mort. Descans en Pau! El cop fou terrible, però consolador a la vegada, perquè calia haver-lo vist de prop per sebre qui era ell.

El cadaver, que segons deixà disposat el difunt, fou amortallat amb l'habit cendrós de Sant Francesc, posada la capulla, cenyit el cordó, sandalies de cuir als peus descalços i una tosca creu de fusta a les mans dins una caixa modesta, fou col·locat en terra, damunt un drap negre, als peus d'un gran Sant Crist familiar, que ell estimava molt. – Així, fou portat a l'alcova de la planta baixa de ca-nostre, transformada en capella ardent, les parets de la qual eren estat previament drapades de domàs vermell, per disposició de la família.

Una cosa semblant ocorregué amb el funeral que li dedicaren els P. P. Franciscans d'aquest poble, que, malgrat l'humilitat del túmul central, (o en gran part a causa d'ella), pels magnífics brandons de cera obscura de que fou envoltat, per l'esplèndida il·luminació de la Capella de la Comunió, (la cupula de la qual, lo mateix que el clàssic Betlem havia decorat el bon Terciari amb son pinzell), i sobre-tot per l'insuperable i afinadíssim cant Gregorià, fou cosa verament principesca. Deu els ho pagui, als exquisits religiosos, fills del magnànim Sant Francesc d'Assis, i als bons amics qui —com vostè, han sentida la simpatia fonda del nostre car difunt i l'han comanat a Deu.

Jo, de vegades no hi puc fer de mes, i m'entra una enyorança! Sembla que es mon pare que s'es tornat morir. – Gracies, en nom de tots i molt particularment de la seva invariable amiga en Crist

Maria-Antònia Salvà

52

Inoblidable amic Duràn: He tinguda una viva satisfacció de veure el seu nom premiat al Certamen Literari recentment celebrat a Palma i particularment amb el premi que correspon al tema “Fe” ¡Això encare, després dels inefables Goigs de l'Assumpta! Es com si Nostre Senyor volgués signar ja en aquest mon, el Pròleg —tan merescut! de la glorificació *definitiva* de Vostè en el cel. Enhorabona cordialíssima.

De mi que podria dir-li? He passat una temporada ben com-se-vulla amb un reuma dolorosíssim que em resplandia dins el cervell “*caldera vella bony o forat*” – Ara per mercè de Deu estic mes be, poguent fer vida ordinària sigui tot a gloria d'Ell.

Ben afma sempre
Maria-Antònia Salvà
2 de juny de 1951

53

Lluchmajor 18 de juny -1951

Il·lustre poeta i molt estimat amic Duràn:

Dos mots no mes perquè estic amb un peu alt per anar-me'n avui a S'Allapassa a on fa mesos i mesos que no som estada, i això m'ha exterevida una mica.

Una volta mes, milions de gracies per aquells tres sonets que em dedica. Son un *capolavoro*. Això, naturalment, fent cas omis del “personatge” a qui van dirigits, i atenent-nos únicament a l'estructura del vers, a la galanura de les idees, a tota la resta, amb una paraula. I, enc que sien els tals sonets capaços de fer enrojolar un bloc mateix de marbre blanc, així mateix no puc negar que en rellegir-los ara damunt “Balears”, no m'hagin deixada bona boca.

També m'alegrà molt veure per aquells dies en el mateix periòdic el bell retrat de Vostè, molt encertat, per cert, i llegir l'entrevista a que fou sotmès pel *reporter*, en la qual m'ha tocat tornar sortir a rotlo... Vaja, que aquest pic serà estat V. el poeta gloriós, encara que bona part de la seva gloria la m'hauré xupada jo, que fins a tant arriba la seva noble amabilitat. – Però deixant anar ara aquestes coses i anant a la mes interessant, li diré que tenc un viu desig de conèixer aqueix sonet a Sant Francesc, tan justament llorejat, i digne company segurament dels Goigs a l'Assumpta. Es molt possible que no es vulgui publicar per ara, però enviar-ne copia per complaire un cor amic, es cosa molt distinta. – Esperant doncs, que quan li vengui be em voldrà donar aquest gust, i participant-li que a la fi m'ha deixada aquell reuma molestos que em donà tanta de matadura, i saludant cordialment tots els seus, resta de V. i de tots, ben afma en Crist.

Maria-Antònia Salvà

54

Lluchmajor 7 d'Agost - 1951

Sr. Miquel Duràn Saurina
Morell [sic] vermei – Alcudia

Estimat amic Duran: Acab de rebre la seva carta, que m'ha donada particular alegria. Que mes voldria jo, sinó que aquells Goigs meus a Santa Catalina Thomàs, arribassin a l'honor d'esser publicats per Voste, aquí a Mallorca, a una impremta mallorquina que es a on mes els escau. Sens perdre temps som anada a cercar-los entre altres escrits i he de confessar-li que *m'han fet bona impressió*. – No mes tenc una dificultat i es: que havent estat premiats als tals Goigs en el certament literari de Valldemossa, quant la canonització, tenc por de que no quedassin *proprietat* Deu sap de qui... Del jurat ó de la Parroquia de Valldemossa (ja no em recorda el premi d'on sortia, i no estic per anar a *cercar gambosins* per aclarir-ho. La dificultat es aquesta: sebre si hi ha lliberat per publicar els Goigs després de 21 any que fa que existeixen, o si cal demanar llicència a qualcú. Si V. pogués solventar aquesta unica dificultat, la meva autorització de publicar la dita lletra ja la té. I mans besades.

Ara anem a la música: Jo mateixa vaig demanar-la a-n En Baltasar Samper, que hi posà particular esment i li donà un caient popular, com de *vou-veri-vou*. L'he cercada i no l'he trobada p'en-

lloc, jo qui em creia tenir-la dins la col·lecció de musiques posades a lletres meves. Però crec que a la nostra Parroquia l'han de tenir, perquè solien cantar els dits Goigs. Faré de veure-ho. En quant a-n En Baltasar Samper no sé en el dia per on navega... (si puc haver la música li escriuré a V. tot seguit per si vol fer el seu fet, i Deu li pac la caritat.

x x x

Molt re-de bé el seu Sonet de Sant Francesc! Li volia escriure sobre això, però he tengut força de quefers pressants i esperava relativa calma per fer-ho. –Enhorabona cordialíssima i una forta estreta de ma de la seva amiga en Jesús

Maria-Antònia Salvà

Si podia V. passar envant en això de la publicació dels Goigs damunt dits, voldria veure proves de la lletra.

55

Lluchmajor 9 d'Agost de 1951 – (dijous)

Benvolgut amic Duràn: Aquí té la música que En Baltasar Samper, pregat per mi, va posar als Goigs de la Santa Catalina Thomàs. Va sols la melodia perquè supòs que l'acompanyament no serà necessari. Però qual-se-vol hora volgués també l'acompanyament no te mes que dir-m'ho i li serà remès.

En quant al que li deia de que els tals goigs després d'esser premiats a certàmen degueren restar propietat de qualcú, crec que deu esser bé *un escriúpol de fra-gargai*, perquè en 21 any que contenen d'existència, la propietat que pogués haver-hi, ja deu haver *re de prescrit*. Això Voste ho sabrà mes que jo.

Una altra cosa volia dir-li: -Al mateix certamen valldemossi en que foren premiats els Goigs, ho va esser també una poesia meua "*A Marquesina Gallard*" que després, molt comprimida, fou publicada a un dels meus llibres, però la primera versió, la llarga, la que fou premiada, m'ha desaparegut, no la trob per cap recó, i em sap greu perquè no puc re-fer-la de memòria. Si V., amb la cura amical que ha tengut de conservar els Goigs, hagués trobat també aquesta antiga poesia premiada, i m'en volgués remetre copia, em faria una grandíssima mercè.

Demanat a Nostre Senyor que li pac totes les seves gentileeses envers de mi i saludant la seva apreciable família, es repeteix de V. bona amiga en Crist

Maria-Antònia Salvà

56

Lluchmajor 26 Octubre de 1951 – (dimarts)

Molt estimat amic Duràn: La seva estimada i agraïdíssima carta em troba malalta, feta una pura llastima de injeccions de penicilina, olisalconforats pel cor, etc. etc. i no cal dir que *sensa una gota de delit*. – No puc, per tant, cercar-li la música d'En Samper. Si Nostre Senyor em te destinat que pugui sortir del present estat *llamantable* li tornaré escriure. Sia com sia, havent passada l'oportunitat de la festa de la Santa Mallorquina, la publicació dels Goigs (com V. fa notar acertadament) no corre pressa. Tot s'arreglarà si Deu ho vol. I no s'alarmi per això que li dic: - Primavera Estiu i Tardor d'enguany els he passats així com he pogut i estic per complir els 82 anys de vida, el proper dia 4 de Novembre.

En quant a la poesia premiada també a Valldemossa pel certamen de la canonització, seria per demés cercar-la perquè no la tenc. El títol era: "*A Marquesina Gallart*." – Un dels meus llibres de poesia original en du un parell d'estrofes, = igual no res=.

Saludi per mi els seus. Encomani'm a Deu i compti sempre amb la vera amistat germanívola de la seva afma en Jesús

Maria-Antònia Salvà

57

Lluchmajor 11 de Novembre – 1951 –diumenge

Benvolgut amic Duràn: Per un voler de Deu que molt li agraeisc, un bon amic, a la fi ha reeixit a trobar-me la poesia adjunta, que m'apressur a enviar-li sabent que a V. li interessava. Fou premiada a Valldemossa pel certamen de la canonització de la Santa mallorquina amb el premi ofert pel "Correo de Mallorca".

x x x

He passat un fort temporal de resultes d'un fortíssim catarro que es complicà després amb l'intestí i amb el cor, i en vol de injeccions de *Penicilina* de *Transpulmin* i d'*Oli alcanforat* i medicines de tota mena... un *maremagnum!*... A la fi vaig deixar el llit, però els anys hi son, (diumenge passat en vaig complir 82) i em sent mancada de delit, per escriure fins i tot als amics entre els quals V. ha ocupat sempre un lloc tan distingit. En el dia el que em calen son oracions que m'ajudin a pujar al cel. Esper que ens hi re-veurem Voste i jo, pot ser a no tardar (?) Ben afma sempre

Maria- Antònia

58

Lluchmajor 3 Desembre – 1952

“Ave Maria Puríssima
concebuda sens pecat”

Benvolgut amic Duràn:

Deu li pac la seva condolencia i les seves oracions per l'animeta del meu caríssim germà Toni. Vostè qui ens coneixia a tots dos ja pot pensar com m'ha afectada aquesta mort. El difunt no era simplement *un* germa; era per dir-ho així *un altre jo*. Ambdós verem la llum en menys d'un any; (onze mesos i alguns dies separaren no mes la nostra naixença). Quedàrem a la primera edat orfanets de mare. Ell que era el mes grandet, recordava no mes haver-la vista morta. Jo, ni morta ni viva. Passàrem la nostra primera infància cuidats per una tia padrina, germana del nostre pare, que ens estimava en deliri, com si fos ella que ens hagues posats en el mon. I així com ens assemblavem molt de caracter, compartint a tot-hora els jocs infantils i les carícies i ensenyances de la tia, arribarem a compenetrar-nos tant que la nostra compenetració i afecte mutu dura tota la vida.

Ara figuris la meva impressió, quan dextat el llit a on m'havien detinguda les xacres de la vellesa i volant amb els altres a Ciutat avisats de la gravetat del malalt, ja sagramentat el trobàrem en plena agonia, ni sols es donà compte de la meva presència. Aterrada, no vaig poder fer mes que aplicar-li el Crucifix a la boca, senyar-lo amb Ell repetides vegades i quedar-me allà a la vora, pregant de tot cor i esperant (encara!) una reacció una revivalla que ja no es produí. Deu l'hagi acollit en sa Misericordia, tan bo com era! tan cristià! I ens reuneixi eternament en el cel. Amen.

Jo seguec molt envellida, física i mentalment. Es tot natural amb els 83 anys cumplits i els contra-temps de la vida, que com ens ensenya la fè, son ordenats per la sabia i amorosa Providencia de Deu, pel be de les nostres animes i cal aprofitar-los per la gloria eternal.

Preguem un per l'altre, que pot-ser V. i jo la tenim ja ben aprop.

- *Afma en Jesús*
Maria-Antònia Salvà
Lluchmajor (Mallorca)

59

{Carta a Llorenç Maria Duran} Lluchmajor 6 de març – 1953

Sr. D. Llorenç Maria Duran Inca

Benvolgudíssim amic: Del llit estant a on fui viaticada i Extramaunciada el pasat dia 21 de Febrer i avui seguec encara amb un peu dins la fossa com aquell qui diu: m'arriba com punxada dolorosissima la nova del traspàs del seu boníssim i estimadíssim Pare que Deu tingui, un dels meus millors amics de tota la vida preclaríssim poeta i a mes un Sant com tots sabem. Pot ser ens hagim de donar l'arreveure definitiu en terres millors.

Entre tant rebin tots Vostès el condol mes intens amb la seguretat de que la seva lletra tan sentida i amical m'ha feta plorar com una Magdalena.

Tinc una fortíssima bronco-pneumonia qui no m'arriba a passar i avui primer divendres de Març m'han portada novament l'Eucaristia a casa. Preguin per mi amb la seguretat que ho fa de tot cor per l'inoblidable poeta la bona amiga de tots Vostes.

Maria-Antònia Salvà

60

{Felicitació de Nadal dirigida a Llorenç Maria Duran}

Santes i joioses festes de Nadal i cap-d'any amb el preat record del seu inoblidable pare.

Maria- Antonia
Lluchmajor 23-XII- 53

Cartes de Miquel Duran a Maria Antònia Salvà (1947-1952)

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Francesc Lladó i Rotger¹

Aquestes cartes són la continuació de les que presentarem a les comunicacions de les X, XI i XII Jornades d'Estudis Locals dels anys anteriors. Remetem el lector a aquelles comunicacions, especialment la primera, tant pel que fa a la introducció i contextualització com a la bibliografia. En aquesta edició presentam també una altra comunicació amb les cartes de Salvà a Duran que es corresponen a les de la present.

Les missives que mostram en aquestes jornades van de 1947 a 1952 i són les darreres que s'escrigueren, car Duran va morir el 1953. Les cartes de Duran es troben a la Biblioteca Lluís Alemany del Consell de Mallorca.² Aquest darrer bloc ha tengut unes certes dificultats de transcripció, atès que Duran, que ja no escrivia gaire bé, ha anat envellint i té una escriptura cada vegada més difícil, car, a vegades, es deixa síl·labes que oblida d'escriure o d'altres repeteix paraules sense adonar-se'n.

Les cartes estan caracteritzades per l'avançada edat dels dos corresponsals i per l'acostament de la mort que tots dos esperen com a porta per anar al cel. Un tema recurrent són les malalties i també la mort del éssers estimats que ell relata a l'amiga. Ell pateix d'asma o ofegor, com diu ell, i també és víctima de constipats i d'inflor de peus i cames. Li conta la mort de la seva esposa i la de l'amic Miquel Ferrà.

En aquesta darrera ens assabentam que Duran va visitar Ferrà a la Clínica Grau, el qual també era, segons diu Duran, amic de Ferrà. També comenta el moment que va conèixer Ferrà, que fou el 1897 quan Duran era corresposnal de la revista *Mallorca* Domicinal, que dirigia el pare de

¹ Doctor en Filosofia per la UIB.

² Volem agrair tant a la família Duran com a la Biblioteca Lluís Alemany del Consell de Mallorca la possibilitat de publicar aquestes cartes.

Miquel Ferrà. Parla també de com enyora Ferrà i convida Salvà, que és a Alcúdia, que vagi al Morer Vermell, on ell estiuja, per poder parlar llargament de l'amic mort. Finalment, parla de l'homenatge que els amics volen retre a Miquel Ferrà i de com preparen l'edició de les poesies completes d'aquest.

Duran manifesta que el que més desitja és “tranquil·litat per preparar-se per morir”. Parla dels seus néts, diu que ha fet un vou-veri-vou a la seva néta i conta, orgullós, que la major de les nétes coneix la nostra literatura i escriu perfectament la nostra llengua. Les cartes també contenen comentaris sobre els premis que rep Duran en la seva vellesa per composicions en català, malgrat el mal estat en què es troba la llengua catalana. Un dels premis és al Certamen Literari de Palma. Duran li conta com va anar a rebre'l amb el gaiet i el públic assistent li va retre la més llarga ovació de la nit. Comenta a l'amiga que tot l'èxit que ha tengut el deu a Salvà, Ferrà i Costa. També aconsegueix un premi al Certamen Marià amb els *Goigs a Maria Assumpta*. Duran dedica tres poemes a Maria Antònia Salvà. Li demana per publicar-ne un al *Correo de Mallorca* i també els cedeix per una pàgina que el diari *Baleares* dedica a Inca i en la qual surt una entrevista a Duran en la qual parla de Salvà. Li comunica, com una notícia extraordinària, que a la ràdio de Barcelona han recitat poesies en català de Salvà, Duran i Guillem Colom. També li conta els homenatges que li reten a Inca en la seva vellesa: el del Círculo de Arte y Cultura de Inca, el del Cercle d'Obrers Catòlics, al qual assisteixen, conta, Joan Pons, Guillem Colom i Francesc de B. Moll. Maria Antònia Salvà hi envia un sonet i la seva adhesió a l'homenatge. A més, conta a l'amiga que l'Ajuntament d'Inca féu un acte per entregar llibres als alumnes de les escoles al qual ell va assistir. El feren pujar a l'escenari i també li feren un llarg aplaudiment.

Els estius, com de costum, Duran va a estiuejar al Morer Vermell, on rep i escriu les cartes. Dóna gràcies a Salvà per la correspondència i pels versos que diu que li ha “adobat”. Li agraeix, així mateix, l'enviament de “Cel d'horabaixa” i de “Llepolies i juguines”, i elogia el fet que ella tengui “tantes flors badades quan el sol declina”. També li confia que torna vell i que ha perdut tirada literària i ha oblidat l'ortografia. Per això, comenta, escriu tan malament i no té coratge ni ganes de fer esborrany, car, a vegades, les cartes li surten pitjor que si les fa directament. Necessita dos dies per fer una “mala carta” i abans feia un article per a *Ca Nostra* en dues hores. Així mateix conta a l'amiga que, a causa de la seva vellesa, els seus fills no el deixen anar tot sol a Palma. Finalment hi ha un altre tema, que és l'edició de diferents goigs que també han de menester censura. Parlen concretament dels goigs de Sant Josep de Duran, dels de Santa Catalina Thomàs de Salvà i també dels de l'Assumpta.

Duran envia a l'amiga les seves darreres poesies, que possiblement no estiguin recollides a volum i que incloem perquè siguin conegudes. N'hi ha una de dedicada a la mort de la seva muller, una altra a Sant Francesc, una altra titulada “Per la modèstia cristiana”, la nadala “Tot per Jesús infant” i, finalment, una en agraïment a Maria Antònia Salvà.

En fi, unes cartes que ens indiquen l'activisme de Duran malgrat la seva vellesa i la tranquil·litat amb la qual espera la mort. Unes cartes ben sucoses que ens permetran una visió d'Inca i Llucmajor d'aquells anys, i de la vida quotidiana de Duran i Salvà.

Conclusions als dos epistolaris

Les podeu trobar a la comunicació “Cartes de Maria Antònia Salvà a Miquel Duran (1947-1953)”, inclosa en aquestes mateixes Jornades.

CARTES

38

Inca 26 Mars de 1947
Ave Maria Puríssima

Estimada donya Maria-Antonia:

Des de que vaig rebre d'En Moll el tom de “Llepolies juguines” tenia l'intenció de felicitar-la pel tal aplec, que m'ha agradat molt per haver sabut poetisar temes tant sencills com nostres.

Pareix que V. té les delícies en fer brillar les coses petites, com Sant Francesc que si trobava un insecte enmig del camí el posava a la vorera perquè el cominant no el trapitxàs.

El fulletjar son llibre lo primer que sa nota és que conté poca lletura, com V. mateixa fa notar al pròlec. Pareix que hara està de moda. En la llibreria reben llibres per la venta que posen molt de paper i poca lectura.

Recort haver lletgida una poesia de V. molt bella que parlava que un amo i madona que l'obcequieren amb fruita, i que jo no he sabuda veure al tomet. Jo trob que tot [el] que fos de manjar podria anar incluit a l'aplec.

Perdoni la meva franquesa que si no fos tanta no tendria confiança per dir-li res.

Supòs que sabrà que'l “Correo de Mallorca” ha organitzat un concurs literari i que sols destina un premi a la poesia. 250 pesetes al millor sonet i escetics al que sien aguantadors.

Estaria be que jo presentàs el sonet III que li vaig dedicar? No me he cregut amb autoritat de fer-ho sense el seu permís. Crec que sempre tendria un escetit.

No recort que hagen ca[m]biat impresions sobre la operació que ha hagut de sofrir nostro estimat Ferrà. La primera notícia que vaig tenir va esser per una obrera nostra, Na Magdalena Adrover que al mateix temps va esser operada. Precuntat si era bibliotecari [el] tal Ferrà va sabre que era l'amic meu. Com ella deixà la clinica primer volgué pujà a saludar-lo i en quedà encantada del cas que li va fer En Ferrà, de la seva cultura, del seu posat, fins li recità de memòria un sonet meu. Des de llavor[s] jo he vist en Ferrà i me digué que havia quedat molt bé.

Na Magdalena Adrover és aficionada a la literatura mallorquina, ha llegit el meu volum el den Ferrà, Costa i el deVoste.

Tenen res denou per devers ca-seva? Jo fas vots perquè tenga amb tots els seus unes festes de pasqua florida plenes d'alegria i felicitat. La meua muller entrada d'ivern caigué amb gran debilitat, però ara ja s'ha refeta bastant, jo en la meua croseta i fumant trompatilla tresc la vila, tir enrera als 81.

Cordialment
Miquel Duran

{Hi ha un full amb un poema imprès de Miquel Duran amb el títol de “Tot per Jesús infant” dedicat “A tots els qui han ajudat amb treballs i donatius als certàmens de Betlems organitzats en nom de L’Harpa d’Inca.”}

TOT PER JESÚS INFANT

Un bell villancet voldria
Glosar amb gran devoció
Per fer content l’Infantó,
Fill de la Verge Maria.

Alabar la fantasia
dels Betlems dels concursants
i la gràcia dels donants
premis amb bella alegria.
Saludar les jovencelles
Que cantaven pastorelles
Al festival adhient.

Dotze anys n’hem feta memòria...
Per Jesús l’amor i la glòria
I per tots l’agraïment!
1947 Miquel Duran

39

Inca 10 setembre 1944 {Pel context ha de ser 1947}

Ave Maria Puríssima

Estimable i estimada donya Maria Antonia: En primer terme la salut per la festa del dolcíssim Nom de Maria, que desig que passi amb tota falicitat possible en aquest món amb companyia de la seva amable família.

Jo ja sabia, pel Pare Caldentey, que V. pro[va]blament aniria a Alcudia amb motiu de la fundació d’un Patronat que presidia la seva Naboda. Cabalment tal cosa estiga en la sona nostra, la veuen de nostra residència del Morer Vermey.

Jo ha[u]ria anat aquells dies a Alcudia per saludar-la i canviar impressions sobre tantes coses esdevengudes per nostre esperit i idealitat, però aquells dies no podia deixar la meva Esposa que per la salut viu al Camp. Na Maria la filla té estar en la llibreria, i si més tard vaig anar a la plage va esser els dies que Francisca la cuidà que va venir a Mallorca a pasar una temporada.

Ha tenguda una gran satisfació per V. que el Sr. Moll haja pogut sens dificu[li]tats edita la seva intensa obra literaria. A més del que puga cuidar en nostra llibreria en la venta dels seus volums jo vull figurar com a subscriptor, per això escrip a l’editor.

Dony[a] Catalina Costa i son fill Mn. Joan me mostraren gran satisfació de poderla tenir en sa companyia tres dies i que V. preguntas per mi si ja era anat a Alcudia estivatjar teng un motiu més d’agraïment pel seu interès.

La meva Esposa Maria ha millorat molt aquest estiu despres de l’hivern que la tenguerem molt mala, la qual li envia les més cordial[s] expressions. Saludi de part meva tots el[s] seus. Son amic que l’encomana en les seves oracions com ell heu farà perque tot li vaja be en Jesucrist.

Miquel Duran

Miri que he fet per la modèstia cristiana. No crec que sia bona per publicar-la, les atlotetes me pegarien. {Adjunt hi ha el poema de Duran “Per la modèstia cristiana” manuscrit per ell mateix.}

Mai Salomé amb sa guirnalda
de rica grana
fou gentil com el lliri
de l’humil prada.

Oh tu dona formosa
de gràcia innata
no vulguis coloraines
de fora casa.

Creu-me. La cara neta,
fresca i afable.
candor i cenzillesa
i bona parla.

Son belleses autèntiques
que a Deu agraden
l’home bo enamora
perque son castes.

Un gran pressupost porten
nines i dames
d’essències i mixtures
que son molt cares.

Contesta la decència
son pompes vanes,
molt manco costarien
les faldes llargues.

El Bisbe de Mallorca
ordes té dades
no vol en les esglésies
dones sens managues.

Al Vaticà de Roma
—on manda el Papa—
no deixa entrar les dones
sens vestir calces.

Miquel Duran

Inca 1 Dbre 1947

Estimada Maria Antonia:

Li escrit per donar-nos el condol per la mort de nostre comú amic delectíssim Miquel Ferrà. El vaig visità a la (clínica Grau amic de Ferrà i parent meu) el dia que feren el funeral-homanatge a Mn. Costa, altre amic estimadíssim. Vaig pensar en vós, però no vaig saber a on trobar-vos i frisava perquè essent dijous anava totsol i volia partir prest. Ara a canostra no volen que vaigi totsol a vera vila.

La esposa de Ferrà el me dixà veure per que sabia lo molt que ens apreciavem. Ell se alegrà de la visita dient-me que estava content de me visita. Me allargar el bras i li vaix besà se mà efusivament. Me digué que havia corregit el meu sonet pel llibre de Montse[r]rat i [que] passàs per can Moll que tenia un exemplar del llibre per mi. La seva esposa li feia senyes que no parlàs i jo vegent això me vaig despedir, tornant a besant-li les mans. Al sortir me vengué un raig de plor que la bona enfermera, sa esposa, tengué que consolar-me i me acompanyà en totes les escaleres fins a baix donant-me el bras. Me han dit que el va servir durant la malaltia amb una delicadesa admirable.

El disapte que morí ben dematí una veinada seva i amiga nostra ens telefonà la seva mort. Al capvestple jo amb na Maria hi anarem i casi tot el temps vaig està en sa família. Mes tart comparueren els amics literats. Vaig pregunta per Vos i me contestaren que dies abans l'havieu visitat.

Nostra amistat comensà devers l'any 1897 degut que jo era el corresponsal de Mallorca Dominicana que dirigia son Pare Bartomeu. Moltes vegades vengué a Inca a pendra part en velades i festes que jo organisava i en qualsevol lloc que ell estàs sempre em tengué una corresponde[n]cia amigal. Molt tent que agrairli pel despendriment que ha tengué amb mi, si heu tenia que escriura ompliria moltíssimes quartilles.

Molt agradria fer-li una poesia però he perduda memoria i no fas res de bò, el sonet que vaig fer per Montserrat no podia passà, pregaré per la seva animeta.

No vaig anar al funeral però li vaig fer celebrar una misa.

Me he alagrat molt que als seus amics li facin un homenatge i vulguin editar les seves obres. I la seva obra literaria com va de suscripció? Per paga ara estan distrets els amants de nostre[s] lletres en altres suscripcions que potser que una faci mal [a] l'altra.

Me encomani a Deu que també heu farà per vos vostre antic amic que us estima en el Senyor. Saluts als seus.

Miquel Duran

Inca 10 de febrer 1948

Estimadíssima en Crist: Tota ma familia està agraida de V. pel contingut de la seva carta de condol i confortable per la mort de ma volguda esposa, que hem lletgida en familia entre llagrimes.

Com V. ja sabia per les meves cartes que fa estona que anava malaltisa i els metges la anaven apadasant. Cref[i]en que encara la adobarien altra volta. El dia abans estava axecada com sempre, dia 21 el metge la trobà capficada i ens digué se pod confasar i el capvespre ja diré si es necessari viaticar-la. Sobre les dues del capvesple la monja que la guardava ens digué: se mor! I dins cinc minut[s] moria mentre rebia la Extremaunció. Per la Puríssima havia combregat.

En cap dels meus morts me ha causada tanta impressió ni m'ha causada tanta pena, que jo atribuesc a la meva vellesa. Les meves filles me abressen i me diven mon pare no ploreu i elles ploren mes que jo. Coranta anys en viscut plagats com esposos i els deu derrers que els meus fills ens ha[n] retirat al descans sempre hem estat junts i mai ens deixaven. Feiem el mes de San Josep, el mes de Maria, el del Cor de Jesus, a ella li agrada lletgir la vida dels sants etc. etc....

Mos infants a ta falda regalada
s'adormen amb gentil vaciadura,
en ton bell nom hi troben la dolçura
que'ls falta de sa Mare malguanyada.

Que bé ha cumplit aquest programa espiritual!

Desde el seu reonet a on estava ella mandava les feines de la casa i l'amiger del camp venia a pend[r]e les ordes sobre lo que convenia fer, quen per cert manda[va] be i era oportuna en les seves coses.

Tots els de familia estan agraits a V. pel[s] sufragis que ha oferit per la seva ànima. V. no me deu cap carta ja me don per satisfet de la correspondència que V. ha tenguda amb mi i preg a Deu que le hi pagui jo ben poc valc i ben poc mereisc

Cordialment en el Cor de Jesus.

Miquel Duran

[Aquesta carta va acompanyada del recordatori de la mort de l'esposa de Miquel Duran Maria Coli Pujol.]

42

A ma volguda Esposa Maria Coli Pujol Al cel sia

Vos foreu, oh Maria, gentil cunyada
i mon consol d'amant i casta esposa...
filles me dàreu, belles com la rosa,
jo fill que encobeireu refiada.

Qua[ra]nta anys passat[s], muller amada,
de la vida hem sofert la trista prova...
res ha pogut turbar la nostra glosa
perque el reny topava en la besada.

Bella cosa és amarse en sencillesa
viure un per l'altra en blanca vellesa,
que pel feixet dels anys és benaurança.

Mes, la mort és venguda silenciosa...
ai! Me ha robat la joia més gelosa,
deixant-me amb gran tristesa d'enyorança
Març 1948

Miquel Duran

[Dins el mateix sobre hi ha una foto d'un home amb una nina petita.]

43

Ave Maria Puríssima
Alcudia 16 joriol 1948

Estimada en Crist: Desde ahir som al morer Vermei d'Alcudia. Des de nostra casa veim no molt enfora la casa patronat de Lluchmajor. Si enguany com l'any passat havia de venir a Alcudia mos agradaria sabreu, porque si vostè heu trobava be, en[s] podriem veure per canviar impresions sobre tantes coses nostrades i [del]car amic mort de grata recordació.

Ha venguda per estar un mes en la nostra companyia, Na Francisca amb el marit Alfret Canals, una minyona encantadora. Na Francisca completament re[s]teblida de se arriscada operació.

Els me han dit que el radi de Barcelona, recità tres poesies de mallorquins. Casa pagesa de Vostè, Flors de Metler, meva i una altre d'En Colom.

Tots els meus la saluden codialment.

Son amic que l'estima, té molts de motius que té per estima[r]-la en tanta correspondència que hem canviada i tant de vers que m'ha adobats.

Miquel Duran

P. D. Dia 16 de joriol som [a] Alcudia, fetxa d'aquesta carta que no vaig tirar al correu, comptant si seria oportú per les molesties que li puga causar, que [la]consider ocupada en el edició de les seves obres, però ahir vaig visitar donya Catalina Costa i son fill sacerdot, vaig dir que escriuria a Vostè i ell men contestava que digués a V. que abceptàs la invitació que li tenen fet[a] de venir a Alcudia. Me regalaren el numero de "Cristiandad" dedicat a Mossen Miquel Costa. Acab de lletgir el seu treball que me ha agradat ferm per les evocacions que hem fa bastant semblantes a les meves en la conaguda del poeta excels.

Miquel Duran

44

Inca 14 octubre 1948
Ave Maria Puríssima

Benvolguda Dª Maria Antonia Salvà:

He rebut el llibre de poesies "Horabaixa". Quina sorpresa més agradable! Ignorava que se publicàs tal volum, ni que tengués tantes flors badades quan el sol declina que hage pogut fermar tant bell volum. Sols conaxia algunes que V. me havia enviades que quart amb algunes de Ferrà. Jo no sé com agrair tantes de atencions de la seva bondat per la materialitat del volum per esser un del[s] tirats en paper de fill, per la joia del seu valor espiritual, i sobre tot per la dedicatòria coridal d'una amiga santament efusiva.

Voste com sempre. Temes humils de la terra baixa que els altres poetes no hi sabem agafar res. Vostè dels adagis i tretes vulgars les sab er[r]adonir de tal manera que en surten roses hufanes i clavell[s] de tota mena. La felicit en tota l'anima pel nou èxit, que veig de tota la prempsa se n'ha ocupat en forsa d'alabances.

Tenia feta una poesia del amic Ferrà. Vaig visitar, en la meva filla Maria, a Na Catalina Ferrà i entre moltes coses, me digué que En Pons havia preguntat si sabia cap poesia que ell no conegués. Jo he enviat a Na Ferrà la meva. Supòs que si és per publicar en Pons la corregirà. Po[s]teriorment un jove de Binisalem que ha dit que se feia un llibre que tenia que està llest pel primer aniversari de la seva mort. Si sempre he estat aïslat dels amics poetes, ara sense el bon Ferrà hi estaré molt, molt més, si no fos per V. que té l'amabilitat de escriu[re]-me amb unes cartes tant estimades per mi no sabia res de nostres amics.

Me vengué ben denou que el seu germà hagués estat viaticat, però que ja està bo i pinta un quadre en moltes figures, el salud de part meva dien[t]-li que desig que Deu li doni salut per poder pintar moltes figures de l'art religiós.

Si la seva naboda Pepa ha tenguda una malaltia que tengué sa mare, no totes les dolencies d'herencies se repateixen. El meu padrí meternal que morí d'aufagó, i en tanta descendència com va tenir jo solament som esta l'hereu de aquesta malaltia, que com més vaig envellint es més aguda i apenes si puc dormir per falta de respiració.

No s'ha de enfadar per que "Cristiandad" hage posat en tinta vermella el titol de la seva crònica. Tots els títols d'aquell número estaven en vermell, i fent una abcenpció hauria estat un agravi per vostè si els haguessen possat en lletra negra. Cosa que no varen fer, ni devien fer-ho. No s'ha posada en redicol porque no partia de vostè, sinó de la direcció del què confeccionava la revista, això salta a la vista. Un altra que no fas estada V. hagués considerat que era un obsequi

que li feien. Mossèn Juan Bennassar i sa bondadosa Mare, me digueren que si li havia d'escriure li digués que ells pensaven igual de mi respe[c]ta en això.

La crònica de l'amistat amb Mn. Miquel Costa la trob deliciosa. L'impresió que li feu veure publicada la seva primera poesia per un poeta de l'altura de Costa, la compreg molt bé i li de-cantàs el dormi[r] els satisfà. Jo que no tenia l'amistat de família com vostès vaig experimentar la mateixa satisfació al publicar-me "plan d'amor" després de haver-la lletgida a la tertulia de C'an Sureda, un dia que hi assistia el Bisbe Campins. Per casualitat me vaig topar en la Roqueta que l'havia copiada de una revista que dirigia el canonge Miralles, mes tard B. de Mallorca. Quina sorpresa! Heu veia i no heu creia. Quin temps aquell!

Diu que fa temps que va elisa literariament jo crec que és degut a la vellesa com diu vostre. Es que és tal el seu desig que no gosa deixar la ploma, a pesar de haver publicat un "Horabaixa" tant garrir. A mi me passa lo mateix fins he per[du]da la ortografia i per fer una carta teng de fer borrador i a vagades me surt més malament que el de fer[-la] en primera intenció, sempre estic cercant coses i escrits que he perdut i no sé a on els he posat. Ara fas un[s] goigs a Maria Assumpta comensats a principi d'agost, encara no estan be així com voldria.

El retrat que ha trobat dins la carta és de la meva neteta catalana a qui he fet el vou-veru-vou que veurà. Veurà la cara joliva que treu i això me ha mogut a fer-li aquest obsequi. El jove que el sosten és en Miquel, fill de Llorens, que també viu a Barce[lo]na estudiant de llicenciatura d'Historia Natural.

El retrat de la nina és fet al seu mig any.

Res més, per part meva, no té ne[ce]citat que me contesti que no vull que perdi temps per causa meva.

En tota la efusió del meu cor en Jesucrist.
Miquel Duran

45

Inca 27 maig 1949

Estimada donya Maria Antonia i també inolvidable, seran pocs el[s] dies que no tenga un recort per V. i sa família. No creurà la alegria que he tenguda de rebre carta seva. Pug dir que l'anyorava, si jo no li escribia era per no obligar a contar-me i tenia el mateix ància de rebre notícies per veure com campava.

També li [ha] arribat el cas que me ferem a la "Sala Augusta". Quan el públic va veure que me aixecava amb el gai[e]tet ma fan una ovació la més llarga i entusiasta de la festa. El Sr Pons i altres del jurat vengueren dar-me la mà per pujar l'escalinata i me presentaren el Sr. Bisbe que les principals autoritats de Mallorca constituïren la presidència i segurament no sabien que jo existís. Posat al meu lloc encara seg[u]ia llarga estona l'aplaudiment expontani. Aquest distingit i nombrós públic me coneix a mi? Tot a la glòria de Deu, sense Ell no podem fer res de bo. Deu me perdoni l'atreuiment que he tengut per que veritablement omplí mon cor d'alegria i mes quan no heu esperava. D'aquest èxit les toca la major part a vostè a Sr. Ferrà i Mossen Miquel Costa me han manat per la mà en les seves correccions que en tant gust han fet a mos pobres treballs.

La premsa també s'ha [fet] eco, sobretot la Almudaina.

Jo vaig anar a Ciutat acompanyat de Llorens i d'una neta filla seva que té 16 i es tant alta com son Pare, perque Na Maria es a Barcelona. D'ençà que morí sa Mare no me deixen sortir d'Inca totsol.

Si que teng idea de la satisfació de vostre el verure-me premiat en un[s] goigs dedicats a l'Assumpta de Maria. Calque cosa ha de valer el temps consagrat en una correspondència espiri-tual que ha fet vibrar nostres cors amb sentiment i idees dins una netedat exemplar i casi sempre en un fons de poesia certa. A mi sempre me interessen les coses de vostè, però a vegades no me [he] trobat digne interessar en vostè i ara com que ma sia una necessitat.

Escep amb satisfació la felicitació que em donà de part seva i dels plorats amics Ferrà i Costa que veritablement me estimaren. Quant vaig anar en na Maria filla, a visitar Ferrà de cos present molts dels seus amics me deien En Miquel us estimava molt.

En una altra correspondència li contaré petites anedotes sutceides amb Mossen Costa que ara ja estic cansat.

Ah no hi pansava! Ja me havia dit en Colom un parei de vegades de jo anar a recitar poesies a Caseva. Ara davant en Llorens, me he repenit i mon fill li digué ja [li] dirà coses. Li dig això perque un dia Vostè me'n parlar. Si ve el cas vostre que estiga enterada per si [h]o feia. En la seva vellesa no deu estar per cançons, com jo tant poc hi estic. De totes maneres no faré més que presidir.

Ara a Inca també tracten [de] fer-me un homenatge. Me cregui estic bastant malalt l'asma au-menta de dia en dia i estic bastant trist després de la Mort de la meva esposa. Era tant bona! Tant cuidadosa de les coses, sobre tot, de les [que] perteneix[i]en a mi personalment.

No contest a molts d'estrems, de la seva Bella carta que me [ha] alegrat que vostè i son Germà Francesc si [en] estats malals ja torni[n] estar re[sta]blits.

Li dic tot això, lo més que desig es tranquil·litat per preparar-me per morir.

Perdoni de la mala redacció de aquesta carta, i ja heu sab el primer que morí preguí al Senyor a Maria Verge pe[ll]s qui encara queden per la terra.

Son amic cordial en Crist.
Miquel Duran

P. D. Escrita la carta ha quedada damunt la tau[la] per anarme'n al llit a suar un costipat un poc fort alguns dies.

Don Joan me ha enviat 250 pesetes per l'escrit i un diploma molt bell. El premi era 500 ptes i les nos hem repartit. Son autor es un jove [de] Binisalem que promet molt, els seus goigs tenen sis estrofes en pensaments poètics, els meus una vintena d'estrofes i me fan[?] damunt la historia i la teologia i com hi ha molts de parers diversos, he hagudes de fondre i separar moltes estrofes, es el treball que m'ha costat mes pena.

He escrit al senyor Pons que li passàs el papé[r] de vidre i supri[mi]s estrofes si el criteri equili-brat[?] ho trobàs convenient.

Ara en Llorens degut a la baixa de el paper està determinat [a] reeditar *Flors de Roella* afegint-hi les composicions noves que heu valguen.

Sempre son amic cordial
Miquel Duran

[Aquesta carta du, dins el sobre, el poema que posam a continuació i que és una mica diferent del que havia enviat abans Duran en una carta a part amb una foto.]

*A la meva Esposa Maria Coli Pujol
R. I. P.*

Vos foreu, oh Maria, gentil cunyada
i mon consol d'amant casta esposa;
filles me dareu velles com la rosa
i jo fills que encobeires encantada.

Quants any[s] han passat muller amada,
De la vida sufrint la trista prosa...
Res ha pogut turbar la nostra glosa
per que el reny ha topat en la besada.

Bella cosa és amar-se en la vellesa,
Viure un per l'altra fins en l'avidesa
que per feixet del[s] anys son alegrança

Mes la germana mort, silenciosa,
ai, m'ha robat la joia tant gelosa,
i deixant-me en tristeses d'enyorança.

Miquel Duran

46

Dª Maria Antonia Salvà

Estimada amiga: Teng el gust d'enviar-li els goigs que foren premiats. No escrip llarg per que estic molt enfeinat i al Morer Vermey de Alcudia ja me reglamen. Un altre dia editaré els de Santa Catalina com els teng tots jo supòs que sortí d'En Ferrà la seva suspensió ara la festa ja es passada.

La saluda cordialment son amic i servidor
Miquel Duran Seurina
Inca 9 d'agost 1949

[Amb aquesta carta, que és una targeta de visita, hi va un full imprès amb els goigs a Santa Maria Assumpta de Miquel Duran davant i amb la música de Jaume Albertí Ferrer darrere]

47

Inca 13 d'octubre 1949

Estimada donya Maria Antònia Salvà:

Vaig rebre la seva carta de felicitació per la publicació dels goigs de Santa Maria Assu[m]pte en el Morer Vermey d'Alcúdia.

No sabia que hagués estada malauta. Preg a Deu per la compl[et]a millorança. Jo també estic malalt i me paseig i fent bona cara. A l'aufagó, ara he plegat un costipat de pit que teng por que no sia la darrera malaltia, me han vist dos metjes, puis teng les cames i peus inflats. Per lo que puga esser convé estar preparats. Molt me agradaria visitar-la, però per tot me han d'acompanyar perque no tenga novetat.

El Sr. Bisbe se ha dignat concedir 100 dies de indulgència als qui lletgieren o contarien el meus goig[s], esperant fer dins poc temps una segona edició a on anunciarien les indulgències.

Segons el meu sensor, Mossen Andreu Caimari, el Jurat no ha calificat be els goix[s] en els meus goigs devien donar el premi i no l'assetzit. Ell me diu que presentar al certamen Marià i no meresqué del *docto* jurat ni una menció onorífica. Jo estic amb [el] a Senyor Caimari, perque de [els] goigs de Gelabert no direm res, a pesar que aquest novell és una esperança, sols diu paraules hermoses però sense conceptes. Guant se tracta de un himne religiós ha de tenir bells conceptes un poc d'Història i quan se tracta de l'Assumpta, demostrar de la seva incorrupció. Mossen Costa nostre millor poeta, no va fer res pobre de conceptes.

Diu Mossen Caimari en la seva carta que no dona la culpa al autor que cada qual ha fet lo que ha pogut, sino al Jurat que ha demostrat una falta [de] cinceritat lliteraria que fa plorera.

A Alcudia, anant a missa me convidà a berenar donya Catalina Costa que vaig acceptar berenant me digué que volia conèixer les meves filles. La visitarem ma filla Maria i neta Maria, una nina de 16 anys més alta que el Padrí i pel seu modo d'esser es molt Durana, ja coneix nostra literatura i l'escriu perfectament. En donya Catalina parlarem de Voste i ja sabia de la seva mala[l]tia.

Cordialment en Crist son vell amic.
Miquel Duran

48

Inca 4 de febrer de 1950

Estimada donya Maria Antonia Salvà. Na Maria Más me telefonar dient que era [a] Inca i que vendria a veurem, però se entornar sens visitar-me. Jo vaig suposar que me duia noves de V. sa Mare me ha dit que l'env[i]aren a demanar.

Li envii un ex[em]plar de la segona edició dels goig[s] de Maria Assumpta. La primera edició té faltes de ortografia, estan mal centrat el motlo i els blancs mal repartits. Ara crec que han quedat be en tot sentit. El senyor Bisbe, que era a Inca, fent la visita pastoral, li vaig enviar 10 exemplars i he sabut que quedà ben content, fins va dir *En la Sala Augusta le apla(ud)i(er)on mucho*.

Supòs que V. està mes be de salut perque he llegit que recità en public una poesia que ha feta al Rei en Jaume III. Jo teng un costipat fort i no vaig a Missa el[s] dies feners que era tota ma alegria, sino que [he] estat dos diumenjes sens anar-hi.

Ja sab que l'estima en Crist son amic cordial.

Miquel Duran

En la primera edició varem tirar sens que ves les derre[re]s proves.
[Adjunt hi ha un full amb els nous Goigs de Santa Maria Assumpta.]

49

Inca 9 de mars de 1950

Estimada donya Maria A. Salvà

Me ha vengut ben de nou la noticia de la mort del seu germà don Francisco, puix sabia per Vd. que anava pintava. Si per tots els de sa família ha sigut una sentida perdua, pens que serà més per V. que tota sa vida ha[n] conviscut plegats.

De part meva faci la bondat de donar el condol als seus fills, a don Antoni al seu germà, que [és] el que conec mes, i demés família.

El meu desig seria venir al funeral, però la meva vallesa a[i]xcosa, les mes de les vegades me ha [d']acompanyar, Maria la meva filla. Demà si vaig a missa, o altre dia li oferiré la missa aplican-li algunes indulgencies i la comunió.

La virtut i religiositat de D. Francisco, cal pensar de [que] és al cel o està en vies de salvació i això és un consol per qui quedam que prest ens tornarem veure entre el benaurats de la gloria. Així sia.

Son amic cordial que l'estima.

Miquel Duran

50

Inca 27 Nbre 1950

Estimada donya Maria Antònia Salvà.

En quinze dies me han fet dos homenatges. El primer en motiu de El Circulo de Arte i Cultura en motiu de comm[em]orar el primer aniversari de la seva fundació i El Circulo de Obre[r]s Catòlics per commemorar les nocces d'or, quina recenya supòs que ha lletgida amb una carta i bendició del Sr. Bisbe de Mallorca.

Per fer mon homanatge vingueren en Juan Pons i Marques, En Guillem Colom i en Moll tres autoritats literaris En Colom feu l'elogi de ma poesia i altres activitat[s] del esperit i en Pons lletgí un enfilai de poesies de Flors de roella i [uns] quants cants del poemet de Lluch (Ara he acabat [el] cant a les creatures). Reberen moltes adhesions sens que jo hagi donat cap passa ni res a negú per obtenir-ne. Mon homenatge ha estat ben rebut pel poble. Molts d'amics meus se

han quexat perque el Circulo del Arte no les havia convidats, despres de la festa he rebut més de una do[t]cena adhesions a ca-nostra.

L'Harpa d'Inca també hi va anar a cantar l'himne de la senyera.

Les autoritat[s] [h]i eren. La presidencia se formava de jo tenguent al costat l'Arxipreste de Inca el Batle[?] el President i els Pons i Colom i Moll.

En Llorens, mon fill, en nom meu lletgí el sonet que li envié.
Totes les senyors i senyores vengueren a saludar-me concluit l'homenatge.
En desig de veure-la se despedeix cordialment son amic en Jesucrist.
Miquel Duran

Moltesgràcies per la seva adhesió que per mi va esser de les mes estimades.
[Dins el sobre hi ha una estampa en blanc i negre del Ramon Llull de Joan Sansó i el poema que ve a continuació manuscrit.]

Agraïment a donya Maria Antònia Salvà

Heu senyides flors d'honor
A ma vida vuitentina;
Ara que en plena tardor
Mon esperit ja declina.
Jo us agraeix amb amor
Vo[s]tre gentilesa fina
El sentiment no domina
de no ésser mereixador
de les vostre alabances
i sent dubtes i recances
per la vostra pleitesia
sols us diré un sol mot
que és el compendi de tot:
"que per anar a Déu sia"

Miquel Duran

[A l'arxiu de Maria Antònia Salvà hi ha una carta del Círculo de Arte y Cultura d'Inca signada pel secretari en la qual es convida Salvà a l'acte. També Salvà conserva un programa de l'acte.]

51

Inca 4 de juny 1951

Estimada amiga Maria Antonia Salvà: Li don mo[l]tissimes gracies per la seva valiosa felicitació pel premi de la fè que'l Jurat del certamen de Palma me ha donat. Mai havia pensat poder obtenir a un premi ordinari i que aquest fos el de la fè. Un sonet a sant Francesc, remunerat en 500 ptes. Hi vaig anar per cobrar i nom de poeta dona fama i doblers.

Quina amiga que teng jo! La mateixa que l'amich Ferrà deia que era la dona més deliciosa que havia coneguda. A pesar del seu reuma dolor[os]issim ha tengut humor per felicitar-me. Gràcies! Gràcies!

Di[u]menge passat l'ajuntament d'Inca organitzà un festival en motiu de regalar llibres als alumnes de totes les escoles públiques i privades jo hi vaig assistir i me feren pujar a l'escenari, [me] daren un aplauso formidable degut al premi octengut a Palma.

Vengue a Inca el Director del Balear[es] a cercar notes per una plana dedicada a Inca a mi me demana una poesia ine[di]ta [i] li vaig donar els tres sonets dedicats a vostè.

Li haurà sabut greu? Cualque dia havien de sortir a rotlo. En una plana dedicada a Inca es molt natural que hi hagués una poesia [d']Inca.

Pregaré a Deu [que] aques[t] reuma do[lloros]issim sen vagi del seu cos comple[ta]ment.

Son cordial amic
Miquel Duran

P. D. Vaig dir a mon fill Llorens demanàs en Moll un[s] quans exemplar[s] per la venta de Maria Antonia i me contestà En Moll ja no fa llibres per dedicarse tot al Diccionari cosa, que m'ho confirmà Na Catalina Ferrà.

52

Inca 3 de joriol 1951

Esimada donya Maria Antònia Salvà:

Abans que V. me escrigués jo tenia un disgust que pensava en ma consciencia per lo que publicà el corresponsal de Balears de nuestra *estrecha amistad*, etc. Allo era una conve[r]sada particular i a mi no [me va] acudir que el corresponsal li daria publicitat.

Com pensava que V. tenia motius de estar disgustada de mi per la lliqueresa de ma llengua estava enfadat de mi mateix.

Llavors vaig rebre la seva carta tant afa[lag]adora per mi vaig respirà. Me felicitava pel meu escrit, lliterari, de poeta gloriós etc.

Es que la fruita de sa bondat és tanta, que rebota en tota cosa que esdevenga desagradable.

L'amic Ferrà, que tenga en la gloria, [deia] que les Beatrius i les Llaures eren les espiradores dels poetes i l'inspirada era vostè i per tant, que valien més que elles i que jo tenia [que] canviar el vers:

“Mes digna sou de la cansó selecta” i més si té en conta que sou un dó de Deu del cel baixada.

No sé qui degué corregir el vers del darrer sonet. Deia abans, “Mes digna sou de nostra poesia *floraixant*, ara diu “Mes digna sou de nostra poesia [paraula incomprendible]. Està molt millor basta recordar El Retorn i Horabaixa i algunes poesies fetes despres dels sonets que ara no recort.

No he publicat el sonet [de] Sant Francesc perque el Jurat se reservà el dret de la primera publicació. Els treballs en prosa no se lletgiren a l'acta del certamen, supòs que fan un llibre de tot.

He rebudes moltes felicitacions pels sonets dedicats a V. Es cercaven Balears per llet[gir]los alguns dies no es parlà d'altra cosa, i mes coincidint amb [el] certamen que jo era lloretjat.

Estit fet una calamitat quant veig que necessit dies per fer una mala carta quant en dues hores feia un article per Ca-Nostra.

Si ara sembla que [he] tengut un gran èticit en Sant Francesc, el sonet feia estona que el tenia fet i presentat a dos certamens.

Teng varies poesies en el fus que no se si acabaré si valdrà més repasar en tranquil·litat i sufrir l'asma que de cada dia es més aguda.

Molt voldria fer-li una visita els meus no volen vaja totsol i Lluchmajor es lluny i mes S'Allapassa.

El[s] amics del[s] goigs de Barcelona me han escrit que han fet un album de goig[s] tirat en paper de fill que hi han inglosos els meus de l'Assumpta per enviar al Papa. A Roma n'han fet molt de cas si havia de descriure tot el document o procés dels goigs nece[si]taria algunes quartilles mes. El Papa [ha] enviat la bendi[ci]ó apostolica al President i associats dels amics del[s] goigs.

Cordiament amb Cor de Jesús.
Miquel Duran

Sant Francesc d'Asís

Lema: Deus men el envià
Pobrissó en Deu poeta i alt cantor,
de cor ferit de divina Bellesa.
Vessa a gran broll sa cèlica tendresa
en les obres de Deu, son creador.

Tota sa vida n'és un cant d'amor...
en noms gentils alaba la Pobresa;
tot cantant posa en peu civil certesa
i el L[lop] esquerp amansa llur furor.

Mostra als cencills jovenets gloses divines,
I el[s] rossinyols amb ell canten matines
I aixampla al món sos brassos paternals.

L'estbatzer martirisa la carn nua,
mes, damunt el seu cos que s'estenua
posa el Senyor cinc lla[gu]es immo[r]tals.

Miquel Duran

53

Alcudia Morey Vermei Can Serol

{Posa "Inca" i després posa "no val"} 6 agost de 1951

Estimada donya Maria Antonia Salvà. Estorjava les darreres cartes a una capseta que guart la seva correspondència quant me trob an els goigs de Santa Catalina Thomàs.

Mirau me dic a jo mateix. Ara podria publicar-los sens dir res a l'autora i li donaria una sorpresa! Ara que entre els amic[s] dels goigs i unes quantes llibreries de Barcelona en puc col·locar uns 350, i sens pensar-hi més escrip al M. I. Sr. D. Sebastià Gaià Segretari del bisbat demanant l'legencia esglesiaística enviant el goig per un agent per més seguretat.

En un temps prudencial enviý l'agent al palau li diven que la lletra està aprovada. Falta aprobar la música. Vaig dur dinero per si havia res que pagar li diuen que no, i ja me escriuran.

Tal volta volen escriure a V. o com els goigs foren premiats en un certamen volen aclarar-ho.

En tot això me semblen que els goigs al palau estan contents que se publiquin perque son de Santa Catalina i de vostè. Si a Vostè li sab greu el meu anonimat[?] renunciaria els goigs de publicar-los, per la meva part procuraré que surtin una cosa ben feta.

En tota la efusió de la meva ànima som son amic amb Cor de Jesús.
Miquel Duran

54

Alcudia 10 d'agost 1951

Estimada donya Maria Antònia:

Avui ma filla Maria me ha duita una carta de la secreteria del obispat que diu que la lletra i la música i goigs³ de Santa Catalina Tomàs han sigut aprobat[s] per les comissions nombrades, sense dir-me una paraula de la seva propietat.

Al tornar a Inca procedirem a la seva confecció que jo ho vull encert[?].

Jo estim mes estar a Inca pero, que teng de fer? Ha vengut na Francina de Barcelona amb son espòs Alfret, una veïnada i una cosina i dues netes, que es com si digué dos angels. A tothom agra[da] veure les belleses de Mallorca.

Estic content poderli fer a V. aquest obsequi per agrair-li el cas que V. fa de les meves coses.

El seu amic cordial en el Cor de Jesús.
Miquel Duràn

3 Aquí hi ha el fragment [i la lletra han sigut] que sobra.

55

Inca 10 octubre de 1951

Estimada donya Maria Antonia Salvà:

Ja haurà tengut motiu de que[i]xar-se de mi per la tardant-se en confeccionà els goigs de Santa Catalina Thomàs. Es que hem tenguda molta feina a l'imprenta i tant mateix ha pasada la oportunitat de la festa de la Santa.

S'han fets treballs preparatius. Jo tenia l'aco[m]panyament d'En Samper li posarem però en Samper havia escrit sa música a un paper devant i de[r]rere i l'han haguda d'escriure en una cara i reduir-la perque no cabia al lloc que la vull posar.

He vist uns goigs fets pel foment de pietat catalana que [m']han agradat molt i els feré iguals.

Me digué V. que tenia una altra poesia Santa Catalina, l'envii [per]que crec que hi cabrà. Això sí, [l']hauré de [tor]nar, enviar al palau per la censura.

Esper rebre bones notícies de la salut de la familia Salvà. Cordialment son amic.

Miquel Duran

56

Encenguem la nostra llar
que quasi estava apagada.
Som a Nadal!
Cada ovella a son corral!
Sant Josep cerca posada
que va a neixer el Salvador
de la doncella Maria
com era profetisat
i de segles esperat.
Cantem villancets d'amor
Amb gran goig i alegria.
Molts anys i bones festes 1951

Miquel Durán

[El poema no du la lletra manuscrita de Duran, que ja devia tenir dificultat en escriure i només escriu la darrera línia i firma.]

Morer Vermei de Alcudia

Agost 23 de 1952

Estimada Dª Maria Antonia Salvà:

Els gogis de Santa Catalina estan a punt de tirar i li vull de[ma]nar [perdó] de la tardança que hem tenguda.

A la nostra impre[mp]ta [tenim] molt[a] de feina a fer un llibre fet per Llorens *El ingreso* que cada any en fa una [e]dició en tenia 600 de encarregats i encara havia de començar l'edició.

Havia fet pels aires de montanya un llibre de Selva en tots els balls de les tres isles en la música i els balls punters en colors que val 30 pts.

Agradava a un grupo de fra[n]cesos que volgueren [el] fessen en frances enviant a Fra[n]ça les proves, jo no deia [res] a Llorens esperant que fos passat joriol, que se fan les festes de Santa Catalina pero venguer[en] els programes de les festes patronals i les vacances dels obrers i tampoc la pogueren fer. Jo al Morer de Alcudia en ma familia que venen de Barcelona i tampoc la vui def[i]xar puis que ha venguda per mi. Quan jo no hi sigui crec que no vendran.

Farem els goigs com un[s] que n'he vist de la Mare de Deu de Lluch fet pel fome[nt] de [la] Pietat Catalana a contes d'El Massaguer se obren com un llibre.

Primera plana el clixé de la Beateta asseguda a una roca esperant que algun convent li donàs entrada dins una vinyeta i els noms dels autors.
Segona plana el[s] 15 goigs haurà de esser petita.

Tercera plana la musi[c]ja de Samper amb l'acompanyament estava escrita a cada banda des paper li he hagut de cercar uns termes[?] perque passàs a una sola cara.

En la dar[rer]a plana el clixé de la font en Sant Pere i les cançons de la Mare de Santa Catalina.

Veig que aquesta carta està mal escrita però tenc peresa de tornar-la escriure. Me perdoni puis vostè ja sab que l'estima per les mol[èst]ies i atencions que V. ha tengut en mi a qui desig correspondre en la major atenció son servent i amic⁴

Miquel Duran

Inca 18 noviembre 1952

Ave Maria Puríssima

Estimada donya Maria Antonia Salvà. Na Maria Más la Mestra que me visità me digué que don Antoni el seu germà era mort.

En gran sentiment li don el condol mes sentidíssim puis seé de vostè que era el preferit dels germans per haver conviscut plegats en la infa[n]cia.

Oferiré per descans de la seva ànima una Misa i comunió.

Encare aquest fill meu no ha tengut llaguda per tirar els seus goigs. V. és millor amiga meva a qui vener i estim com a una germana.

Suara venint en dos gaiatets, y amic de sempre.
Miquel Duran

⁴ Aquesta carta, com l'anterior, ha estat molt mala de transcriure per les especials dificultats de comprensió que té el text de Duran —que ell mateix manifesta en una de les cartes— a causa de la manca de síl·labes i paraules. Per això hem sacrificat el criteri de l'exactitud pel de la comprensió del lector.

Andreu París Martorell, un lluitador obrer per la justícia social (1896-1937)

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Antoni Armengol Coll

Antònia Llobera Torrens

Figura 1. Andreu París Martorell

Amb aquesta comunicació volem donar a conèixer Andreu París (Inca, 1896 - assassinat a Porreres el 1937), sabater i un dels líders obrers més destacats d'Inca, que va lluitar per la justícia social i per la democràcia, fer justícia a la gent assassinada el 37 i a les seves famílies que en la postguerra varen viure situacions molt dures i humiliants.

La seva família, esposa i fills sofriren en els anys posteriors múltiples humiliacions, i la seva esposa va haver de lluitar força per treure endavant la família.

Va néixer a Inca l'any 1896. Casat i amb tres fills, va viure al carrer de la Puresa. Feia de sabater a casa seva. Era cunyat de Bernat Mateu Ferrer, germà d'Antoni Mateu, batle durant la República (1932-1933) i afusellat el 12 de març de 1937 al cementiri de Palma pels franquistes.

Activista i sindicalista de la Societat d'Obrers La Justícia, de la qual fou el seu darrer president, el 1936, i abans el 1918, vicepresident, i el 1919, secretari.

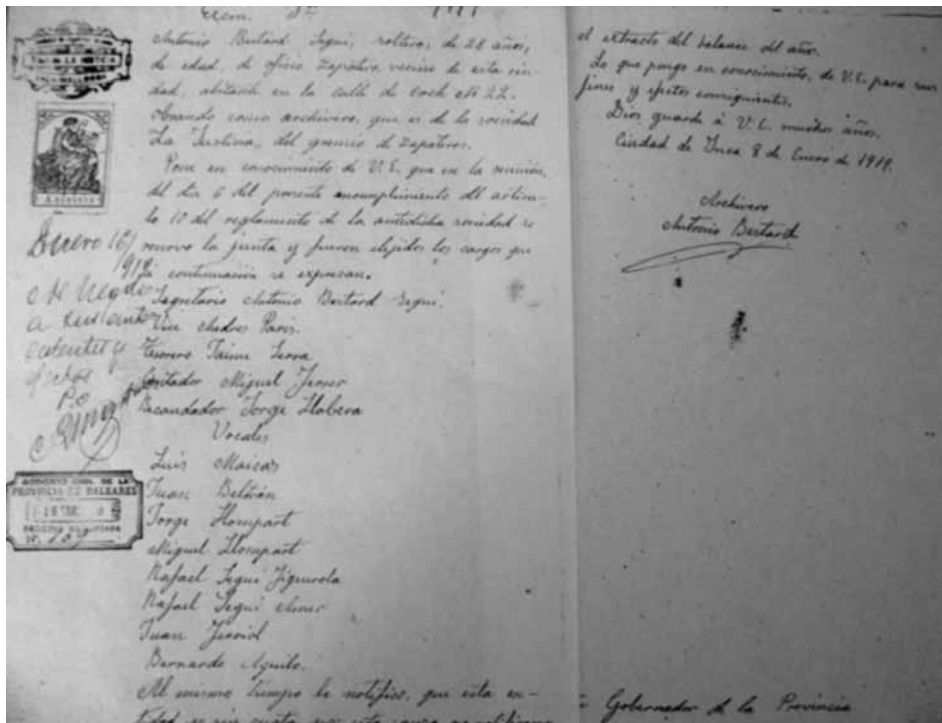

Figura 2. Acta de la Sociedad de zapateros La Justicia

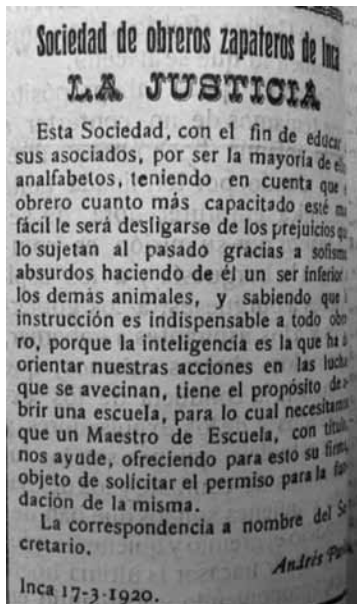

Figura 3. Comunicat de la Sociedad sol·licitant un mestre d'escola, anunci del diari Cultura Obrera

Cal considerar-lo, juntament amb Antoni Bestard i Gabriel Buades, un dels líders obrers més importants en la història d'Inca. Fou, segons la seva filla Antònia, “home idealista i amant de la justícia”, creia que podien millorar les coses, que era injust que la gent humil hagués de treballar tant perquè els seus fills poguessin estudiar, mentre altres ho tenien tot sense necessitat de fer cap esforç. Andreu els horabaixes ensenyava a llegir i escriure al local de La Justicia i a la seu dels socialistes inquers.

De ben jove entrà en contacte amb l'anarcosindicalisme inquer representat per la societat La Justicia, mogut per la deplorable situació de pobresa i explotació en què es trobava la classe treballadora inquera. Més endavant, ja a les portes de l'esclat de la Guerra Civil, Andreu París i molts de companys fundaren el Partit Socialista d'Inca i en fou vicepresident.

Andreu París participà molt activament, juntament amb altres membres de la seva família, en les manifestacions del 1919 per mor de la crisi de la manca de les subsistències.

Al llarg del febrer del 1919 la tibantor entre la població treballadora d'Inca era tan intensa que el 20 del mateix mes s'inicià un moviment de protesta contra el batle i cap del partit liberal Domingo Alzina, que aleshores també era diputat provincial. El dia 24 sortí l'Exèrcit al carrer per tal de reprimir el moviment obrer. Arran d'aquests esdeveniments foren empresonats Antoni Bestard, Andreu París, Antoni Torrens, Miquel Ferrer i Llorenç Gelabert.

La vaga general a Inca es va dur a terme el 15 d'abril a conseqüència de la detenció dels oradors ja esmentats. Els dies 13 i 14 de març, davant l'encariment dels aliments de primera necessitat i la baixada dels sous, els treballadors varen saquejar la plaça d'Abasteiximents i es varen repartir els aliments requisats. Tot seguit assaltaren el tren i el magatzem de farines de Rafel Ferrer, “Paxorra”, aleshores regidor de l'Ajuntament d'Inca. Els mateixos obrers, enfurits, s'enfrontaren obertament a les forces de la Guàrdia Civil i l'Exèrcit. Fou llavors que varen dur-se a terme les detencions dels principals líders obrers. Aquest va ésser el motiu cabdal per tal d'accelerar la vaga general. Es varen realitzar mítings i manifestacions davant la presó de Sant Domingo amb la intenció inequívoca d'alliberar els detinguts. Tot seguit, per ordre de l'autoritat militar, foren tancades les societats obreres La Justicia i El Progrés.

El Obrero Balear en data 8/8/1919 publicava un article titulat “¿Qué pasa en Inca?”. L'òrgan del PSOE i la UGT defensava incondicionalment els fets protagonitzats pels treballadors inquers sis mesos abans. Deia:

“Durante la instrucción del sumario los obreros de Inca fueron presos largo tiempo y al ser puestos en libertad todo el mundo creyó que no pasaría nada más. El martes día 5 del actual fueron de nuevo encarcelados cinco trabajadores para cumplir la pena de 6 meses y un día de arresto mayor por el Tribunal Militar. Dichos compañeros son: Andrés París, Miguel Ferrer, Lorenzo Gelabert, Pedro Janer y Antonio Torrens”.

De primer els traslladaren, de dos en dos a peu i fermats amb cordes, de la presó de Sant Domingo d'Inca a la de Ciutat. La societat obrera La Justicia acordà que, en ésser alliberats, els companys poguessin tornar a Inca amb “auto”. Després de l'indult, l'arribada a Inca dels cinc treballadors fou apoteòsica. Els carrers eren plens de gom a gom i la gent cridava: *Visca la llibertat dels presos bomrats i avall el caciquisme! D'altra banda la societat El Progrés, presidida per Sebastià Payeras, els obsequià amb una pluja de flors.* París i Janer s'adreçaren a la multitud. Va cloure l'acte el company Ferrer.

Al llarg d'aquella moguda història d'Inca ens tornarem a trobar amb Andreu París, juntament amb Antoni Bestard, en un míting organitzat per la Federació Regional de Societats de Sabaters. Fou amb motiu de la celebració d'una assemblea en solidaritat per la causa obrera. Hi varen assistir, a part dels representants inquers, obrers del calçat d'Alaró, Pollença, Lloseta, Lluçmajor, Binissalem, Sóller, Búger i Ciutat. Els oradors varen acusar els patrons de voler abaixar la mà d'obra en temps de crisi i misèria. *El Obrero Balear* en data 17/9/20 diu: “Se acordó dirigirse a toda la clase obrera organizada de Mallorca pidiendo solidaridad moral y material, elegir un Comité para dirigir y encauzar el citado movimiento”. Quan es nomenà el comitè per dirigir el moviment per Inca s'elegiren Andreu París i Antoni Bestard.

Andreu París Martorell, ja de ben jove, demostrà que tenia fusta de líder i de fet s'hi erigí ben aviat. Lluità sense treva per la dignitat i el benestar de la classe obrera, sobretot durant aquella època convulsa de la història d'Inca, agreujada per la crisi per la manca de les subsistències, per les llarguíssimes jornades laborals, pels sous baixíssims que no donaven ni tan sols per sobreviure i, a la fi, per la pujada dels preus dels productes de primera necessitat. Cal qualificar la situació de la classe obrera inquera, simplement, de desesperant. Andreu París, conscient d'aquell fet dramàtic, s'hi rebel·là enèrgicament fins a ser empresonat dues vegades.

Als anys següents continuà participant activament en els actes organitzats per la societat La Justícia. La situació obrera continuava essent molt greu. Així *El Obrero Balear* del 17 de setembre de 1920 anunciava la vaga general.

Al llarg del temps Andreu París s'adonà del fet que el socialisme era l'opció d'esquerres que podia dur endavant el projecte de la República i decantar-la més a l'esquerra.

Fou com hem dit fundador i vicepresident de la primera executiva, presidida per Miquel Reinés. En formaren part també Antonio Rubio Aragón com a secretari d'organització, Ramón Rodríguez Quiroga com a subsecretari; dipositari: Bernat Solivelles, i vocals: Josep Sanxo Forges, Tomàs Corró, i Pere Miquel Estrany. Eren militants influents Miquel Mercadal, Pere Marín, Antoni Vallori, Emili Sancho Forges...

D'aleshores ençà, Andreu París participà en mítings amb els socialistes Joan Montserrat Parets, Miquel Reynés i Ignasi Ferratjans. Diu la revista *Avance Semanario de Combate. Defensor de la classe obrera* en el seu núm. 3, any 1, envers un míting en què varen participar els esmentats oradors: "En primer lugar habló París demostrando de una manera clara y rotunda que el camino de la emancipación del proletariado ha de estar y está en la unión".

El 19 de juliol del 1936, Andreu París, trobant-se reunit amb altres companys al local del socialistes, fou detingut per un grup de falangistes i, juntament amb altres companys, fermats amb una corda i conduïts a la presó. Segons explica Guillem Far al núm. 15 d'*Inca Revista*: "Vaig veure des del carrer de cas Català com s'enduien París i altres companys socialistes, fermats, de cap a la caserna del General Luque."

Figura 4. Claustre de Sant Domingo, on hi havia la presó d'Inca

Sembla que Andreu París fou traslladat a Sant Domingo i, posteriorment, junt amb altres companys, posat en llibertat, però sempre vigilat. A l'agost del 1936 durant el desembarcament de Bayo, es produeixen detencions massives. Andreu i la seva família estaven refugiats a la finca de camp, de Son Ravenet, on varen sofrir algun registre per part dels feixistes. Andreu i Bernat Mateu, en veure que els falangistes anirien per ells, en ésser avisats i davant les possibles represàlies als familiars, decidiren, juntament amb els germans d'Andreu, Antoni i Miquel, presentar-se a la Guàrdia Civil (segons Antònia París Llompart, filla d'Andreu). Foren traslladats a Sant Domingo. Una altra font ens diu que foren detinguts. Conta la seva filla Antònia que la presó estava plena de falangistes que obligaven la gent a aixecar el braç i cridar: "¡Viva España!"

En veure'n morta de por em demanaven: "Què vols?" Jo deia: "Porto el menjar al papa", i ells em contestaven: "I tu, desvergonyida, parles de tu al teu pare? Ets una mala educada, 'hija del rojo tenías que ser'." Em tractaven malament i es reien de mi. Record escenes terribles molt desagradables. Però em sentia orgullosa de ser filla del meu pare.

A la presó, plena de gom a gom, en els interrogatoris els obligaven a prendre oli de ricí i es torturaven els presos cruelment. Els crits que se sentien esgarriaven.

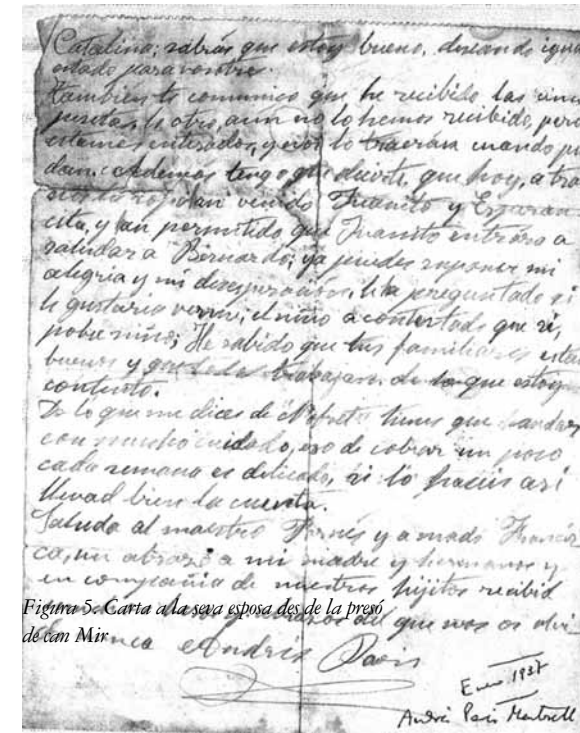

Figura 5. Carta a la seva esposa des de la presó de can Mir

Prest Andreu fou traslladat a can Mir, juntament amb Bernat Mateu, germans Sancho Forges i altres destacats líders, republicans, socialistes i anarquistes d'Inca. Segons la seva filla Antònia, passava pena perquè ni tan sols jutjaven el seu pare. Recordava un dia que anà a la presó i pogué veure el seu pare, "em cridava, em parlava i somreia, estava molt content. Fou l'última vegada que el vaig veure. Era un dia d'hivern; quan vaig anar a la presó, el de la porta ja em coneixia i em va dir: 'Ya no hace falta que vengas más, hoy han soltado a tu padre'. Aquest dia vàrem anar a molts de llocs oficials i ens repetien que l'havien amollat, ens deien que se n'havia anat, que ens havia abandonat".

No varen saber res més d'ell, ningú els en donà noves, ni encara ara avui en tenen.

Figura 6. Presó de can Mir, on varen ésser empresonats molts inquires

En efecte el març de 1937 fou lliurat als falangistes. Fou assassinat al cementiri de Porreres el 12 de març de 1937. Així com els seus companys de partit Josep, Emili i Antoni Sancho Forges el 12 de març, l'anarquista Rafel Llompart el 13 de març, el 16 el seu cunyat Bernat Mateu i els socialistes Antoni Rubio Aragón i Ramón Rodríguez Quiroga el 18 del mateix mes, membres com Andreu de l'executiva socialista d'Inca. Les seves restes no han estat trobades. Millor dit, no s'ha donat permís per destapar les fosses, ni per a la investigació.

Andreu París Llompart, el seu fill, manifestava que quan mataren son pare ell tenia 12 anys. Recordava que assistia juntament amb les seves germanes a “El Auxilio Social”, ubicat al carrer del Bisbe Llompart. Sembla que fou perseguit i humiliat. Els seus fills eren considerats “hijos de rojos, traidores y ateos”. Antònia diu que el sentiment davant aquests comentaris dels franquistes eren de ràbia i al mateix temps d'orgull, perquè sabia que el seu pare era republicà i socialista, que no s'havia doblegat i va resistir, per la qual cosa el varen assassinar. *Perdonar? Ningú ens ha demanat mai perdó, ni tan sols ara en plena democràcia.*

La dona d'Andreu treballava en una fàbrica de teixits durant tot el dia i a la nit feia sabates a casa seva. La filla major, Antònia, va posar-se a cosir a casa de les Sancho, que també van patir la mort dels seus germans. També s'ocupava de la casa i dels germanets.

Figures 7 i 8. Cementiri de Porreres on mataren Andreu París i altres companys inquers, i les fosses comunes on sembla que hi ha les seves restes

Col·laboracions d'Andreu París

A *Cultura Obrera* els anys 1920-21 quan era secretari de La Justícia: hem triat alguns dels seus escrits que fan referència a la vaga de treballadors del calçat i a la situació en què es trobava l'obrer inquer en aquells anys de crisi.

“Compañero director de Cultura Obrera. Salud

La Sociedad la Justicia, al recibir una segunda impresión de la marcha del Regimiento de Inca para Barcelona, con el fin de apoyar la burguesía en la lucha con contra el obrero, acordó en junta celebrada el 16 protestar enérgicamente contra la movilización del citado regimiento para los supuestos fines y dar publicidad a su protesta mediante una hoja y convocar para el día siguiente una junta extraordinaria (...).

En la junta celebrada el día 17 se acordó por unanimidad declarar la huelga general en el momento que disponga el Regimiento la marcha. Al pueblo en general le causó gran descontento dicha noticia por ser soldados hermanos. (...) y en segundo lugar por los fines de la burguesía són ametrallados los obreros catalanes por el hecho de su dignidad de defender el derecho a la vida.

Dandole las más expresivas gracias (...)
Andrés París 19 de noviembre de 1919.

La huelga de zapateros

La huelga que venimos sosteniendo desde hace un mes en defensa de nuestra dignidad de hombres libres y de nuestros intereses materiales amenazados por el acuerdo de la Federación Patronal y en rebajarnos una peseta y una cincuenta por par sigue en el mismo estado y con más entusiasmo que en los primeros días.

Los patronos pretenden hacer aceptar una rebaja que a más injusta y despótica, por ...y no deja de ser inhumana.

Entendemos que los momentos actuales no són los más apropiados para que el obrero sufra merma en su escaso jornal; es sabido que la clase trabajadora atraviesa una crítica situación, debido al alza constante que sufren los artículos alimenticios y de vestir y nosotros que pertenecemos a esta clase, como productores no consentiremos a que unos señores que antes que la vida de sus semejantes está su caja de caudales, nos sometan a la miseria por su desmadido afán de lucro.

Por esta razón, luchamos y seguiremos luchando. Entiendolo los patrones de Inca no consentiremos, no mansamente la rebaja que nos quieran imponer, si somos vencidos, será después de haber cumplido nuestro deber.

Adelante trabajadores.
Andrés París, 30 de agosto de 1920.”

Les conclusions després de la comunicació són:

- Les virtuts d'un home que lluita per uns ideals i que encara no s'han assolit en el segle XXI.
- La necessitat de reivindicar la figura d'aquest i d'altres lluitadors, i donar-los a conèixer.
- També el reconeixement públic de la tasca duita a terme en la seva lluita.

- La injustícia de les guerres, la situació de les famílies “dels vençuts” i el fet que no saben exactament on són els seus familiars, i la manca d’interès per part de les autoritats per investigar el que va passar. Cal destacar el treball de l’Associació de la Memòria Històrica i la falta de sensibilitat dels governants.

Bibliografia

- Antoni Armengol Coll, Jaume Armengol. *La República, la Guerra Civil a Inca. La Repressió. Ed. Perifèrics, Palma, 2005.*
- Antònia París Llompart. *A la memòria del meu pare.*
- *Cultura Obrera, 1920, 1921.*
El Obrero Balear, 19 de setembre de 1919, 17 de març de 1920, 3 d’agost de 1920, 1921. Inca Revista, 15.
Associació per la Memòria de Mallorca.
Fotografies i documents arxiu A. Armengol Coll.

El mestre Llorenç Ramis. Un apunt biogràfic i pedagògic

XIII JORNADES D’ESTUDIS LOCALS

Antoni Aulí Ginard
Joan Cánovas Salvà
Jaume Soler Capó

1. Introducció

La societat no sempre ha reconegut la feina del seus membres. Bé, a vegades sí. Els estaments socials, els poders polítics, tenen tendència a valorar més els esdeveniments ludicoesportius i les persones lligades a aquests que els referits als culturals i educatius.

Els membres de l’Arxiu-Museu de l’Educació volem recordar i al mateix temps retre un reconeixement en vida al mestre Llorenç Ramis Rosselló.

Llorenç Ramis, el segon dels darrers d’una família de nou germans, vuit germans i una germana, és l’únic viu de la saga familiar. De la família d’“els Estiradors”. Té noranta-dos anys.

Fou durant molts d’anys mestre de l’Escola Parroquial. Abans havia estat destinat a terres catalanes.

Fou el promotor i primer director del CP Ponent.

A la comunicació presentam un apunt del seu perfil biogràfic i pedagògic a partir de la documentació existent als nostres arxius, i a partir de distintes converses mantingudes amb ell, a la residència on actualment viu.

Un home sempre modest, d’aquí les seves paraules: “**si he fet alguna cosa a la vida, la societat m’hi ha empès.**” D’esperit afable i bon conversador, i amb la lucidesa que li permeten els seus

més de noranta anys, hem pogut tractar temes i situacions que ens remetent a la postguerra civil, als anys del franquisme i als primers de la democràcia.

Són moments que formen part de la història encara recent d'Inca, moments en què molts infants no assistien de forma regular a l'escola, moments en què es formava en el "espíritu nacional", en els quals l'educació estava en mans, bàsicament, dels ordes religiosos i en els quals neix el que seria el segon centre públic de primària d'Inca. Moments que, igual que al mestre Llorenç Ramis, a alguns de nosaltres, també, ens tocà viure.

2. Llorenç Ramis, la persona

Figura 1. El mestre Llorenç Ramis té noranta-dos anys

Llorenç Ramis i Rosselló neix a Inca el 12 d'agost de 1920.¹ Doncs, a hores d'ara ja ha complit els noranta-dos anys. Va néixer a les vuit, segons consta a la seva partida de naixement.

Fou el penúltim d'una família de nou germans, amb una sola nina, fills tots ells de Pablo Ramis Llompарт de quaranta-vuit i de Ana Rosselló Llompарт de quaranta-dos. Vivien al carrer Gloria 71. El part, com era habitual, tengué lloc al domicili familiar.

Les ocupacions que figuren al document són especialment significatives en el cas de la mare: "dedicada a las ocupaciones propias de su sexo". El pare era qualificat com a "propietario".

La família era coneguda com d'"els Estiradors", no de "Tiradors", com remarca en Llorenç. El nom es referia als treballadors que estiraven els fils per poder fer cordes.

Regentaven l'hostal del mateix nom que es trobava al que era el seu domicili. Un hostal molt reconegut i que fou transformat en una edificació de locals i pisos que abraça actualment des del carrer de la Glòria fins a Hostals (antigament Mesones).

Els orígens familiars de la mare eren de Selva, mentre que els del pare eren d'Inca.

Llorenç Ramis es casa el vint-i-nou de desembre de 1951² amb na Teresa Fiol Janer. Na Teresa fou molt reconeguda a Inca i a fora de la ciutat per les seves obres pictòriques, especialment pel tema de les flors.

Del matrimoni, en neixen dos fills: en Pau, el major, i en Tolo, així se'l coneixia. Traspasat molt jove.

1 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Partida de naixement.

2 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Còpia del Llibre de família.

3. Els seus estudis

"No existien escoles com ara les entenem avui en dia. Els nins estudiaven els vespres a les cases dels mestres. Quan sabien sumar, restar o dividir ja ho deixaven per anar a fer feina", són les paraules del mestre Llorenç Ramis quan recorda els seus estudis. Són records, a vegades difusos, però records que semblen ben vius al seu enteniment.

Existien Sant Francesc i La Salle, en el primer d'ells diu que el seu germà Tomeu era professor de Sant Francesc. Ell hi estudià el batxiller.

Parla de la figura del pare Cerdà com una persona capdavantera en el món de l'educació a Inca i a l'hora d'organitzar les classes a Sant Francesc, el pensionat...; i la imatge del pare Cerdà resulta ben present a distintes converses. Parla molt bé del frare franciscà, del qual diu que tenia grans inquietuds socials.

I a tot això, no oblidat que li donà una petita galtada, un dia que estava distret a classe; però ho fa sense cap mena de rancúnia. Més aviat el record sorgeix a tall d'anècdota.

A l'hora de tornar als anys d'estudiant, no deixa de fer esment a altres franciscans, citant altres noms com els dels frares Nicolau o Amengual.

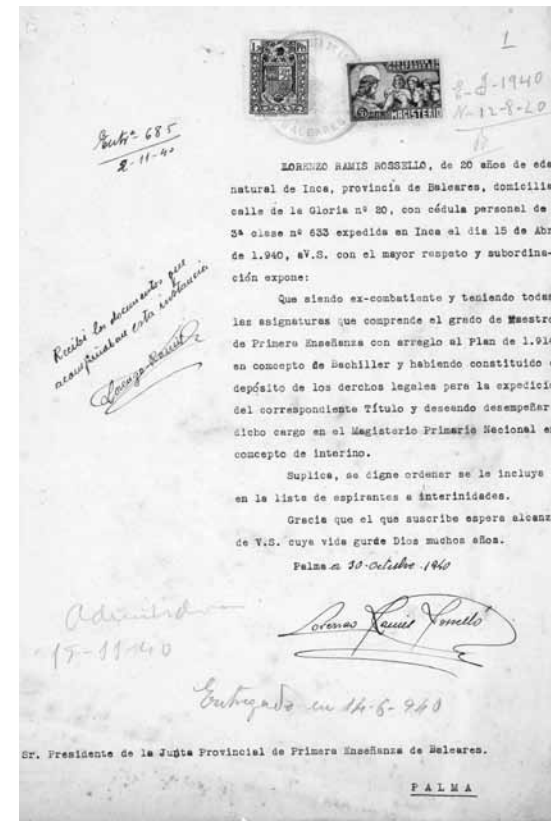

Figura 2. Escrit on es referencia el títol de mestre

Els estudis de batxiller els cursava a Inca, si bé els exàmens els feia a Palma.

Pel que fa a l'obtenció del títol de mestre, sabem a través d'un escrit dirigit al president de la Junta Provincial de "primera enseñanza"³ que el va aconseguir pel fet de tenir aprovades totes les assignatures que comprenien el grau de mestre de primer ensenyament, pels seus estudis de batxiller (Pla de 1914), i després de fer el dipòsit dels drets legals.

A la demanda del títol, hi afegia el fet de ser excombatent i demanava poder treballar com a mestre interí. Ens contà que no havia participat a la Guerra Civil. No hem aconseguit esbrinar si hi intervingué o no.

Llorenç Ramis es mostrava com una persona inquieta i decidí cursar estudis de Pedagogia. Ens narrà que a Barcelona realitzà les assignatures comunes i a Madrid, les d'especialitat. A la documentació que trobam al seu expedient,

3 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Sol·licitud del títol de mestre.

veim com el 6 de febrer de 1947⁴ demana tres mesos de permís per absentar-se de la seva feina, que en aquells moments era a Besalú, per poder “atender” els seus estudis universitaris.

El juny del mateix any rep l'oportuna autorització, si bé se li indica que “...dejando atendida la enseñanza con cargo a sus haberes”.⁵

4. La seva trajectòria professional

A la seva joventut, Llorenç Ramis practicava esports, i més concretament futbol. La seva afició per l'esport fou present en distints moments de les nostres converses.

Diu que se'n va anar al Barcelona recomanat pel Constància i el seu germà Tomeu, per provar com a futbolista.

Es trobà amb la tessitura de triar entre futbol i feina. I es decidí per aquesta darrera opció. Una lesió al genoll, després d'una entrada d'un jugador contrari, l'obligava a una intervenció quirúrgica.

El fet de tenir ja les oposicions, com veurem tot just a continuació, fou un element essencial per a la seva decisió. Era “pa per sa vida”.

El mestre Llorenç Ramis i Rosselló aprova l'oposició el 1941 (convocada el 19 de maig), ens comentà que amb el número 1 d'Espanya. Aprova el curset per als nous opositors que se celebra entre el 22 de setembre i el 19 d'octubre de 1942.⁶

Després d'aprovar les oposicions es trasllada a Vila-rodon (Tarragona) com a propietari provisional. El seu full de serveis explicita que amb data 29-10-42, si bé a efectes legals consta des del dia primer d'agost del mateix any. Acaba la seva tasca en aquesta població el 30-09-46.⁷

De l'estada a terres tarragonines, recorda que al mateix edifici estaven les aules dels nins i les nines.

Assenyala que vivia a una pensió que li costava més del que guanyava. “Perdia un duro o tres pessetes cada dia, tampoc ho sé exactament.”

Parlà amb l'inspector d'aquesta situació econòmica. Un home molt major, 80 anys, que anava a peu als pobles, i al qual els al·lots solien donar la benvinguda i acompanyaven a la seva arribada pels carrers de la població fins arribar a l'escola.

“Vostè és ‘tontu’ o un sant”, li digué l'inspector. “Ni una cosa ni l'altra”, li contestà en Llorenç, que reitera aquest fet una vegada i una altra; es veu que li quedà prou remarcats a la memòria.

Segueix explicant que l'inspector va dir al batle que arreglès el tema, o bé “la canalla, al carrer”. Li va aixecar el bastó i li digué “li trencaré el cap...”.

4 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Petició de llicència per a estudis.

5 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Escrit del director general de Primera Enseñanza.

6 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Certificació de la secretaria de l'Escuela del Magisterio de Baleares.

7 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Full de serveis.

Recorda, a més a més, un escrit del governador en el qual es deia “aconsejo al ayuntamiento facilite al máximo la labor del maestro”.

Afirma que la premsa del moment es va fer ressò d'aquest tema.

“SEMPRE M'HE SENTIT BEN ACOLLIT PERTOT”, són unes paraules ben aclaridores i significatives del bon tarannà del mestre Ramis Rosselló.

Pel concurs general de trasllats és destinat a Besalú (Girona).⁸ Allà treballarà des de 20-09-46 a 31-08-52. Començà cobrant 6.000 pessetes anuals. Quan deixà el poble el sou arribava fins a 10.920 pessetes.

Permutà a Setcases (Girona) des de 1-9-52 a 14-12-52 amb el mestre Bartolomé Guix Torroella (en un algun document és citat com Peracuala). Aquesta permuta, canvi de lloc de feina amb un altre mestre, és recorreguda davant el Ministerio de Educación per part de Fernando Roura Roca.

És anul·lada per ordre de la Dirección General de Enseñanza Primaria de 29 d'octubre de 1952.⁹

Figura 3. Nomenament definitiu com a mestre de l'Escola Parroquial

En aquesta data ja treballa a Inca a l'Escola Parroquial d'Inca de nins i nines.¹⁰ Quant a l'Escola Parroquial, segons la comunicació presentada per Pere Fiol Tornila i Catalina Ferrà Cantera a les Jornades d'Estudis Locals d'Inca de l'any 2009, fou creada la de nines per OM de 16 de gener; mentre que la de nins ho fou per OM 27 de febrer del mateix any.

Llorenç Ramis Rosselló és nomenat a proposta del bisbat per a l'escola de nins. Seria l'únic professor titular al llarg de la història del centre.

Per a la de nines, el nomenament recaigué en Juana Ana Beltrán Domech, de Cas Botet.¹¹

El mestre Ramis explica que “en principi, estava situada a un pis de Can Ripoll. Després fou al Jardinet”, més tard acabarien a les dependències de l'hotel Domingo.

8 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Full de serveis.

9 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Escrit del director general de Primera Enseñanza.

10 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Nomenament Escola Parroquial.

11 AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Nomenament Escola Parroquial.

“Vaig arribar a tenir 80 nins.” Va parlar amb l'inspector davant la necessitat de tenir més professorat. “El Ministeri pagava els mestres si l'Església oferia un local, o bé l'oferia la població o alguna persona de la societat.”

La Llei Vilar Palasí féu que l'ensenyament fos obligatori. “Els alumnes s'incorporaven a les aules, quan havien acabat les feines al camp; a més a més, els municipals denunciaven els al·lots que trobaven al carrer.”

Davant aquests fets i que l'Escola Parroquial estava saturada sense lloc físic per poder moure's els infants, va cridar l'inspector i li digué que no podia tenir més nins a l'aula. La seva resposta fou: “Si no caben dins la classe, que s'asseguin a l'escala.”

Les paraules de l'inspector, si bé podien sonar pròpies del moment, sonaven totalment inoportunes. Això fa que el dia següent anàs a la Delegació del Ministeri d'Educació.

“Està lleig dir-ho, però gràcies a mi es va fer el CP Ponent. Aleshores formava part de la Junta Local d'Ensenyança. En concret, n'era el secretari.”

Davant la situació i per demostrar la necessitat de noves aules, va fer dos censos. Un, de centrat en els infants que no anaven a escola. L'altre cens es referia a les places disponibles a l'escola.

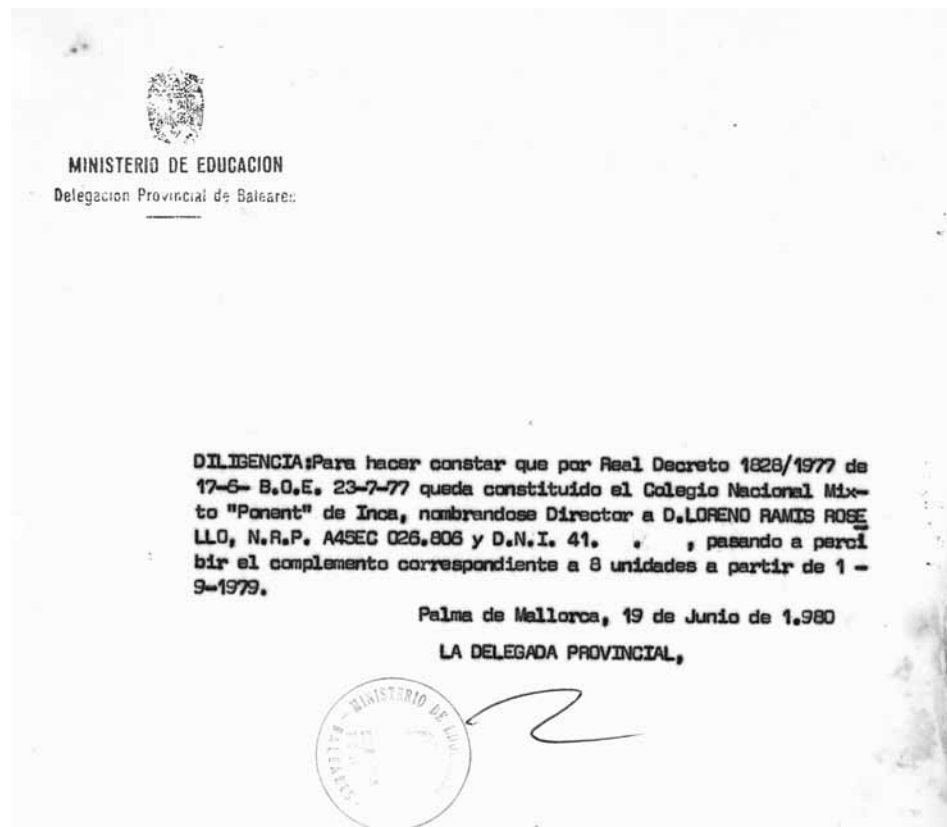

Figura 4. Nomenament com a director del CP Ponent

Són els preliminars del que després serà el CNM Ponent; un centre sorgit per superar els problemes d'escolarització abans esmentats. Fou creat per l'RD 1828/1977 de 17-6. BOE 23-7-1977.¹²

Tancada l'Escola Parroquial, passarà juntament amb les altres mestres al CNM Llevant, que aleshores dirigia Pedro Ballester del Rey.

A través d'un "concurso",¹³ el 1977 passa al CNM Ponent, d'on serà el director fins a la seva jubilació l'agost de 1985.

Figura 5. Foto de la inauguració del CP Ponent

Curiosament, ara viu a la residència que està just al costat del centre. Una escola que ha sofert importants canvis des de la seva inauguració.

Al mestre Llorenç Ramis se li il·lumina la cara quan contempla l'edifici. “Aquella palmera que veus la vaig sembrar jo”, es dirigeix a l'interlocutor.

En els records li apareixen els moments en què es varen construir noves aules per donar cabuda als nins i nines de preescolar o bé les negociacions amb l'Ajuntament per poder crear un espai per atendre els infants amb necessitats educatives especials. Cal recordar que el Col·legi Ponent fou el primer centre a Inca d'integració d'alumnes amb discapacitats.

Eren moments en què els centres privats, fruit de la bonança econòmica de la ciutat i de la contrada i, a més, de la gran influència i prestigi de l'Església, protegida pel règim franquista, vivien un autèntic boom; i els centres públics eren rebutjats. En la majoria dels casos, només hi assistien les famílies a les quals no els quedava altre remei que fer-ho.

¹² AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Diligència del Ministeri de Educació i Ciència.

¹³ AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Diligència de nomenamiento.

5. La feina als centres privats

A l'època que treballava a l'Escola Parroquial hi havia un important dèficit de llicenciats. El fet de tenir el títol de pedagog li possibilitava treballar a Sant Francesc, La Salle i a la Puresa (en aquest darrer centre tan sols durant dos o tres mesos).

El rector havia nomenat don Vicenç Batle com a professor de religió de l'Escola Parroquial, el que llavors es deia "catecismo". Mentre ell feia les seves classes, en Llorenç aprofitava per anar als altres centres.

Parla de la pugna entre els directors de Sant Francesc i La Salle per disposar dels seus serveis. "Pràcticament es barallaren perquè hi anàs a fer feina", afirma, mentre el rictus de la cara se li inunda d'una certa alegria.

Precisament, a Sant Francesc impartia l'assignatura de redacció, ja que els alumnes acabaven els seus estudis i no sabien redactar. Els explicava les normes que havien d'emprar i, a més a més, els presentava distints models per redactar.

A més dels alumnes de cursos normals, li afegiren els seminaristes franciscans que, també, es formaven al centre.

Al col·legi de Pureza de María hi ha anà poc temps, "uns dos o tres mesos", perquè el centre preferia tenir una monja a les aules.

Refereix que molts dels religiosos que treballaven no tenien titulació.

6. La "formación del espíritu nacional"

A més d'impartir docència als centres privats, durant, almenys, el curs de 1970-71 treballarà, a l'INEM (Instituto de Enseñanzas Medias de Inca), avui IES Berenguer d'Anoia, la construcció del qual havia propiciat el que era batle d'Inca, Alfonso Reina Bono.

Aquí impartia cinc hores de "formación cívico-política",¹⁴ el que abans es deia "formación del espíritu nacional".

Ens trobam al principi dels setanta. Cobrava 2.870 pessetes mensuals i no tenia pagues dobles per ja tenir-les assignades com a mestre.

En Paco (Francisco) Homar, que aleshores era o havia estat *jefe* de Juventudes i que ocupà distints càrrecs dins l'estructura del *Movimiento*, li demanà si volia impartir aquesta matèria que era obligatòria i que servia d'adoctrinament ideològic a favor del règim de Franco.

En Llorenç conta que havia fet un curs de formació sobre aquesta temàtica durant la seva estada a Tarragona.

"Treballava a les aules qüestions que afavorien en Franco", concreta.

¹⁴ AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Certificació del secretari de l'INEM.

També, treballà com a professor d'educació d'adults, a través del Círculo del propi CP Ponent.

La seva carrera professional s'allargà un total de 42 anys, 8 mesos i 25 dies, amb un total de 14 triennis.

Es jubilà l'any 1985. Guanyava 1.460.998 pessetes.¹⁵

Molts dels seus alumnes li han agraït al llarg del temps la seva feina. Uns, personalment, i d'altres, de forma pública. Així ho feren els del CP Ponent en el seu moment i els de l'Associació d'Antics Alumnes del Col·legi Beat Ramon Llull, els quals li entregaren el Premi "Sant Francesc d'Inca" de l'any 2003, "per la feina feta en el centre, per la seva estima al Col·legi i a l'Associació".

EL CP Ponent li dedica anualment un certamen literari que porta el seu nom, amb motiu de la setmana cultural que se celebra al centre.

7. La tasca educativa. El seu ideari

El matí que parlarem de cultura i educació, les converses sempre foren espontànies sense temes predeterminats, el vespre abans havia anat a cantar al Teatre Principal amb un altre grup de cantaires majors –"sempre m'ha agradat cantar. Quan era nin ho feia a Santa Maria la Major i a Sant Francesc"–, estava molt satisfet i mostrava la seva alegria de forma continuada al llarg de la conversa i reiterava les seves opinions sobre la cultura i el paper de l'educació a la societat. Es mostrava orgullós del fet d'haver llegit unes paraules a l'esdeveniment del Teatre.

Una de les idees que mostrà més clares era la d'"hem d'estimar la nostra llengua, perquè és ben nostra".

Aquest dia van fluir un bon nombre de qüestions relacionades amb la cultura i l'educació. El mestre Llorenç Ramis Rosselló tornà a reviure què feien els pagesos.

"Llavors moltes famílies es dedicaven a les feines del camp, el més important eren les anyades. En canvi, per als nins el més important és fer la persona, no l'home".

"Hem de fer els homes, persones. Existeixen actes humans i actes personals", continuà.

El seu decàleg recull afirmacions com "la cultura revesteix l'home d'un saber; llavors, ja no li dius home, li dius persona".

O bé, altres tan significatives com "a l'escola hem de treballar per fer persones, no tan sols homes o dones".

"La cultura és el cultiu de l'home. L'home, l'han de cultivar. La gent s'ha de cultivar. Hem de cultivar els al·lots perquè siguin persones de la mateixa manera que un pagès cultiva la terra. S'ha de tenir paciència i tot millorarà."

¹⁵ AMEIB-SECCIÓ ADMINISTRATIVA-Expedient personal del mestre Llorenç Ramis Rosselló. Certificació del director provincial del MEC.

Són paraules molt assenyades d'un home, més aviat una persona, que dedicà tota la seva vida a formar persones. Ja en el terreny estrictament pedagògic explicità pensaments prou vàlids a dia d'avui, encara que no sempre aplicables a una escola i a un entorn actual molt diferent, absolutament diferent, del que al mestre Ramis li tocà ensenyar.

“No he castigat mai ningú, sempre he orientat els alumnes.” “Castigar és una equivocació. Al nin l'has d'ajudar, l'has de motivar.” “S'ha d'intervenir per bé de la cultura, de la societat. A mi m'agrada molt la cultura”, digué.

Paraules que brollaven de la ment d'una persona que sempre s'ha mostrat humil, dialogant i que va lluitar per una educació, per una formació millor per als seus alumnes. D'una ment que es va decantar per fer persones, no homes.

Llorenç Ramis Rosselló, mestre d'escola durant mes de quaranta-dos anys. Quasi tota la seva trajectòria professional a Inca, la ciutat on va néixer. Una trajectòria bàsicament centrada en l'educació pública.

Ara, continua vivint als seus més de noranta-dos anys i amb el cap clar just al costat de la que ha estat la gran obra de la seva vida: el Col·legi Ponent. El destí. La vida.

Mentre declina la conversa també declina l'estiu perquè els primers dies de tardor ja són aquí. Fora, el ventet bufa i els primers niguls enteranyinen el cel.

La vida, continua; que sigui per molts d'anys per a tots i, especialment, per al mestre Llorenç Ramis Rosselló.

Un bon professional i una excel·lent persona.

Dies de tardor de 2012.

Dijous Bo: de la fira a la festa (1807-1918)

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Miquel Pieras Villalonga

*Si a Inca vos casau
cada dijous feren fira
allà estareu a la mira
dins una vila reial.¹*

1. Introducció

Els estudis sobre molts d'aspectes relacionats amb la història d'Inca sempre es poden qualificar de poc analitzats o, en determinats casos, d'inèdits. Tot i això, s'ha de dir que en relació amb estudis històrics sobre el Dijous Bo, entès com a fira i mercat, la bibliografia és ben escassa. En concret hi ha algunes breus ressenyes descriptives aparegudes els darrers quaranta anys.²

L'objectiu d'aquesta comunicació és donar a conèixer les característiques més destacables d'una fira de caire insular durant el segle XIX i principi del segle XX. Durant aquest període la fira viu transformacions que la portaran a ser cada vegada menys una fira i cada vegada més una festa. Aquesta comunicació vol ser un estudi més dins el camp del comerç interior de Mallorca, un terreny en el qual no hi ha prou historiografia. El coneixement de l'activitat comercial entre la capital i els pobles, entre el pla i la muntanya o entre la costa i l'interior són temes que sovint s'han incorporat dins estudis sobre les activitats artesanals durant l'edat mitjana i l'edat moderna.

En el cas d'Inca hi ha dos estudis sobre aquestes activitats artesanals que s'han de destacar. En primer lloc, Miquel Deià va analitzar l'activitat comercial a Inca entorn del sector del tèxtil, del

¹ Cançó popular recollida per Miquel Duran a *Es Ca d'Inca*, 29 de novembre de 1903.

² José Solivellas: "Las ferias y fiestas de Inca" a *Programa del Dijous Bo de 1971*, Inca, 1971.
Santiago Cortès: "Dijous Bo de hoy, de ayer... de siempre" a *Programa del Dijous Bo de 1975*, Inca, 1975.
Santiago Cortès: "el Dijous Bo d'antany" a *Programa del Dijous Bo de 1992*, Inca, 1992.
Gabriel Pieras: "les fires d'Inca nomenades "tradicionals" a 1924" a *Programa del Dijous Bo de 1989*, Inca, 1989.
Pere-Joan Llabrés: "Pregó del Dijous Bo de 1991" a *Programa del Dijous Bo de 1992*, Inca, 1992.

calçat i els gerrers. En el seu estudi es parla, per exemple, de la ubicació de la seu del gremi dels capellers de la Part Forana a Inca ja que “a la vila si fan fires cada dijous i hi acudeixen oficials de tot el Regne”.³ Deyà, parlant del conflictes entre sabaters i *curtidors* de Ciutat i Inca, cita un text de 1502 en el qual els ciutadans es queixen que a les fires d’Inca s’havien trobat pells adobades per persones prohibides.⁴ En segon lloc, Margalida Bernat Roca va estudiar l’artesanía inquera en un ampli estudi en el qual es defensa la hipòtesi que les fires i els mercats de Sineu i Inca són els més antics de Mallorca, i exposa que l’activitat mercantil d’Inca estava relacionada amb la concentració i redistribució de la producció agrària de bona part del Pla i la Muntanya.⁵ La mateixa Margalida Bernat i Jaume Serra citen les ordinacions del gremi de gerrers de 1653, a les quals s’estipula la venda de ceràmica el dia de mercat a Inca, el dijous, a la plaça.⁶

Juntament en aquests estudis s’ha de destacar la tasca de Gabriel Pieras Salom, que publica l’any 2002 un llibre amb un ampli recull de referències de les fires i el mercat del dijous des de l’edat mitjana fins als nostres dies. En aquesta obra es recopilen nombrosos documents i cites bibliogràfiques referides al Dijous Bo i als mercats inquers (destaca la documentació referida al procés judicial entre Lluçmajor i Inca durant la primera meitat del segle XVI per dirimir el privilegi de celebrar fires les primeres setmanes de la tardor). Del mateix autor, Gabriel Pieras, és una obra sobre toponímia a la qual també hi ha diverses referències sobre l’activitat comercial d’Inca.⁷ En concret es presenten els següents topònims inquers entre l’any 1440 i el 1599: el carrer que va del Mercat dels Bous, plaça de la Quartera, carrer dels Marxandos, carrer de la Carnisseria, carrer del Born o de la Fira.⁸

A l’obra de l’historiador Pere-Joan Llabrés també hi és ben present el mercat del dijous i les fires.⁹ En concret, en el seu llibre sobre història medieval d’Inca hi dedica un apartat al dia de celebració del mercat local i dels comerciants que hi acudien, un altre apartat a la probable situació de la plaça del mercat i finalment a les característiques del mercat inquer en el segle XIII. A més, Llabrés proposa una hipòtesi sobre la continuïtat del mercat d’època islàmica a partir de la conquesta de Jaume I. Segons Pere-Joan Llabrés:

“L’any 1258 ja tenim esmentada a Inca: la plaça del mercat. En el document, consta que prop d’ella hi havia cases, celler, corral i algorfa que eren donació de l’Infant Pere de Portugal. Aquest li tocà, per donació de Jaume I, l’alqueria Azoq, l’alqueria del mercat, d’Inca. És ben probable, doncs, que sobre el mercat moro s’hi bastís la plaça del mercat de la vila cristiana. Si la vila en temps de la dominació musulmana... era edificada a un coster del puig d’Almadraba... és ben possible que, als peus del puig, hi hagués el mercat àrab, l’alqueria Azoq. No creim que sigui gaire arriscat situar la plaça del mercat, documentada el 1258 vora antigues possessions de l’Infant en Pere, en l’indret actual de l’antiga plaça que encara popularment és anomenada del Mercat”.¹⁰

3 Miquel J. Deyà: *La manufactura a Inca durant l’Antic Règim*, Inca, 2004, 34-35.

4 Miquel J. Deyà: *La manufactura a Inca...*, 53.

5 Margalida Bernat Roca: “Hòmens feiners e d’Indústria” a *IV Jornades d’Estudis Locals d’Inca*, 2000, 43.

6 Margalida Berna i Jaume Serra: “Els gerrers d’Inca al segle XVIII. La renovació d’una artesanía” a *II Jornades d’Estudis Locals d’Inca*, 1996.

7 Gabriel Pieras, Pep Coll i Miquel Llompart: *Dijous Bo, un fet històric*, Inca, 2002.

8 Gabriel Pieras: *Primer rotulació dels carrers d’Inca*, Palma, 1990, 75, 78, 84 i 88.

9 Pere-Joan Llabrés i Ramon Rosselló: *Inca en la història 1229-1349*, Inca, 1998, 150-151, 108-109 i 111-112.

10 Pere-Joan Llabrés i Ramon Rosselló: *Inca en la...* 87.

Les fonts utilitzades per a l’elaboració d’aquesta comunicació són bàsicament la premsa escrita del període estudiat. S’ha consultat premsa d’abast insular i premsa produïda a Inca. La major part de premsa utilitzada correspon al darrer quart del segle XIX i les dues primeres dècades del segle XX. Són molt escasses les referències del Dijous Bo a la premsa de la primera meitat del segle XIX, en comparació de la resta de segle.

La comunicació finalitza amb el recull de dues cròniques de la fira que per la seva rellevància considerem que s’han de transcriure íntegres. La primera és de l’any 1839, i per la seva antiguitat es pot considerar el primer exemple de crònica periodística sobre el Dijous Bo. La segona és de l’any 1909 i n’és autora Mary Stuar Boyd, una anglesa que visità llavors Mallorca.

2. Primera referència escrita del Dijous Bo

Sabem que la celebració del mercat setmanal del dijous i les fires dels mesos d’octubre i novembre té una antiguitat que es remunta, com hem vist, al segle XIII. En canvi, l’expressió Dijous Bo referida al mercat que se celebra després de les fires és molt més moderna. La primera referència documental de la celebració del Dijous Bo es remunta a 1807. Aquest any apareix publicada la biografia de la venerable sor Clara Andreu amb un apèndix històric a càrrec de l’historiador Josep Barberi. En aquest text Barberi recorda que cada dijous a Inca se celebra un mercat, un mercat molt concorregut i “ferias el domingo inmediato a la fiesta de San Lucas, y en los dos Domingos siguientes, inclusa la fiesta de todos Santos: median las ferias de la Villa de Pollensa, y el jueves siguiente es el que llaman bueno en el qual se terminan muchos contratos”.¹¹ Després de citar implícitament el Dijous Bo, Barberi exposa que l’antiguitat d’aquestes fires i mercat és tanta que, tot i haver-lo investigat, no s’ha trobat el seu origen. Barberi es deu referir que no s’ha trobat cap document oficial en el qual les autoritats, com era habitual, atorgassin el dret a la vila d’Inca de dur a terme aquestes fires. El 1807 Barberi afirma que se celebra el Dijous Bo el mes de novembre. En aquest cas la paraula bo se suposa que no té el significat de “perfecció” o de ser “convenient, apte o agradable”. Més aviat crec que se li ha de donar el significat que recull el Diccionari català-balear-valencià de “Molt; notable per la seva magnitud o intensitat”. És a dir, Dijous Bo, voldria dir mercat molt important, mercat en el qual es ven més i en el qual hi ha més gent d’allò que és habitual.

3. Definició i definicions de Dijous Bo

El Dijous Bo és una fira que en el segle XIX i a principi del segle XX se celebrava per partida doble en dues dates diferents: el mes de maig i el mes de novembre. La més coneguda, i la que s’ha conservat fins ara, es du a terme entre el 13 i el 19 de novembre, ambdós dies inclosos. La mobilitat de dades ve donada perquè la celebració del mercat es fa després de tres fires i la celebració de la festa de Santa Maria la Major, en diferents diumenges a partir del diumenge següent a la festa de Sant Lluç. Després de cada una d’aquestes fires i del diumenge de Santa Maria la Major no es realitzava el mercat ordinari de cada dijous. De totes formes, sabem que, si durant alguna de les fires havia plogut molt i aquesta no s’havia pogut celebrar, es decidia que sí hi hagués mercat el dijous pròxim.¹² A partir de 1909 l’Ajuntament decideix que s’ha de celebrar el mercat ordinari de cada dijous entre les fires. Sembla que a principi de segle XX no tenia sentit suprimir el mercat setmanal ja que els dies de fira no tenien el mateix caràcter que

11 Josep Barberi, *Vida de la venerable madre Sor Clara Andreu*, 1807, 22-23.

12 Aquest cas es va donar, per exemple, l’any 1901. *El Heraldo de Inca*, 27 d’octubre de 1901.

els dies de mercat. Aleshores, les fires ja no eren importants dies de transaccions comercials o de concloure contractes, sinó que tenien un caràcter de passeig i festiu afegit.¹³

El Dijous Bo de maig es va seguir celebrant durant gran part del segle XIX. Era costum que, si el dijous era festa de precepte, es feia el mercat el dia anterior, el dimecres.¹⁴ El Dijous Bo de maig se celebrava el primer dijous després del primer diumenge de maig. Per la informació que s'ofereix a la premsa local s'ha de concloure que el Dijous Bo de primavera o de maig té durant els dos primers terços del segle XIX tanta importància comercial com el Dijous Bo de tardor o de novembre. El 1854 la premsa deia que la fira de maig havia transcorregut amb molta animació, havia despertat la curiositat d'un gran nombre de persones de tota l'illa i fins i tot de fora de l'illa.¹⁵ L'any següent el Dijous Bo de maig era qualificat com a "la antigua y tan celebrada feria".¹⁶ Però la fira que s'acabarà consolidant, ja dins la segona meitat del segle XIX, és la de novembre, tot i que l'any 1891, el 1893 i el 1903 encara es recull com a notícia la celebració del Dijous Bo el mes de maig.¹⁷

Les definicions que ens dona la premsa local del Dijous Bo durant el període estudiat mostren que és una fira molt important, una fira tradicional, una conegudíssima fira:

- "La más importante feria de cuantas suelen efectuarse en esta isla".¹⁸
- "La más importante feria de cuantas tienen lugar".¹⁹
- "La última feria conocida por Dijous Bo... la más concurrida".²⁰
- "Gran día para el pueblo de Inca. Celebra la renombrada feria del Dijous Bo".²¹
- "La tradicional feria denominada Dijous Bo".²²
- "La principal feria de las que suelen efectuarse en los pueblos de Mallorca".²³
- "Un día de fiesta".²⁴
- "No hi ha que dar-li voltes, és la fira més important de Mallorca".²⁵

13 *El Heraldo de Inca*, 20 de novembre de 1909. Abans de 1909 era tradició passar el dia del mercat els dimecres, i això perjudicava Sineu. En aquests moments, novembre de 1909, l'Ajuntament també decideix celebrar mercat els dijous, encara que aquest dia fos festiu. Com a excepcions l'Ajuntament va decidir que els dies del Dijous Sant, l'Ascensió, el Corpus, Sant Abdon i Senén, i Sant Antoni el mercat passaria el divendres.

14 *Diario de Palma*, 31 de desembre de 1852. *Las Islas*, 5 de maig de 1891. En aquests periòdics es comunica que, atès que el dijous és festiu, es passarà el Dijous Bo a dimecres.

15 *Diario de Palma*, 14 de maig de 1854.

16 *Diario de Palma*, 16 de maig de 1855.

17 *Las Islas*, 5 de maig de 1891.

La Voz del Pueblo, 19 de novembre de 1993 (en aquest periòdic es fa una relació de les fires més importants de Mallorca, entre les quals figura la del Dijous Bo de maig).

El 1903 apareix publicada la següent notícia: "MAIG, 7: es Dijous Bo va ser ni gras ni magre, com de costum, un poc més. Es vespre hi haqué funció en es teatre del Centre" (*Es Ca d'Inca*, 31 de maig de 1903).

18 *El Isleño*, 19 de novembre de 1891.

19 *El Noticiero Balear*, 20 de novembre de 1891.

20 *El Noticiero Balear*, 19 de novembre de 1891.

21 *El Isleño*, 14 de novembre de 1894.

22 *El Heraldo de Baleares*, 16 novembre de 1894.

23 *La Tarde*, 20 de novembre de 1903.

24 *La Tarde*, 16 de novembre de 1906.

25 *Ca Nostra*, 16 de novembre de 1911.

4. Assistència

Una de les expressions que es repeteixen més per referir-se a l'assistència al Dijous Bo en el període estudiat és: "hi havia molta gent". El Dijous Bo de maig també era molt visitat i l'any 1855 la crònica periodística deia que el mercat "ha estado concurridísimo".²⁶ Centrant-nos en el Dijous Bo de la tardor s'ha de dir que l'assistència solia ésser molt nombrosa si feia bon temps, és a dir, si no plovia i feia sol el mateix dijous i el dia abans. Per exemple, l'any 1896 es deia que les fires prèvies havien estat molt poc animades, ja que havia fet un temps desagradable, en canvi el dia del Dijous Bo "lució espléndido sol sin que una sola nube amenazara en el horizonte acudiendo de los pueblos cercanos y Palma gran número de personas".²⁷ Uns anys abans, el 1890, el dia també es va presentar assolellat, per la qual cosa "como pocas veces se ve, estuvo la celebrada feria Dijous Bo... acudió extraordinaria concurrencia de la capital y de todos los pueblos... imposible el tránsito... fondas cafés y demás establecimientos públicos atestadísimos".²⁸

En canvi, l'any 1903 va fer tant de fred que les muntanyes estaven plenes de neu, i això va provocar que "el Dijous Bo tornàs anar a norris i deixàs de venir molta gent. Principalment els ciutadans de Palma que solen topa-hi".²⁹ Ja en el segle XIX l'assistència era tan massiva que es comenta amb freqüència que durant el dia era gairebé impossible circular pels carrers d'Inca. Era important que també fes bon temps el dia abans, ja que era el moment en el qual els venedors, amb els seus carros, partien des de tots els punts de Mallorca cap a Inca. De totes formes hi ha anys que tot i fer un dia plujós i fred es feien moltes transaccions i hi havia molta gent.³⁰

A final del segle XIX i a principi del segle XX l'assistència al Dijous Bo ja no només és de persones que vénen a realitzar compres i vendes de tota mena de productes, sinó que hi acudeixen curiosos, persones que hi van només per passejar. El 1893 la premsa publica una primera crítica a la massiva assistència de curiosos, persones que només van a mirar. Segons el cronista de l'època dificultaven les tasques que hi realitzaven els venedors i compradors professionals (pagesos, mercaders, artesans, ramaders...) i apunta que "sobraron curiosos para que la gente pudiera circular libremente y sin empujones".³¹ Pocs anys després la premsa comenta que hi ha hagut una gran assistència al mercat, però s'afegeix que hi havia "curiosos los más, traficantes los menos"³² y que "los viajeros acudieron por recreo a esta población (Inca)",³³ és a dir, llavors ja la fira era més un passeig, una festa, un punt de reunió que no un simple centre de negocis. En aquests moments, principi del segle XX, el Dijous Bo ha abandonat el seu caràcter únicament comercial, si és que alguna vegada ho va ser, només comercial, i és un punt de trobada, fins i tot un lloc per iniciar el festeig, la relació entre persones, la socialització.³⁴

26 *Diario de Palma*, 16 maig de 1855.

27 *El Heraldo de Baleares*, 20 de novembre de 1896.

28 *La Villa de Inca*, 15 de novembre de 1890.

29 *Es Ca d'Inca*, 22 de novembre de 1903.

30 Aquest és el cas del Dijous Bo de 1903. Dues fonts periodístiques remarquen el fet: dia plujós, però molta gent i moltes vendes. *La Tarde*, 20 de novembre de 1903, i *El Eco Balear*, 21 de novembre de 1903.

31 *El Isleño*, 17 de novembre de 1893.

32 *El Heraldo de Baleares*, 17 de novembre de 1895.

33 *El Heraldo de Baleares*, 20 de novembre de 1896.

34 En aquest sentit és prou aclaridora la crònica del Dijous Bo de 1906 quan descriu els carrers d'Inca plens de gent: "En las calles céntricas un continuo hervidero de zagalas vivarachas, lujosamente ataviada, esparciendo gracia con su cháchara alegre y diferente". *La Tarde*, 16 de novembre de 1906.

Segurament un dels factors que va fer augmentar més l'assistència al mercat va ser la obertura de la línia de ferrocarril Palma-Inca, com veurem en el següent apartat.³⁵ En aquests sentit s'ha de dir que ja a final del segle XIX hi ha verdaderes allaus de persones que omplien l'estació d'Inca en haver acabat el dia. El 1892 es parla que l'assistència fou tan gran que el tren de tornada a Palma va ser insuficient. En el tren extraordinari de les cinc de l'horabaixa es varen omplir tant els vagons que era impossible que sortís d'Inca, ja que una sola locomotora no era suficient per arrencar. Veient que el tren no partia, els passatgers, amuntegats, començaren a cridar i a rompre parts del tren, el qual només va sortir d'Inca quan va ser estirat per dues màquines.³⁶

Els assistents a la fira del Dijous Bo es poden dividir en tres grans grups: els inques, els que provenen d'altres pobles de Mallorca i el que provenen de Palma. Aquest darrer grup era molt nombrós i les cròniques periodístiques de l'època apuntaven que: "Muy concurrida se vio la villa de Inca ayer habiendo concurrido muchas familias de esta ciudad (Palma)";³⁷ "La concurrencia, gran parte de la cual estaba formada por mucho y bueno de la buena sociedad palmesana no cabía materialmente en las calles de Inca";³⁸ "La feria se vio concurrida por muchas familias de Palma y de los pueblos de alrededores".³⁹

Des de Palma, hi assistien també diferents autoritats polítiques, militars o religioses que eren convidades per famílies inques. Per exemple l'any 1903 sabem que visitaren el Dijous Bo el tinent fiscal de l'audiència, Montserrat García; el capità general del districte, Ricardo Ortega; l'ajudant de camp, el tinent coronel Duzmel; i el capità de brigada, Federico Ascensión.⁴⁰ Uns anys abans, el 1895, sabem que el batle d'Inca, Joaquim Gelabert, tenia a dinar a casa seva persones de Palma relacionades amb el món polític: Guillermo Marcel, Pedro Castañer, Juan Ramis, el general León, Felipe Puigdorfilo o Antonio Descallar.⁴¹ El 1908 visità la ciutat entre altres "distinguidas personas" el governador de la província Josep Alcover.⁴²

Quant a xifres d'assistents s'ha de dir que les informacions són molt escasses. Només sabem que el 1907 es diu que hi han assistit milenars de persones,⁴³ que el 1912 s'hi han congregat unes tres o quatre mil persones dels pobles propers més centenars des de Palma⁴⁴ i que el 1913 sortiren des de Palma cap al Dijous Bo més de mil passatgers amb el tren.⁴⁵

35 Per exemple l'any 1906 es diu: "El gentío que afluye a la ciudad es inmenso. Los trenes viene y parten atestados". *La Tarde*, 16 de novembre de 1906.

36 *El Isleño*, 18 de novembre de 1892.

37 *La Unión Republicana*, 20 de novembre de 1896.

38 *El Isleño*, 14 de novembre de 1890.

39 *El Ancora*, 20 de novembre de 1896.

40 *La tarde*, 20 de novembre de 1903. *El Eco Balear*, 21 de novembre de 1903.

41 *El Heraldo de Baleares*, 17 de novembre de 1895.

42 *El Heraldo de Inca*, 21 de novembre de 1908.

43 *Ca Nostra*, 16 de novembre de 1907.

44 *La Región*, 15 de novembre de 1912.

45 *La Región*, 14 de novembre de 1913.

5. Diligències, carros i trens

Per arribar a Inca la jornada de la gran fira s'havia de tenir o llogar un carro, es podia venir amb tren o agafar la diligència. Sabem per referències a la premsa que des de 1839 la diligència que regularment unia Palma amb Inca feia viatges especials amb motiu de les fires i del Dijous Bo. El 1839, a la premsa de Palma apareix anunciat que "con motivo de las ferias de Inca la diligencia saldrá de Palma los sábados a las 2 de la tarde en punto para regresar los lunes a las 10 de la mañana. No habrá variaciones los demás días hasta nuevo aviso";⁴⁶ "el jueves próximo 14 del corriente la diligencia saldrá de Palma a las 6 de la mañana por ser el día de la última feria vulgarmente llamada Dijous Bo".⁴⁷

Aquesta mateixa informació de l'anunci periodístic apareix en un crònica⁴⁸ que explica com un grup de veïns de Palma visita l'any 1839 la fira del Dijous Bo. El desplaçament amb diligència fins a Inca és en aquesta crònica com una odissea, com un viatge a un lloc remot: "al Cabo de Hornos o a las Filipinas", diu l'autor. La diligència partia a les sis del matí de can Piquer i tenia una capacitat per transportar entre 13 i 15 persones. La diligència no tornava a Palma fins al divendres a les deu del matí. La diligència que unia Inca i Palma es va inaugurar el 14 de juny de 1837. Va ser la primera que va posar en contacte la capital amb una vila de la Part Forana. El trajecte es feia en tres hores i mitja, i s'aturava, abans d'arribar a Inca, a Santa Maria, Consell i Binissalem. La diligència tenia el seu punt d'arribada a Inca en un edifici de l'Ajuntament situat a l'antiga plaça del Mercat a l'actual cantonada del carrer de Jaume Armengol i carrer del Comerç.⁴⁹ El Dijous Bo de maig tenia també diligències especials. El 1850 s'anuncia a la premsa de Palma que "con motivo de celebrarse la feria de mayo en la villa de Inca el 8 del actual en lugar de salir el ómnibus de esta capital a las 3 de la tarde lo verificará a las 6 de la mañana regresando al día siguiente a las 3 de la tarde".⁵⁰

A part de la diligència molta gent arribava a Inca amb els seus propis carros, carretons, carruatges, tartanes, carretes, galeres, xarrets..., fins i tot hem localitzat persones que hi arribaven amb carruatges llogats. A Palma es llogaven vehicles segurament perquè no era tan freqüent per a una família disposar d'animals propis. El novembre de 1861 un anunci publicat a la premsa ciutadana informava que hi havia un carro disponible per ser llogat "para los que deseen ir a Inca, el día del Dijous Bo".⁵¹ El dia abans de la fira ja era molt destacable l'arribada de vehicles a la vila. De la lectura de les fonts utilitzades es pot deduir que arribaven de tot Mallorca. Els anys que hi havia una gran assistència la premsa remarca que la circulació pels carrers d'Inca era impossible de tants de carros que s'havien concentrat a la població.⁵²

46 *Diario Constitucional de Palma*, 26 d'octubre de 1839.

47 *Diario Constitucional de Palma*, 10 de novembre de 1839. Anuncis semblants a aquests apareixen en el mateix *Diario Constitucional de Palma* els anys següents. També hem localitzat els dits anuncis a *Diario de Palma* (18 de novembre de 1852 i 15 de novembre de 1854).

48 Aquesta crònica apareix per primera vegada publicada en el *Diario Constitucional de Palma* (25 de novembre de 1839). Però llavors és publicada a: Joan Llabrés Bernal: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca, S. XIX, Tomo II (1821-1840)*, Palma, 1959, 772-775. Vegeu la crònica completa al final de la comunicació.

49 Simó Gual: *Antiguas historias de Inca*, Inca, 1996, 121-130.

50 *El Balears*, 3 de maig de 1850.

51 *Diario de Palma*, 12 de novembre de 1861.

52 "Todos los carros de Mallorca se han dado cita en Inca", diu el cronista. *La Región*, 15 de novembre de 1912.

Però fou el tren el mitjà de comunicació que va fer créixer l'assistència de persones a la fira dijouera, ja que connectava directament i ràpidament Inca amb Palma i amb tots els pobles i ciutats de l'illa que estaven dins la xarxa ferroviària. El darrer quart de segle XIX la premsa mallorquina, entre els mesos d'octubre i novembre, publicava nombrosos anuncis recordant l'existència de trens especials, a part dels ordinaris, que es posaven en funcionament els diumenges de fira i el dia del Dijous Bo.⁵³ Sovint els trens especials portaven més vagons que els dies normals. El 1893 sabem que també s'habilitaren trens especials des de Santa Maria i que el 1909 els dits trens, a més, partien de Manacor i Felanitx.⁵⁴

6. Comprar i vendre

El mercat del Dijous Bo va ser durant la major part del període estudiat un punt de trobada de compradors i venedors de tot tipus de productes agrícoles, ramaders i artesanals. Només al final del període, és a dir, a final del segle XIX i principi del segle XX, la fira perd una part del seu valor comercial a favor d'unes activitats més lúdiques. De totes formes, l'any 1893 el Dijous Bo i la fira de sa Pobra són qualificades com les més importants de Mallorca "por las muchas transacciones y mayor número de géneros y productos de todas clases".⁵⁵ Cada any les cròniques parlen del nombre de transaccions realitzades. El 1884 es parla d'una baixada en les transaccions respecte d'altres anys, però augmenta l'arribada de "forasteros que acuden a nuestras ferias sólo para pasear dando con su elegancia y lujo a la concurrencia un tinte aristocrático y de buen gusto que años atrás no ofrecía".⁵⁶

Dins aquests comentaris no manca mai una menció sobre la compravenda de porcs. Sembla que el Dijous Bo era un bon espai per a la venda del ramat porcí.⁵⁷ Durant tot l'any moltes famílies dels pobles de Mallorca engreixaven un o diversos porcs destinats al mercat local o al català.⁵⁸ Després eren venuts a les fires de Lluçmajor i d'Inca.

Hi ha molta informació publicada a la premsa local referida als productes i als seus preus de venda en el mercat setmanal del dijous. Els preus del mercat d'Inca serien una referència per a les compravendes a la resta d'illa. "Preus del mercat d'Inca" és una secció habitual de la major part de les publicacions periòdiques mallorquines. Sovint, vora aquesta secció, es comenten els preus i es parla si han estat cars, si han estat baixos, si hi ha hagut moltes o poques vendes. Per exemple, el 1894 els preus foren en general baixos a causa de l'excés de productes presentats i el 1903 el mercat dels porcs va estar molt poc animat. En canvi, el 1897 els preus foren elevats i les vendes foren nombroses, i el 1908 es varen fer moltes transaccions i el mercat ramader va estar molt animat.⁵⁹ A partir d'aquesta nombrosa informació sabem de forma detallada quins productes eren venuts en el Dijous Bo.

53 Els trens especials a la dècada dels noranta del segle XIX sortien de Palma a les 7 i a les 10.30 hores i d'Inca, a les 13 i a les 17 hores. El 1912 sabem que es va habilitar una finestreta especial a Palma per al venda de bitllets. *La Región*, 15 de novembre de 1912.

54 *Isleño*, 15 de novembre de 1893, i *La Gaceta de Mallorca*, 17 de novembre de 1909.

55 *Boletín Comercial*, 15 de novembre de 1893.

56 *Revista de Inca*, 15 de novembre de 1884.

57 "Hubo mucho de todo, singularizándose los ganados". *El Isleño*, 17 de novembre de 1893.
"Se hicieron considerables transacciones de ganado de cerda". *El Noticiero Balears*, 18 de novembre de 1893.
L'any 1915 es diu que la plaça del Bestiar estava plena de porcs i muls. *La Veu d'Inca*, 20 de novembre de 1915.

58 El 1886 el vaixell català *El Santiago*, a final de novembre, ja havia exportat de Mallorca a Catalunya més de 4.000 porcs. *El Liberal. Diario Democrático de Menorca*, 24 de novembre de 1886.

59 *El Heraldo de Baleares*, 16 de novembre de 1894 i 19 de novembre de 1897. *La Tarde*, 20 de novembre de 1904 i 20 de novembre de 1908.

1840: xeixa, blat, civada, ordi, faves, guixes, ciurons, fesols, carbó, garroves, cànem, formatge, llana, carn de me, vi, aiguardent, oli.⁶⁰

1852: blat, xeixa, ordi, faves, fesols, guixes, ciurons, arròs, porcs, oli, vi, aiguardent, llenya, carbó, garroves, bessó d'ametla, formatge i llana.⁶¹

1901: productes de ferreteria i quincalla, joieria, bessó d'ametla, porcs, animals diversos, blat, xeixa, ordi del país, ordi foraster, civada del país, civada forastera, faves per a animals, faves, faves per cuinar, blat de les índies, ciurons, fesols, fesols confit, mongetes blanques, mongetes negres, mongetes pintades, cànem, figues seques, olives, bolets, moniatos, patates, pebres, arbres fruiters, safrà, gallines, polls, ous i conills.⁶²

També el Dijous Bo es va obrir la venda de productes que no eren ni agrícoles, ni ramaders ni artesanals, sinó que eren productes per al regal, per als infants, per menjar o dolços destinats, sobretot, als visitants que arribaven a Inca per passejar-se o fer una ullada al mercat. Sabem que el 1906 a la plaça Major hi havien aparegut punts de venda de torrons, avellanes i juguetes, i en els carrers pròxims hi havia molts de llocs que venien juguetes per als infants.⁶³

Els carrers que ocupaven els venedors variaren molt poc durant el període estudiat. Sabem que es concentraven a l'actual carrer de Jaume Armengol, carrer del Comerç, plaça d'Espanya (a on hi havia la quartera de grans), carrer Major, plaça de l'Església i carrer de la Sirena. A final de la dècada dels anys 80 del segle XIX es va ampliar fins a l'actual plaça Mallorca, on es va construir una lloc ampli i espaiós per a la venda d'animals. L'Ajuntament el 1917 es plantejava la necessitat de construir una nova quartera, ja que la que hi havia davant de l'edifici consistorial era molt vella.⁶⁴

La major part de transaccions es feien fins al migdia. Posteriorment baixaven les vendes, sobretot si el dia era plujós o fred. Però, si feia bon dia, arribava gent a Inca fins al capvespre i alguns anys les cròniques periodístiques parlen que fins ben entrada la nit hi havia molta gent passejant pels carrers.

7. Més enllà de la fira: la festa

Totes les fires sempre han tengut un caràcter festiu més o menys destacat. La fira del Dijous Bo comença a mostrar un caràcter marcadament festiu a final del segle XIX. Per uns, això va ser considerat un fet molt positiu, ja que millorava la fira. Per uns altres, tenia efectes negatius perquè anava en detriment dels valors comercials que la caracteritzaven.

Per la part que criticaven el caràcter festiu, destaca l'opinió de la *Revista de Inca*. El Dijous Bo de 1884 i 1885 aquesta publicació criticava que la fira:

60 *Diario Constitucional de Palma*, 23 de novembre de 1840.

61 *Diario de Palma*, 25 de novembre de 1852.

62 *El Heraldo de Inca*, 3 de novembre de 1901.

63 *La Tarde*, 16 de novembre de 1906.

64 *La Veu d'Inca*, 24 de novembre de 1917.

“va degenerando y sin temor a equivocarnos nos atrevemos a asegurar que a la vuelta de muy pocos años acabarán por convertirse en meras fiestas a las cuales acudirán no la gente de negocios ni los labradores y ganaderos sino la juventud elegante para exhibirse y las personas ansiosas de pasar un rato de solaz y distracción”.⁶⁵

“Por desgracia nuestras ferias van sufriendo una lamentable transformación merced a la cual dentro de breve tiempo solo tendremos fiestas en lugar de ferias... Los curiosos y desocupados forman cuasi la totalidad de esa enorme masa de gente que de todas partes vienen a Inca sin más objeto que pasearse y pasar el rato en agradable entretenimiento y que solamente unos pocos vienen movidos por el interés de realizar alguna operación de las que constituyen el objetivo de esa clase de concursos”.⁶⁶

En un sentit contrari es manifestava El Heraldo de Inca, el qual exposava que les fires i el Dijous Bo havien de transcendir el seu valor comercial i incloure-hi activitats d'oci i culturals amb la col·laboració de l'Ajuntament. Per exemple l'any 1907 defensava que:

“Las feria de esta ciudad no pueden ni deben limitarse como hasta aquí a mera reunión de comerciantes y compradores... Se reclama imperiosamente una transformación en la manera de ser de nuestras ferias... Las ferias no pueden subsistir bajo el punto de vista exclusivamente mercantil. El tráfico no constituye ya el sólo elemento que atrae al forastero, si no que lo llama también el deseo de hallar un descanso a sus fatigas y un agradable pasatiempo mediante vistosos espectáculos”.⁶⁷

“Los feriantes que en este día acuden a esta población no les mueve el interés de enterarse del precio que rigen en el mercado... No, vienen solamente a pasar el día en la novel ciudad por ser tradicional en Mallorca la renombrada feria del Dijous Bo... Los atractivos de la feria se reducen a varios puestos de turrone, de castañas situados en la plaza Mayor, y a los barracones o lo que sean compuestos en hileras no muy rectas a los lados del Mercado Viejo... Que desilusión ver el poco interés con que políticos locales miran las ferias y no las modernizan”.⁶⁸

Al final va prevaler l'opció d'unir les fires amb la festa. El 1912, una crònica periodística⁶⁹ fa una relació del motius pels quals vénen tants de visitants a Inca el dia del Dijous Bo. Exposa que ve molta gent per exigències de les seves activitats com a comerciants; els amos de possessió i els pagesos, per necessitat del cultiu de les seves terres o les que tenen en arrendament; però afegeix que hi vénen persones per curiositat, altres perquè els agraden les coses típiques, i molts d'altres vénen perquè hi ve molta gent. Com hem dit a l'apartat 4 dedicat a l'assistència, a principi del segle XX el Dijous Bo ha abandonat el seu caràcter únicament comercial i esdevé una ocasió per mostrar-se, per passejar, per sortir al carrer amb els millors vestits i joies.⁷⁰ El 1915 Miquel Duran confirmava a la seva crònica periodística que el dia del Dijous Bo “ve molta gent solament per passejar-se, anar a la fonda a dinar i fer un dia de festa. Així és que es veien moltes atlotes foravileres amb el clàssic vestit de pagesa, duent damunt son cos tot el seu repertori de cordoncillos i alaques d'or i argent”.⁷¹

⁶⁵ *Revista de Inca*, 15 de novembre de 1884.

⁶⁶ *Revista de Inca*, 20 de novembre de 1885.

⁶⁷ *El Heraldo de Inca*, 28 de setembre de 1907.

⁶⁸ *El Heraldo de Inca*, 16 de novembre de 1907.

⁶⁹ *La Región*, 15 de novembre de 1912.

⁷⁰ El 1912 la crònica de La Región de dia 15 de novembre deia: “Dios de Dios y que mujeres! Espléndidas y bellas, tocadas sus cabezas con el clásico rebocillo y trajeadas con los nuevos... Están todos los pueblos de Mallorca dignamente representados y parece que asistimos a un certamen de belleza”.

⁷¹ *La Veu d'Inca*, 18 de novembre de 1916.

Aquest dia amb la gran quantitat de gent que s'acostava a Inca des de tota l'illa augmentava el nombre de prostitutes que treballaven a Inca. Sabem que a principi de segle XX venien prostitutes de Palma cap a la ciutat el dimecres a vespre amb el darrer tren i tornaven amb el primer.⁷²

A final del segle XIX i principi del segle XX ja tenim àmplies referències de les activitats que es realitzaren en ocasió del Dijous Bo:

- El 1899 el Club Velocipedista organitzà unes carreres de bicicletes que es dugueren a terme en el velòdrom de l'associació.⁷³
- El 1904 en el teatre de l'associació El Círculo es representaren tres sarsueles: *Los Bobemios*, *El Cabo Primero* i *Los Granujas* a càrrec d'una companyia que treballava a Manacor.⁷⁴
- El 1906 sabem que el vespre, acabada la fira, es feren diferents actes: balls en els locals de l'associació la Constancia i El Centro, i en el teatre es va representar un sarsuela.⁷⁵
- El 1910 i el 1912 es va fer una correguda de toros a la recentment inaugurada plaça.⁷⁶
- El 1915 el capvespre hi hagué *novillada* de riure a la plaça de toros i es va representar l'obra de teatre *La Campana de la Almudaina*.⁷⁷
- El 1916 es representà en el Teatre la sarsuela *Maruxa*.⁷⁸

8. Dues cròniques del Dijous Bo

Inca. Las ferias⁷⁹ (1839)

En tres domingos consecutivos al cerrarse el mes de octubre y abrirse el de noviembre tienen uds. tres ferias en Inca, otra además el día de Todos los Santos, y otra el segundo jueves después de la última feria, que llaman el jueves bueno, Dijous Bo.

¿No han estado uds. en las ferias de Inca? Si no son uds. del número de poco más de dos docenas de palmesanos, hombres de juventud y movimiento, a quiene un viaje por 13 leguas de ancho y 17 de largo que tiene la isla no les parece ningún viaje al Cabo Hornos o a las Filipinas, a quienes separarse de las murallas no les parece ir a enterrarse, me dirán uds. que no. Pues ánimo. A casa de Piquer, señores, a tomar asiento para la diligencia, Cuidado, que no hay más que una. Cuidado que no tiene más que trece localidades si se hace rodar el coche pequeño, y quince si el más grande. Cuidado, que es mejor llegar a tiempo, que tener o sino que escoger entre el movimiento tempestuoso de las tartanas, el traqueteo de un carro, o la pausada armonía de las herradura de un bagaje de alquiler. Verdad es que no deja de ser cómodo para nosotros los naturales nuestra manera de montar, y sabemos hacernos con gracia, sobre los lomos del animal un sitio tan llano como la pala de la mano, tan blando como el lecho, con unos serones particulares que llenamos de provisiones y de líos de ropa, y cubrimos con zaleas de largo y tupido vello,

⁷² *Ca Nostra*, 1 de desembre de 1910. Miquel Duran diu en aquesta crònica que “bi ha hagut dies de fira o mercat que en son vengudes (de prostitutes) una vagonada”.

⁷³ *La Unió Republicana*, 15 i 17 de novembre de 1899.

⁷⁴ *El Noticiero*, 16 de novembre de 1904.

⁷⁵ *La Tarde*, 16 de novembre de 1906.

⁷⁶ *La Tarde*, 16 de novembre de 1910, i *Ca Nostra*, 16 de novembre de 1912.

⁷⁷ *La Veu d'Inca*, 20 de novembre de 1915.

⁷⁸ *La Veu d'Inca*, 18 de novembre de 1916.

⁷⁹ *Diario Constitucional de Palma* (25 de novembre de 1839). Llavors publicada a: Joan Llabrés Bernal: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca, S. XIX, Tomo II (1821-1840)*, Palma, 1959, 772-775.

donde nos colocamos generalmente una persona, pero a veces dos “a la pollensina”, si las fuerzas de la caballería lo permiten, sentadas a la par, unidas de bracero, marido y mujer, padre e hija, o mejor querido y querida, entretenidos todo el camino en dulces y sabrosísimos coloquios. Los forasteros que nos ven así encastillados, no se dejan persuadir de las ventajas de esta manera de viajar, hasta que perdido el miedo y dueños del equilibrio, le prueban con la experiencia. Pero nada como la diligencia, señores. Correr a casa de Piquer. Si no, no hay billete. Nada como la diligencia. No es lo mismo emplear tres horas y media en el camino que cinco.

Ya estamos todos. Dan las 6 en el reloj de Figuera y todavía no bien amanecido, empezamos a movernos. Por entre las vidrieras vamos dejando, como sombras de gigantes, los árboles del Borne, la torre de la parroquia de San Nicolás, el pórtico del teatro, la uniforme y bella fachada de las casa nuevas, el mal proporcionado templo del Carmen, destinado no hace mucho tiempo a la demolición, el brillante arco que da entrada al pequeño jardín del hospital, la parta más hermosa de Palma, para salir por la Puerta de Jesús, yendo por un rodeo de 20 minutos a buscar el camino de Inca, que, situada la diligencia en otro punto, encontraríamos luego la salida de la ciudad por la puerta de San Antonio. Pero esto no es del caso.

A poco rato hemos pasado la huerta, las norias y los montones de estiércol, y entramos en llanuras extensas de arbolado, que no se interrumpen a una y otra parte del camino, hasta entrar en Inca. Llega el puente elevado de este nombre, llegan las colinas de la desparramada Marratxí, llega la largamente tendida población de Santa María con sus viñedos e higuerales, llega en una altura la pequeña aldea de Consell, déjase a la izquierda la hermosa Binisalem con su moderna iglesia y por en medio de frutales, viñas y plantaciones de toda clase llega por fin Inca, a la ocasión en que por su baja situación se la ha perdido de vista y menos se la está esperando. Un puente mezquino que ocupa sólo una pequeña parte de lo ancho del camino, una rampa bastante empinada y una angosta vuelta entre dos esquinas, donde apenas coge el carruaje, anuncian mal al viajero que va entrando en la capital del partido, centro de veinte poblaciones que en un radio de 2 leguas la rodean, mercado general de la isla, en todos los jueves del año, rica en producciones reuniendo las del llano y las de la montaña, y abundante en recursos, pues tiene propios que faltan a casi todas las demás villas.

Nos encontramos en el Mercado. Allí al pie de la fonda para la diligencia. “Mercado” hay también allí como en Palma (es decir plaza de este nombre) así como hay Borne, hay “Call” y otras imitaciones de la capital. En todas las cosas y en todos los tiempos es y será siempre costumbre que los pequeños quieran imitaciones de la capital. En todas las cosas y en todos los tiempos es y será siempre costumbre que los pequeños quieran imitar a los grandes e igualarse en ellos. ¡Perdición del mundo! Pero este Mercado, este Borne, este Call de Inca no son plazas, no, que en Inca no las hay; son calles, no hay remedio, en estas callejuelas es preciso colocarse cuanto se lleva a la feria, ganado mayor, de cerda, lanar, etc., mesas, cestos, granos, frutas, legumbres, aves, prendas de ropavejería, mostradores de alhajas, armarios de lienzo, etc. Cada género en su puesto destinado. No es posible dar un paso sin sentir el codo del uno, el cesto que lleva la otra en el brazo, el saco del que va, el otro cargado que nos hace caer el sombrero, el empujón a las espaldas del otro que lleva prisa, y en el sitio del ganado mayor es preciso ir formando eses por en medio de las ancas de una y otra res atadas en las estacas a la pared de uno y otro lado. Y nada serían estos, sin el detestable empedrado (también imita al de la capital) sin el lodo insondable, sin los recantones, las piedras movilizadas, los saledizos y soportales, los carros en medio de la calle, la basura, los cerdos cebados a las puertas de las casas, y tantas y tantas lindezas y preciosidades. En esto Inca es original e inimitable.

¡En poca compasión tratas a Inca, terrible folletinista! No. Es que hoy estamos de feria y no puedo llevar a uds. a recorrer la hermosísima campiña, la más amena de toda la isla, toda poblada de arbolado, parte llana, parte quebrada, toda rociada de casitas de campo a donde salen los vecinos

a pasar el verano engordando esos enormes cerdos de 20 y más arrobas y secando los higos pasos, y en donde no darían uds. un paso sin observar alguna innovación, alguna mejora. Es que no puedo llevar a uds. a ver el bello edificio de la iglesia parroquial, obra reciente y acaso la de mejor gusto de toda la isla y la más acabada de estuco y adornos, en medio de haber estado llamada la atención de los devotos hacia tres conventos que en tan pequeño casco se sustentaban. Es que no puedo hacer notar a uds. el aseo de las mujeres con ese rebosillo que a cualquier hora parece salir de la colada. Es que no puedo hacerles ver esas fincas de las familias acomodadas, que cuidan por sí mismos sus señores, pasando en el campo la mayor parte de los días, inspirándoles este amor a la agricultura sentimientos y costumbres patriarcales. Es que así en un día no pueden uds. observar el carácter dócil y el ahínco por el cultivo que son comunes a todos los habitantes. Es que son ya las diez del viernes por la mañana y nos está aguardando la diligencia para regresar.

La fira d’Inca⁸⁰ (1909)

La nostra primera experiència amb el sistema ferroviari mallorquí fou curiosa i inesperada.

Amb ganes de visitar Inca, una ciutat pròspera situada al cor de l’illa, entràrem a l’estació de Palma un dia de novembre i demanàrem un fullet amb els horaris. El que se’ns va entregar (que era el més recent) duia la data de juliol de 1907. Però malgrat que tengués més de dos anys, semblava que no hi havia hagut cap alteració ni en les hores de sortida ni en les d’arribada.

Amb el pensament que el dijous era el dia de mercat a Inca, ens aixecàrem un dijous de matí abans de la sortida del sol i arribàrem a l’estació a temps de pujar al tren de les 7.40. L’altre tren, que només surten dos trens de Palma cada dia, ni tan sol el teníem en compte perquè no sortia fins les dues en punt.

Ens imaginàvem que la manca de trens comportava la corresponent escassetat de viatgers, però per a la nostra sorpresa l’estació ja era plena de gent plaentment excitada, tots vestits de gala.

Les dones portaven les seves mantellines o uns rebosillos brodats als cabells amb petites agulles daurades, i moltes duien uns guants llargs i blancs fins a les mànigues, decorades als colços amb una filera de botons daurats o platejats. Els petits mocadors, que formen part de la vestimenta nadiua completa, eren de tota mena de colors i materials, des de seda amb llargs focs fins a pelfa de molts tons diferents, o brocats lleugers i delicats.

Els trens de Mallorca se semblen als d’altres països civilitzats en disposar de vagons de primera, segona i tercera classe. En els de primera es viatja amuntegat i es respira un ambient molt carregat, els de segona són pitjors que alguns dels vells vagons anglesos sense esmorteïdor de tercera classe. Els de tercera semblen furgons de ramat amb uns bancs col·locats al llarg dels costats i del centre. No tenen finestres i unes cortines de pell protegeixen els costats oberts.

Tal com férem els altres viatgers, nosaltres anàrem en segona classe. Molt abans de l’hora de sortida, cada vagó, amb l’excepció dels de primera classe, els quals eren gairebé buits, es trobava estibat de passatgers, tots parlant al límit de les seves veus. Però res no va succeir fins que, quan passaven més de quaranta minuts de l’hora de sortida prevista, en fer el motor un fort sotrac com si d’un esforç sobrehumà es tractàs, tots les dones se senyaren devotament i el tren començà a sortir lentament de l’estació. Tan lentament que tres passatgers endarrerits que arribaven a l’andana quan el tren ja es movia, varen poder, no només abordar-lo, sinó també assegurar-se un lloc en els vagons davanters.

80 Mary Stuart Boyd: *Les illes venturoses: vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa* (versió catalana, introducció i notes: Jaume Boada Salom), Palma de Mallorca, 2008, 73-79.

Entre Inca i Palma hi ha una distància d'unes vint milles de fèrtils horts. La línia ferroviària d'una sola via travessa grans extensions de camps de figueres, ametlers i oliveres. En molts casos, la terra davall els arbres es veia vermella i daurada, amb fulles del color de la tardor caigudes de les vinyes, o del verd del blat d'indi que s'obre.

A mesura que passava el temps, el sol anava ascendint i la boirina del pla s'anava desfent; els turons blavosos del nord feien de digne fons de l'estesa de plantacions. Dins el nostre vagó, tot era bon humor. Ningú no semblava trobar res de què queixar-se, malgrat la lentitud del trajecte. Una de les primeres aturades fou Santa Maria. Només havíem fet unes poques milles i ja hi havia al·lotes esperant per vendre fruits secs i galletes dins d'uns cons de paper a aquells viatgers (i n'hi havia molts) que ja havien tengut temps de tenir gana; mentrestant, una dona major que portava una gerra amb aigua i un tassó estava preparada per servir el sedegós a canvi de la moneda més petita. Tot just havia començat el petit viatge i semblava haver-hi poques raons per romandre a Santa Maria, però el retard era ja tan prolongat que els passatgers, mantenint un perfecte bon humor, començaren a intercanviar visites amb viatgers d'altres parts del tren. Un vell cavaller, vestit completament de pelfa color mostassa amb ratlles i unes botes grogues amb elàstics, entrà en el nostre compartiment i intercanvià salutacions amb una dama gran i distingida, que portava una joia formosa que feia joc amb el mocador de seda a ratlles que cobria el seu cabell, el qual deixava veure una trunyella.

Els minuts anaven passant. De tant en tant, un timbre d'avís sonava sense que ningú hi prestàs atenció, amb tota la raó, ja que no succeïa res quan ho feia. Finalment, amb un sotrac d'aquells que fan desconjuntar les articulacions, iniciàrem la marxa un altre cop, fins arribar a una via morta un centenar de iardes més enllà.

Com quedarà palès després, el ferrocarril era massa pesat per a la potència del motor. Es desenganxaren els vagons buits de primera classe; un cop fet això, començàrem realment a avançar. Cobrírem les vint milles i, amb un retard de només dues hores, arribàrem a Inca, que ens mostrà una filera de molins i les seves muntanyes majestuoses i violàcies.

Ens unírem a la gentada i entràrem a la ciutat, mentre ens demanàvem si algú menys acostumat que nosaltres a les multituds devia haver descobert la fira anual d'Inca; casualment, nosaltres hi havíem anat just en el dia gran. A totes les vies que duïen al centre de la ciutat hi havia fileres de vehicles buits i carros inclinats, mentre els seus propietaris passejaven pels carrerons.

La fira era principalment una ocasió per fer negocis. Només comptava amb uns pocs dels elements d'esbarjo que normalment es poden trobar en un poble anglès. L'única cosa per a l'entreteniment que vérem foren uns cavallets, els quals passaven força despercebuts. Un tret important era que cada carrer s'hi podia trobar un tipus de mercaderia diferent. A una es venia roba i calçat de colors vius. Un altre estava dedicat totalment a la venda de llepolies, entre les quals destacava una de color blanc feta aparentment d'ametles picades i sucre. Del bon gust en donaven testimoni la multitud d'abelles que n'estaven provant la dolçor. I en un altre carrer vàrem haver de caminar entre dues fileres de dones assegudes en cadires amb aspecte d'haver estat fetes apressadament, les quals sostenien a la seva falda una greixonera de fang plena d'un producte estrany fet de fils vermells. Aparentment, era l'únic producte que oferien i de fet mai no descobrírem de què es tractava.

La plaça de davant l'església principal era el nostre centre d'atenció. En un costat, el terra estava cobert d'una atractiva exhibició d'artesanía local. Gerres, plats, cossiols i gerros, d'aquells colors verds, grocs i marrons que són tan temptadors i tan barats. El toc vermelló, artísticament tan valuós en aquesta escena animada, l'aportaven els enormes sacs dels quals sobresortien pebres vermells i taronges que representen un element important en la dieta mallorquina.

Dos captaires esguerrats, els primers que vàiem a l'illa, cercaven coixejant una collita; i sobre una petita plataforma, un dentista ambulat extreia la dent d'un al·lot, per a satisfacció d'uns pares estalviadors i angoixa evident del seu fill.

Just al costat de la plaça hi havia el mercat del bestiar; en el seus voltants vérem, per primera vegada, un pagès mudat amb el vestit nadiu, el qual malauradament ja resulta tan rar veure. Aquest home vell i jovial portava uns pantalons de cotó blau molt estufats, una jaqueta negra i curta, i el capell d'ala ampla que distingeix aquesta disfressa. Fins i tot duïa posades les pintoresques sabates negres que van bé amb el vestit, i que resultaven un alleujament beneït de les botes elàstiques verdes i taronges de moda.

L'amenaça de pluja i un sentiment de set real ens va donar l'excusa per cercar refugi en un cafè. La majoria dels que vérem eren plens de gent, i dubtàrem sobre si provar de forçar-hi la nostra entrada. Finalment en trobàrem un que semblava més exclusiu que els altres, hi entràrem i seguírem en una de les petites taules col·locades davall la decoració feta de papers.

L'al·lot i jo demanàrem vi i l'home trià conyac. L'actiu cambrer ens va dur tot d'una uns grans tassons de vi servits damunt uns platets; va posar davant l'home una botella de brandi en el qual se submergien unes herbes punxegudes i deixà que se servís ell mateix. El vi era fort i fruitat, l'home declarà que el licor era deliciós; i mentre la pluja començava a caure i tustava la terra, nosaltres fèiem glopets i vàiem passar la vida al carrer.

A l'altra vorera del carrer, a l'entrada lateral d'un forn, dues dones fregien *dough-nuts* en una gran paella d'oli bullent. La dona major rapinyant una mica de massa del bol pel que hi havia vora el seu colze, la feia lliscar al voltant del seu dit i la llançava dins l'oli, d'on un minut més tard la seva ajudant el treia amb una cullera de mànec llarg, convertit en un cruixent anell daurat.

La pluja havia aturat, el sol tornava a brillar i hi havia massa coses a veure, així que pagàrem les nostres begudes i partírem.

- Quatre penics!- va dir l'home, mentre es ficava el canvi a la butxaca-. Un penic per cada tassó de vi i dos penics pel licor! Això és suficient per empènyer qualsevol a la beguda.

L'únic inconvenient per gaudir completament de la fira era el fang. La nit anterior havia estat humida i els carrers n'eren plens. El llim era de color marró clar i persistentment aferradís, i no satisfet amb empastifar les sabates, intentava quedar-se amb elles. Caminar per damunt tres polzades de fang és molt cansat, així que decidírem agafar el tren de tornada que havia de sortir d'Inca a la una en punt, en lloc d'esperar el de les quatre.

Ens va acompanyar la sort. Ja que el tren va tardar només tres hores a cobrir vint milles. El paisatge, amb els camps verds i grisos d'oliveres sobre un fons de formoses muntanyes i animats amb recol·lectors d'olives vestits d'una manera curiosa, era tan bonic que no ens cansàrem de fixar-hi els nostres ulls.

Els nostres companys del viatge de tornada eren majoritàriament homes, probablement comerciants de Palma que havien visitat la fira com a compradors i tenien pressa per tornar amb el major volum d'adquisicions possible. Ningú no sap quan arribarien a la ciutat (o si hi arribarien en absolut) aquells que s'exposaren a l'aventura d'agafar el darrer tren.

9. Conclusions

- 1) En el període estudiat el Dijous Bo de novembre esdevé la fira més important de Mallorca. En canvi, el Dijous Bo de maig perd tota la seva rellevància.
- 2) A principi del segle XX, el Dijous Bo ha abandonat el seu caràcter únicament comercial, si és que alguna vegada ho va ser, només comercial, i fou un punt de trobada, fins i tot un lloc per iniciar el festeig, la relació entre persones o la socialització.
- 3) Des de 1839 la diligència que regularment unia Palma amb Inca feia viatges especials amb motiu de les fires i del Dijous Bo.
- 4) El tren fou el mitjà de transport que va fer créixer l'assistència de persones a la fira dijouera, ja que connectava directament i ràpidament Inca amb Palma i amb tots els pobles i ciutats de l'illa que estaven dins la xarxa ferroviària.
- 5) El mercat del Dijous Bo va ser durant la major part del període estudiat un punt de trobada de compradors i venedors de tot tipus de productes agrícoles, ramaders i artesanals.
- 6) El Dijous Bo era un bon espai per a la venda del ramat porcí.
- 7) Els preus del mercat d'Inca eren una referència per a les compravendes a la resta d'illa.
- 8) El Dijous Bo es va obrir la venda de productes que no eren ni agrícoles, ni ramaders ni artesanals, sinó que eren productes per al regal, per als infants, per menjar o dolços destinats, sobretot, als visitants que arribaven a Inca per passejar-se.
- 9) El Dijous Bo començà a mostrar un caràcter marcadament festiu a final del segle XIX. Per uns, això va ser considerat un fet molt positiu, ja que millorava la fira. Per uns altres, tenia efectes negatius perquè anava en detriment dels valors comercials que la caracteritzaven.

Toros a Inca l'any 1924

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Llorenç Payeras Capellà

M. Magdalena Payeras Capellà

Entre les activitats que es varen organitzar dins del marc de les XII Jornades d'Estudis Locals d'Inca es va realitzar una visita guiada a la plaça de toros d'Inca i al Museu Taurí de la ciutat. Durant el recorregut d'aquesta visita es va constatar la rellevància d'alguns fets històrics relacionats amb el món taurí a la ciutat d'Inca.

Nombrosa documentació relacionada amb la història de l'afició taurina a Inca es troba dispersa en arxius familiars. Consultant l'arxiu de la família Payeras-Capellà s'han trobat documents gairebé centenaris. Aquesta comunicació pretén donar a conèixer una part d'aquesta documentació així com descriure els fets relacionats.

Rememorant aquests fets es recorda que a Inca durant un temps es disposava de nombroses instal·lacions amplament utilitzades, com la mateixa plaça de toros, el teatre, cinemes, triquet, hípica... Actualment aquestes infraestructures es troben desús o desaparegudes, i Inca ha deixat de gaudir dels esdeveniments culturals o d'esbarjo que s'hi realitzaven.

1. Antecedents

La plaça de toros d'Inca ha tengut moments molt lluïts, alternats amb altres de més grisos. I això sense oblidar algunes etapes d'inactivitat taurina.

De la història de la plaça formen part actuacions rellevants quant a l'anomenada dels toreros, destacant les de Juan Belmonte o Curro Romero, i també les del rellonejador Álvaro Domecq o els germans Peralta, entre altres.

Malauradament, no han mancat accidents fatídics. Aquests són els fets més coneguts i recordats, com el que va causar la mort d'Ángel C. Carratalá o també el manco conegut del "Niño de Valencia".

L'antiga tendència “torista” (és a dir, la que valora la integritat i comportament del bou com a requeriment principal) de la plaça d'Inca passà a la història amb l'arribada del toreig mediàtic. No obstant això, en els darrers anys hi ha hagut bous indultats: Rullero de Son Rossinyol el 1998, i un de més polèmic el 1999.

També podem dir que pràcticament tots els toreros mallorquins han actuat a Inca: Melchor Delmonte, Gabriel Pericàs, Jaime Pericàs, Valentín Luján, Campanilla, etc. També els rellonejadors Pedro Caldentey o l'inquer Jaime Roselló.

2. Actes taurins de l'any 1924

L'any 1924, hi va haver uns quants actes a la plaça d'Inca:

- Diumenge 15 de juny de 1924
Sis jònecs del marquès de Villamarta per a Emilio Fernández Prieto, Félix Rodríguez i Vicente Clemente “Alpargaterito”
- Diumenge 5 d'octubre de 1924
Sis jònecs de Rafael Lamamié de Clairac. Rellonejador: Bartolomé Guerrero. José Moreno “Moreno de Zaragoza” i Gil Tovar.
- Festes de Sant Abdon i Senén
A les festes de Sant Abdon i Senén, a l'estiu, també es programà un espectacle. Aquest, pels fets que l'acompanyen, és el que ha marcat la present recerca. El detallam a continuació.

3. Els actes taurins de les festes de Sant Abdon de 1924

La plaça de toros d'Inca tenia molt de prestigi per la qualitat i origen dels bous que s'hi torejaven. Moltes ramaderies de primer nivell enviaren bous a Inca: Antonio Pérez Taberner, duc de Veragua, Rafael L. de Clairac, Pérez de la Concha, Felipe Bartolomé, Eduardo Miura, Lorenzo Rodríguez, Concha y Sierra, Mª Eusebia Sánchez Cobaleda, Bernardino García Fonseca, Flores Albarran, Juan Contreras, Moreno de la Cova, Conde de Mayalde, Samuel Flores...

Aquell any, els bous que estaven programats per a dia 27 de juliol de 1924 eren de la ramaderia de Graciliano Pérez-Taberner. (Alguna crònica de l'època anomena erròniament la ramaderia com a Excm. Sr. Argimiro Pérez-Taberner. El tractament d'*excel·lentíssim* correspon a Graciliano, que era diputat a Corts. Tampoc cap dels seus fills tenia aquest nom: Casimiro, Graciliano, Carmen, Guillermo i Fernando.)

Conten les cròniques que aficionats de Barcelona vengueren a Inca per veure l'espectacle programat. El renom dels toreros i el prestigi de la ramaderia dels bous feien l'esdeveniment molt atractiu.

3.1. Relació dels bous arribats a Inca

En concret, els bous de la ramaderia Pérez-Taberner que es varen dur per als actes de Sant Abdon foren:

NUMERACIÓ	NOM	COLOR
N. 6	LIMONCILLO	Colorado
N. 8	BUENA BARBA	Colorado
N. 24	MACARENO	Negro
N. 3	GRILLERO	Berrendo en negro
N. 23	MACARULLO	Negro mulato
N. 11	CAPACHUELO	Jabonero

Taula 1. Relació dels bous arribats a Inca

3.2. Ramaderia

L'antiga ramaderia de GRACILIANO PÉREZ-TABERNERO estava situada a diverses finques del petit poble de Matilla de los Caños, a la província de Salamanca.

Tenia la divisa dels següents colors: blau cel, rosa i groga. La senya era fulla de figuera a les dues orelles. Tenia una antiguitat del 17 de febrer de 1985.

Procedia de l'antiga ramaderia de Fernando Pérez-Taberner, fill d'Antonio Pérez i Jacoba Taberner García. Comprà, el 1884, 25 vaques al duc de Veragua, i un semental a Antonio Miura. Fou dividida entre els seus hereus el 1911, corresponent un dels lots al seu fill Graciliano Pérez-Taberner. Aquest eliminà les antigues vaques procedents de Veragua i Miura i les substituï, el 1920, per un lot de 130 o 135 vaques i dos sementals (Cristalino i Mesonero) del comte de Santa Coloma.

Des del 1949 es feren càrrec de la ramaderia els fills de Graciliano Pérez-Taberner, que mantengueren la línia d'èxits fins que la vengueren el 1969 al matador de toros Sebastián Palomo Linares.

El 1924 era l'any en què es torejaven els darrers bous de l'antiga línia Veragua-Miura, animals terrorífics, que com s'ha vist foren suprimits i canviats per uns d'un altre origen. Un any després, el 1925, a una *corrida* a Barcelona (com s'ha pogut constatar en fotografies), aquesta ramaderia de Graciliano Pérez-Taberner ja venia bous del nou tipus “Santacoloma”.

Els sis bous anunciats a Inca havien estat comprats l'any anterior per l'empresa de la plaça de toros de València, però, per motius que es desconeixen, no s'arribaren a lidiar.

Per tant, fou l'aspecte i els antecedents dels bous d'aquesta ramaderia enviats a Inca el que provocà una gran reacció en els toreros anunciats, que al final no els volgueren torejar.

3.3. Toreros anunciats

Els toreros que havien de formar el cartell de dit acte taurí eren:

Figura 1. "Valencia II" (font: www.hispaniainfo.es)

1. VICTORIANO ROGER "VALENCIA II"

- Madrid (1898-1936).
- Presentació a Madrid el 31 de desembre de 1916. De reconeguda família taurina.
- Alternativa el 17 de setembre de 1921. Padrí: "Granero". Testimoni: Joselito de Málaga. Bous de Narciso Darnaude.
- Es retira el 1931, però torna a torear el 1935 i el 1936.
- Conegut per idees falangistes, morí el 18 de desembre de 1936, afusellat a la carretera d'Hortaleza a Madrid.

Figura 2. "Facultades" (font: www.blancoyoro.blogspot.com)

2. FRANCISCO PERALTA SALERON "FACULTADES" substituï BRAULIO LAUSÍN

"Gitaniillo de Ricla", lesionat per un bou a Saragossa un parell de dies abans.

- Antequera, Màlaga (1900-1930).
- Presentació a Madrid el 19 de juliol de 1917, a un espectacle nocturn.
- Alternativa a Barcelona el 2 de juny de 1922. Padrí: Chicuelo. Testimoni: Emilio Mendes. Bous de Carmen de Federico.
- Confirmació a Madrid: 22 de setembre de 1924. Padrí: Valencia II. Testimoni: Manuel Martínez.

Figura 3. "Fuentes Bejarano" (font www.torerosespanoles.blogspot.com)

3. LUIS MORAGAS FUERTES, "FUENTES BEJARANO"

- Madrid (1902-1999).
- Debuta a Madrid el 20 d'agost de 1922, amb jònecs de Matías Sánchez, alternant amb Antonio Sánchez i José Calarrafuente.
- Alternativa el 5 d'agost de 1923. Padrí: Valencia II. Testimoni: Algabeño. Bous d'Antonio Pérez.
- Confirmació a Madrid el 8 de juny de 1924. Bous de Sotomayor. Padrí: Valencia II. Testimoni: Marcial Lalanda.

3.4. Fets

El dissabte dematí, el dia abans de l'acte programat, començaren un seguit d'accions promogudes pels actuants, totes amb la intenció de no torear aquells bous. El primer, emperò, va ser del torero més famós del tres, Victoriano Roger, "Valencia II", que al·legava que un dels bous, el 24, de nom Macareno, tenia una ferida a un ull, i no hi veia bé. Com que això no va ser cregut, els toreros ordenaren als picadors que, en provar els cavalls de picar, objectassin que no tenien prou doma i que no es podien utilitzar. Els manescals, no obstant això, certificaren que aquests reunien les condicions adients per a picar. L'opinió dels manescals no va convèncer els picadors, i el conflicte es prolongà tot el dissabte, sense solucionar-se. També al·legaren que la infermeria no reunia condicions suficients. L'empresari, intentant arreglar-ho, oferí una gratificació de 500 pessetes al torero que li tocàs en el sorteig el bou problemàtic, el n. 24, Macareno. "Valencia II" anuncià que, si li tocava a ell, no ho voldria cobrar (i de fet li tocà a ell). D'aquesta manera el problema semblava resolt, però a continuació els toreros s'excusaren en els picadors, que no acceptaven participar-hi.

El diumenge dematí, el mateix dia dels toros, seguí el problema. Els toreros deien que els seus picadors no volien actuar, i que ells sense picadors no podien fer res. Tots els picadors es feren forts que no volien actuar. Un d'ells anomenat "El Chano" era el que feia de portaveu, i al·legava qualsevol cosa, fins i tot que les brilles que duïen els cavalls no servien.

Es dóna la casualitat que el delegat governatiu d'Inca era un comandant de l'arma de Cavalleria, Sr. González Moro, entès en la doma de cavalls. El delegat demostrà als picadors que aquells cavalls estaven en condicions de ser utilitzats. No obstant això, els picadors no claudicaren. I el mateix diumenge dematí foren detinguts i empresonats. Més tard s'intentà que els toreros ordenassin actuar als picadors, portant-los els vestits de torear a la presó, però els picadors s'hi negaren.

Els toreros també foren arrestats a les habitacions de l'hotel, i custodiats per la Guàrdia Civil. El jutge, el Sr. Cerdó, acudí a l'hotel per escoltar la negativa dels toreros a actuar i prendre les decisions adients.

Per la ciutat s'anava seguint el desenvolupament del conflicte. A primeres hores de l'horabaixa corria la notícia que ja estava tot arreglat i que hi hauria toros. Per això la gent anà a la plaça, entrà i esperà, debades, que començàs.

A l'hora de començar es comunicà que se suspenia, i el públic s'ho prengué molt malament. Cridant i protestant sortí de la plaça, i es dirigí cap al centre de la ciutat. Molta de gent se situà enfront de l'Hotel Domingo, on estaven retenguts els toreros.

Devers la una de la matinada, els tres toreros foren traslladats a la presó, al claustre de Sant Domingo. El públic, que encara estava enrabiat, en veure els toreros cridà, els insultà, i fins i tot els volia agredir. Quasi tota la nit hi hagué revetlla, la gent aguantà pel carrer fins a la matinada.

Els incidents agafaren major envergadura quan arribà un telegrama del Ministerio de la Gobernación donant l'ordre de la posada en llibertat dels tres toreros i les seves quadrilles, per poder atendre els seus compromisos professionals.

De primer moment els toreros es negaren a sortir de la presó, pensant que a fora la gent estava molt exaltada i els volien agredir. Per aquest motiu, sortiren ben entrada la nit, a les fosques, ja que s'apagaren els fanals dels carrers, i escortats per reforços de la Guàrdia Civil venguts a posta de Palma. El jutge, que havia pres declaració als toreros, s'inhibí en favor dels tribunals militars (excusant-se en la situació excepcional d'estat de guerra existent). El batle d'Inca Miquel Pujades i tot el consistori dimitiren, per considerar que es menyspreava el poble d'Inca amb aquesta ordre superior. Com a fet interessant, el canvi de batle i consistori no queda reflectit al llibre d'actes de l'Ajuntament. Per tant, hi ha un canvi de batle que no consta documentalment, suposam que per l'estat de censura que hi havia. També el governador presentà la dimissió.

L'empresari Pedro Coll fou cridat a declarar a Madrid, on es traslladà immediatament.

En aquests moments desconeixem el resultat del consell de guerra, per no existir en els arxius municipals cap document d'aquest assumpte.

Al final, sense toros, els toreros i els seus ajudants se sortiren amb la seva. Foren multats i posats en llibertat. I seguiren pressionant per tal de disminuir el poder i l'agressivitat dels bous de toros, cosa que ha perdurat fins als nostres dies.

“De los seis toros que para esta corrida envió D. Graciliano Pérez-Taberner, hay que decir en primer término que estaban estupendamente presentados. El ganadero se acreditó de escrupulosos y honrado al enviar un verdadero corral de toros y esto es la causa de todo lo sucedido. Estamos tan acostumbrados a ver lidiar con tanta frecuencia novillejos y becerros en corridas serias, que cuando de tarde en tarde vemos que se presentan toros de verdad nos asombra y ello nos produce la natural alarma. Y este es el pecado que cometió el ganadero salmantino, se olvidó de los tiempos que corren y envió toros...” (Sentimientos, *La Última Hora*, 11 d'agost de 1924, extret de B. Coll: *Inca, Història d'una plaça centenària (1919-2010)*, Ajuntament d'Inca, 2011.)

3.5. Celebració de l'acte taurí a posteriori

Passat tot l'enrenou, quinze dies després, sí que hi va haver toros a Inca. Dia 10 d'agost del 1924. Amb els mateixos bous. Foren contractats uns altres toreros, aquest pic més modest, sense tant de senyoriu, i amb més necessitat.

Figura 4. “Torquito”
(font: www.portaltaurino.net)

1. SERAFÍN VIGIOLA DEL TORCO “TORQUITO”

- Baracaldo (Bizkaia), 1890 – Madrid, 1958.
- Alternativa: a Barcelona el 8 de setembre de 1912 a mans de Manuel Mejías Rapela “Bienvenida”, el Papa Negro, i Juan Cecilio Punteret com a testimoni.
- Confirmació: a Madrid el 20-4-1913 per Vicente Pastor i Manolete. Després es dedicà a activitats taurines.
- Acomiadament: a Bilbao el 16 de juny de 1929 amb toros d'Encinas, alternant amb Cagancho i Vicente Barrera.

Figura 5. Antonio Sánchez Ugarte
(font: www.todocolación.net)

2. ANTONIO SÁNCHEZ UGARTE

- Madrid (1896-1964).
- Alternativa el 29.08.1922 a Linares amb Ignacio Sánchez Mejías i Marcial Lalanda amb bous de Murube.
- Confirmació a Madrid el 08.10.1922 amb bous de Sotomayor, Luis Frez i Juan Silveti.
- Es retira el 1929, arran d'una ferida feta per un bou de la Viuda d'Irtega.
- Torero discret que va tenir molts d'accidents amb els bous. Una el va tenir molt de temps aturat, i va començar a pintar.

- Es féu càrrec de la taverna familiar, al centre de Madrid, que transformà en un centre de tertúlia, art i bon menjar.
- Era íntim amic del pintor Ignacio Zuloaga. Assistien a les tertúlies gent com Pío Baroja, Sorolla, Marañón, Julio Camba, Vázquez Díaz y Cossío.

Figura 6. Joselito Martín
(font: www.torerosespanoles.blogspot.com)

3. JOSELITO MARTÍN

- Bilbao, 1896 – Santander, 1973.
- Debuta a Vista Alegre el 1917.
- Alternativa a Pamplona el 24.09.1922 amb Roger Valencia, Emilio Méndez. Toros de Concha Díez.
- Confirmació a Madrid 21.06.1925, Ricardo Anillo “Nacional”, Antonio de la Haba “Zurito”. Toros de Pablo Romero.
- Toreja més a Amèrica que a Espanya; destaca Veneçuela, Perú i Guatemala.
- Es retira el 1931.

Els tres toreros tallaren una orella cada un. El tercer bou, de nom Macareno, va ferir el picador Frutos Valencia, de la quadrilla de Joselito Martín.

3.7. Altres dades

Empresari: Pedro Coll.
Preu: 8.50 i 5.50 pessetes.
Batle: Miquel Pujades.

4. Documentació relacionada

4.1. Fotos dels bous

Com ja hem anunciat, la justificació inicial de la comunicació era l'existència, a l'arxiu familiar, de les fotos dels bous en qüestió i el record de la narració dels fets, que ens contà el nostre padrí, Tomàs Capellà Ferrer.

Es tracta de 6 fotos (b/n), 14 x 9 cm, format horitzontal. Sobre les imatges hi ha escrit, a mà, el número i el nom del bou. Al revers hi ha l'ordre de lídia, la descripció del pelatge, el torero corresponent i un qualificatiu del comportament a la plaça.

Ordre de lídia

Figura 7. N. 6. LIMONCILLO, *colorado*, brau. "Torquito"

Figura 8. N. 8. BUENA BARBA, *colorado*. A. Sánchez

Figura 9. N. 24. MACARENO, *negre*, brau. Joselito Martín (va agafar el picador "Valencia")

Figura 10. N. 3. GRILLERO, *berrendo en negro*, brau. "Torquito"

Figura 11. N. 23. MACARULLO, *negre mulato*, bo. A. Sánchez

Figura 12. N. 11. CAPACHUELO, *jabonero*, bravíssim. Joselito Martín

4.2. Recull de premsa

Els fets esmentats i les seves repercussions varen tenir un gran ressò a la premsa de l'època.

A la premsa local la informació es va censurar. Tant és així que a l'edició de *Ca Nostra* apareix un requadre en blanc al lloc on havia d'aparèixer la notícia.

A la premsa estatal les notícies que arribaven des d'Inca s'anaven publicant immediatament en diaris de tota la geografia de la Península, amb especial importància a la premsa de Madrid, d'on era "Valencia II", a la de Salamanca, lloc d'origen dels bous, Andalusia i Euskadi.

Les notícies dels esdeveniments varen aparèixer durant diversos dies i en alguns dels casos ocuparen la portada del diari.

<i>La Vanguardia</i>	<i>El Globo</i>
<i>La Libertad</i>	<i>The Times</i>
<i>El Siglo Futuro</i>	<i>La voz de Castilla</i>
<i>El Heraldo de Madrid</i>	<i>Crónica Meridional</i>
<i>La Voz</i>	<i>La Prensa: Diario Republicano</i>
<i>La Época</i>	<i>El Luchador</i>
<i>El Toreo</i>	<i>Diario de Almería</i>
<i>El Imparcial</i>	<i>El defensor de Córdoba</i>
<i>Heraldo Alavés</i>	ABC

Taula 2. Diaris on es varen publicar els fets

A continuació es mostren alguns retalls dels diaris esmentats.

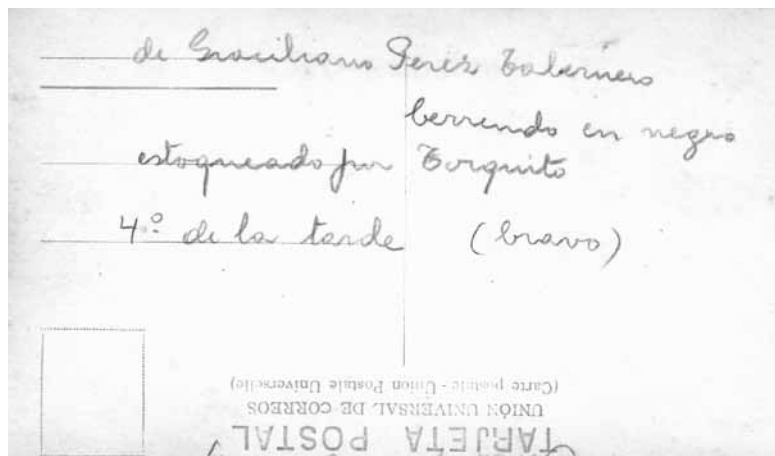

Figura 13. Revers d'algunes de les imatges amb anotacions

Figura 14. Portada del diari La Voz de dia 30 de juliol

Figura 15. Noticia de portada de La Voz de día 31 de juliol

Figura 16. Heraldo de Madrid

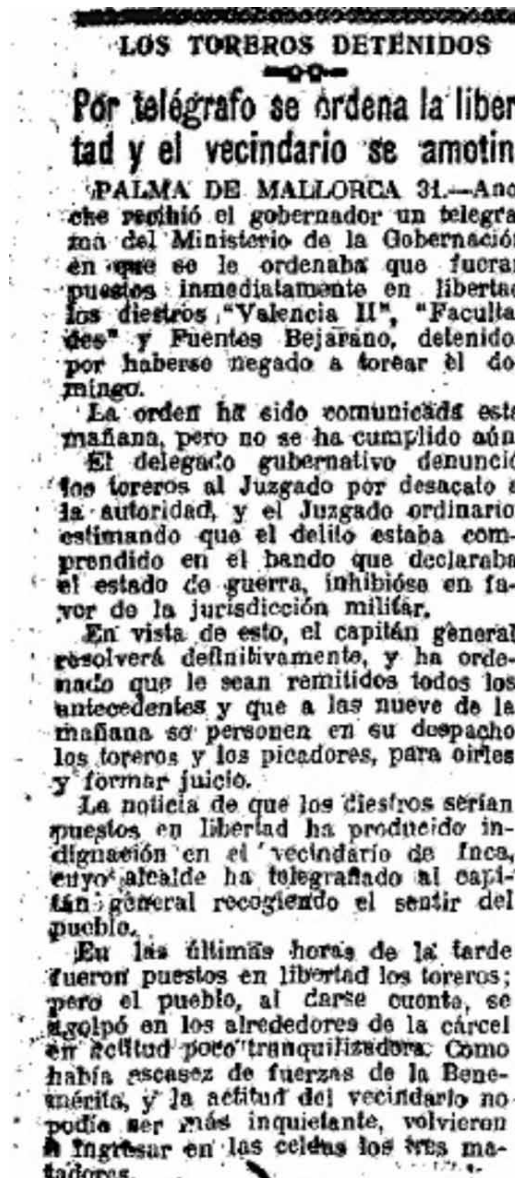

Figura 17. El Siglo Futuro, 31 de juliol

Figura 18. ABC, 31 de juliol, p. 22

Figura 19. La Época, 31 de juliol

Figura 20. ABC, 3 d'agost, p. 21 i 22

Figura 21. ABC, 9 d'agost, p. 16

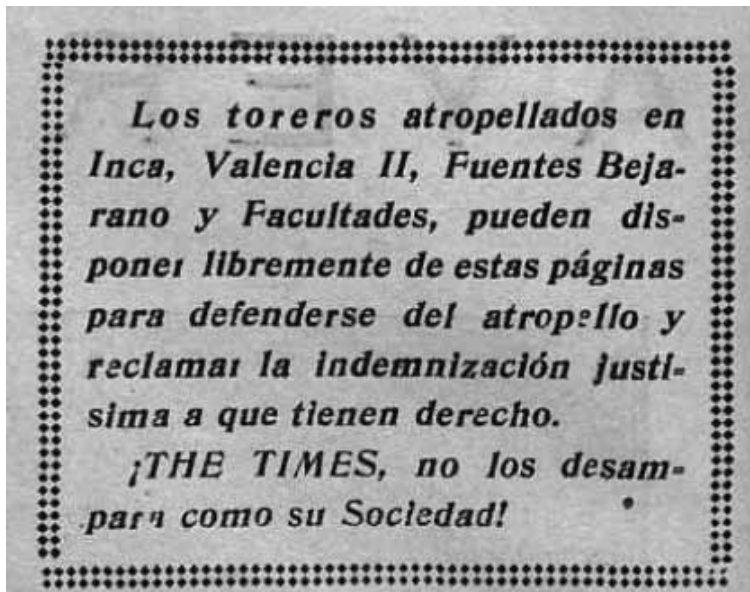

Figura 22. Algunes publicacions varen donar suport als toreros

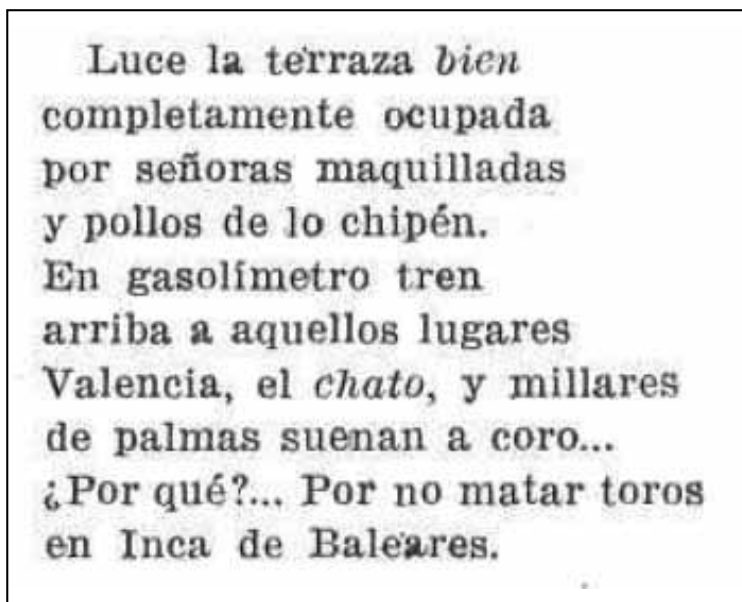

Figura 23. Versos dedicats a la valentia dels matadors

5. Conclusions

En la dècada dels anys 20 del segle passat, a Inca es vivia una gran afició als toros, i s'hi organitzaren actes de gran anomenada, quant al prestigi dels bous i dels toreros contractats. També s'organitzaven espectacles amb participació dels aficionats locals, agrupats per les clientele dels principals cafès de la ciutat.

Per això no és estrany que l'any 1924 es preparàs un acte de primera classe, amb els bous de més anomenada i els toreros més coneguts. Per aconseguir-ho, l'empresa taurina comptà amb la participació econòmica de la gent de la ciutat, que adquirí participacions en forma d'accions.

L'escàndol de la negativa a torejar aquells bous per part dels toreros indignà sobre manera la gent d'Inca, tenint en compte que no només no veia toros, sinó que també hi perdia doblers. Aquest fet, tant la negativa a torejar com la reacció massiva de la gent d'Inca, va ser reflectit a tota la premsa estatal, i censurat a la local.

Queden punts foscs en aquests fets, com el consell de guerra als toreros, i per què es rebé l'ordre de Madrid per alliberar-los.

Per acabar, volem indicar que la documentació gràfica exposada serà cedida al Museu Cultural Taurí d'INCA.

6. Referències

- Coll, Bartolomé. 2011. *INCA. Història d'una plaça centenària (1910-2010)*.
- Capellà Ferrer, Tomàs. *Testimoni Oral*.
- Lacreu, Josep. 1993. *Vocabulari Taurí*. Llenguatges específics, sèrie menor, 1. Generalitat Valenciana.
- Llabrés Fiol, Rafel. 1974. *Los toros en nuestras fiestas patronales*.
- Rodríguez Montesinos, Adolfo. 1997. *El toro de Santa Coloma*. Consejo General de Colegios Veterinarios de España.
- Viard, André. 2010. *Santa Coloma, una mezcla improbable. Tierras Taurinas. Opus 3*.
- Arxius: Arxiu Municipal d'Inca, Archivo Nacional de Prensa Histórica.

Agraïments: volem agrair a Catalina Ferrà i a l'Arxiu Municipal d'Inca la seva col·laboració en la recerca associada a aquesta comunicació.

La festa d'en Tomeu i na Tomeva. El carrer de Sant Bartomeu. El cafè de can Quet

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Antoni Arrom Horrach
Antònia Llobera Torrens

En la comunicació volem informar de la festa d'en Tomeu i na Tomeva, per tal de situar-la cal fer menció del lloc on es feia i del lloc on s'organitzava. L'època la situaríem a principi del segle XX.

La festa d'en Tomeu i na Tomeva se celebrava dia 24 d'agost, organitzada pels veïnats al cafè de can Quet. A la part alta del carrer es posava en un carretó de somera, adornat amb fulles de fasser, amb dues persones de *bulto* vestides a l'ample. Hi havia carreres amb joies, una verbena al vespre i amollada de coets.

El traçat del carrer de Sant Bartomeu va des de la plaça d'Espanya fins a la Muntanyeta.

El carrer de Sant Bartomeu fou l'eix antic d'Inca des de l'edat mitjana, format pels espais existents entre el monestir de Sant Bartomeu, Santa Maria la Major i el convent de Sant Francesc.

El cafè de can Quet, lloc cívic d'esbarjo de la gent de la barriada, era propietat de la família Miralles, i al voltant dels anys 1932-33 l'amo en Tomeu Arrom Truyol en pagà el traspàs i juntament amb la seva esposa Pereta Horrach Genestra i el seu fill de tres anys començaren a regentar el bar fins a la dècada dels 60.

1. La festa d'en Tomeu i na Tomeva

La festa se celebrava el dia de Sant Bartomeu, s'organitzava en el cafè de can Quet, amb l'amo en Tomeu i els veïnats. Malauradament no hem trobat documentació gràfica.

Els al·lots s'encarregaven d'anar a cercar el paperí que quedava sencer de les festes de Sant Abdon i Sant Senén per adornar tot el carrer. Els germans Corró de la fusteria de davant el cafè feien unes llanternes per adornar el carrer. I els nins feien llanternes per fer teringues i cantar cançonetes.

En començar la festa es posava un carretó de somera, amb el braços a terra, a dalt de tot del carrer de Sant Bartomeu, a l'altura del carrer de Sant Alonso Rodríguez just devora la fonteta que encara hi ha. S'adornava el carretó amb fulles de fasser i, assegurades en el banquet, hi posaven dues figures de bulto, un home i una dona, vestides a l'ample, fetes amb aquestes i la cara feta plena de serradís. Eren en Tomeu i na Tomeva, que presidien la festa que durava el dissabte i el diumenge.

Hi havia carreres amb joies per a grans i petits; un pollastre, caramels... n'eren les joies, i hi havia una verbena al vespre amb una orquestra de Consell. El ball es feia entre els carrers d'en Jover i del Rei tancant el carrer, ja que davant el cafè no es podia fer perquè la gent circulava per ambdós carrers i en acabar hi havia amollada de coets. La gent treia les cadires al carrer i compareixien persones d'altres indrets d'Inca. En el cafè també treien taules i cadires a fora. S'adornaven els dos portals amb fulles de fasser que anaven a tallar al Col·legi La Salle.

La festa es va celebrar fins al 1944-45. D'altres cafès també la imitaren: el Bar Londres, Sa Cova, Bar Sanjurjo amb en Domingo i na Dominga, i d'altres.

Es va intentar recuperar la festa el 1994 organitzada per l'Associació de Veïnats de sa Muntanyeta i Molins.

Figura 1. Fanal que s'emprava per il·luminar el carrer per les festes. Dins hi posaven un ciri. Propietat de la família Cortès Forteza. Autor Pere Joan Forteza "Bibi"

2. El carrer de Sant Bartomeu

El carrer de Sant Bartomeu antigament era conegut com carrer Major de Sant Bartomeu, com passava amb el carrer de Sant Francesc. Ambdós es consideren els més antics i importants de la ciutat.

En el carrer les cases, s'organitzaven en parcel·les estretes i llargues.

Amb el pas del temps el traçat es mantingué, però el moviment poblacional i l'auge econòmic de final del segle XIX portaren a suprimir algunes d'aquestes cases i a construir edificis de factura recent, alguns d'estil historicista aprofitant elements dels habitatges anteriors. En aquesta època el carrer començava a la plaça Major, ara plaça d'Espanya, i arribava fins a la Muntanyeta.

Figura 2. Imatge del carrer de Sant Bartomeu des de l'edifici on se situava el cafè de can Quet

Era el carrer més populós d'Inca. En el cens de 1900 tenia 397 habitants, 95 cases habitades, 9 de buides, 3 accessoris, una cotxera i un solar. En el carrer hi havia comerços, artesans, tavernes, professionals, propietaris, obrers, conradors, barbers, pastors; a destacar: 1 el comerç de Florencio Prat, la fàbrica de gasoses i de gel de Pau Capellà, el ferrer Guillem Truyols, el sabater Pedro Miralles (que podria ser el propietari del cafè de can Quet), el peixater Jaume Bonnín, les fusteries de Pedro Coli i de Toni Corró, i la posada de Massanella. Menció especial mereix Llorenç Beltran, es Barbó, barber i redactor de Foc i Fum (revista irònica publicada a Palma de tendència anarquista), la seva barberia era lloc de reunió de polítics republicans i anarquistes.

El temps de la guerra en el carrer es va excavar un refugi, per protegir la població dels atacs "dels avions", del qual es va retrobar una entrada en el 2012 en una reforma de la plaça d'Espanya.

En la dècada del 70 la imatge del carrer canvià radicalment a causa de la "destrucció" de les cases de can Monroig i d'altres significatives. Aquesta modificació canvià la imatge del carrer.

3. El cafè de can Quet

Abans de fer-se el traspàs era el cafè de can Miralles, propietaris del negoci i de la casa, de fet la madona vivia en el pis de dalt i la família que li va traspassar ho feia en els baixos de l'edifici, en una part de la casa no destinada a cafè. Posteriorment la família Arrom habità tota la casa.

L'edifici té planta baixa amb dos portals amb vidrieries, un de més ample que l'altre, un pis i el que se'n deien unes "sales" (on no es vivia i servia per guardar coses).

Figura 3. Fotografia de la casa on s'ubicava el cafè de can Quet

1 Blanca Mª Buades García. "Notes del cens de població de la ciutat d'Inca (any 1900)", *XIII Jornades d'Estudis Locals*, Inca 25-26 de novembre-2011.

Tomeu Arrom Truyol era jugador de futbol del Constància i amb la seva dona Pereta Horrach Genestra feien feina de sabaters a can Piquero Gros. Quan el seu fill major tenia tres anys decidiren fer el traspàs del cafè, que passà a ser de can Quet (malnom de l'amo en Tomeu), i allà van néixer els seus altres fills.

El canvi de propietat fou entre el 1932 i el 1933. El cafè, el regentava la madona i l'amo en Tomeu feia feina a cas Xigarro des Bessó, i també féu de camioner.

En el cafè el tasser estava entrant a la dreta i per tot el local hi havia taules i cadires. En aquestes, s'hi jugava a cartes (truc, canari...), se'n feien campionats per punts i els guanyadors rebien un trofeu, i també altres jocs de taula. Els dissabtes es jugava a canari fins a les tres de la matinada, en què es parlava de fer "el darrer".

Els dissabtes i diumenge es feien "tapes" i es deia que el cafè era dels millors d'Inca, al matí les dones hi anaven amb un cassolí a cercar el cafè amb llet. Per torrar el cafè juntament amb cigrons, civada, blat, pèsols..., tenien una torradora que tenia caliu al davall i s'havia de rodar per fer-la funcionar, així es va fer fins que es va vendre cafè a granel per exemple a can Peus Llargs (al principi del carrer de Sant Bartomeu).

El cafè al principi es feia "tipus infusió", amb cafeteres individuals, es posava el cafè i l'aigua al damunt, també es feia de la mateixa manera amb cafeteres més grans. Fins arribar a les cafeteres elèctriques.

En el cafè també es venien sifons (quinze cèntims de pesseta), vi, gasoses, més endavant gelats, caramels, "magnesi", regalim i llepolies, que tenien dins uns pots de vidre.

Cada dia a les sis del matí en obrir el cafè necessitaven poder encalenticar la llet i el cafè; per tant, el vespre deixaven caliu en el corral a fi de ràpidament poder començar la tasca.

A l'hivern hi havia una estufa de carbó de mina, i tothom l'envoltava.

La cristalleria i vaixela es canviava cada dos anys i l'anaven a comprar a can Fullana (cantonada Palmer-Hostals).

A l'estiu un grup de clients jovecells organitzaven sortides des del cafè, per anar de parranda amb un cotxe comprats entre tots. Es feia gelat de bomba i es posaven taules al carrer, que no bastaven per a la gentada que hi anava. El gelater Pepe, *el Valencià*, feia el gelat al cafè i en acabar de vendre hi deixava el carretó de venda. El gel, l'anaven a comprar a can Capellà en el mateix carrer, servia per posar dins la càmera refrigeradora i per beure'n l'aigua quan el gel es fonia.

Quan va "esclatar" la guerra van haver de tancar en els moments que volaven els avions, i la família partia cap a una finqueta que tenien a la carretera de Mancor. També durant la guerra li tancaren el cafè, i l'amo en Tomeu feia "jutsolades" (feina de sabater) a la finca.

En acabar la guerra hi havia restriccions, però la gent no va deixar d'anar al cafè i, si s'aturava el corrent elèctric, es posava un "Petromax".

També muntà una pista de patinatge en un solar (li costà 15.000 pessetes) que habilità encimentant-lo, situat a la part alta de Sant Bartomeu, allà també organitzava verbenes amb un bar per alegrar els vespres d'estiu.

És en la postguerra que en el cafè s'organitzaven actuacions, generalment d'artistes provinents de la Península. Aquesta gent actuava en una tarima, dins el cafè, allà tocava l'orquestra, ja que hi havia ball. Alguns dels artistes duien els clixés amb els programes de les seves actuacions.

L'amo en Tomasín, veïnat del carrer i propietari d'una impremta, en feia els programes i el saig anunciava l'actuació pel poble. Aquests artistes, per exemple Los Chavalillos Sevillanos, actuaven per al sopar i després feien una rifa. Rifaven una botella de suc que els donava l'amo en Tomeu i d'aquí treien per sobreviure. Normalment madò Pereta els feia pilotes, ja que era un menjar que podia fer de prest i després dedicar-se a fer feina al cafè.

L'amo en Tomeu i madò Pereta varen dur el cafè fins al 1965-67, en què el tornaren a dur els propietaris de la casa, els Miralles, però sempre se li va dir el cafè de can Quet. Ara està en venda l'edifici.

Acabada la comunicació, cal remarcar els canvis en la societat actual. El carrer de Sant Bartomeu ha perdut el caire comercial, hi ha moltes cases buides. La vida de carrer ha desaparegut, l'arribada de nouvinguts ha despersonalitzat l'entorn.

El cafè va desaparèixer a final del segle XX, ara la casa està en venda i el que era el cafè ha desaparegut. Els homes anaven al cafè després de dinar o sopar a fer una xerrada, unes cartes..., i en la societat actual hi ha altres maneres de passar l'estona.

Les festes populars han perdut aquest caire, la col·laboració entre la gent, aprofitar qualsevol moment per fer bulla, i gaudir amb poca cosa ja no té sentit. Els intents per recuperar festes no han donat resultat i el que s'ha fet és posar-ne que no tenen sentit ni històric ni tradicional. Seria bo que les entitats públiques posassin de la seva banda per mirar de recuperar les festes populars d'Inca.

Bibliografia

Font oral: Antoni Arrom i Andreu Arrom.

L'Abans, Inca. Recull gràfic, 1870-1975. Coord. Carme Colom Arenas. Ed. Efadós, 2010.
Blanca Mª Buades García. "Notes del cens de població de la ciutat d'Inca (any 1900)", *XII Jornades d'Estudis Locals*, Inca 25-26 de novembre-2011.

Josep Balaguer Vallès (Inca, 1869 - Palma, 1951). Documents inèdits que es troben en el Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Antoni Mir i Marquès

Joan Parets i Serra

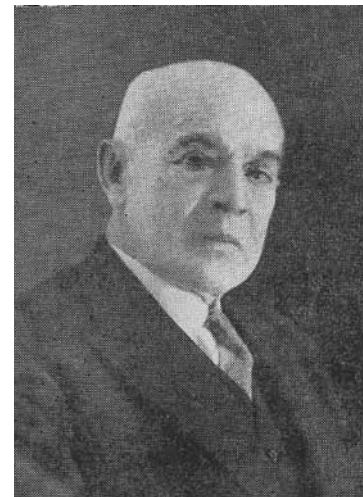

Figura 1. Josep Balaguer, propietari de la popular Casa Banqué

Objectius

Recopilar i valoritzar informació i dades rellevants sobre l'activitat musical i comercial de Josep Balaguer i Vallès, a través de notes, correspondència, programes i homenatges que es van dur a terme per diverses institucions.

“Fill de Joan Balaguer Nicolau i Catalina Vallès Bestard. A los ocho años comienza sus estudios musicales con Joan Torrandell, quien supo apreciar dignamente a su discípulo, el cual en un breve tiempo pudo ofrecer un concierto de piano en su pueblo de Inca. Desde los quince años se dedicó de lleno y con todo conocimiento y decisión al estudio de la música que continuó luego en Palma con el distinguido maestro Guillem Massot”.¹

I anà després a Madrid per estudiar amb José Tragó i Pedro Fontanilla i on fou, durant dues temporades, mestre concertista de piano del Teatre Reial. La seva dedicació a la música es deu, en gran mesura, a la influència del seu oncle, el cantant d'òpera Francesc Mateu Nicolau (Uetam), el qual acompanyà com a pianista pels principals teatres d'Europa.²

¹ Notes breus extretes de nou fitxes manuscrites pel musicòleg Rafel Forteza i Forteza (1904-1951).

² GEM. V. 1, 298.

“Por Real Orden de 13-X-1897 es nombrado músico Mayor del Regimiento de Infantería Regional de Baleares nº 1 (Balaguer).- Ayer por primera vez salió al frente de la Banda del Regimiento Regional el músico Mayor José Balaguer. La música ejecutó un bonito pasodoble titulado ‘Mi Debur’, original del joven maestro. Los que entienden de arte dicen que la composición de Balaguer es un modelo en su género y digno de los mejores elogios. (*Heraldo de Baleares*. Lunes 25 de octubre 1897).

Figura 2. Josep Balaguer i Vallès (Inca, 1869 – Palma, 1951)

La primera vez que Balaguer dirigió la Banda del Regimiento en un gran acto de concierto fue en ocasión del acto de la inauguración de la Tómbola Benéfica para el soldado que se celebró en el Teatro Circo Balear. A este acto asistieron todas las autoridades y lo más florido de la buena sociedad mallorquina. Todo el mundo se deshacía en elogios del joven Balaguer (*Heraldo de Baleares*, 27-XII-1897). Hace notar los grandes adelantos de la Banda del Regimiento, bajo la batuta de su joven director Balaguer, quien cuida de mezclar las obras de los grandes maestros con los autores de las modernas y zarzuelas (*Ultima Hora*, 22-VIII-1898). El jueves próximo, según nuestros informes tocará en el Borne la Banda del Regimiento que dirige Balaguer la cual alternará en adelante con la del Batallón de Wad – Ras.

Todos los periódicos de Palma aplauden sin reserva a la Banda Regional por los visibles progresos que en el corto espacio de tiempo ha sabido infringirle un joven director José Balaguer (*Ultima Hora*, 28-11-1898. La correspondencia - 3 de agosto de 1892 – dice: Balaguer sale mucho aquí, solo, sin alicientes, tal vez la apatía hubieran malogrado un talento; pero ahora no, es joven tiene aspiraciones y se multiplicará para conseguir que la Banda del Regional pueda competir con la Wad – Ras. Y lo conseguirá, porque el esfuerzo y la inteligencia cuando se unen, consiguen muchas cosas (Balaguer).- *La Almudaina* – 4 agosto 1898 – en una información de carácter militar proclama a la Banda del Regional, dirigida por Balaguer como una de las mejores de España (Balaguer).- Anoche la Banda del Regional estrenó una de las ‘Melodías Populares’ de Antonio Noguera. Había mucho interés en oírla y esto explica que se formaron muchos grupos junto al ‘Cadafal’. Esta obra interpretada fue ‘Flor de Murta’.- Balaguer merece un aplauso entusiasta; ha instrumentado muy bien la hermosa melodía, ha trabajado en ella con verdadero cariño y sabiduría. Ha hecho obra de corazón. La ha dirigido después con toda el alma. Los inteligentes deben estarle agradecidos.- (*Ultima Hora*, 12-IX-1898).- En la velada que a últimos de este mes se ha de dar en el Principal organizada por los señores de la conferencia antituberculosa se estrenará el poema póstumo del maestro Marqués ‘La Vida’, que dirigirá el Director de la Banda del Regimiento José Balaguer (18-V-1918).- Celebra una fiesta la Lira Sollerense, a la cual asiste la banda del Regimiento dirigida por José Balaguer, la cual interpreta un programa casi todo a base de obras del maestro mallorquín Miguel Marqués (12-IV-1919).- En el Lírico se celebra una función a beneficio de los repatriados. Canta l’Orfeo Mallorquí dirigido por José Segura.- El de la Protectora dirigido por Pablo Coll.- La Banda del Regimiento dirigida por José Balaguer.- Cantan también los barítonos Rafael Quetglas, Jaume Grau y el tenor Joaquín Ferrer acompañados al piano por Sebastián Miralles (24 de agosto 1914).- Fiestas de la inauguración del Tranvía.- La Banda del Regimiento dirigida por Balaguer interpretó la ‘Marcha Nupcial’ de Marqués.- (11-X-1913).- El

director de la Banda del Regimiento de Palma José Balaguer pasa a dirigir la de Inca (12 Junio 1920).- José Balaguer a petición propia, es destinado de la Banda del Regimiento de Palma a la de Inca, su ciudad natal.- Los músicos le despiden con un banquete (30-VI-1921)”³

Figura 3. Hoja matriz de servicios

**Arma de Infantería
HOJA MATRIZ DE SERVICIOS
DE D. José Balaguer Vallès
Empleos y grados que ha obtenido**

“13 Octubre 1897 Músico Mayor con sueldo anual de 1800 pesetas por oposición. (tiempo que los ha servido, 10 años).

13 Octubre 1907 Músico Mayor con sueldo anual de 2400 pesetas por reglamento. (tiempo que los ha servido, 10 años).

16 Agosto 1911 Antigüedad en la categoría de Músico Mayor de segunda por R.D. de dicha fecha.

13 Octubre 1912 Músico Mayor de primera con arreglo al R.D. de 16 Agosto de 1911.

13 Octubre 1912 Ratificación de antigüedad en dicha categoría por R.O. de 12 Noviembre de 1912.

13 Octubre 1912 Antigüedad en la categoría de Músico Mayor de segunda con arreglo al R.D. de 20 de Junio de 1914 y R.O. de 24 de Agosto de 1914.

13 Octubre 1917 Músico Mayor con sueldo anual de 3500 pts por reglamento y R.O de 4 enero de 1909. (tiempo que los ha servido, 5 años).

13 Octubre 1922 Músico Mayor de primera con sueldo anual de 6750 pts según R.O. de 26 Octubre de 1922. (tiempo que los ha servido, 4 años, 6 meses y 18 días).

Total de servicios efectivos hasta fin de abril de 1927. 29 años 6 meses y 18 días”.

Cuerpos y situaciones a que ha pertenecido desde su entrada en el servicio

“En el Regimiento de Infantería Baleares nº 1 desde el 13 de Octubre de 1897 hasta fin de Agosto de 1904. (6 años, 10 meses y 18 días).

En el Rgtº. de Infteª. Palma nº 61 hasta fin de mayo de 1920. (15 años y 9 meses).

En el Rgtº. de Infteª. Inca nº 62 hasta fin de Abril de 1927. (6 años y 11 meses).

³ Ídem. Op. cit. núm. 1.

Órdenes militares y civiles, títulos, cruces, medallas y otras condecoraciones que ha obtenido.

1903. La medalla de Alfonso XIII según R.O. de 1º de mayo D.O. nº 95”.⁴

“Anoche los alumnos de D. José Balaguer obsequiaron a su maestro con una velada musical”.⁵
“El famoso ‘Stabat Mater’ de Rossini volvió a ser interpretado en el ‘Círculo Mallorquín’ en 1922, dirigiendo los coros don Antonio Pol, y orquesta el maestro José Balaguer”.⁶

Círculo Mallorquín Palma de Mallorca

“La Junta General deseando testimoniar a V. el agrado y satisfacción con que ha visto su meritisima como no menor persistente labor desarrollada en este Casino durante la ejecución de los Conciertos Sacros en el año 1910 y en el actual así como en otras fiestas musicales anteriores; y a fin de demostrarle la gratitud que siente la Junta por tan acertada y elogiada dirección, acordó por unanimidad y aclamación en sesión celebrada en el día de ayer, en justo y merecida recompensa a sus desvelos nombrarle socio de Mérito del Círculo Mallorquín.

Lo que me complazco en comunicarle para su conocimiento y satisfacción.
Dios guarde a V. muchos años.
Palma, 16 de octubre de 1922.

EL PRESIDENTE

D. Pedro Montaner, Conde de Peralada
Sr. D. José Balaguer y Vallés”.

“Día 15 d’abril de 1922, la revista ‘Balears’ narrava amb detall el concert celebrat dia 8 en el Círculo Mallorquín, degut a la iniciativa d’Antoni Pol i del mestre Josep Balaguer.

Comenzó el concierto con el andante religioso, del maestro mallorquín D. Miguel Marqués, que ejecutó la orquesta, bajo la batuta del inteligente maestro Pepe Balaguer”.

“La ‘Marcha Fúnebre’ del poema ‘La Vida’, del malogrado maestro Marqués, fue la primera obra de la segunda parte, interpretándola la orquesta bajo la dirección del maestro Pepe Balaguer.

El grandioso fragmento del inspirado poema del maestro D. Miguel Marqués, fue ejecutado de una manera brillantísima no puede exigirse ya más pulcritud y perfección. Pepe Balaguer consiguió con la mágica atracción de su batuta despertar el entusiasmo de todos y con justicia, al finalizar la ejecución de la Marcha, se le tributó una delirante y estruendosa ovación que, claro está, obligó a repetir”.⁷

4 Notes de “Hoja Matriz de Servicios” de l’Arma d’Infanteria. Reproducció de l’Arxiu General Militar Segòvia, amb data 28 juliol 1927.

5 *La Almudaina* 20-3-1906.

6 Julio Sanmartín Perea: *Los cien años del Círculo Mallorquín* (1851–1951). Edición del centenario. Imprenta Mossén Alcover. Palma de Mallorca, 1951, 89.

7 Ramon Rosselló i Vaquer; Joan Parets i Serra: *Notes per a la història de la música a Mallorca* IV. Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca. Col·lecció MÚSICA núm. 6. Mallorca, 2004, 140-141.

SECRETARIA DE CÁMARA Y GOBIERNO DEL OBISPADO DE MALLORCA

“Tengo el gusto de comunicarle que en la instancia de 28 Septiembre en la que solicitaba Vd. Permiso para celebrar la Santa Misa en el Oratorio de su casa, sita en la Calle de la Unión nº 17 de esta Ciudad, ha recaído el siguiente Decreto. “Palma 3 de Octubre de 1927. Concedemos nuestro permiso para que por el tiempo de Nuestro beneplácito pueda celebrarse la Sta. Misa en el oratorio a que se refiere la presente instancia. † El Obispo.

Dios guarde a V.m.a
Palma 4 Octubre de 1927
Fdo. Juan Rotger
Sr. D. José Balaguer Vallés”

Guantes

A D. José Balaguer, Director de la “Banda Orquesta Militar” de Palma.

“Esas Manos expresivas movidas a veces en vendaval de furia o en amorosa tranquilidad musical...; esas manos que abren su camino de entradas y que acentúan una multitud de instrumentos en melódica batalla de trompetería y cuerda...; esas manos que hablan, dicen, niegan o afirman en un remolino de dedos movidos maestramente...eran dignas de unos guantes sencillos que el maestro llevaba al aparecer.

El atril, maternalmente, ofrecía a su hija, ‘la batuta’, quien con rebrinco de niña saltona y juguetona quería ocultar sus muchos años de práctica... Ella se molestó al sentirse arropada cual vieja achacosa, por el paño de unos guantes blancos...

Y el maestro dirigía. Primeramente, con toda la seriedad de su uniforme y su posición de ¡firmes!, el himno que envuelve a los españoles dignos en notas oficiales de Patriotismo... Luego... la niña-batuta, poco a poco, a medida que iba demostrando el maestro su juventud, se iba despojando de la ropa que la aviejaba con su calor...

D. José Balaguer se había quitado los guantes.
5 Diciembre 1937”⁸.

“**Excmo. y Rdmo. Señor:**

Los hermanos D. José, Dña. Ana y Dña. Catalina Balaguer Vallés, naturales de Inca y vecinos de Palma, diócesis de Mallorca, provincia de Baleares, a V.E. respetuosamente exponen:

Que, deseando fundar una beca para seminaristas pobres en el SEMINARIO CONCILIAR de Palma de Mallorca, ofrece a V.E. Rdma. la cantidad de cincuenta mil pesetas efectivas, a invertir en Títulos de la Deuda Perpetua interior al 4%.

Dicha beca se conferirá, alternativamente entre un estudiante pobre de la ciudad de Inca y un estudiante pobre de la parroquia de San Jaime de Palma de Mallorca. Manifiestan los fundadores la complacencia que tendrían en conocer al beneficiario, mientras ellos vivan y de recibir del mismo algunos sufragios después del fallecimiento de alguno de ellos.

8 Julio Sanmartín Perea: Provincia. Labor periodística. Prólogo del Dr. Oliver Frontera. Imprenta y Librería Guasp – Morey, 6 y 8 – Palma de Mallorca, 1937, 29-30.

Por lo cual suplica a V.E. Rdma. se digne aceptar la expresada fundación.
Es gracia que espera alcanzar de la reconocida bondad de V.E. Rdma. cuya vida guarde Dios muchos años.

Palma de Mallorca, 18 de Junio de 1950.

José Balaguer

Excmo. y Rdma. Sr. Obispo de Mallorca

OBISPADO DE MALLORCA

“En la instancia presentada por Vds., fecha 18 de junio ppdo., solicitando la fundación de una Beca en el Seminario, ha recaído el siguiente.-decreto: ‘Palma, 24 de julio de 1950.- vista la precedente instancia presentada por los Sres. D. José, Dª Ana y D^{ña}. Catalina Balaguer Vallés, y, Practicadas las diligencias propias del caso, venimos en decretar y por el presente decretamos la fundación a perpetuidad de una Beca en el Seminario Conciliar de esta Diócesis con el capital nominal de cincuenta y ocho mil pesetas. Dicha Beca se conferirá, a juicio del Rdma. Ordinario, alternativamente a un seminarista pobre de la Ciudad de Inca, y de la Parroquia de San Jaime de la Ciudad de Palma, debiendo cuidar el M.I. Sr. Rector del Seminario que se cumpla el deseo de los fundadores de conocer al beneficiario, mientras ellos vivan, y de recibir algunos sufragios del mismo después de la muerte de alguno de ellos.- Disponemos que a dicha fundación estén perpetuamente afectos los Títulos de la Deuda Perpetua Interior al 4%, serie A, n° 68968, 81767-71; serie C, n° 140251, y serie E, n° 22843 y 23554, que serán depositados y custodiados en la Caja Diocesana.- De este Decreto, antes de que sea archivado el correspondiente expediente, se dará cuenta a los interesados.- Lo decretó y firma S.S.IImla.- Francisco Planas, Vic. Gen.- De que doy fe,- Sabastián Gayá, Canc.-Srio. (rubricados).’

Lo que tengo el honor de comunicar a Vds., en cumplimiento del anterior decreto, al mismo tiempo que me complazco en expresarles, en nombre del Excmo. y Rdma. Sr. Obispo, el más vivo agradecimiento por su generosidad en contribuir a la obra de la formación de los futuros Ministros del Señor

Dios guarde a Vds. muchos años

Palma, 27 de julio de 1950

Fdo. Sabastián Gayá

Canc. Srio.

Sres. D. José, Dª Ana y Dª Catalina Balaguer Vallés”

El Rector

**Del Seminario Conciliar de San
Pedro de Mallorca**

Saluda

“muy afectuosamente a su buen amigo Don José Balaguer Vallés y Sras. Hermanas D^a. Ana y D^a catalina, y tiene el gusto de enviar adjunto copia del Decreto de fundación de la Beca para seminaristas pobres, que acaban Vds. de establecer en este Seminario.

Pido a Dios que les recompense esta caridad, y cuenten siempre con las oraciones y gratitud de esta Casa, y más particulares.

Bartolome Torres Gost

aprovecha esta *ocasión* para testimoniar a Vds. su consideración más distinguida.

Palma 28 de julio de 1950”

**ORQUESTA SINFONICA DE MALLORCA
CIRCULO DE BELLAS ARTES PALMA DE MALLORCA
CONCIERTO CIX EXTRAORDINARIO
DEDICADO A LA MEMORIA DEL
MAESTRO D. JOSE BALAGUER
MIERCOLES DIA 28 DE FEBRERO DE 1951
A LAS 7'30 TARDE
TEATRO PRINCIPAL PALMA DE MALLORCA**

PROGRAMA

Maestro Director: Ekitai Abn

I

MARCHA FUNEBRE (de la Séptima Sinfonía)	<i>MIGUEL MARQUES</i>
SUITE DE “L'ARLESIENNE”	<i>G. BIZET</i>
PRELUDIO	
ADAGIO	
CARRILLON	
POEMA SINFONICO “DON JUAN”	<i>R. STRAUSS</i>

II

POEMA SINFONICO “MUERTE Y TRANSFIGURACION”	<i>R. STRAUSS</i>
---	-------------------

EN MEMORIA DEL MAESTRO D. JOSE BALAGUER

“Es obvio que la ‘Orquesta Sinfónica de Mallorca’ justifique en estas líneas el porqué de la celebración de este concierto extraordinario dedicado a la memoria del que fue su ilustre Maestro Fundador y Director Honorario, porque todo el mundo sabe lo que para su nacimiento significó el llorado Don José Balaguer.

Vinculado a los quehaceres del ‘Círculo de Bellas Artes’, desde su fundación, hace diez años, D. José Balaguer fue designado primer Socio de Honor de nuestra Entidad, siéndole entregado el Diploma de su nombramiento en una fiesta musical que tuvo lugar en el desaparecido ‘Grand Hotel’ el día 23 de Marzo de 1941, y en la que D. José Casasnovas al piano y D. Joaquín Piña Portas, violinista, interpretaron la ‘Sonata de Primavera’ de Beethoven y la ‘Romanza’ de Schwenkey. Nuestro Presidente D. Antonio Parietti hizo el ofrecimiento del título de Socio de Honor en nombre del ‘Círculo de Bellas Artes’.

Transcurridos cinco años de aquella fecha y al surgir la idea de la fundación de la ‘Orquesta Sinfónica de Mallorca’, que tan decisivo patrocinio mereció del Excmo. Sr. Gobernador Civil D. José Manuel Pardo Suárez, D. José Balaguer fue el hombre y el artista sobre el que se asentó aquella organización y por tanto el nombre del Maestro Balaguer habrá de ser inolvidable para la ‘Orquesta Sinfónica de Mallorca’.”

NOTAS AL PROGRAMA

MARCHA FUNEBRE, DEL MAESTRO MARQUES

“Esta marcha fúnebre del popular músico mallorquín, que forma parte de su ‘Séptima Sinfonía’ fue estrenada por el Maestro Balaguer con su Banda Militar en el entierro de su autor y se incluye en este programa, en recuerdo del extraordinario esfuerzo que exigió de D. José Balaguer, tal delicadeza.

Figura 4. Programa del concert en homenatge a J. Balaguer (dimecres, 28 de febrer de 1951)

SUITE DE "L'ARLESIENNE", DE G. BIZET

Esta composición, una de las más conocidas de George Bizet, fue repetidamente incluida en los programas de la 'Banda Orquesta Militar', fundada y dirigida por D. José Balaguer en los años de nuestra guerra, y con esa obra inició los primeros ensayos y baluceos de nuestra Orquesta. Los aficionados recordarán que fue respetada esta labor del Maestro Fundador, siendo incluida en el programa del concierto de presentación de la Sinfónica, hace cuatro años".⁹

Círculo de Bellas Artes

"Se ha recibido en este Círculo, dirigido al Sr. Presidente del mismo, el siguiente escrito:

'En la sesión celebrada por esta Real Academia el día 12 del corriente se dio cuenta de la atenta carta de V.S. participando la dolorosa noticia del fallecimiento del Ilmo. Sr. D. José Balaguer Vallés, miembro correspondiente de nuestra Corporación y Maestro Fundador y Director Honorario de la 'Orquesta Sinfónica de Mallorca'.

Esta Real Academia hizo constar en acta su más profundo sentimiento y dirigirse a V.S. para expresarle la mencionada condolencia, que le ruego transmita en nuestro nombre a las hermanas del finado y a la Comisión Provincial de Monumentos.

Dios guarde a V.S. muchos años. Madrid 20 de Marzo de 1951. José Francés-rubricado. Secretario Perpetuo.'

Lo que en cumplimiento del encargo a que hace referencia el transcrito oficio, me complazco en dar a V. traslado.

Dios guarde a V. Muchos años.
Palma de Mallorca 3 de Abril de 1951

CIRCULO DE BELLAS ARTES

EL PRESIDENTE

A. Parietti
Sras. D^a. Ana y D^a. Catalina Balaguer Vallés".

CIUDAD

Alcaldía de Palma (Balears)

"La Comisión Municipal Permanente en sesión celebrada el día 18 de los corrientes, acordó, a propuesta del Señor Alcalde, constara en acta el profundo agradecimiento de la Corporación por la

donación hecha por su hermano Don José (q.D.t.) a la ciudad de Palma consistente en un inmueble sito en la calle del General Mola.

Igualmente se tomo el acuerdo de hacer extensivo el agradecimiento de la Corporación hacia ustedes, que tanto celo han puesto en que se cumpliera la voluntad del donante.

Lo que tengo el gusto de comunicarles para su conocimiento y satisfacción.
Dios guarde a Vs. Muchos años.

Palma de Mallorca, 21 mayo de 1951
EL ALCALDE
Fdo. Juan Coll
Sras. Doña Ana y Doña Catalina Balaguer Vallés."

CIUDAD

El Presidente de la Asociación de Acreedores del Crédito Balear B. L. M.

"a Sras. Hermanas de D. José Balaguer Vallés (Q. E. P. D.), y tiene el honor de participarles que en la Junta General de esta Asociación, celebrada ayer, se acordó por unanimidad agradecer los servicios prestados a favor de los antiguos acreedores, por su difunto hermano D. José. (q . s . g . h.)

Así mismo se acordó transmitir este acuerdo a Vds. lo cual me honro en cumplimentar.

Antonio Darder Ripoll

Aprovecha esta ocasión para reiterarle el testimonio de su consideración personal.
Palma 21 de agosto de 1951"

ORQUESTA SINFONICA DE MALLORCA

Ekitai Ahn – Maestro Director

† José Balaguer
Maestro Fundador y Director Honorario
Antonio Parietti Coll
Presidente
Palma de Mallorca 22 Febrero 1954

"Sras. Dª Ana y Dª Catalina Balaguer Vallés.

Ciudad.

Muy señoras mías:

En el discurso pronunciado por nuestro Presidente Señor Parietti, al finalizar la comida celebrada ayer con motivo del VII aniversario de la presentación de nuestra Orquesta, dedicó un emocionado recuerdo a nuestro Ilustre Maestro Fundador y Director Honorario D. José Balaguer Vallés, y al resaltar la decisiva influencia que su bondad y conocimiento de los músicos tuvo en la constitución de nuestra Orquesta, propuso y se acordó por entusiasta aclamación, testimoniar a Vds. la gratitud y el recuerdo cariñoso que se guardará siempre en esta agrupación a la memoria de su difunto hermano.

Al tener el honor de comunicarle dicho acuerdo, me complazco en ofrecerle el testimonio de mi sincero afecto.

V^o B^o
El Presidente"¹⁰

El Secretario

9 Extracte del programa del concert de l'Orquesta Simfònica de Mallorca en homenatge al mestre José Balaguer (28-02-1951).

OBISPADO DE MALLORCA

“En la instancia de las hermanas Dña. Ana y Dña. Catalina Balaguer Vallés, de 10 de octubre de 1955, solicitando la fundación de una Beca en el Seminario, ha recaído el siguiente decreto: ‘Palma, 20 de diciembre de 1955.- Vistas las instancias presentadas por las hermanas Dña. Ana y Dña. Catalina Balaguer Vallés y, practicadas las diligencias propias del caso, venimos en disponer: 1º: Que la beca fundada por las solicitantes en 18 de junio de 1950 se destine, desde ahora, a algún alumno del Seminario natural de Inca.- 2º: Que quede fundada con esta fecha, una Beca en nuestro Seminario con las siguientes condiciones: a) EL capital fundacional de SETENTA Y CINCO MIL pesetas, en títulos de la Deuda Perpetua Interior, serie D. núms. 67.420/22, será depositado y custodiado en la Caja Diocesana. B) A partir de este año se disfrutará esta Beca que se concederá a un alumno, preferentemente pobre, de la parroquia de San Jaime, de Palma. C) Mientras vivan las fundadoras, podrán designar el becario.-d) Si renuncian a este derecho y después de su muerte, la Beca se proveerá por el medio designado en el Reglamento del Seminario o la costumbre, debiendo antes oírse el parecer del Rdo. Sr. Cura-Párroco de San Jaime.- e) Si el becario, a juicio de la competente Autoridad Eclesiástica, se hiciere indigno de ella por su mal comportamiento, su incapacidad o falta de aplicación, podrá ser privado de la misma.-f) el becario, mientras disfrute la beca, ofrecerá, cada año, una comunión, una parte de Rosario y la asistencia a la Misa por las fundadoras y, ordenado sacerdote, aplicará, una sola vez, una Misa por las fundadoras y sus intenciones.- 3º: Se enviará una copia del presente decreto a las interesadas, al M.I. Sr. Rector del Seminario, y se dará cuenta del mismo al Rdo. Sr. Visitador de causas Pías.- Lo decretó y firma S.E. Rdma. Jesús, Obispo de Mallorca que doy fe, Juan B. Munar, Canc.-Srio (rubricados)’.

Lo que comunico a V. para su conocimiento.
Dios guarde a V. muchos años.

Palma, 22 de diciembre de 1955.
Juan B. Munar

Sras. Hermanas Dña. Ana y Dña. Catalina Balaguer Vallés. Palma”.

OBISPADO DE MALLORCA

“En la instancia presentada por Vd. Ha recaído el siguiente Decreto: ‘Palma, 29 de mayo de 1958.- Vista la instancia precedente y practicadas las Diligencias propias del caso, por el presente venimos en aceptar y aceptamos la cantidad de CINCUENTA MIL pesetas que ofrecen las Señoras Dña. Ana y Dña. Catalina Balaguer Vallés, para aumentar el capital fundacional de las dos becas fundadas por las mismas señoras y cuyos decretos de creación figuran en el Archivo de nuestra Secretaria. Dicho capital, invertido en acciones ‘Iberduero’, al cambio de 283%, y del que han resultado treinta y cinco Acciones Ordinarias de la compañía Hidroeléctrica Ibérica “Iberduero”, núms. 3.879.425/46, e.886.833/45, quedará, a perpetuidad, afecto a las fundaciones de becas referidas.- Del presente decreto se libraré una copia a los interesados.- Lo decretó y firma S.E. Rdma.- Jesús, Obispo de Mallorca.- Rubricado.- De que doy fe.- ‘Juan B. Munar, Canc. Srio.- Rubricado.’

Lo que me complazco en comunicar a Vd. Para su conocimiento y efectos.
Dios guarde a Vd. Muchos años.

Palma, 6 de Junio de 1958.
Fdo. Juan B Munar
Canc. Srio
Sras. Dª Ana y Dª Catalina Balaguer Vallés.- CIUDAD”

“Alguns dels consells que donava José Balaguer als seus alumnes músics:

- Educa tu oído cuidando constantemente la afinación y el buen sonido. El oído más duro, repele los sonidos estridentes. Evítalos.
- Estudia siempre sin que apenas te oiga tu vecino.
- Ejecuta las obras con calma.
- Dentro de la orquesta, identifica tu interpretación con la de tu director.
- No desdénies la música popular. Ten presente que el folklore es el alma de los pueblos”.¹¹

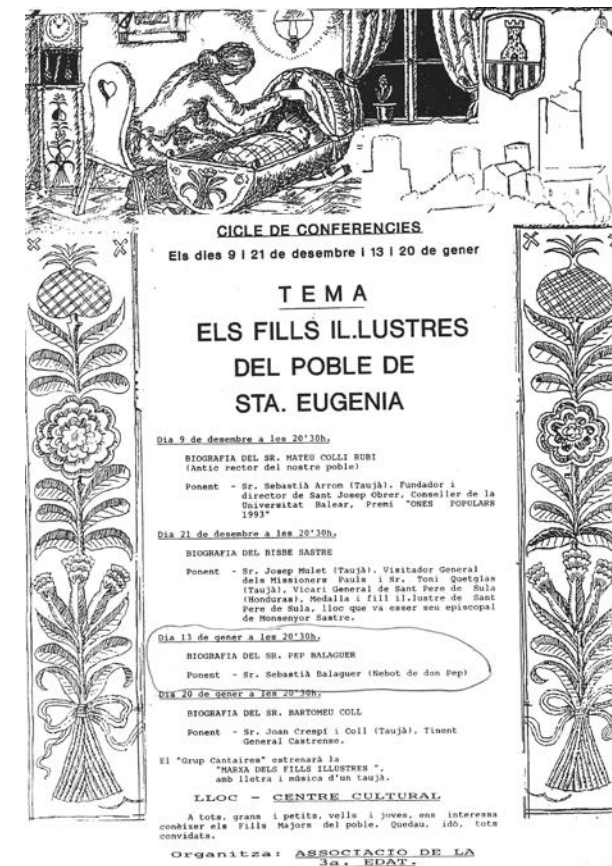

Figura 5. Cicle de conferències “Els fills il·lustres de Santa Eugènia”

la Vila’. Una vegada idó que’l grup de cantaires hagi entonat la ‘Marcha del fills il·lustres’ expressament composta per aquest cicle, vosté te la paraula, D. Sebastià, que noltres amb molt d’interés el volem escoltar”.¹²

Parlament pronunciat pel Sr. Guillem Parets, prevere de Santa Eugènia

“Distinguides autoritats, Senyors i Senyores.: Per reprendre altra volta el cicle de conferències que hem betejat amb el nom global de Fills Il·lustres – interreput per la celebració de les festes Nadalenques – vat-aquí que tenim avui a d. Sebastià Balaguer Riusech, Nebot de D. Pep; fa uns pocs mesos a n’el saló de l’orgue del Casal Balaguer, actual seu del Circol de Belles Arts de Palma, i a davant les primeres autoritats culturals de Mallorca, ell va esser l’encarregat de donar una conferència sobre aquesta tan interessant figura d’un dels nostres fills majors; era de rahó, ido, quel convidassem, perquè nigué mes apropiat que’l per ocupá aquest silló de conferencians. Baix la mirada, ido, del valios quadre a l’oli del seu tio, quadre que amb els altres tres dels fills il·lustres, presideix el saló de sessions de la ‘Casa de

10 Carta del *Círculo de Bellas Artes*. Palma de Mallorca. Orquesta Sinfónica de Mallorca. Teléf. 3112. Telegrámas-Sinfonimallorca amb data (22-02-1954).

11 Extret de la còpia escrita per Sebastià Balaguer, titulada *Consejos* (del tio Josep Balaguer Vallés).

12 Manuscrit del Sr. Guillem Parets, prevere de Santa Eugènia.

CICLE DE CONFERENCIES

“Els dies 9 i 21 de desembre i 13 i 20 de gener

TEMA

ELS FILLS IL·LUSTRES DEL POBLE DE STA. EUGENIA

Dia 13 de gener a las 20'30h.

BIOGRAFIA DEL SR. PEP BALAGUER

Ponent – Sr. Sebastià Balaguer (Nebot de don Pep)

El ‘Grup Cantaires’ estrenarà la

MARXA DELS FILLS IL·LUSTRES

amb lletra i música d'un taujá

1ª) Als fills majors del poble
cantant volem honrar;
dells en farem memoria
per sa vida exemplar.
Estrillo: Tot cantant, oh, la, la
tot cantant, oh, la, la – tot cantant volem
honrar
tot cantant, oh, la, la
tot cantant els volem recordar.

2ª) Molt amunt ells volaren
vol d'aguila o colom;
rebrot de nostra raça
sembraren ran del mon.
Tot cantant, oh, la, la
tot cantant, oh, la, la – tot cantant volem
honrar
tot cantant, oh, la, la
tot cantant els volem recordar.

3ª) Quatre fruits maduraren
dins el solar taujá;
foc nou dins les llars velles
son record encendrà.
Tot cantant, oh, la, la
tot cantant, oh, la, la – tot cantant volem honrar
tot cantant, oh, la, la
tot cantant els volem recordar”.

Figura 6. Marcha dels fills il·lustres

“Copia de la conferencia ‘Recordant es meu tio Josep Balaguer i Vallés’ llegida en primer lloc a l’aula de la tercera edat del Centro Socio-Cultural d’Inca en data 20 de mars de 1990.

I en 2º lloc en el Saló de l’Orgue de l’actual seu del Circol de Belles Arts (Casal Balaguer de Palma, el 10 de maig de 1993). I finalment en el Centre Cultural de Santa Eugenia amb l’assistència del Sr. Batle i del Sr. Rector del poble a mes d’un nombros auditori que omplia el saló. A la conferencia de Palma, i va assistir el qui era Conceller de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear i altres autoritats culturals de Mallorca. Sr. D. Bartomeu Rotger.

Cualcú de vostés me podria demanar el perquè d’aver triat aquest titol, i tot d’una li contestaria que per varies raons, la primera era perque era inquer de naixement; dels quals fills sa nostra ciutat d’Inca no en té molts i perque era un familiar molt estimat i admirat, ja que era una persona d’una gran humanitat, gran cultura (sobretot musical), inteligencia, molte simpatía, una gran sencilles i modestia, lo cual el feian una persona encantadora. Vaig tenir el gust de tractarlo casi a diari durant els 12 anys que vaig viure a Palma amb motiu del servei militar i després als estudis que jo feia (desde l’any 1940 al 1951) l’any que va morir el tio Josep, jo l’estimava molt i l’admirava molt mes i els dire el motiu d’aquesta gran admiració, perque ell va sabre triufar dins sa vida d’una manera paralela amb sa part espiritual com a director i mestre de músics brillants mallorquins i també dins sa part material, (cosa molt difícil a n’aquell temps) i avui en dia també per un músic; ja que com vulgarment se deia que els músics se mengaven ses ungles al igual que els mestres d’escola d’aquí ve alló de “tens mes fam que un mestre descola”. Però aquest no era el cas del meu tio, ja que cuan va morir deixá una inmensa fortuna que va repartir a n’els seus nebots que mes estimava. Cuan va quedar viuado senza descendencia; va pasar a viure a n’aquest casal amb ses tres germanes fadrines que l’adoraven, las ties; Aine i Catalina, la primera de les tres, va morir molts d’anys antes que el tio Josep. Les dues darreres el varen sobreviure. Pero cuan va morir la darrera, la tia Catalina, va pasar a ser el Circol de Belles Arts a Inca, poble on va neixer, el tio Josep va deixar 12 cases tot plantes baixes per les 12 families mes pobres que son les cases que están en el carrer de Fray Antonio de Villacastin just devora les cases barates que va inaugurar el darrer cap d’estat el general Franco cuan va venir a Inca. Va ser llevonces cuan l’ajuntament d’Inca va acordar posar el nom de Músic Balaguer a un dels carrers d’Inca igual com havien fet a Palma i al poble de Santa Eugenia del cual poble el tio Josep era benefactor. El tio Josep, va influir molt a una generació de músics brillants entre els quals hi ha que destacar d’una manera especial a Don Antoni Torrandell i Jaume que al igual que el tio Josep havia nat a Inca, de fama mundial també Don Jaume Roig i Don Jaume Alberti, Don Miquel Negre, Sebastià Ramis i Joana Barceló. Torrandell es a vui dia fill il·lustre de la ciutat d’Inca, també, no mos hem d’oblidar de Don Francesc Capllonch fill del gran compositor i pianista Miquel Capllonch nat a la villa de Pollença, de la cual es fill il·lustre.

Ara, dins un pla familiar els diré que el tio Josep era un gran aficionat als animals com ve davió a molta des membres de sa meva familia Balaguer sobretot als coloms d’escampadissa; dels quals en tenia molts al Colomer dalt al terrat de la casa (Avui Casal Balaguer com els anys no perdonen a ningú, cuan va tornar molt vell, es va fer instalar un ascensor que el deixava dins el Colomer mateix. Aquest Colomer, estava tan ben situat que donava just enmig del Born molte de gent sabia s’hora que poc mes o manco el tio amollava els coloms i allo se convertía amb un spectacle, perque aquests colomets. S’en van molt amunt dins el niguls fins a perdre de vista i era llevonces cuan venia un falcó per agafarne cualcun i era molt entretengut ja que alló era una especia de lluita entre el falco i aquells pobrets colomets que feian tot quant sabían perque no n’agafas cap. Un dia, pujant al colomer amb el tio li vaig demanar una cosa que me tenia intrigat i li vaig dir: ¿Com era que un músic havia pogut reunir una fortuna com sa seva? I tot d’una em va explicar que els primers doblers que va guanyar varen ser amb les cedules personals comprant els drets d’explotació a la diputacio provincial. Després va venir sa primera guerra mundial dels anys 1914 al 1918 que com vostés saben va perdre l’Alemanya. Al marc alemany estava tan pen terra que no valia res. Ningú en volia de marcs eran ses altres monedes estrangeres que tenían valor i va ser al final de sa guerra cuan el tio juntament amb un altre senyor d’Inca varan anar a Berlin i compraren per pocs doblers 4 cases a un dels millors carrers d’aquella capital, les varen arreglar un poc i llogaren els pisos i els baixos per tendes. Trobaren un senyor molt honrat que els administrava aquestes finques, cada mes o dos rebian els imports dels lloguers fins que un bon dia el govern alemany volguent protegir le seva economia va prohibir que se enviassin marcs al estranger i enlloc deixo articles i maquinaria alemanya. I va ser aquí cuan el tio que era propietari de la popular tenda C’an

Banqué al carrer colon rebia tota clase d'Instruments musicals i les màquines de cosir marca Pfaff i molts d'altres articles alemanys, aixó li va suposar doblar l'import que antes cobrava dels llogers de las cases de Berlín. Es vera que se va preocupar de sa seva economia particular (pero mai oblidant sa musical), pero també es vera que se va preocupar d'una manera molt interesada fent el maxim que va poder pels antics acreeadors del Credit Balear perque poguesin sortir lo mes be posible del mal moment que estaven passant; per lo cual el president de l'associació d'acreeadors va enviar un B.L.M. a ses dues ties en el cual constava que tenia s'honor de participarles que per unanimitat s'acorda agrair els grans serveis prestats per el seu germá Don Josep Balaguer i Vallés.

Dins un aspecte religiós i durant moltíssims d'anys va pagar 2 becas per 2 estudiants pobres del Seminari Conciliar de Mallorca, 1 per un estudiant d'Inca i s'altre per un de sa seva Parroquia de Palma que era la de Sant Jaume. També a Inca, en vida de don Pep Aguiló de C'an Cameta, es feren durant molts d'anys a costes seves, Triduos de 40 hores a Sant Domingo amb un bon Predicador.

Varen sollicitar al Sr. Bisbe de Mallorca, cosa que els va ser concedit un permis especial per celebrar la Santa Misa al Oratori-Capella del Casal on vivia amb ses dues ties, cosa que es va fer fins a la seva mort.

I ara per acabar, ja que no els vull cansar mes, he de contar una anécdota molt humoristique (una d'entre moltes que el tío me conta personalment. Per cert que aquesta anécdota figura al llibre escrit per el Sr. Julio Sanmartin Perea dins un capítol dedicat el meu tío i al gran cantant d'opera el baix Francisc Mateu, de nom artistic UETAM que es Mateu al revés. Que era el millor del mon a la seva época segons contenen les croniques d'aquells temps. La dedicació a la música es deu en gran mesura a l'influencia d'aquest gran cantant, puix eran parents d'alluny.

Idó bé el meu tío el va acompanyar com pianista donant concerts als principals teatres de les grans capitals europeas. Sa seva fama se va anar extenguent tant i tant que va arribar fins a la Cort Imperial del Zar de Rusia llevant una de las Capitals mes hermosas de tota Europa, es qui l'han visitada m'han dit que es impresionant per la seva bellesa. Idó, ja mos tenim a n'Uetam i el tío Josep a San Petersburgo dins l'immens saló imperial del Zar de totes les Russies rodejats dels qui formaven la Cort Imperial amb una fastuositat i un luxe que impresionaven. Cuan vaig veure la película Pedro II el Grande, filmada dins el Palau Reial en vaig poder adonar de tot cuan se havia dit de la seva bellesa.

Va començar el concert i n'Uetam va cantar aries i mes aries d'óperes conegudes i d'altres no tant conegudes fins que tant cansat que ja no podia mes, pero davant els insistents aplaudiments no els quedave mes remei que seguir, com que n'Uetam tenia un sentit molt pronunciat de l'humor, va dir a n'el tío: Pep toca sa canço mallorquina ton pare no te nas, te mare es chata i es teu germá petit el te de rata etc. que el cantant va cantar amb totes ses seves cansades forces. Tal va esser l'esclafit dels aplaudiments que volien que seguissen. Va ser llevant que n'Uetam digué el tío i aquets rusos que mos empipiran per no dir una altre paraula mes grosera que tambe començava amb em, pero, seguían aplaudint mes i mes, ja que no volian que el concert acabas. Altre vegada no els va quedar mes remei que cantar una altre canço d'una ópera molt famosa, pero en lloc de cantarla en la lletra italiana com pertocava, n'Uetam li va posar lletra mallorquina, ¡pero quina lletra!, i va començar diguent que el Zar era un consentit i que la Zarina li posava unes banyes com un Miura i que tots el de la Cort eran un tals i un quals. S'èxit d'aquesta canço va ser tan gros que els aplaudiren un parei de minuts posantse drets. Com vostres poden comprendre, era molt difícil que dins sa Cort Russa ningú podia entendre el mallorqui cantat per n'Uetam i acompanyat al Piano per el meu estimat tío Pep Balaguer.”¹³

¹³ Respectam sempre la seva escriptura.

“Dia 10 d'agost de 1892, *'El Isleño'* publicava un article signat per Joan B. Enseñat titulat 'Una tarde en Bendinat'. L'autor conta que juntament amb el seu company Filemon anaren a visitar, ahir al capvespre, el comte de Montenegro al seu palau de Bendinat, on foren rebuts per la senyora esposa i la filla del marquès de Campofranco. Recorregueren les sales admirant els objectes d'art, els jardins i castell. A l'entrada de fosca, en el saló de música, lloc on hi ha penjats els retrats d'artistes famosos amb dedicatòries al comte de Montenegro, 'Sentóse al piano el joven profesor don José Balaguer, y nos hizo oír algunas piezas de música clásica que prepararon el ánimo de Uetam a tomar parte en el improvisado concierto'; aquest cantant baix era al lloc per descansar, però així i tot es va animar a participar.”¹⁴

“Dia 31 de gener de 1903, *'La Almudaina'* deia que havia rebut una carta de Josep Balaguer dient que s'havia fet càrrec del magatzem de música i pianos de la viuda del senyor Banqué.”¹⁵

Casa Banqué

Figura 7. Etiqueta BANQUÉ de J. Balaguer

El Sr. Balaguer es va fer càrrec d'aquest establiment fins al 1948-49. Des dels primers moments i com a cosa lògica canvia el nom de "Casa Banqué" per "Antigua Casa Banqué". Com a mostra d'això podem veure l'escrit de les etiquetes que portaven alguns dels instruments que es venien a la botiga magatzem, com ara les anomenades guitarres de senyoreta (eren petites), o els típics guitarrons mallorquins, que per cert i gairebé amb tota seguretat eren construïts a València.

¹⁴ Ramon Rosselló i Vaquer; Joan Parets i Serra: *Notes per a la història de la música a Mallorca III*. Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca. Col·lecció MÚSICA núm. 6. Mallorca, 2004, 135.

¹⁵ Ramon Rosselló i Vaquer; Joan Parets i Serra: *Notes per a la història de la música a Mallorca I*. Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca. Col·lecció MÚSICA núm. 6. Mallorca, 2004, 271.

Aquestes etiquetes portaven la següent inscripció:

FABRICACION ESMERADA
Especial para el antiguo almacén musical
Banqué DE J. Balaguer
34, COLON, 34 PALMA DE MALLORCA

Com a dada curiosa, cal assenyalar que les portes antigues de la Casa Banqué es poden veure exposades al Museu de Mallorca.

“Nom del carrer: JOSEP BALAGUER, MÚSIC
 Inaugurat l'any: 1958

El primer nom del carrer fou 'Músico Balaguer' i va ser sol·licitat per 5 regidors de l'Ajuntament de Palma. Exposaven el següent: '...La deuda que tenemos contraída con el Sr. Balaguer Vallés, por su continuada labor en pro de la vida artístico-cultural de Palma y su noble rasgo altruista, de legar a la ciudad su palacio señorial para mansión del arte, obligan a un reconocimiento de gratuidad.

Esta es la razón de proponer el nombre de Músico Balaguer para una calle de Palma.'
 Els ajuntaments d'Inca i Santa Eugènia li han dedicat un carrer.”¹⁶

Conclusions

Nou notes breus, l'Hoja Matriz de Servicios de l'Arma d'Infanteria, 11 cartes, així com algun homenatge, ens confirma que Josep Balaguer, a més d'un reconegut director de música, va ser un bon comerciant que va saber portar endavant qualsevol negoci en què participés. També no podem oblidar que sobretot va ser un gran benefactor, ho demostren els agraïments de Palma, Santa Eugènia i d'Inca.

¹⁶ Esteve Capó Mesquida: Carrers de músics. Dibuixos; portada: Joan Saura Palliser. Part. 1ª: Fernando Sainz Calvo. Part 2ª: Maria Salvà Esteban. L'edita: Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear. Palma, 1992, 68-69.

III Concurso “Sa Ximbomba d'Inca” (1951)

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Antoni Mir i Marquès
Joan Parets i Serra

1. Objectius

Donar tota la informació que ens ha estat possible, d'aquest esdeveniment que es va dur a terme el 1951, i recopilar dades rellevants per poder saber la quantitat d'edicions que es van arribar a celebrar i si totes elles feien referència a la música o altres activitats de caràcter cultural.

Per a aquest concurs Bartomeu Oliver Martí (Felanitx, 1894 – Palma, 1988) i Gabriel Mateu Mairata (Selva, 1912 – Campanet, 1989) presenten una versió de “Sa Ximbomba” amb arranjament per a piano.¹

2. Bartomeu Oliver Martí (Felanitx, 1894 – Palma, 1988)

L'obra de Bartomeu Oliver ha hagut d'esperar molt de temps per despertar la curiositat i interès d'investigadors i músics. Sobre la seva vida i obra, trobem les següents fonts d'informació: l'hemerogràfica, que recull articles de premsa i entrevistes sobre la seva tasca professional, els articles breus que han aparegut en diferents publicacions sobre compositors mallorquins; diverses entrevistes personals amb familiars i alumnes; i l'observació directa dels manuscrits i documents presents a la Partituroteca de la Universitat de les Illes Balears.

Només cal observar la vasta obra del compositor i encarar els seus manuscrits per quedar sorpresos davant la fertilitat i nivell tècnic de la seva música. Com a compositor, va ser prolífic en la producció per a banda i orquestra simfònica. Va escriure per a cor mixt i guitarra, va abordar la simfonia i el poema simfònic sense menysprear gèneres breus com himnes, goigs i una interessant aportació a les formacions de rondalla, tan estimades durant diverses dècades a Mallorca.

¹ Actualment aquesta partitura pertany a la col·lecció particular d'Antoni Mir.

Músic i compositor, als dos anys marxa amb la seva mare, Àgueda Oliver Martí, de qui rep les primeres lliçons de solfeig i piano, a l'Argentina, i torna al cap d'uns deu anys. Als quinze anys, ingressa a la Banda del Regiment d'Infanteria núm. 61 de Palma i inicia posteriorment els estudis d'harmonia, contrapunt, fuga, composició, instrumentació i orquestració amb el mestre Jaume Albertí Ferrer i Josep Balaguer Vallès. Després, estudia al Conservatori Oficial de Música de Palma de Mallorca.

El 1932 era director de la Banda Municipal d'Inca i el 1934 ingressa en el Cos de Directors de Bandes de Música Civils. L'any 1935, aconsegueix ingressar a l'École Normale de Musique de París i es perfecciona en composició amb el gran mestre Paul Dukas. A examen presenta dues obres de coral a quatre veus i un estudi pentatònic a dos pianos. Van tenir molt èxit i es van fer orquestrar pel mateix professor Dukas. Aquest, en un homenatge que li ret, fa que Oliver s'estreni a la Salle Cortot l'obra "Escenas Incaicas, Op. 55", que seria interpretada per l'orquestra de l'escola. Els solistes de piano serien els guanyadors del Gran Premi de Roma: Eugène Bozza i Jean Hubeau, que van aconseguir aquest prestigiós guardó el 1934. Bartomeu Oliver torna a Mallorca el 1936.

Va mantenir relació amb dos grans mestres, Joaquín Rodrigo i el nostre recordat mossèn Joan M. Thomàs, i així ho confirma la correspondència.

El 1940 funda l'Orquestra Filharmònica Balear de Palma, en la qual figurava com a violoncel·lista el mestre Bartomeu Calatayud. Aquest mateix any, és nomenat vocal del Cercle de Belles Arts.

L'any 1950, al Palau de la Música Catalana, estrena "Sons de Mallorca (suite núm. 3)" i ell mateix dirigeix la Banda Municipal de Barcelona.

Va obtenir els següents premis:

Amb "Cançó mallorquina" a l'Exposició de Arte y trabajo del Casino de Clases de Madrid (1930).

Amb la Banda Filharmònica de Porreres guanya dos primers premis, un de convocat per l'Ajuntament de Palma (1945) i un altre, a sa Pobla (1946).

Amb "Bressol d'espines" obté el primer premi convocat per l'Ajuntament de Palma (1954) amb motiu del centenari del naixement dels poetes Joan Alcover i Miquel Costa i Llobera.

Amb les obres "La visió" i "Gorg Blau" obté el tercer premi de l'Ajuntament de Pollença (1966).

Va compondre més de dues-centes obres de les quals, el mateix compositor, en destaca algunes:

Poema simfònic "Xilvar" (1928), "Plegaria sin palabras" per a trio (1928), "Cançó de març" a quatre veus mixtes (1933), "Cançoneta" a sis veus mixtes (1934), "Suliar" (1945), "Sons de Mallorca" (1945), "Himne a Mallorca" (1967), "Dins el silenci" (1967), "Simfonia N° 4", "L'embruix", "Epílogo", "Festí de la mort" (1937), "Danses salvatges", "Incaica" (1979), "Nadal" (1979), "Sonadeta en si bemoll major núm. 26" o "Tocata litúrgica en sol major" (1971), entre d'altres.

Com a director va dirigir les Bandes de Música d'Inca, Selva, Porreres, Felanitx o Lloret entre altres. Destaquen les seves obres "Suliar" i "Xilvar", gravades per la Banda de Música de la Federació Balear de Bandes de Música dirigida per Pere Siquier Pons.

El 24 maig 1988 moria a Palma un oblidat Bartomeu Oliver, al qual, sens dubte, es pot considerar un dels millors compositors mallorquins de la història musical de Mallorca.²

Gabriel Mateu Mairata (Selva, 1912 – Campanet, 1989)

Polític, empresari i publicista. Fou batle de Campanet (1969-1976). Com a empresari, impulsà a Campanet la producció i comercialització d'articles artesans de ràfia, ferro forjat i vidre artístic, activitats que, el 1963, traslladà al casal *Menestralia*, que ell promogué. Publicà entre d'altres *Selva y sus bombres* (1979), *Cardenales de Mallorca* (1981), *Obispos de Mallorca* (1985) i *Sor Isabel Cifre* (1986). Reuní un extens arxiu biogràfic, de valor desigual. Creà el Grup Folkloric de Campanet (1947). Fou membre de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Sebastià, de Palma, i un dels fundadors del *Centre Cultural Mallorquí*.³

3. Ximbomba (Simbomba)

"Instrument músic que consisteix en una pell tibant aplicada a la boca d'un vas i foradada enmig, i que, fregant amb la mà humida una canya que passa pel forat, produeix un so greu i monòton que es repeteix tantes vegades com la mà frega anant amunt o avall de la canya; cast. *Zambomba*."

"Les cançons de ximbomba, en general, solen ser estrofes de quatre versos, de set síl·labes o heptasíl·labs; o sigui: carregant el darrer accent del vers damunt la setena síl·laba, encara que sovint vagi seguida d'una o dues síl·labes àtones. Així, doncs, tant si el vers acaba amb una paraula aguda, com plana o esdrúixola, segueix considerant-se de set síl·labes, malgrat que de fet en tenguí vuit o nou.

La ximbomba s'adapta a qualsevol ritme, si està en mans d'un ximbomber experimentat i amb un mínim de sentit musical. Els ritmes més habituals són el ternari (de jota), el binari (de polca) o el mixt o de bolero.

La paraula ximbomba, o simbomba, sembla que ve de 'samfonia', flauta de Pan (castellà 'zampoña'), deformat per analogia de 'bombo' o de 'bomba'.

Vet aquí alguns equivalències d'altres llocs on també sona:

- País Valencià: 'sambomba', 'pandorga'.
- Vall d'Aran: 'bramaut', 'brama-topín', 'petadara', 'bramanera'.
- Portugal: 'sarronca', 'ronca', 'zabumba', 'zamburra'.
- Alemanya: 'Schnarrtrommel'.⁴

A més de la partitura per a piano, porta el següent escrit a màquina:

"La música de esta danza es antiquísima.- Fue un legado que los moros nos dejaron cuando la conquista.- Estos la tocaban y bailaban en sus almazaras en la época de invierno.

² Irina Capriles González; Antonio Mir Marqués: "Bartolomé Oliver Martí" (Felanitx 19-6-1894 / Palma 24-5-1988), *Maganova/Andratx*, 2011, 10-11.

³ GEM, V. 10, pàg. 355.

⁴ Pere Orpí Ferrer: *Sons de Mallorca*, Edicions Documenta Balear, Palma, 2009, 135-138-139 i 140.

Cada pueblo tiene su variante.- Pero donde mejor se ha conservado y con más pulcritud se ha mantenido la tradición, es en Inca.- En sus típicos y amplios 'cellers', todos los años, en las épocas de las matanzas, San Antonio y San Sebastián, se reúnen comparsas en torno a una enorme fogata, en la cocina del 'celler', cantando y bailando al son de la 'ximbomba'.

VERSO

Mallorquín

Sa ximbomba ja no sona,
ni sona ni sonará, ni sonará
perque té sa pell de cá
i sa canya que no's bona
i sa canya que no's bona

Vaig passar per un canyar,
i vaig coí una canyeta
i vaig coí una canyeta,
per posar a sa ximbombeta,
perque me pugui sonar,
perque me pugui sonar.-

Castellano

La zambomba ya no suena,
ni suena ni sonará, ni sonará,
porque tiene la piel de perro,
y la caña que no es buena,
y la caña que no es buena.-

Pase por un cañaverl
y cogí una cañita
y cogí una cañita,
para aplicar a la zambomba,
para que me pueda tocar,
para que me pueda tocar.

ETC., ETC.-

Letra cantada por Don Gabriel Mateu Mairata.- Y música recogida por Don Bartolomé Oliver Martín".⁵

Com és de suposar la ximbomba ha tingut i segueix tenint una gran repercussió en la música popular mallorquina, de manera que no podem deixar d'esmentar encara que sigui una breu ressenya de l'exposició organitzada per l'Ajuntament de Palma el 1985, i en què Bel Cerdà i Soler (Palma, 1945-2010) i Jaume Llabrés i Mulet (es Capdellà, Calvià 1954)⁶ presentaren: "*La castanyeta d'anou i altres instruments*"; en aquesta interessant exposició, a més d'altres instruments s'hi podien veure unes quaranta ximbombes fetes amb diferents peces de test.

La partitura per a piano de "Sa Ximbomba" amb la qual Oliver va participar en el III Concurs "Se Ximbomba d'Inca" el 1951. En aquesta ocasió la part vocal va ser a càrrec del senyor Gabriel Mateu Mairata (Selva, 1912 – Campanet, 1989). Aquesta petita obra per a piano és interessant perquè, a més de mostrar l'interès del compositor per la música mallorquina més tradicional i d'especial arrelament a Inca, presenta una melodia que, recollida i transcrita pel mateix Oliver, difereix de les versions recollides per fra Joan Rubí i Barceló (1882-1961),⁷ a Inca el 1909, que apareix editada en el *Cançoner Musical de Mallorca* de Josep Massot i Planes (1876-1943)⁸ l'any 1984, i la *Cançó de sa Ximbomba* (c. 1950), escrita per a flauta, cant i baix pel mestre Bartomeu Calatayud i Cerdà (1882-1973),⁹ (sense editar). Aquestes diferències confirmen les variants que

Figura 1. Partitura Sa Ximbomba, Concurso 1951

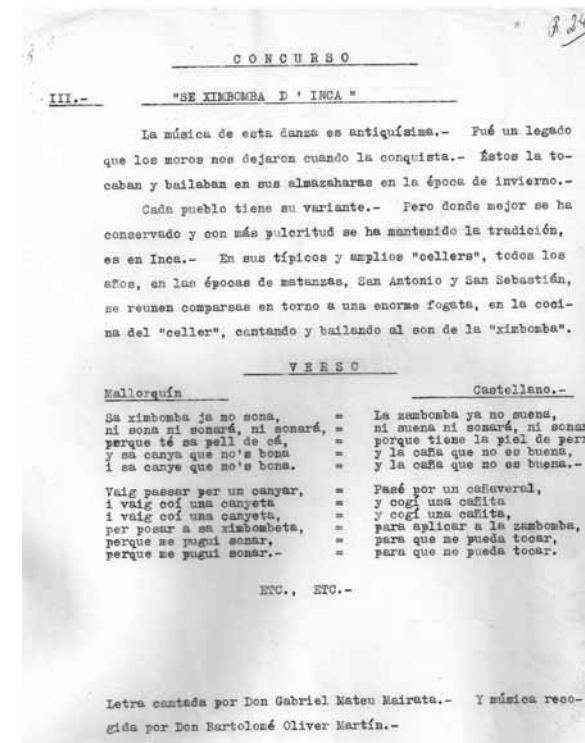

Figura 2. III Concurso "Se Ximbomba d'Inca"

5 Aquest escrit pertany a la col·lecció particular d'Antoni Mir.

6 GEM. V. 24, pàg. 202.

7 GEM. V. 15, pàg. 10.

8 GEM. V. 10, 340.

9 GEM. V. 2, 369-370.

231 Inca
Fra Joan Rubí, T.O.R., 8-7-1909

Andantino

Cant

Ximbomba

Sa xim-bom-ba ja no
so-na, ni so-na, ni so-na-rà, ni so-
na, ni so-na-rà, per-que té sa pell de
cà i sa ca-nya qui no és bo-na, i sa

309

Figura 3. Ximbomba
versió Massot i Planes
(Inca)

la tradició oral va afegint a les melodies populars més arrelades. Convé assenyalar que les tres obres estan escrites en compàs de tres per quatre.

Com bé s'ha dit, cada poble té la seva variant. Ho confirmen unes melodies breus i la seva corresponent lletra, *Ximbombas (sic) mallorquines* angirgoladas per en Tomeu Calatayud (c. 1960), amb el títol de: *Ximbomba alegre*, *Ximbomba amorosa*, *Ximbomba normal*, *Ximbomba (Tema pollensi)*, *Ximbomba (dun enfadat)*, és la que es canta normalment a Inca, i *Ximbomba trista*.

Totes elles escrites en compàs de tres per quatre, amb l'excepció de *Ximbomba alegre* i *Ximbomba (dun enfadat)*, escrites en dos per quatre, aquesta última assenyala que s'ha d'interpretar (molt aviat) molt de pressa.

4. Conclusions

Com bé s'ha dit en referència a la "Ximbomba", cada poble en té la seva variant, a més d'un paper destacat en les festes i bauxes d'hivern, i com hem pogut comprovar per aquest concurs, on tenia un lloc rellevant era a Inca en els seus típics "cellers" i en els foguerons el dissabte de Sant Antoni i Sant Sebastià

Teules pintades a Inca (Mallorca): un primer cas documentat

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Francesca Tugores Truyol¹

Figura 1. Teula pintada on es representa un vaixell, que forma part del conjunt localitzat a Inca

1. Introducció

Aquest article tracta d'un cas d'arquitectura tradicional que mereix especial atenció: una casa pagesa que presenta interès per la seva morfologia i perquè té una volada de teules pintades, el primer exemple que s'ha pogut documentar a Inca. Es tracta d'un element que necessita d'una especial tutela perquè té moltes possibilitats de desaparèixer, tant pel seu estat de conservació com perquè ben aviat es veurà afectat pel creixement de la ciutat.²

Aquesta casa es localitza a l'actual carrer de Pollença, limitant amb sòl urbà, encara que originalment es trobava aïllada en el camp. S'aixeca sobre una marjada i consta de dos aiguavessos coberts amb un sostre inclinat amb teula àrab, el primer més alt, i el segon, probablement posterior i amb evidències d'un recreixement en alçada. La façana principal té un portal de mig punt amb amplit de marès i una finestra al damunt, tots dos emblanquinats en una actuació poc acurada. A l'esquerra del portal, s'hi obre una altra finestra, a l'alçada de la planta baixa. Al costat de la casa,

¹ Doctora en Història de l'Art, Universitat de les Illes Balears. Aquest article forma part de la transferència de coneixements del projecte d'investigació CIUDADES HISTÓRICAS Y PAISAJE CONSTRUÍDO EN MALLORCA: ANÁLISIS DE SUS VALORES Y ESTADO DE PROTECCIÓN JURÍDICA. UNA PROPUESTA DE REORDENACIÓN (HAR2012-36193), finançat pel Ministerio de Economía y Competividad.

² Es troba al polígon 11, parcel·la 192, en una àrea que quedarà situada a la part interior de la futura ronda de circumval·lació, i que molt probablement s'urbanitzarà en el futur, tal com es pot apreciar a la fig. 4. El *Catàleg de patrimoni* que fou aprovat provisionalment per l'Ajuntament (BOIB 05/07/2012) permetia l'enderroc de la casa i el trasllat de les teules (aquesta és la fitxa que es pot consultar al web municipal www.incaciurat.com, a data dia d'avui, novembre de 2012). Amb l'aprovació definitiva del *Catàleg* (BOIB 27/11/2012) el Consell de Mallorca fixà l'obligatorietat de la conservació també de l'immoble, entre d'altres prescripcions. Hem de suposar, doncs, que l'immoble està protegit.

Figura 2. Vista general de la casa, des del carrer de Pollença

2. Les teules pintades a Mallorca

Entre els segles XVI i XIX es donà a Mallorca el costum de decorar els ràfecs de teules de les cases amb mangra, que pren el voladís com una espècie d'espai per a l'expressió de l'imaginari popular, on es reflecteix un ample ventall de motius que fan referència a històries i costums quotidians, religiositat popular, i fins i tot inclouen noms i dates que en documenten la construcció i les seves circumstàncies. Es tracta d'una tècnica poc documentada més enllà de les

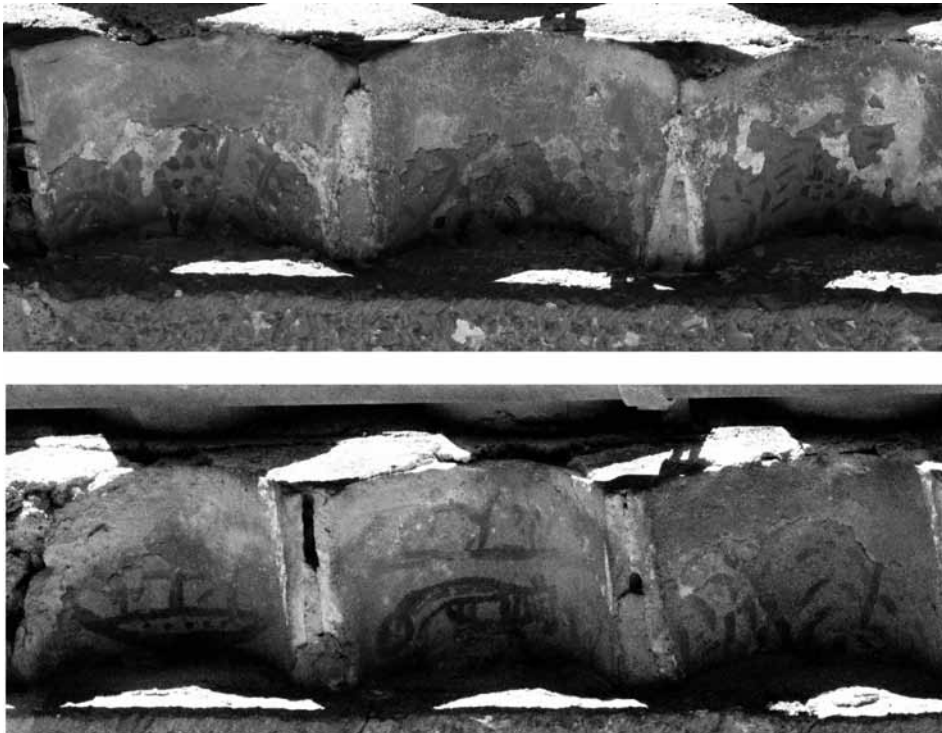

Figura 3. Teules n.º 17, 18 i 19; i a baix 24, 25 i 26, tal com es veuen des del carrer

recentment s'hi ha adossat un nou volum, probablement en el mateix moment en què s'arreglà la coberta de l'edificació principal, que mostra indicis d'un recent reteulament i reforç del sostre, que devia dur molt de temps en mal estat, si s'ha de jutjar per les patologies que presenta l'edificació. Cal destacar que aquesta recent intervenció va respectar un dels elements més singulars de la casa: el ràfec de teules pintades que, tot i que es troba en un estat de conservació molt deficient, encara es pot apreciar.

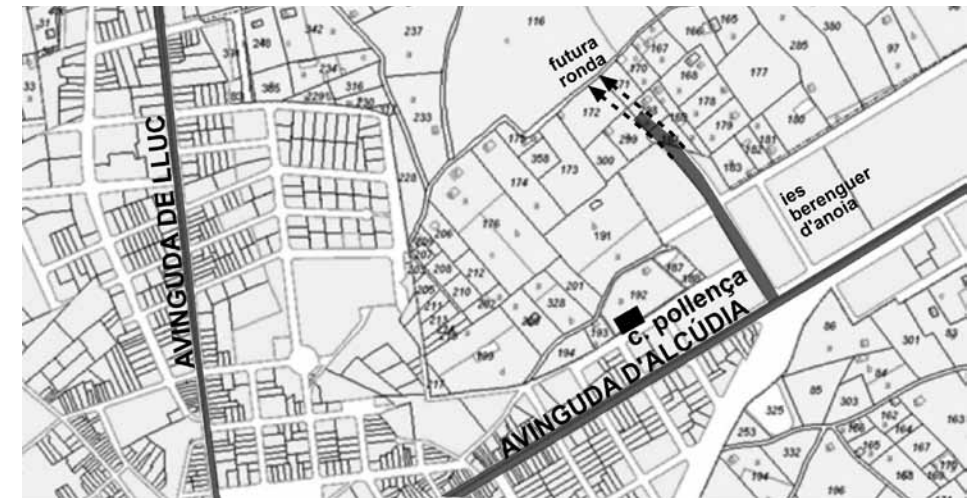

Figura 4. Plànol d'ubicació de la casa, realitzat sobre la base del disponible al web públic del cadastre. En el segon apareix assenyalada sobre el plànol del PGOU (www.incajutat.com), que mostra el desenvolupament previst en aquesta zona. La darrera és una fotografia aèria de 1956 que mostra la casa en el seu context rural original (<http://ideib.caib.es>)

restes materials, com bona part del patrimoni etnològic, d'autoria anònima, que ha de prendre l'objecte conservat com a principal font d'estudi. D'aquí que sigui especialment important la conservació de tots els casos en el millor estat possible.

Pel que fa a la tècnica, les teules es pintaven abans de cobrir la teulada, submergint-ne dos terços en morter de calç, i aplicant-hi a sobre la decoració pintada amb terra de mangra, carbó i òxid de coure, en funció del color desitjat (vermell, negre o verd), encara que el més habitual és el vermell.

Pel que fa als antecedents d'aquesta manifestació, tant Guillem Rosselló-Bordoy com Jaume Coll els remeten al món clàssic, però sobretot la relacionen amb la decoració andalusina de ceràmica arquitectònica, sovint realitzada també en traços monocroms sobre un fons clar.³ En realitat, es podria traçar una llarga llista de precedents, tant pel que fa a la ceràmica arquitectònica medieval com a la decoració de l'arquitectura, al món islàmic i al cristià, que ens remeten a un tipus de decoració semblant.

Com hem avançat, la producció de teules pintades mallorquines es dona en el marc de l'arquitectura tradicional, i s'ha interpretat com l'aplicació a la casa d'una decoració que aporta un afegit simbòlic, anecdòtic, i tot sovint ritual i protector. A la majoria dels exemples documentats, es fa evident l'espontaneïtat del traç, realitzat probablement pels artesans i manobres que la construïen. Només un cas se surt d'aquest perfil, i és el de les teules del convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor, on es defuig de les motivacions ancestrals que fins aleshores caracteritzaven aquests elements, per passar a ser el suport d'una obra artística vinculada al programa iconogràfic del convent.⁴ Localitzades durant un canvi de coberta, i com a teules reutilitzades, es recuperaren 88 peces que reproduïen lletres en cal·ligrafia culta, que a manera de trencaclosques s'ofereixen com un enigma a l'investigador que vulgui intentar reconstruir la inscripció que devia il·lustrar els frares de Sant Bonaventura.

Cal situar els inicis de la historiografia sobre teules decorades a Mallorca a l'article que publicaren a la dècada dels 60 Lluís Castaldo i Antoni Vicenç, que en recollia 28 casos a Sóller.⁵ Sis anys més tard, l'entrada de teules pintades procedents de Muro a la Secció Etnològica del Museu de Mallorca suposaren la seva incorporació a la interpretació museogràfica, una feina que es veuria completada per Mascaró Passarius, que amplia l'anàlisi més enllà de la serra de Tramuntana.⁶ Superant les primeres visions parcials, l'any 1987 Jaume Coll realitzava el primer estat de la qüestió sobre teules pintades a Mallorca. De l'article, cal destacar-ne l'inventari, que l'autor reflecteix en un mapa, on es fa evident una major profusió d'aquests elements a la vall de Sóller.⁷ A tots els casos que documentà aleshores, durant tots aquests anys se n'hi han afegit molts d'altres, ja sigui a través d'articles publicats com també de les aportacions realitzades pels catàlegs de patrimoni municipal, un instrument que, tot sovint, suposa la descoberta de nous elements del

patrimoni.⁸ Així, ens trobam al davant d'un tipus d'element d'incipient coneixement, que ben segur encara traurà a la llum nous casos, mentre que molts d'altres, no protegits, possiblement desapareixeran. Malauradament, ningú no ha continuat amb aquesta línia d'investigació, com a mínim des d'una perspectiva general, i no disposam d'un inventari actualitzat després d'aquell, del qual fa vint-i-cinc anys.

Pel que fa als principis que han de regir la gestió d'aquest patrimoni, cal tenir en compte, en primer lloc, que es tracta d'una part d'un immoble que pren sentit a la seva ubicació original. Tal com indiquen totes les cartes internacionals sobre patrimoni arquitectònic,⁹ el principi a aplicar serà el de mantenir-les *in situ*, amb la mateixa disposició i tècnica originals, sense que això signifiqui que no es puguin traslladar temporalment per a la seva restauració, si això es fa sota control arqueològic i amb un procés estrictament documentat. En segon lloc, cal tenir en compte la seva fragilitat material, que ha provocat la pèrdua de bona part d'aquests elements, i que fa que molts dels que s'han conservat necessitin processos de consolidació. A Mallorca, s'han realitzat en els darrers temps algunes restauracions de conjunts de teules pintades amb molt bons resultats, que demostren com, a més de permetre la seva continuïtat en el temps, es pot treure a la llum part de la decoració que semblava perduda o que romania amagada sota capes de morter o brutor (vegeu fig. 9 i 10). Però el principal enemic per a la preservació d'aquests elements és la manca de valoració social, sobretot quan les decoracions són senzilles, poc acurades, o mal conservades, com és aquest cas d'Inca. Es tracta, per tant, d'elements que necessiten d'actuacions de catalogació i tutela legal, per evitar que la manca de sensibilitat els faci desaparèixer.

En aquest sentit, disposam a l'illa de diferents experiències de conservació, posada en valor i difusió en aquesta matèria, com ara la restauració de les volades del convent de Mínims de Sineu, la parròquia de Sóller i Cal General Moranta de Binissalem, totes tres amb molt bons resultats i amb la memòria de restauració publicada.¹⁰ També destaca el projecte de restauració i musealització de les teules de la Tafona de Can Xoroi, a Fornalutx, oberta al públic des de fa pocs anys; o les de Sant Bonaventura de Lluçmajor, recuperades durant la restauració del convent, i tractades com un projecte específic, amb la publicació de la monografia citada, que posa en valor cada una de les peces, fins i tot les que s'han conservat en mal estat, i mostrant, per tant, com el seu valor patrimonial va més enllà de l'estètic.

3. El cas localitzat a Inca

Tal com s'ha apuntat, els inicis de l'estudi de les teules pintades a Mallorca es produí a la vall de Sóller i els seus voltants, on es troben els conjunts més significatius, però en els darrers temps ha quedat descartada aquella hipòtesi inicial de la seva exclusivitat, atès que han anat sortint a la llum nombrosos casos en indrets ben llunyans de la serra, com els inventariats a Santanyí o Lluçmajor, o

3 Guillem Rosselló-Bordoy; Patricia Berenguel: *Les teules del claustre*, Ajuntament de Lluçmajor, 2007; Jaume Coll Conesa: "Sobre teules pintades", *Estudis Balearics*, 24, 1987, 11-30.

4 Guillem Rosselló-Bordoy: *Les teules del claustre*, 14.

5 Lluís Castaldo; Antoni Vicenç: "Un elemento decorativo en la vivienda rural mallorquina", *Sóller. Número extraordinario conmemorativo del 50 aniversario*, Sóller, 1966.

6 Guillem Rosselló-Bordoy: *Les teules del claustre*, 15; Josep Mascaró Passarius: *Corpus de toponímia de Mallorca*, Palma, 1967.

7 En l'inventari que realitza Jaume Coll, hi destaquen els 56 casos de Sóller, els 26 de Fornalutx i els 6 de Biniraix. A aquests, els segueix els casos de Sineu (9), Esporles (6), Deià i Valldemossa (4), Santa Maria, Bunyola i Palma (2). A més, l'autor en documenta un cas a Alaró, Andratx, Binissalem, Campanet, Capdellà, Costitx, Escorca, Jornets, Lloret, Manacor, Mancor, Marratxinet, Montuïri, Muro, Orient, Puigpunyent, Santa Eugènia, Sencelles i Vilafranca (Jaume Coll Conesa: "Sobre teules pintades", 15-16).

8 P. Jaume; Andreu Ramis: "Teules pintades a Llorito", a *I Jornades d'Estudis Locals de Lloret de Vistalegre*, Ajuntament de Lloret de Vistalegre, 2010, 177-192; B. Molada: "Teules pintades a Marratxí", *I Jornades d'Estudis Locals de Marratxí*, Ajuntament de Marratxí, 1996, 94-105; C. Aguiló: "Teules pintades a Santanyí", *Estudis Balearics*, 64-65, 1999-2000, 159-173; J. J. Bonnin: "Teules pintades a Sineu: un misteri al pla de Mallorca", *Caramella*, 18, 2008, 38-40; M. Canyelles: "Les teules pintades de Santa Maria del Camí i els seus voltants", *III Jornades d'Estudis Locals*, 2001, 99-106; Guillem Rosselló-Bordoy; Patricia Berenguel: *Les teules del claustre...*

9 www.unesco.org

10 Les tres memòries foren publicades per Miquel Vidal al MPC 08: Miquel Vidal: "Memòria del procés de conservació i restauració de les teules pintades de l'església de Sant Bartomeu de Sóller"; Miquel Vidal: "Memòria de la intervenció de conservació y restauración de las tejas pintadas del Cal General Morante y su fachada principal, Binissalem"; i Miquel Vidal: "Memòria del procés de conservació i restauració de les teules pintades de l'antic Convent de Mínims de Sineu". Les tres consultables a: Francesca Tugores et al. (coord.): *MPC 08. Memòria del patrimoni cultural. Intervencions autoritzades pel Consell de Mallorca*, Consell de Mallorca, 2009.

el cas singular de les teules retallades de Son Servera, que mereixeria un estudi a part.¹¹ Pel que fa al Raiguer, s'han documentat teules pintades a gairebé tots els municipis del voltant d'Inca: Binissalem, Biniamar, Costitx, Mancor, Selva, Campanet, Sencelles o Sineu, entre d'altres. Potser hauríem de reflexionar sobre quines coses hem deixat pel camí durant la transformació de la ciutat, i si totes aquestes pèrdues, algunes de les quals coneixem, eren necessàries. En qualsevol cas, el fet que aquestes teules pintades es localitzin en un immoble senzill, com és aquest, ens indica que, molt probablement, n'han existit altres exemples, o que, fins i tot, encara n'hi ha algun de no identificat.

Altre tema és l'estat en el qual ens han arribat: d'una volada de 55 teules, només 6 conserven reconeixedor el motiu decoratiu, 14 en conserven fragments, i la resta, 35, l'ha perdut totalment, almenys a la part visible, i pel que es pot apreciar en un primer reconeixement. També la casa es troba en mal estat, tot i la recent intervenció a la coberta. Té grans cruïes a la façana, i el referit es desprèn. A més, l'interior sembla que hagi patit actes vandàlics. Per tant, es tracta d'un immoble que necessita d'una actuació urgent de conservació, que s'hauria de fer amb la màxima cura per respectar tots els seus acabats tradicionals.

Pel que fa als motius representats a les teules, es dedueix un programa iconogràfic de caire popular, ja que les poques formes desxifrables representen un estel, un rostre humà, un vaixell, una escena agrícola?, una flor i una part d'una inscripció. Aquesta darrera, que comença a la teula núm. 36, amb el que sembla l'epígraf "MA", possiblement faci referència a la devoció mariana i tenguí continuïtat a les següents teules, com passa en altres casos de Mallorca, i com sembla deduir-se del petit vestigi d'un pal a la teula 39. La resta de fragments decoratius representen motius vegetals i altres formes difícils de desxifrar a causa del seu estat fragmentari.

Ja per acabar, cal dir que un article com aquest no seria necessari si a Inca hi hagués costum de valorar i conservar el patrimoni cultural, sobretot quan això requereix d'una sensibilitat pels valors tradicionals, els vestigis poc monumentals o els materials senzills, fins i tot quan esdevenen testimonis excepcionals, com és aquest cas. Són massa els episodis de pèrdues, discretes i efectives, d'elements rellevants del patrimoni local, com per deixar a l'atzar, i al compliment de la legalitat, la conservació d'aquest. I si repetim història, com a mínim haurà quedat documentat.

Figura 5. Identificació de cada peça i el seu estat de conservació: teules que conserven la major part de la decoració: 11, 21, 24, 25, 36, 41; teules que en conserven una part: 17, 18, 19, 20, 22, 23, 26, 27, 31, 39, 43, 51, 54. La resta, no mostren vestigis de pintura a simple vista, encara que pot romandre amagada a les parts no visibles o sota capes posteriors

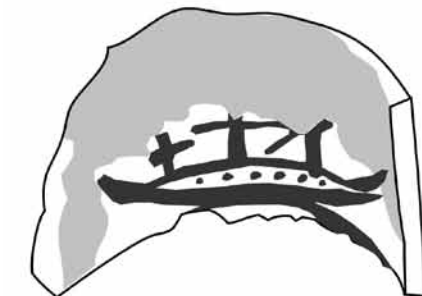
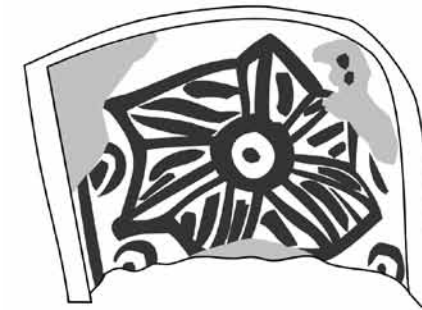

Figura 6. Dibuix i fotografia de les teules 11, 21 i 24, que representen un estel, un rostre humà, i un vaixell, respectivament

¹¹ Es tracta de les teules de Can Nebot, catalogades per Àngel Llull i Josep Merino al *Catàleg de patrimoni de Son Servera* (Ajuntament de Son Servera, 2011).

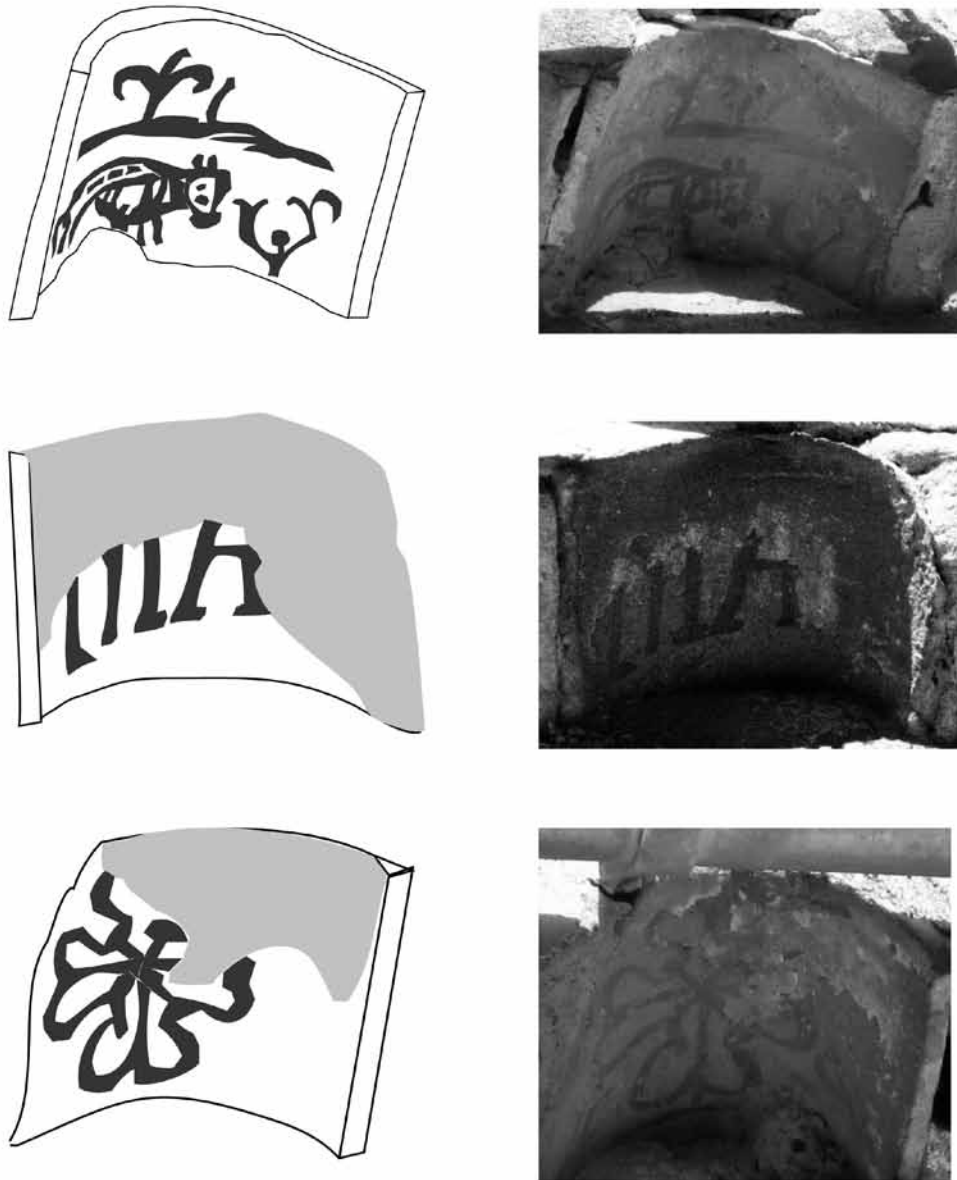

Figura 7. Dibuix i fotografia de les teules 25, 36 i 41. La primera representa el que sembla una escena agrícola. La segona, un fragment d'inscripció, "MA", que podria fer referència a la devoció mariana, i que devia continuar a les següents teules. La tercera representa l'abstracció d'una flor

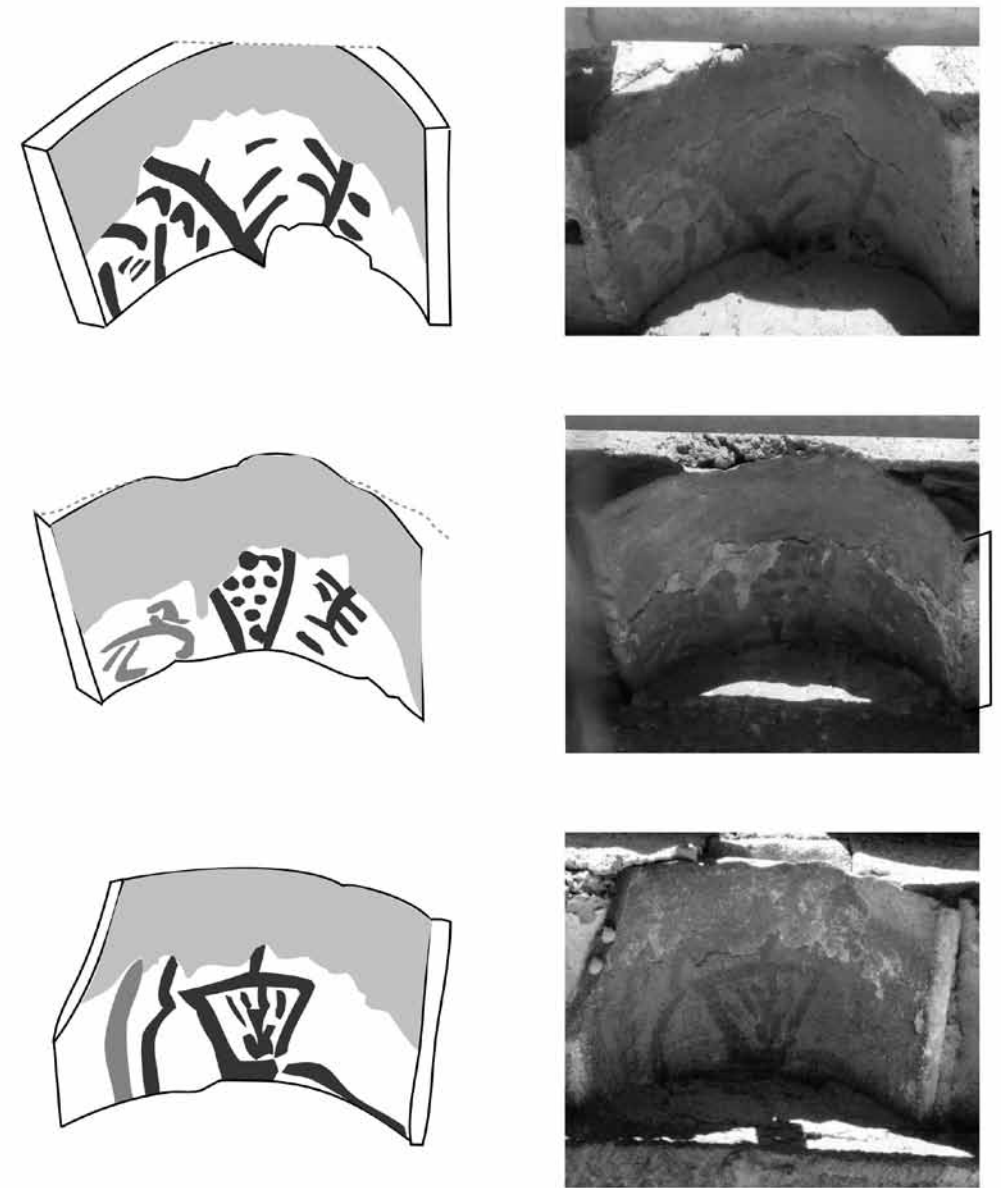

Figura 8. Dibuix i fotografia d'algunes de les teules amb la decoració mig esvaïda: núm. 26, 17 i 31

Figura 9. Imatge d'algunes de les teules pintades de Cal Capità Moranta, a Binissalem, un cop restaurades (VIDAL, M., 2009)

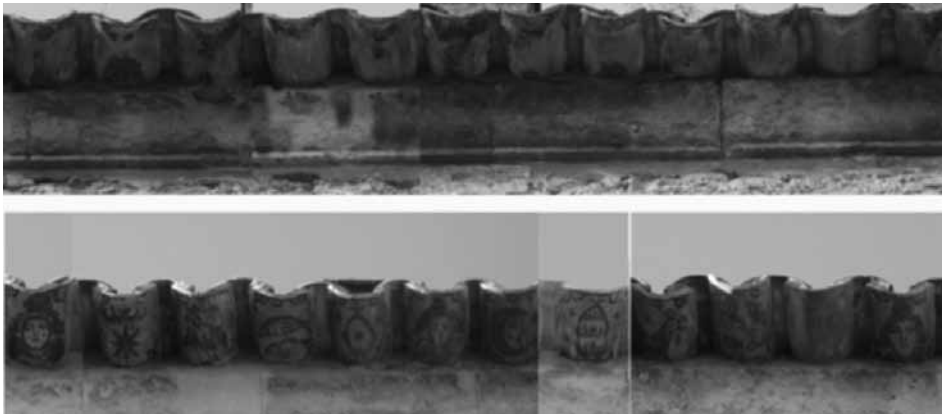

Figura 10. Un mateix fragment de la volada del convent de Mínims de Sineu, abans i després de la restauració (VIDAL, M. (2009)

Figura 11. Imatge de les teules de Can Xoroi de Fornalutx durant la seva restauració (www.ajfornalutx.net)

Fonts i bibliografia

- C. Aguiló: "Teules pintades a Santanyí", *Estudis Baleàrics*, 64-65, 1999-2000, 159-173.
- J. J. Bonnín: "Teules pintades a Sineu: un misteri al pla de Mallorca", *Caramella*, 18, 2008, 38-40.
- J. Busquets; J. Mascaró: *Teules pintades i amb inscripcions aràbigues*, Mallorca, Gráficas Miramar (BSAL 32), 1964.
- M. Canyelles: "Les teules pintades de Santa Maria del Camí i els seus voltants", *III Jornades d'Estudis Locals*, 2001, 99-106.
- Luís Castaldo; Antoni Vicenç: "Un elemento decorativo en la vivienda rural mallorquina", *Sóller. Número extraordinario conmemorativo del 50 aniversario*, Sóller, 1966.
- Jaume Coll Conesa: "Sobre teules pintades", *Estudis Baleàrics*, 24, 1987, 11-30.
- Jaume Coll Conesa: "Tejas decoradas en el valle de Sóller", *Etnología y Tradiciones Populares (Congreso de Palma de Mallorca)*, Zaragoza, 1977, 611-633.
- P. Jaume; Andreu Ramis: "Teules pintades a Llorito" a, *I Jornades d'Estudis Locals de Lloret de Vistalegre*, Ajuntament de Lloret de Vistalegre, 2010, 177-192
- J. Llabrés: *La cerámica popular en Mallorca. Aportación al estudio de la misma en los últimos cinco siglos*, Palma, 1977, 155-156.
- Josep Mascaró Passarius: *Corpus de toponímia de Mallorca*, Palma, 1967.
- B. Molada: "Teules pintades a Marratxí", *I Jornades d'Estudis Locals de Marratxí*, Ajuntament de Marratxí, 1996, 94-105.
- Guillem Rosselló-Bordoy; Patricia Berenguel: *Les teules del claustre*, Ajuntament de Lluçmajor, 2007.
- Guillem Rosselló-Bordoy: *Museo de Mallorca. Sección etnológica*, Madrid, 1966.
- Miquel Vidal: "Memòria del procés de conservació i restauració de les teules pintades de l'església de Sant Bartomeu de Sóller", a Francesca Tugores *et al.* (coord.): *MPC 08. Memòria del patrimoni cultural. Intervencions autoritzades pel Consell de Mallorca*, Consell de Mallorca, 2009.
- Miquel Vidal: "Memoria de la intervención de conservación y restauración de las tejas pintadas del Cal General Morante y su fachada principal, Binissalem", a Francesca Tugores *et al.* (coord.) *MPC 08. Memòria del patrimoni cultural. Intervencions autoritzades pel Consell de Mallorca*, Consell de Mallorca, 2009.
- Miquel Vidal: "Memòria del procés de conservació i restauració de les teules pintades de part de l'antic Convent de Mínims de Sineu", a Francesca Tugores *et al.* (coord.): *MPC 08. Memòria del patrimoni cultural. Intervencions autoritzades pel Consell de Mallorca*, Consell de Mallorca, 2009.
www.ajfornalutx.net
www.incaciutat.com
<http://ideib.caib.es>

Documents relatius als congrets de les monges jerònimes del monestir de Sant Bartomeu d'Inca

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Santiago Cortès i Forteza
Àngela Beltran i Cortès

Un dels dolços més apreciats pels inquers i coneguts per tot Mallorca i també a altres indrets són els congrets que feien “ses monges tancades d'Inca”. Molta era la gent que s'acostava al monestir per comprar-ne un paquet. Anaven al torn i una monja, sol·lícita, amb una veu angelical, contestava a la veu de la campaneta que havien fet sonar amb la corda que hi havia vora el torn. “A Déu gràcies, en què vos podem servir? –Volia un paquet de congrets.” Aquesta escena es repetia moltes vegades, sobretot els dies en què se sabia que havien fet una fornada. Aquests congrets servien moltes vegades per fer entrar en gana algun malalt que l'havia perduda, o per obsequiar la gent de la casa o algun familiar o amic que hi anava de visita. Al monestir se solien servir amb un pitxer d'aigua del pou de la venerable, aigua pura, cristal·lina i fresca, ja que mullats amb aigua feien una sensació de frescor i semblava que s'apreciava molt més el bon gust d'aquells dolços. Però els congrets es feien, sobretot, per a les monges, especialment per a les malaltes i per obsequiar els capellans que, en les festes majors, assistien a les distintes celebracions; això ens fa pensar que a la primeria sols en feien per a les festes o quan n'hi havia de malaltes. Aquesta teoria ens explicaria el fet que el bisbe s'interessà per ells com veurem als dos documents que presentam.

La procedència no l'hem poguda trobar, encara que circula la tradició que dugueren la recepta les monges que l'any 1530 vengueren de Ciutat de Mallorca per fundar un monestir, primer al Puig d'Inca –a l'ermita de Santa Magdalena– i després, l'any 1534, als afores d'Inca vora l'església de Sant Bartomeu. També podria ser que la recepta provingués d'alguna casa senyorial, i fins i tot es podria deduir dels documents que a Ciutat en venien. Però hem de dir que no l'hem trobada a cap receptari dels consultats ni tampoc a altres monestirs. Sols al monestir de les concepcionistes de Sineu feien uns dolços que els anomenaven “congrets”; no eren com els d'Inca, ja que la seva forma era rodona i eren molt més flonjos. Sigui el que sigui, en els documents trobam que aquesta pràctica de repartir congrets a les monges en certes festes ve “de temps immemorial”.

La recepta era gelosament guardada i es transmetia oralment, tampoc a l'arxiu del monestir l'hem poguda trobar en cap altre document que no sigui els que ara presentam. Alguns fons o pastisseries han volgut imitar els congrets de les monges i no els han sortit malament, però resulten bastant diferents dels que feien les monges.

1r document

Aquest és el primer document que hem trobat que, pel que s'indica en ell, suposa que n'hi ha hagut almanco un altre i que era una resposta de la comunitat a una circular que el bisbe Francisco Garrido de la Vega havia enviat a totes les comunitats de monges contemplatives.

El bisbe Francisco Garrido de la Vega nasqué a Monte Berducino, a la gallega diòcesi de Tui. Es formà amb els benedictins i llavors a la Universitat de Valladolid, on estudià Dret civil i canònic, i n'obtingué el grau de doctor. Establí a Madrid fou nomenat fiscal d'obres pies de l'arquebisbat de Toledo i posteriorment vicari forà d'aquella arxidiòcesi. L'any 1732 fou nomenat vicari general de la diòcesi d'Oran. Tornat a Madrid l'arquebisbe don Luis de Borbón el designà "Consejero ded gobernación" i després el seu secretari i ajudant de don Manuel Quintano, administrador en *lo* espiritual de Toledo. Després fou nomenat rector de la parròquia de San Andrés de Madrid.

Dia 9 de març de 1763 arribà a Mallorca la notícia que don Francisco Garrido de la Vega havia esta nomenat bisbe de Mallorca. Féu l'entrada solemne dia 21 de desembre d'aquell mateix any. La diòcesi que trobà fou una Mallorca dividida entre lul·listes i antilul·listes, aquests darrers representats pels dominics, que es negaren a assistir al cant del tedèum que es cantà a l'església de Sant Francesc amb motiu de la proclamació del "culte immemorial" per una sentència dictada pel seu antecessor don José de Cepeda dia 1 d'octubre de 1749. Cridà a l'orde als dominics; aquests en feren poc cas.

Es preocupà molt de la santificació del clero i de la gent consagrada. Féu construir el seminari de Sant Pere. Bené l'església de Sant Antoni del carrer de Sant Miquel i l'annex hospital per als malalts de foc.

Tengué les preocupacions i tristeses que suposa el tancament de convents com el de trinitaris, a l'esplanada de Santa Catalina, el dels caputxins, i els dels agustins d'Ítria, a més de l'expulsió dels jesuïtes.

El 2 de juny de l'any 1772 fou traslladat a la diòcesi de Còrdova i tres anys després fou preconcintat. arquebisbe de Sevilla, però no n'arribà a prendre possessió, ja que morí a Còrdova dia 20 de gener de 1776 i fou sepultat al presbiteri de la catedral cordovesa a la part de l'evangeli.

Part del Consell de la comunitat de Sant Bartomeu el setembre de l'any 1770 estava format per sor Cecília Montblac, priora; sor Jerònima Aulet i sor Agnès Serra de Marina, clavàries; sor Maria Socias, procuradora. Dia 28 de novembre de l'any 177 s'elegiren com a membres del Consell, entre d'altres: sor Elisabet Garau, priora; sor Joana Mule i sor Anna Teresa Palou, clavàries; i sor Agnès Serra de Marina, procuradora.

Madre Priora enterado de lo que vuestra reverencia con las Madres del Consejo de esta Santa Comunidad me propone en su papel del dia 3 del mes pasado, respondiendole al Decreto, que antes le dirigí, en quanto al trabajo particular de las religiosas, y a aquellos que por todas se presta para las pastas, que se consumen en los dias de fiesta principales, y en los de los velos blancos, y negros devo decir, que en quanto a las Fiestas,

convengo, en que a cada Religiosa se le de, no lo que antes, sino la mitad, en lugar de dos panes de viscochos, uno, en lugar de una dozena de congrets, media, en lugar de seis cascás, tres, y que deven incluirse en todos estos repartimientos, confesor, Donado, Médico y Zirujano de la Comunidad; quedando en su fuerza y vigor la costumbre de dar chocolate a los que ocupan el Altar en los dias principales, y refresco de viscocho, a los que asisten a las procesiones de 8ª y infra 8ª de el Corpus.

En quanto a las funciones de Velo, mando que subsista el decreto expedido por las razones que tengo explicadas, y conoce por muy justas essa Santa Comunidad, pero habiendo ofrecido no perjudicar a las cortas utilidades de cada Religiosa, y que estas se dirijan precisamente a el remedio de sus particulares necesidades, aprobando como apruebo, y mando que subsista la costumbre de entregar a la Comunidad las porciones de lienzo de Orlanda, lino y algodón, y cera que se dan a la comunidad; en quanto a la comida ha de ser de la obligación de la que toma el velo entregar a la Madre Priora diez libras para que las distribuía en dicha comida, arreglando esta a su importe, y arbitrio, sin poder exceder de aquel de modo alguno, assi en el velo blanco como en el negro, y que ultra de esta comida se de a cada Religiosa doce sueldos en el velo blanco, y veinte y quatro en el negro, en cuias propinas deven ser comprendidos Confesor, Donado, Medico, y Zirujano del Convento sin que deva exigir otra cosa alguna de la que toma el velo por ningun pretexto.

Las tres comidas que deben dar las religiosas de servicio cumpliran con dar a la Madre Priora seis libras por cada comida para que las convierta en su gasto del modo que le pareciere. Lo que participo a vuestra Reverencia para que haciendolo presente a la Santa Comunidad, procure u observancia en lo sucesivo avisándome de el recibo de esta. Dios nuestro Señor que a vuestra Reverencia munificamente asista.

*Palma y Septiembre 9 de 1770
Francisco Obispo de Mallorca
Madre Priora del convento de san Bartolome de Inca*

Septiembre 27 del 1770

Por justa (...) que se nos han representado, mandamos que la propina asignada de doce sueldos en los Velos Blancos se entienda de diez y ocho sueldos y la de los veinte y quatro en los velos negros se entienda de treinta y seis, para cada uno de los interesados en su percepcion.

Francisco Obispo de Mallorca.

2n document

Ilustrisimo y reverendisimo Sr. Haviendonos informado con las religiosas de este convento de san Bartolomé sobre los ingredientes para las pastas. Conforme lo qued Su ilustrisima se sirvió ordenarnos. Resulta que para seis almudes de harina, se necesita de seis dosenas de huevos más seis libras de azucar y un poco de aseyte, y que toda esta pasta se pueda hacer, sin faltar al coro, tres veces al año y a comodidad de cada religiosa principalmente cuando estan enfermas, en cuio tiempo no es facil acudir a esa capital pues aquí no se vende.

Y en quanto a las seis cascás por el Jueves Sant quando se hace el Lavatorio los dos panes de biscocho por la fiesta de san Bartolomé, Titular de su Iglesia y la de san Geronimo su Santo Padre, y una dosena de congrets por Todos Santos que de tiempo immemorial suele repartir la Comunidad a cada Religiosa. Todas suplican a su Ilustrisima dar la orden paque continúe esta costumbre.

Todo lo qual ponemos en noticia de su Ilustrisima para que se sirva providenciar lo que sea de su maior agrado pues todas estan prontas ñara obedecer a sus preceptos por ser hijas de obediencia.

*Interin nos repetimos a las ordenes de Su Ilustrisima rogando a Dios le guarde muchos años.
Inca 11 diciembre 1770.
Besan La Mano de Su Ilustrisima y Reverendisima sus humildes y seguros servidores
Dr. Juan Carles Presbitero y Rector de Inca
Joseph Fabregues Presbitero y Confesor Ordinario
Ilustrisimo y Reverendisimo Sr. D. Francisco Garrido de la Vega Obispo de Mallorca*

Al marge de la carta hi ha les distintes respostes del Sr. Bisbe:

1ª resposta:

Palma y Febrero de 1771

*Concedemos licencia para que en las tres veces que se proponen i para que los fines que se expresan gaste cada una cinco almudes de harina con cinco docenas de huevos y cinco libras de azucar y aceite que corresponda y en quanto a lo que es de cuenta de la Comunidad expresen los generos que se necesitan y su valor.
Francisco Obispo de Mallorca*

2ª resposta:

Palma y Febrero 25 de 1771

Por aora y habiendo precedido de los generos que se necesitan para las pastas que se hacen de cuenta de la comunidad y hasta tanto que segun las circunstancias del tiempo den lugar a un nuevo arreglo conforme y correspondiente a la perfeccion Religiosa, permitimos que para los congreys que se ban de repartir en las fiestas de todos los Santos, se pasten ocho libras de harina, ocho de Almidon, veinteyuna libras de azucar doce docenas de huevos y el aceite que correspnda = (igual) ara los dos panes de Vizcocho que se reparten en las fiestas de san Bartolomé y san Jeronimo permitimos que en cada una se pasten veinteyun Almudes de harina, veinteyuna docenas de huevos y diez y seis libras de Azucar y el aceite que corresponda: yqual porcion de genero para las Cascas de la Cena del Señor.

Y siendo esta providencia efecto de nuestra benignidad y del deseo de contribuir a los consuelos de unas religiosas que sacrificaron abí su libertad condenandose a una perpetua clausura, no podemos menos de hacerles presente quan conforme sera a la voluntad de su esposo que quien le dedica lo mas importante baga yqual sacrificio en lo que es mucho menor, procurando mortificar y dominar sus apetitos espencialmente aquellos que aunque los autorice una antigua costumbre, no pueden dejar de conceptuarse golosinas, como lo es la pasion por las pastas y todo género de Dulce, que se ha hecho en esta Isla una comida ordinària, quando en otros paises es en personas religiosas, a excepci3n de un extraordinàrio motivo, es alimento escandaloso y poco provechoso a su salud = Y quisieramos que reflexionassen sus confesores y directores que disonancia no causara avata de lo dicho, que contestadas las limosnas concedidas a la comunidad con las que llevamos concedidas a las particulares parezca que una golosina sea el objeto principal de alimento de unas religiosas pobres por instituto, y pobres por los cortos haberes de el convento, para que poco a poco fuesen disponiendo sus ánimos a que desterrassen semejantes estilos, en que se consume lo que seria mas vil a su salud, y aunque seran asistidas en sus enfermedades y otras necesidades con la decente comodidad que pide la caridad religiosa, y la economia que corresponde a la perfeccion de religiosas.

Francisco Obispo de Mallorca

La documentació aquí transcrita es troba dins una carpeta sense signatura, és de la poca documentació que manca fitxar i posar signatura de l'arxiu del monestir de Sant Bartomeu d'Inca.

Aquesta documentació, tot i no ser completa, ens ajuda a conèixer un poc més la vida i costums de les monges jerònimes, les nostres monges tancades, i d'una manera molt particular, els congreys. Certament no són els documents més importants dels que es troben a l'arxiu de les monges, però sí, tal vegada, els que desperten més curiositat dins la gent del nostre poble.

No obstant això, hem de dir que l'arxiu de les monges és prou ric perquè desperti l'interès dels investigadors i a la vegada de la nostra gent, ja que sent les monges de les que nomenam "tancades" la seva vida està embolcallada d'un cert misteri.

Figura 1. El bisbe Francisco Garrido de la Vega